

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI

BAKTAY ERVIN dr. és KÉZ ANDOR dr.

1943

TIZENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

Magyar Földrajzi Társaság
Könyvtára
Munkák
1943. évi kiadások
Munkák
1943. évi kiadások

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
I. sz. Növekedés
1943 801

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

TARTALOMJEGYZÉK

ÖNÁLLÓ ÉS NAGYOBB CIKKEK

	Oldal
<i>Aldobolyi Nagy Miklós dr.</i> : Örmények Magyarországon	77
<i>Bakay Lajos dr. ifj.</i> : Xántus János californiai utazása	103
<i>Bálint Béla</i> : Muraszombat, a vendek fővárosa	210
<i>Bandat Horst dr.</i> : A tiltott város	11
<i>Cholnoky Jenő dr.</i> : Az Atlasz-hegyvidék	70
<i>Cholnoky Jenő dr.</i> : A Szahara	222
<i>Dainelli, Giotto</i> : A Karakóiam nagy gleccserei	29
<i>Gáspár Gyula</i> : Sepsiszentgyörgy	157
<i>Halász Gyula</i> : Stein Aurél	217
<i>Haltenberger Mihály dr.</i> : Észtestvéreink	227
<i>Hézszer Aurél dr.</i> : Mennyi embert tudna még a Föld eltartani?	57
<i>Irmédi-Molnár László dr.</i> : Sicília	137
<i>Kotsis Tivadar</i> : A Fertő tóról	143
<i>Láng Sándor dr.</i> : Téli képek a Máramarosi havasokból	1
<i>Leon-Halimao, Antonio de</i> : A filippinók életmódja	204
<i>Leon-Halimao, Antonio de</i> : A Fülöp-szigetek	46
<i>Márton Béla</i> : Az Ér síksága	17
<i>Matolay Tibor</i> : Barangolás Besztercében	197
<i>Pajzs Elemér</i> : A gránitváros	182
<i>Papp Károly</i> : Pusztuló alföldi tájak	213
<i>Peja Győző dr.</i> : A drávaközi táj életéből	109
<i>Peja Győző dr.</i> : A változatos gömöri tájon	188
<i>Rásky Klára</i> : Ragusa	6
<i>Somogyi József dr.</i> : Egyiptom	23
<i>Sujtó Béla</i> : Felsőbánya és vidéke	169
<i>Szentes Ferenc dr.</i> : Oroszország bányakincsei	89
<i>Szurovy Géza dr.</i> : Olajtermelés	37
<i>Szurovy Géza dr.</i> : A Szovjet olajellátása	130
<i>Temesy Győző dr. viléz</i> : Utazgatás Erdélyben	63
<i>Timaffy László dr.</i> : Az 1900 éves Szombathely	177
<i>Tonelli Sándor</i> : A Po síksága	163
<i>Tonelli Sándor</i> : A Vatikán, Európa legkisebb állama	97
<i>Tonelli Sándor dr., ifj.</i> : Nagybánya	125
<i>Wallner Ernő dr.</i> : Európa földközítengeri partjai	117
<i>Wallner Ernő dr.</i> : A görög partok	148
<i>Wallner Ernő dr.</i> : Rügen	83

IRODALOM

Avarffy Elek: *Vadászutatokon* (K. A.) 75. — **Debreczy Sándor dr.:** *Kőrösi Csoma Sándor csodálatos élete* (Baktay Ervin dr.) 114. — *Die Donau als Grossschiffahrtsstrasse* (T. S.) 54. — **Jánosfalvi Sándor István:** *Székkelyhoni utazás a két Homoród mellett.* (Bányai János dr.) 155. — **Keöpe Viktor dr.:** *Japán két arca* (Somogyi József dr.) 234. — **Keszler Hubert:** *Barlángok mélyén* (K. A.) 16. — *A magyarság őstörténete.* Szerk.: **Ligeti Lajos,** írták: *Czeglédy Károly, Deér József, Gunda Béla, Gyóni Mátyás, Knieszsa I tván, Kossányi Béla, Halasi Kun Tibor, László Gyula, Ligeti Lajos, Nemeskürtyi János, Zsirái Miklós.* (Baktay Ervin dr.) 135. — **Princz Gyula:** *Hat világrész földrajza* (Imre Andor dr.) 234. — **Reimesch, Fritz Heinz:** *Grosser Strom Europas.* (T. S.) 54. — **Réthly Antal dr.:** *A hegyi obszervatóriumok és a Horthy-esűs* (K. A.) 114. — **Szabó Miklós dr.:** *Kiev (Irmédi-Molnár László dr.)* 194. — **Szemjonov, Juri:** *A francia gyarmatbirodalom tűndöklése és nyomora* (Pécsi Albert.) 75. — **Tichy, Herbert:** *Alaszka, Észak paradicsoma* B. E.) 194.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Általános vonatkozásúak: A gyapottermelésről 95. — A tengerentúli búzafeleslegek 116. — A világ ezüsttermelése 155. — A világ legnagyobb vasbeton vasúti hídja 176. — A világ nyersolajtermelése 115. — A világ réztermelése 1938 és 1941 között 175.

Európa: Albánia mezőgazdasága 76. — Az almadéni higanybányák 155. — Ásvány-olajhiány Svédországban 155. — Besszarábia termelése 1942-ben 216. — Bulgária gyógynövénykivitele 96. — A Cseh-Morva protektorátus lakossága 175. — Cyprus 55. — Dánia terméseredményei 136. — Dánia területe 195. — Dánia tőzegtermelése 155. — Dohánytermelés Franciaországban 195. — Európa legnagyobb völgyzárógátja 95. — Európa néhány államának papirosipara 156. — Finnország őstermelői 156. — Finnország tavai 136. — A francia bortermelés 175. — A francia bortermelés válsága 156. — A francia cukortermelés 195. — Franciaország népessége 76. — A görög narancstermelés 115. — Hányan beszélnek az ír nyelvet? 82. — Horvátország népessége és közigazgatási beosztása 116. — Kinek mi jut a Duna két partjából? 75. — Lavina kutyák 115. — Magashegyi obszervatóriumok Bulgáriában 75. — A Magyar Földrajzi Társaság új helyiségei 55. — Mesterséges kaucuk 196. — Mohamedánok a Balkáncn 115. — A monacói fejedelemiség 36. — Norvégia dohánytermelése 155. — Olaszország gyapottermelése 116. — Olasz-svájci határmegállapítás 175. — A román kőolajszállítása a Dunán 96. — Oroszország belvízi hajózása 156. — Az orosz tea 176. — A portugál népszámlálás 129. — Prehisztórikus rajzok 53. — Apróságok Svédországból 36. — Svédország 136. — Szevci népszámlálás 1941-ben 236. — Sven Hedin intézet 195. — Szemelvények az 1941. évi magyar népszámlálás adataiból 235. — Szlovákia erdei 75. — Szlovákia erdősegei 16. — Tengeri csatorna Dél-Svédországban 195. — Telepítés Bulgáriában 155. — Transnistria 156. — Új öntözőmű Bulgáriában 195. — A Zöldfoki szigetek népessége 175.

Ázsia: A Bagdad-vasút 195. — Hajók a Kaszpi-tengeren 195. — India lakossága 16. — Kelet-Ázsia kaucuktermelése 176. — Kőolajtermelés Közél- és Távolkeleten 56. — Közélkelet forgalmi hálózata 216. — Nagy a kininhiány Indiában 116. — Palesztina népessége 176. — Török földrajzi intézet 53. — Új vasútvonal Taiföldön 129.

Afrika: Algéria narancstermelése 136. — Angol útépítések Afrikában 196. — Épül a transzszaharai vasút 96. — A középpafrikai autótút 36. — Ónérc Afrikában 176. — Portugál Angola 76.

Amerika: Az alaskai műút 82. — Az amerikai Coulee-gát 196. — Az amerikai higanytermelés 236. — Argentina terméseredményei 129. — Canada népessége 236. — Canada népessége 1871 óta 216. — Canada terméseredménye 136. — Cuba népessége 16. — A Florida csatorna 156. — Német turistamenedékház Peruban 16. — Punta Arenas 96. — A tengelyhatalmak állampolgárai az USA-ban 196. — Új hegy Mexikóban 216. — Új széntelep Argentínában 196. — Uruguay gyapjútermelése 16. — Uruguay népessége 82. — Vasércbányászat Észak-Amerikában 196. — Venezuela szerepe Amerika kőolajellátásában 136.

Antarktisz: Postahivatalok az Antarktison 216.

A

földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10— pengő

Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1— $\frac{1}{2}$ 3 óráig.

TARTALOM:

Láng Sándor dr.: Téli képek a máramarosi havasokból. — *Rásky Klára dr.:* Ragusa. — *Bandat Horst dr.:* A liltott város. — *Irodalom.* Keszler Hubert: Baulangok mélyén. — *Ismertetések és hírek mindenfelől.* Szlovákia erdőségei. India lakossága. Cuba népessége. Német turistamenedékház Peruban. Uruguay gyapjútermelése.

A lapok terjedelmére vonatkozó rendelet értelmében az évi tartalomjegyzéket bele kell számítani a megengedett oldalterjedelembé. Ezért jelen számunk kivételesen négy oldallal kevesebb a szokottnál.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1943. januárius 11-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

BANDAT HORST dr. m. kir. főgeológus:

CELEBESRŐL.

(Álló és mozgó vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1943. januárius 3-án.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtítkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6819. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Lítvay Ödön.

300263

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

1. SZÁM

TÉLI KÉPEK A MÁRAMAROSI HAVASOKBÓL

Írta LÁNG SÁNDOR dr.

Még szítal az eső, mikor Tiszaborkúton kiszállunk a vonatból és a márciusi alkonyatban nekivágunk a sáros útnak. Egyszerre csak, a nehéz kapaszkodón, egyórai nehéz gyaloglás után, átlépjük az összefüggő hó határát. Utunk nem lett könnyebb, mert a régen eljegesedett, még most is olvadó hóra hirtelen friss hó kezdett esni és eltakarta előlünk a jól kitaposott utat. Mind magasabbra emelkedve, egyre vastagodott a régi hó is. Szerencsére, a felső része az idők múltán el-eljegesedve, annyira megkeményedett, hogy nehéz csomagjainkat cipelő teherhordóinkat is elbírta. Lassacskán, a hőmérő higánya erősen az olvadáspont alá süllyedt s fokozódott a havazás is. Közben, elmaradozik az erdő s felemelkedünk a Borkúti Menesul hullámos, jelenleg kietlen, fehér gyephavasára. A leszálló est és a szerte hullámzó ködfoszlányok egyre nehezebbé tették a tájékozódást, de, ennek ellenére, mégis csak sikerült a zavartalan megérkezés.

Így jutottunk fel tehát az erdőhatár fölé, a most nagy hóval borított havasi legelők övezetébe. Köröskörül, ameddig a szem ellát, a legtöbb magas hegy felemelkedik eddig, mindegyiknek ilyen szép, fehér, csillogó hósivatag most a teteje. De aki először jár most velünk itt, nem is gondolja, hogy az ártatlannak, fehérnek, tisztának látszó

1. A Sesul (1728 m) északnyugat felől. (A képek a szerző felvételei.)

2. A Sesul gerince észak felől a hópárkányokkal, karfülkékkel, alján az esztena-táborral.

hótakaró mennyi veszélyt rejteget számunkra. Milyen fáradságos sokszor még az aránylag könnyen elérhetőnek látszó kisebb ormokat is megközelíteni. Mintha csak védő «szelleme» volna ezeknek a magas hegyeknek, távoltartva tőlük az avatatlan és zajos látogatókat, akik nem tudják eléggé értékelni a nagy Természet szépségeit.

Másnapra kiderül. Dél tájban már jókora meleget ad a magasabbra emelkedő Nap. Elő kell venni a napszemüveget és be kell kenni az arcot az erős sugárzás ellen. A menedékházon kívül, egy kiemelkedőbb pontról körültekintve, gyönyörű látvány fogad. Nyugaton a Barátkától (Bratkowska, 1792 m) a Rozsályig, délen a Radnai havasok felé, keleten a határszéli Fekete havas (Csorna hora) környékéig a laposabb, meredekebb hegykúpok és tetők százait látjuk ragyogni a vakítóan éles, erős napfényben.

Amerre a szem ellát, a nem nagyon messze levő, szélárnyék felé néző, szabad gerinceken, hegytető-széleken, óriási, hóból épített erkélyek, merész párkányok tekintenek le, a mélység felé, sokszor több száz méter hosszúságban és néha az 5 métert is meghaladó vastagsággal. Most még a 10 kilométernél messzebb eső hegyoldalakon is látszanak a kitűnő fény-árnyékhatás miatt. Nyárra azonban elolvadnak, hacsak egy-egy sötét szakadékba nem zuhannak bele, ahol tovább is fennmaradnak (1., 2. kép).

Odébb sétálunk siléceink segítségével. Kis szél kerekedik, felkapja a finom porhavat s különös módon játszik vele. A szélből hurcolt, amúgy is finom szerkezetű hópelyhek a talajon fekvő hóhoz és egymáshoz surolva, még apróbb szemekké zúzódnak széjjel. Ebből az anyagból különös, barkánszerű fodrokat is épít az erősebb szél. Alkalmaskor helyen, sok, sok réteget, egymásután, oda is tapaszt a szél az alapzathoz. Ez a hó már nem nagyon süpped be alattunk. A szél keményre préselte össze az egymás fölé telepedő hópadokat.

Bumm! Egy vigyázatlan sízó mászott fel valahová, a közelbe, s jó nagy hópad-

3. Kilátás az Iván-havas felé.

foltot indított el az utolsó fenyőfákon is túl. Lába nyomán megrepedt a mult éjjel összefűjt kemény hópad s a lejtő meredek részén lavina fejlődött ki. Közelebb csúszunk ehhez, de csak lenn a fák között, ahol már nincs mitől tartani. Az alsó vége jókora dunaparti jégtorlaszhoz hasonlít, egymás hegyén-hátán a sok kemény hótömb, a köbméterestől lefelé, minden nagyságig. Feljebb, ahol lejött, csak a kékes árnyalatú, ritkásan repedezett, csupasz jeges felület látszik. Ezt egy langyos, ólmos eső alakíthatta ki. Szélein látszik, hogy merev törések mentén szakadt le róla a széltől összefűjt, 25—30 centiméter vastag hópad s a meredek lejtőre boruló sima jégen csúszott le. A jókora hópad-lavina betemette a kis forrást, az utat s néhány csenevész bükkfa-cserjét is eltakart. Eltelve a lavinán látottakkal, tovább megyünk. A téli napfény újabb csodával lep meg: millió és millió piciny jégtű kavargó a levegőben s még ragyogóbbá teszi a tiszta levegőt.

Felérkezünk egy közeli gerincre. Oldalán jókora hópárkány maradványa. Árnyékba jutunk, a hideg szél csakúgy borotvál. Kitűnő szerszáma is van hozzá: a magával hurcolt finom jégtű- és porhó-tömeg. Látjuk is, amint az erősödő szél felfelé vágatva, a hópárkány meredek széléhez csapja a hólisztet. Sima peremén cifra bevágásokat készít, s furcsa, bálványszerű figurákat alakít ki. Egy-egy mélyebbre sikerült bemetszésen át szökőkútszerűen permeteződik át a porhó a gerinc laposabb oldalára. De, ha mondjuk, holnapra megváltozik az idő és a friss hóesés a túlsó oldalról hordja majd az új havat, egykettőre átalakul az erkély. Szépen kisímul, többnyire betemetődnek a mélyebb rések, eltűnnek a szép, réteges hóbálványok s mindent betakar az újra fejlődő, friss hópárkány. Most sem ajánlatos, de akkor még úgyse lesz tanácsos itt mászkálni, hátha berogyik alattunk a friss hó és beszorulunk két bálvány közé.

Három órás, kemény küzdelem árán sikerült feljutni a Sesul (1728 méter) csúcsára. Folytonosan kerülgetni kellett a síkos jégmezőket s lehetőleg a rájuk tapadt és szilárd-

nak tetsző hópadacsonkok felhasználásával haladni tovább. A szélmarta hópadacsonkok az elképzeltet legkülönösebb formájúak. Nekünk arra voltak jók, hogy kusza, egyenetlen felszínükbe bele tudott kapaszkodni a hevederrel is biztosított síléc. Fenn, a tetőn a lehető legszebb látvány fogad. A Nap el-eltűnik a rohanó felhők mögött. Fenséges látvány a közeli Kőhavas (Pietros, 2022 méter) csúcsa. Messze felülemelkedik az erdőhatáron. A kicsiny fenyők egyesével álldogálnak jóval alattunk a hegy oldalán és alig-alig látszanak ki a nagy hóból. Távolabb, keleten, a Hóvár (Hoverla, 2058 méter) jégpiramisa búvik elő a felhők közül. Tőle délre ragyognak a többi határmenti hegyek, csak kicsiny kárfülkéik sötétlenek az árnyékban. Délen, az Iván havast (Pop Iván, 1940 méter) (3. kép) már kiadósabb hózápor paskolja, csúcsai nem is látszanak. A csípős szél hozzánk is fel-felhozza az alattunk, északra levő cirkuszvölgy felső részének finom porháját. Nem is nézhetünk bele, mert egy óriási hópárhányon állunk, aminek nem tanácsos kimenni a szélére, hátha megreped és letörik alattunk. Csak ott érezzük magunkat biztonságban, ahol egy-egy jégből kiálló homokkőpadra akadunk. Ott már nincs hópárhány. A kiálló követ kicsit megmelegíti a napsugár s innen indul meg az olvadás, hogy később fokozódva, hatalmába kerítse az egész hegyet s előkészítse az utat a késői kikelet számára.

Ameddig csak lehet, óvatos lesiklással lefelé «repszünk» a csúcsról. Jó darabig megy is a dolog, amíg el nem tudjuk kerülni a később egyre szaporodó jeges foltokat. Néhány felbukás azonban arra kényszerít, hogy jobban vigyázzunk s a legveszélyesebb szakaszon vegyük csak elő a hevedert is. Baj nélkül és elég hamar sikerül is elérkezni.

Délután ismét kimegyünk, de másfelé. Nyikorogva esúszunk a széltől cifrára koptatott, réteges hópadokon. Beletekintünk egy kis völgybe. Közben ráakadunk a havasra felvezető, Kevelei völgyből (4. kép.) jövő kociút nyomaira. Most azonban nem használható az út, mert például itt, a gerinc fordulójánál, egy 3 méter magas hópárhány fúvódott rá. Hogy lefelé követhessük, át kell mászni az erkély egyik lealacso-

4. A kevelei völgy egyik ága, a Mencsul-havas és a Közel-havas (Bliznica, 1883 m).

5. A behavazott esztenatábor a Sesul-havas északi lábánál.

nyodó részén. Kissé odébb csúszva, hull ránk a finom porhó. És most látjuk azt is, amire már régen kíváncsiak vagyunk: a gerinc túlsó oldaláról érkező szél éppen a szemünk láttára építgeti a nagyon sok rétegből álló, csinos hóerkélyt. Nem is tanácsos éppen a tövéig felmenni, mert már a tövénél is kisebb-nagyobb, laza hóhegyek halmozódtak fel. Egyes felső rétegei pedig szépen kihajlanak, s le is csúngenek. A tetején, ahol a szél éppen az innessó oldalra bukik át, szépen fejlődik a legfelső hóréteg. Valósággal ráfésűli a szél a már meglevőkre. A szélről szállított kis hószemcsék végigfutnak a hóerkély tetején, majd, a szélárnnyékos oldalon, a szél gyors örvénylése miatt neki-nekicsapódnak a hópárkány élének és odatapadnak. Ilyen módon kis hóeresz fejlődik s ez előre, a mélység felé növekszik. Később saját súlyánál fogva erősebben lehajlik, majd le is töredezik.

A havasi pásztorok nyári tanyái felé közeledünk. A fából összerótt esztenatábort most mély csend üli meg (5. kép.). Csaknem másfél méter vastag kérges, réteges hó fekszik a kis kunyhók tetején. A legtöbb alig látszik ki a hóból. Egyik-másik össze is dúlt már a tetején levő hó nagy nyomása miatt. Vigasztalan látvány ez a behavazott eszténa-falu! Azt hinné az ember, örökre kipusztultak belőle az emberek. De nem! Még két hónap és újra itt lesznek. Meg fognak jönni a madarak, megjön a tavasz és a természet újra él. Elolvad a hósvatag, virággani fog a közeli havasi égerfa, kizöldül az erdő, a legelő s jönnek legeltetni a szegény pásztorok. Egyelőre azonban el sem tudjuk képzelni, hogy így lesz. Esteledik. Derült az idő — 12 fok — már hideg s erős fagyra van kilátás. Csak a közeli forrás hó alá csordogáló vize vigasztal, hogy itt a legnagyobb fagy sem lehet örökéletű!

RAGUSA

írta RÁSKY KLÁRA dr.

Ragusa nemcsak a dalmát tengerpart egyik legszebb fekvésű városa, hanem a földkerekség egyik legnagyobb fekvésű helye is a nagy hegyek és a kék tenger között. Látványosságai és a partjain uralkodó állandó tavasz felejthetlenné teszik. A valódi telet Ragusában nem ismerik. Karácsony táján és januáriusban rózsák és virágok nyílnak, az örökzöld fák alatt tél derekán ciklámenek és rezedák virítanak. Újévkor kék rozsmaringot és sárga mimózát hintáz a szél a napsugárban. Igaz, hogy a dalmát tengerparton sok gyönyörű fekvésű üdülőhely van még, de nekünk magyaroknak mégis Ragusa a legkedvesebb. Ez a város hosszú időn át annyi viszontagságon keresztül, jóban-rosszban kitartott a magyar Korona mellett.

A város nem nagy, de annál érdekesebb. Tulajdonképpen hatalmas négyszögön északról és délről hegyek határolják. Az óvárost kerek bástyatornyaival és lőréseivel regényes, vastag falgyűrű keríti. Keleti oldalán van a nagy kapu, ahol valamikor szigorú őrség ügyelt a ki-és bemenő polgárookra. Ez a kapu még ma is elválasztja az óvárost és az újvárost egymástól.

Az újváros a vastag falgyűrűn kívül terül el és nagyrészt korszerű, kényelmes szállodákból és nyaralókból áll. Hasonló szállodák és magánnyaralók épültek még az óváros déli folytatásaképpen a tengerpart hosszában is, a városi kikötőn túl.

Az óváros utcái szűkek, síkatorszerűek, de nagyon tiszták. A déli népek szokása szerint, két ház közé kifeszítve, a síkatorokban mindenütt ott csüngenek a ruhaszártó kötelek. A napfényes kék ég, a tenger zöld színe és az utcákon lobogó ruhák tarkasága megkapó látvány az idegennek. Az ember önkénytelenül is Olaszországra gondol. A fő-

Bejárat a városi kikötőbe a tenger felől.

A hatalmas fal, amely a várost körülveszi a tenger felől.

utca szélesebb és szebb, mint a síkatorok. Észak-déli irányban szeli át a várost s délen a kikötőbe torkollik. A tengert itt sportesónakok és vitorlások százai lepik el, ritkán egy-egy nagyobb kiránduló hajó is megfordul benne.

A város házai az olasz és a keleti építészet keverékei. A középületek részben csúcsívesek, például a kormányzósági palota. A város római katolikus püspöki székhely és a Szent Balázs székesegyházon kívül még sok temploma van. Szép és régi templomok a Mária templom, a Szent Péter templom, Lőrinc és András templomok. Korábban a jezsuitáké volt, majd a domonkosoké lett a Szent Domonkos templom.

A XVIII. század végén 15 ezer lakosa volt a városnak s a köztársaság 100 katonából álló őrséget tartott a kormányzósági palota és a városkapu védelmére. A kormányzat nagyon beosztó és takarékos volt, olyanféle, mint valamikor a régi hollandusoknál. Érdekes volt a város élete. Hétköznap a titkárok, írnokok, alacsonyabb és magasabbrangú hivatalnokok hosszú fekete kabátot viseltek, melyet derekukon öv fogott körül. Nagy, női sálkendőhöz hasonló kendő fedte a mellüket, a fejükön pedig tollas kalapot hordtak. Mindenképpen jelképezték öltözetükkel is, hogy ők a törvény szolgálói s ettől a törvényes viselettől eltérni nem volt szabad. Idegen szemében igen furesza látvány lehetett, valószínű maskara akkoriban is.

Boszniából és Skutariból gyakran ellátogattak Ragusába a törökök, ökörbőrt és szappant vittek oda, vagy marhát hajtottak vásárra. Ebből az időből származik a város bőripara is. Ezek a török kereskedők szigorú vizsgálaton estek át, ha a városban kereskedelemmel akartak foglalkozni. A török basa kereskedelmi felügyelőt küldött minden esztendőben Ragusába, az ült törvényt felettük.

A XVIII. században Ragusa sok hajóval rendelkező, nagy köztársaság. Városi kikötőjében ugyan csak kisebb, sekély merülésű hajók köthettek ki, de Ragusától alig félmérföldre északnyugatra fekszik a szép Santa Croce, ahol már a köztársaság összes hajói lehorgonyozhattak. Ez igen tágas kikötőmedence s Dalmácia egyik legszebb kikötő-

tője. A síkságon, amely a kikötőt körülvette, a legelőkelőbb ragusai családok nyalói állottak.

Ragusában nemzetinyelv a szláv volt, bár már akkor is igen sokan beszéltek olaszul. Hajóik zászlója tiszta fehér, középen Szent Balázs képével.

A város úgy a kormányzásban, mint az iparban Velencét utánozta, s éppen ezért nevezték «kis Velencének», sőt «kis Hollandiának» is. A ragusaiak agyafúrt embereknek látszottak. Ha panaszkodtak rájuk, hogy úgy csálnak, mint a zsidók és olyan prédalások, mint a törökök, így feleltek: mi nem vagyunk sem törökök, sem zsidók, mi csak

szegény ragusaiak vagyunk. No siamo ne Turchi, ne Evreri, ma siamo poveri Ragusani.

Ez az ügyes kis köztársaság századokon át bekapcsolódott a magyar történelembe. A Balkán kis népei, egymástól féltükben, mindannyian a magyar királysághoz húztak. Igaz, hogy akkor is így cselekedtek volna, ha nem mi, magyarok, lettünk volna a Duna-Tisza közén. Magyarországnak egységes központi helyzete, nagyrészt természetes határai magyarázták meg, hogy a Balkán-félszigeten alakult, természetes határok nélkül működő, egymással versengő gyöngye «államocskák» egymástól féltükben a magyar királyság védelme alá igyekeztek.

Velence, az Adria királynője viszont hajóhadával a szomszédos szárazföldön is akart uralkodni. Ebből az ellentétből, ami Ragusa és Velence közt dúlt, az Anjouk idejében hazánk a középtenger egyik hatalmasságává lehetett.

Ragusa idővel a szárazföldön is mindinkább terjeszkedett. Kereskedelmét Szerbia, Bosznia és Bulgária felé irányította s földrajzi fekvésénél fogva az akkori dunai fejedelemségek tengeri kikötőjévé vált. Velence ugyan fondorkodott még, de Ragusa ügyesen tartotta kezében az uralmat s megmaradhatott kereskedelmi függetlenségében. Kereskedői így nyomultak fel a Duna-Száva vonaláig, s ez önkénytelenül is közelebb hozta őket a magyar királyhoz, akivel azután az olasz ügyek révén még több

kapcsolatuk lett. Lajos király dalmát háborúja után Ragusa végkép felszabadult Velence alól s ez lett 1358-ban kiinduló pontja a magyar szerződésnek Ragusával.

A szerződés szerint Ragusa évi 511 arany dukátot fizet a magyar királynak. Viszont abban is megállapodtak, hogy ha a rácoreszági királynak és bosnyák bánnak fizetendő összegek (2500 és 500 iperper, 2 iperper = 1 forint) alól sikerül mentesülniök, úgy azt is a magyar királynak fizetik ki. Évente háromszor a király és utódai tiszteletére istentiszteletet tartanak. Szárazföldön

Tengerparti részlet Ragusánál.

A főutcából nyíló szűk kis sikátor.

és vizen is a magyar király lobogóját viselik. Ha a király vagy hozzátartozója a városba jön, két ebédet és két vacsorát rendeznek a tiszteletére. Ha a király a maga költségén rendez tengeri hadjáratot, a város 30 gályát állít a király költségére, s egyet a város költségére a hadjárat tartamára. Ha pedig a király a dalmát hajóhadat mozgósítja, akkor a város 10 gályát állít ki, a többi városén kívül és még azonkívül egyet. A király joga bármelyik mozgósítást elrendelni.

Ezzel szemben a magyar király mindenki ellen védi Ragusát. Nagy területet ajándékozik a városnak és tiszteletben tartja a város eddigi szokásait. Ha a magyar király a nomádokkal háborúba keveredik, a ragusaiak szabadon kereskedhetnek az ellenség földjén.

Ezt a szerződést Ragusa város nagy örömmel fogadta és szabadsága talpkövének tekintette.

Ragusa és Magyarország viszonya a szerződés alapján két korszakra tagozódik. Az elsőben Ragusa tántoríthatatlanul kitart, ragaszkodik a királyhoz, balsorsában is. A XV. század második évtizedében, amikor a török már Szerbiát elfoglalta, a ragusaiak kalmárkodtak a hírekkel és a kereszténység védelme is búsán jövedelmezett nekik. Ragusa még akkor is híven kitartott a magyar király mellett mindaddig, míg a török szultán Budáig nem hatolt. Mikor Magyarország csillaga elhalványult, akkor a törököt igyekezett megnyerni. Ragusa tehát egészséges érdekpolitikát folytatott. Azt a hasznot, amit a magyaroktól kaphatott, igénybevette, megszolgált érte, amíg a védnökség tartott. Így viselkedett azután a törökkel szemben is. Amilyen hű volt magyar urához, olyan odaadással viseltetett a hatalmas török szultánok iránt. A török szultán megadta nekik az egész török birodalomban való kereskedés jogát, de portékáikból 5 % vámot fizettek.

1527 december 17-én I. Ferdinánd tudatja Ragusával, hogy magyar királlyá választották és kéri az elmaradt adót. Szapolyai János 1531-ben szintén a hátralékos adót követeli. A ragusaiak a gyenge hatalmú Ferdinándra nem hallgattak, János királytól pedig, aki szintén a szultánra szorult, nem volt mit félniök. Így a város tanácsa Ferdi-

Utcarészlet az óvárosból.

Az új-város egyik tere, a tengerész iskola előtt.

meneküljön a pusztulástól. Eppen jókor jött XI. Ince pápa felszólítása, hogy lépjen be Ragusa is az Ausztria Velence-Lengyelország közötti szövetségbe. Ragusa örömmel fogadta az útmutatást és elküldte követét, hogy Ausztria császárával, mint Magyarország királyával kösse meg a védő szövetséget s Ragusa az alattvalói viszony folytonosságát elismeri, az évi 500 arany adót megfizeti. Lipót császár elismerte ugyan, hogy magyar jogon jutott Ragusa védnökségéhez, de mégis ellene volt, hogy az adót a magyar kamarának fizessék. Így 1686-ban az adó a császári titkos pénztárba került s a «Magyarországnak» szó a szeptemberi 28-iki átvételnél már ki is maradt a szövegből. A császári udvar félt, hogy Ragusa Boszniával fog egyesülni s így Magyarország kikötője lesz. A magyar jogot azonban a nemtetszés ellenére sem lehetett elvitatni. Velence közben behódoltatta Ragusát és állandóan zsarolta. A császár csak annyit tett a városért, hogy nem engedte elpusztíttatni. Ragusa tehát ismét a törökhöz pártolt. Bécsben nem törődtek vele és inkább Velencét védték.

A XVIII. században Ragusa politikai jelentőségét, tengeri erejét teljesen elveszíti. Osztozik Dalmácia többi városainak sorsában. A középtengeri kereskedelem lehanyaglott, a forgalom másfelé irányult, a hajdan virágzó városok elnéptelenedtek, a vállalkozószellem kihalt. Még a francia forradalom villanyozta fel némiképpen a vidéket. Velence is megszűnt már önálló lenni. Előbb végezte be államéletét, mint a kis Ragusa.

Dalmácia többi városa örömmel fogadta Ausztria fennhatóságát, mert megúnták a velencei kormányzást. A bécsi titkos levéltár s a haditanács iratai bizonyítják, hogy Ragusa népe, a papság és a képzettebb lakosság nem felejtette el a «magyar korona» fennhatóságát s Ausztria alatt később is Magyarországot értették. Spalatóban tekintélyes párt alakult, hogy a magyar koronához csatoltassanak. A mozgalom komoly jelleget öltött. A városban és a szigeten kitűzték a magyar címet és a papok a szószékről hirdették a magyar király iránti hűséget. Bécsben azonban elleneztek a magyar királysághoz való csatlakozást, azzal az indokolással, hogy csak a magyar nemesi kiváltságokért áhítózó papi és patricius párt vágyik Magyarországot után és csakis azért, hogy elnyomják a népet. Sőt később még Magyarország joga iránt is kételyeket támasztott a bécsi udvar.

Ragusa nagyon félt az osztrák közvetlen katonai kormányzattól, mert látta a dalmáciai viszonyokat s a kis város közönsége inkább a közvetett magyar védelem felé hajlott. Amíg csak tehetett, igyekezett hallgatolagos függetlenségét megőrizni. Mindössze tíz évig, 1807-ig tartott ez az önállóság. 1807-ben már franciák parancsolnak Ragusában s Szent Balázs napján Napoleonra kérték az áldást. 1814 óta megint osztrák tartományi város Ragusa s 100 éven keresztül maradt meg ez az állapot. Utána rövid időre Jugoszláviához csatolták és Dubrovnik volt a neve. Azóta Jugoszlávia összeomlott és olasz fennhatóság alá került.

nándnak azt felelte, hogy ők az adót most a szultánnak, mint Buda és Magyarország urának fizetik, tehát másnak nem fizethetik, katonájuk és pénzük nincs, hogy a török ellen harcoljanak. Sőt a város ekkor annyira ment a szultán iránti ragaszkodásban, hogy a város falain függő címeres magyar zászlót, amely jobbján állt a ragusai Balázs zászlónak, levétette.

1540—1683-ig számos vizsontagságon ment keresztül a ragusai köztársaság.

A XVII. század végén a Habsburg-ház fegyverei folyton diadalmaskodnak s a bölcs városi tanács megérti, hogy tennie kell valamit, hogy meg-

A TILTOTT VÁROS

Írta BANDAT HORST dr.

Aki nem látta Pekinget : nem látta Kínát! Aki a mennyei birodalmat a parti kikötők révén ismeri : aki Hong-Kongban, Shanghaiban, esetleg Amoyban vagy Swatowban partraszállt, csak nemzetközi kikötővárosokat látott, kínai mázzal. Az igazi Kínát, az igazi hamisítatlan kínai nagyvárost hiába keresi itt, ahol a nemzetközi kereskedelem és forgalom mindent a maga képére teremtett. Pekinget nem fertőzte meg a nyugat. Itt a nyugati jellegű követségi negyedben elszigetelték az idegen befolyást, stílust. Annak ellenére, hogy a néhány év óta behatoló Japán már kezdi a város bizonyos részeiben éreztetni hatását, japáni üzletek, vendéglők, teaházak formájában, ez sem tudja és tudta elvenni a város évezredes tiszta kínai jellegét.

Akarmi történik : Peking mindig kínai marad. És legkínább a város magva : a tiltott vagy vörös város, a hajdani császárok lakónegyede, a falak, kapuk, paloták, templomok, pavillonok bámulatos tömkelege, labirintusa. Ebben a ma halott, hajdan azonban élettől pezsgő városrészben dőlt el az ország sorsa. Itt követték egymást a Ming és Mandzsú dinasztiai uralkodói, itt szőtték intrikáikat az udvaroncok, miniszterek, mandarínok, császárnék és ágyasok. Sok vér folyt itt, sok sötét gyilkosság, tragédia, kegyetlenség, ármány színhelye volt a vörös város...

Peking ősrégi. Mikor az örök Róma még nem volt, Peking már több száz esztendeje főváros. Akkor még nem nevezték Pekingnek. Különös dolog, hogy ez a város többször változtatta nevét. Hívták Nankingnak (déli főváros), amikor a Kr. u. X—XII. század között Khi-tan déli fővárosa volt. Volt később : Tschung-tu, T-aitu vagy a mongol császárok alatt Khanbalik. Amikor Marco Polo, a világhírű velencei utazó 1300 táján először látta hatalmas falait és óriási kapuit, így hívták. Mai nevét : északi főváros : *Peking*, 1421-ben kapta és viselte 1912-ig, amikor a kínai forradalom alatt Peiping-re keresztelték át. De nem sokáig maradt Peiping. A japániak, tudatosan fenn akarván tartani az ősrégi birodalmi főváros hagyományait, éppenúgy, ahogy a város műemlékeit állandóan gondosan javíttatják, rendben tartják, hivatalosan ismét Pekingnek nevezték el.

Ha az ember Marco Polo térképét összehasonlítja Peking ma készült térképével, arra a megdöbbentő következtetésre jut, hogy Peking 650 esztendő óta úgyszólván ugyanaz maradt. A kezdetleges Marco Polo féle térképpel az ember ma éppen úgy el-

A Széndombról nyíló kilátás a téli palota csoportja felé.

Bronz égő egy császári templom udvarán.

— a falak és kapuk az egyes palotacsoportokat még jobban szétszabdalják. A falak és kapuk tömege a császári város magvában, a tiltott vagy vörös városban, éri el tetőfokát. Idegen ne menjen vezető nélkül ebbe az útvesztőbe. Feltétlenül eltvedne. Ennek a végtelen sok falnak, falaeskának, zsákutcának és «falellenzős» kapunak, nemcsak védelmi céljai voltak, hanem babonás okai is. A mindenséget benépesítő rossz szellemek kínai felfogás szerint mindenütt ott leselkednek, hogy az embereket bajjal, betegséggel, szerencsétlenségekkel megrontsák. Viszont ékítményes vak kapuk és vakablakok «ravasz» elrendezésével, zezugos síkatorokkal, sőt görbe, kanyargós hidakkal sikerül a szellemek útját befolyásolni úgy, hogy azok nem tudják keresztülvinni rontó szándékaikat.

A nagyobb kapuk mögött rendszeren rövid «ellenzős» falakat találni. Ha az ember

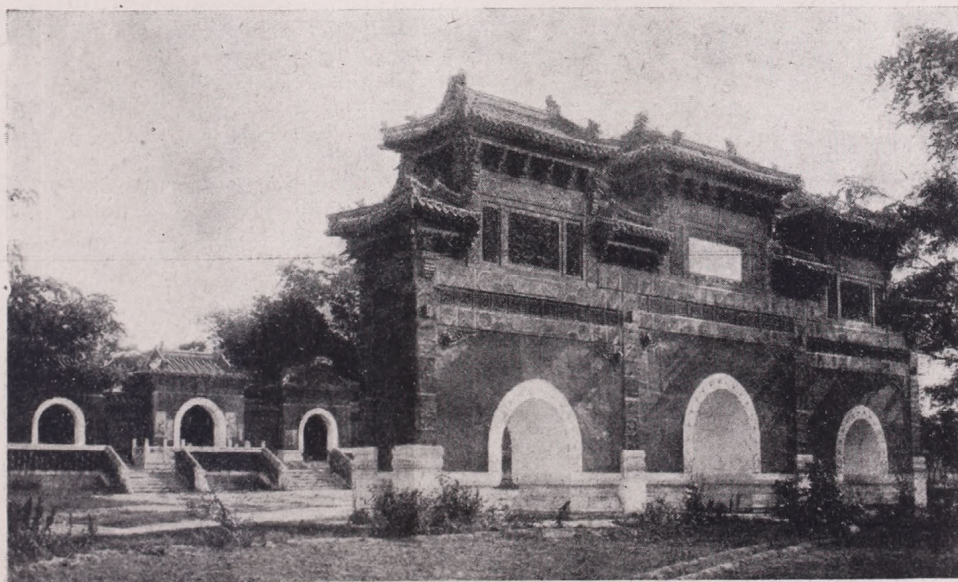
igazodhatik a «modern» Pekingben, mint a «velencei világtjáró» idejében. A város főutcai és számos mellékutca pontosan észak-déli, kelet-nyugati irányúak és így szabályos négyszögeket fognak közre. A főútvonalak közötti síkatorok a világtájakkal már keveset törődnek. Ezek bizony gyakran zezugosak, zsákutcák tömkelegében végződnek. Így van ez ma is, így volt 700 évvel ezelőtt is. De van a város elrendezésében még egy jellegzetesség: a város északi része a mandzsu város, a déli a kínai. A kettő közepén mintegy káposzképpen a császári város. Mintha az északról jövő mandzsuk és a délen élő kínaiak már világtáj szerinti elhelyezkedésükkel is szimbolizálnák a birodalmat. A város közepét foglalja el a tulajdonképpeni császári városrész, sok palotájával, illetve palotacsoportjával, a két nagy tóval és a széndombbal. A tavak és a széndomb mesterségesek. Azért építették ezeket a hatalmas víztartályokat és a több millió tonnát tartalmazó széndombot, hogy a város esetleges ostromakor legyen elég víz és tüzelőanyag! Azután: falak, falak és újra falak. Ez a legerősebb benyomása a Pekingbe első ízben érkező embernek. Mert nemcsak az egyes városrészek vannak egymástól vastag falakkal és vízárkokkal elválasztva, hanem

— főleg a császári városban

a nyitott kapun áthalad, többnyire széles falba ütközik, amelyet jobbra és balra meg kell kerülni, hogy az ember a palotaudvarokba juthasson. Az ellenzős falon gyakran pompás keramikák vannak, amelyek főleg sárkányokat, vagy szörnyetegeket ábrázolnak. Ezek is hozzájárulnak ahhoz, hogy a szellemeket elriasszák. A palota- és templombejárásokat díszítő hatalmas bronzállatokat lényegében egészen hasonló meg gondolásból helyezik el.

A leghatalmasabb a belváros fala: 13 méter magas, 11 méter széles és 26 kilométer hosszú. 11 hatalmas kapu vezet a mandzsu és császári városba a kínai városból és a külvárosokból. A kapukat vastag, 30 méteres tornyok védik, úgyhogy a kapuk valószínűleg olyanok, mint az alagutak. Itt, a nagy forgalom miatt, nincsenek szellemvédő falak. Ezek a kapuk határozzák meg a főutcák nevét is. Ilyen a híres Hata-men, Süan-wu-men, Fu-cseng-men utca. A császári város fala már csak 6 méteres és 7 kilométer hosszú, Ezen belül van a még kisebb kerületű tiltott város, ahová valamikor csak a császári udvar emberei és az ottan alkalmazott személyzet léphettek be. Ezt vörös fal övezi, nagy, pompás, aranyozott sarok- és őrtornyokkal, vízárakkal és hatalmas kapukkal.

Itt voltak a császári család lakosztályai, a ceremoiaépületek, trónterem, templomok áttekinthetetlen tömege. A legnemesebb anyagok, a legragyogóbb színű keramikák, fehér márvány, drága faanyag, aranyozott, lakkozott falak olyan tömege mindenfelé, hogy a szemét fásztja. Hatalmas bronzüstök, emeletes füstölők, szörnyszobrok, sárkányok, oroslánok, mithologikus félmadarak, fantasztikus kertek, facsoportok tarkítják a képet. Aranyozott tetejű templomok, csarnokok és falak, sikátorok, kapuk, újból falak beláthatatlan sokasága. A tiltott várossal szemben áll az 50 méter magas «széndomb». Állítólag több millió tonna kőszénből épült, de vastag földréteggel és kövekkel borították be, magas fák nőttek rajta és parkos utakkal, lépesőkkel, gyönyörű pagodákkal van díszítve. Itt mutogatják azt a fát, amelyikre az utolsó Ming császár akasztotta fel magát, amikor a diadalmas mandzsuk a városba behatoltak. A tiltott várostól nyugatra 2 kilométer hosszú, fél kilométer széles tömedence terül el, kisebb-nagyobb szigetecskékkal, vízben álló pavillonokkal tarkázva. A tónak egy félszigetén fekszik a téli palota, illetve palotacsoport, ahol az utolsó császár, Hsi-Tsü anyacsászárnő fia, a

Porcellán kapu a téli palotában.

század elején az 1912-es forradalom előtt fogságban élt. Saját anyja tartotta fogságban a szerencsétlen uralkodót, akinek szegényes, egyszerű lakosztálya ma a japáni palota-felügyelőség irodája. Innen nem is nagyon messze, a tiltott város északi részén, mutogatják azt a kutat, ahol az anyacsászárné parancsára fiának kedvenc feleségét kútba fojtották, amikor 1900-ban az európai csapatok közeledtek Peking felé és az udvar menekülni volt kénytelen. A császár főágyasa a császár menekülése ellen tiltakozott és az elég volt arra, hogy megöljék, Hsu-Tsü nem ismert ellentmondást. Az emberélet nem sok szerepet játszott. Szeretőit, ha megunták őket, mérgezett teával ölette meg.

A császári várostól délkeletre a híres követségi negyed teljesen modern benyomást kelt európai stílusú utcáival. Ez is fallal van körülkerítve. Itt laknak a város európai és amerikai képviselői, itt vannak a nagykövetségek, konzulátusok és egy maroknyi idegen katonaság. Ezt a negyedet ostromolták 1900-ban a kínaiak, amikor a Boxer-lázadáskor Kína le akarta rázni magáról a nyugati hatalmak befolyását. Az északi kapu falán még most is érintetlenül hagyták a sok golyónyomot. Angolul azt írták föléje: «Let us forget!» («felejtjük el»).

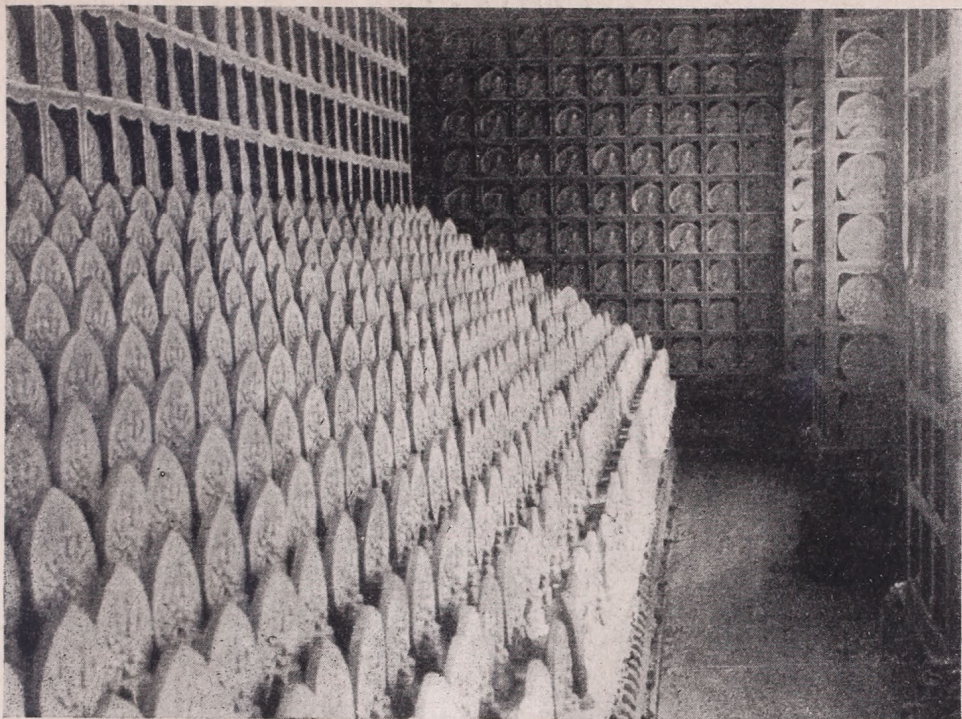
Mikor 1940 őszen Pekingben jártam, csipős hideg október volt, poros, velőkig ható

A Paradicsom templomának belseje a Téli palotában.

széllal. A városban, különösen a Hatamen utcán már erősen látszott a japáni befolyás. Fehér embert keveset lehetett látni, mert angol, vagy amerikai polgár Pekingbe nem jöhetett be. Ehhez a japáni katonai hatóságok külön engedélyre volt szükség, úgyszintén külön engedély kellett a kiutazáshoz. Minket, magyarokat, a «honagrik-at» a japáni hatóságok mindenütszeretettel fogadtak és szövetségesként kezelték az olaszokkal és németekkel együtt. Útlevelet simán kaptunk, mindenüvé nyugodtan elmehettünk és nyugodtan fényképezhettünk. A városban nyüzsgött az élet, de élelmiszerekben nem volt nagy bőség. A híres, néha 200 éves kínai vendéglők étlapján a 600—1000 étel helyett csak egy tucat díszelgett. A Hotel de Pekin menüje is szegényes, bár még elég bőséges és tűrhető volt. A látóvalókat ellepték a japáni katonák, tiszték és polgári turisták százai. A kapukat japáni csendőrök őrizték, a kínaiakat csak alapos vizsgálat után eresztették ki vagy be. Hogy miért, azt az ember a gyakran megisméltó mérényletek után sejtette.

Csak a japániakat és fehéreket engedték háborítatlanul ki és be. De a falakon

A 10,000 Buddha templomának belseje a tilos városban.

már hatalmas, méteres kínai jelekkel és angol nyelven felírásokat látott az ember: «Down with Britain, Oppose the british!» (Le Angliával, álljatok ellen az angoloknak!) Hatalmas léggömb hirdette a város felett az akkor Németországgal és Itáliával megkötött katonai szövetséget.

A keletázsiai események előre vetették árnyékukat!

A császári palotákat mindenki megtekintheti. A rengeteg műkincsre, múzeumokká berendezett kisebb palotákra kínai őrök vigyáznak. Mindenütt példás rend és tisztaság. Az ember örömmel látja, hogy a forradalmak alatt elhanyagolt, elhagyott palotákat, amelyeket sok esetben barbár módon kifosztott a söpredék kínai zsoldos katonaság, most munkások tatarozzák és rakják rendbe, annak ellenére, hogy Peking ma nem bővelkedik nyersanyagban. A japáni uralom rendezettségét és szervező tehetségét jól tanúsítja ez a munkásság. A sok rombolás és rablás dacára még annyi a műkincs és a drágaság, hogy az ember nem napokat, hanem heteket tölthet csupán a tiltott városban és a téli palotában, hogy a legfontosabb dolgokat láthassa. A fontosabb lakosztályokat, történelmi fontosságú helyeket, palotákat, templomokat hozzáférhetővé tették a japáni és kínai hatóságok. A kisebb műkincseket múzeumokba gyűjtötték össze, ahol a keletázsiai művészet ismerője és rajongója, de a laikus is a legpompásabb műtárgyak óriási tömegét szemlélheti. Töméntelen érték van itt felhalmozva. Milyen szerenese, hogy a japáni befo'lyás megmentette az utókor számára ezt a világon egyedülálló gyönyörű várost és pompás műkincseit!

IRODALOM

Keszler Hubert: *Barlangok mélyén.* Megjelent a «Világjárók, utazások és kalandok» sorozatában. 8°, 151 old. 47 fénykép. Budapest, Franklin-Társulat kiadása.

A barlangok rejtélyes, komor világa, úgy látszik, érdekli a nagyközönséget, mert ez a munka már második kiadását éli, ami nem nagyon gyakori jelenség a magyar könyvek történetében. Hogy ez így történhetett, abban nagy része van azonban annak a szerzőnek is, aki egészen eljegyezte magát a barlangokkal és a barlangkutatással. Keszler és a barlangok fogalma nálunk csaknem egy képzetté forrott össze. A hazai barlangkutatást és feltárást Keszler önfeláldozó munkássága nagyon előrelendítette, sok rejtett barlangrészletről hozott új híreket és különösen hervadhatatlan érdemeket szerzett az Aggteleki nagy barlangrendszer felderítésében.

Mindezekről a sokszor túlmerész és kalandos vállalkozásairól nagyon érdekes részletességgel szól a szerző. Miután előbb általánosságban tájékoztatja az olvasót a karsztjelenségekről, a barlangok keletke-

zéséről, sorra veszi a hazai, különböző jellegű barlangokat. Előbb a zombolyok nyomasztó mélységeit járhatjuk be a szerző vezetésével, majd a sokkal nyugodtabb és békésebb természetű várhegyi üregekre kerül sor. Aránylag a legtöbbet a budapestkörnyéki barlangokról: a már említett várhegyi, a Remetehegyi barlangról, a Szemlőhegyi aragonitbarlangról, a Ferenchegyi nagyszerű résbárlangról ír. Milyen keveset tudnak ezekről az egészen a közelünkben levő barlangokról a fővárosi emberek! A színes leírások bizonyára sok embernek felkeltik a kedvét és felkeresik a budai barlangok közül legalább a könyvben megközelíthetőket.

A könyvnek csaknem egyharmada a ma már ritka nagyságúra nőtt, egyes részleteiben páratlanul szép Aggteleki barlang feltárásának ismertetésével és a barlang leírásával foglalkozik. Keszler fáradhatatlan munkássága itt járt a legnagyobb sikerrel és leginkább az Aggteleki barlanggal kapcsolatban ismerkedtünk meg a barlangkutató munka egész fértit kívánó nehéz módszereivel.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Szlovákia erdősegei, amelyek az ország területének kerekén 35%-át borítják, jelentik az ország legnagyobb gazdasági értékét. Az erdőnek 53%-a lomblevelű és 47%-a tűlevelű fából áll. A szlovák fakitermelés évente 3 millió m³ ipari és 2 millió m³ tűzifát szolgáltat.

K. F.

India lakossága.

Az 1941 évi népszámlálás eredményei most láttak napvilágot. Ezek szerint India lakossága 389 millió és a legutolsó, tíz évvel ezelőtti népességhez viszonyítva 15%-kal gyarapodott.

K. F.

Cuba népessége. A 114,524 km² területű sziget a most közölt adatok (1940) szerint 4.291,063 ember él, úgyhogy 1 km²-re 37,5 lakos jut, ami igen tekintélyes népesség sűrűség egy trópusi ország számára. Cuba eszerint sűrűbb népességű, mint Florida az Egyesült Államokban. A lakoságnak 73,4%-a fehér, a többi színes. Különösen sok színes él a sziget Oriente nevű tartományában, amely Haitivel és Jamaciával éppen szemben fekszik.

K. F.

Német túristamenedékház Peruban.

A német Alpenverein perui csoportja buzgón folytatja a tudományos kutatás-

egybekötött hegymászóutakat. Már menel dékházat is avatott a Cordillerák parti láncának Monte Meiggs nevű csúcán, mintegy 90 km-nyire Limától. A menedékházat Peru nagy kutatójáról, Hans Kinzl professzorról nevezték el.

P. J.

Uruguay gyapjútermelése.

Uruguay gazdasági életében legnagyobb szerepe a juhtenyésztésnek és gyapjútermelésnek van. A legújabb statisztikai kimutatások szerint 1940 okt. 1. és 1941 szept. 30-a között 62.970,000 kg tisztított gyapjút jelentettek be, többet, mint az előző négy év bármelyikében. A termelt gyapjú $\frac{9}{10}$ része, 54,5 millió kg kivitelre került s ennek a mennyiségnek 82%-át az Egyesült Államok, a többi Svédország, Japán, a Szovjet és Svjc vásárolta meg. Az előző esztendőben Uruguay gyapjувásárlóinak száma sokkal nagyobb volt; az Egyesült Államok a kivitelnek csak 31%-át vette át, Németországba 17,5%, Nagy-Britanniába 9,9%, Olaszországba 8,3%, Japánba 7,5%, Belgiumba 6,2%, Svédországba 5,2%, Hollandiába 4,8%, Dániába 3,1%, a többi országba 6,5% gyapjú jutott.

P. J.

A
földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.

és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10— pengő

Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—¹/₂ 3 óráig.

TARTALOM:

Márton Béla: Az Ér siksága. — Somogyi József dr.: Egyiptom — Giotto Dainelli: A Karakóram nagy gleccserei. — Ismertetések és hírek mindenfelől. Apróságok Svédországból. A középafrikai autótút. A monacói fejedelemség.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1943. februárius 1-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

CHOLNOKY JENŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság elnöke:

BELSŐÁZSIAI ROKONAINK.

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1943. januárius 25-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6878. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

2. SZÁM

AZ ÉR SÍKSÁGA

Írta MÁRTON BÉLA

Nem sok tájéka van hazánknak, amelynek, területe nagyságához viszonyítva, olyan sok községe volna híres emberek születéséről, vagy fontos eseményekről nevezetes, mint az Érmellék. Ha ezek a községek tudatában volnának ennek és emlékművekkel örökítenék meg híres embereiket és a bennük meg a környékükön lezajlott eseményeket, akár nemzeti búcsújárás özőnölhetné el, feltéve, hogy nemzeti öntudatunk sokkal erősebben hatna át bennünket, mint ma.

Bihardiószegen kötötték meg 1551-ben Fráter György és Ferdinánd király biztosa azt az egyezséget, amelyben János király átadja országát Ferdinándnak. Itt lakott Széchenyi István gr. mint huszárcapitány 1820-tól 1825-ig és innen indult az országgyűlésre, hogy felajánlja bitokainak egyévi jövedelmét Magyar Tudományos Akadémia megalapítására. Itt és Székelyhídon színészkedett Petőfi Sándor. Több versét e két helységben írta. Bihardiószegen még megvan az a vendéglő, ahol játszott. Kiskerekiben és Álmosdon verték meg a császári sereget Bocskai hajdú. Ez a győzelem segítette Bocskait Erdély trónjára és Erdélyt függetlenségre. Érendréden vendégeskedett néha hetekig Petőfi Sándor Luzsénszky br. házában 1848 előtt — ma ez a községháza — és itt toborozott honvédek, amikor az erdélyi táborba indult. Érsemjénben született Kazinczy Ferenc és Fráter Lóránt, Szódemeteren Kőlcsey Ferenc, Ottományban Szentjóni Szabó László és Szentmihályiné Szabó Mária, Érkeserűben Keserői Dayka János, Bethlen Gábor nagytudományú udvari papja, Albison Irinyi János, a gyufa feltalálója és Irinyi József, az 1848-as mársiusi napokból ismert író, Piskolton Sárvary Pál, a tudós debreceni tanár és Érmindszenten Ady Endre. Kólyon tanítóskodott 1849 után Gönczy Pál, az országos híru nevelő, Csokalyon született Fényes Elek statisztikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

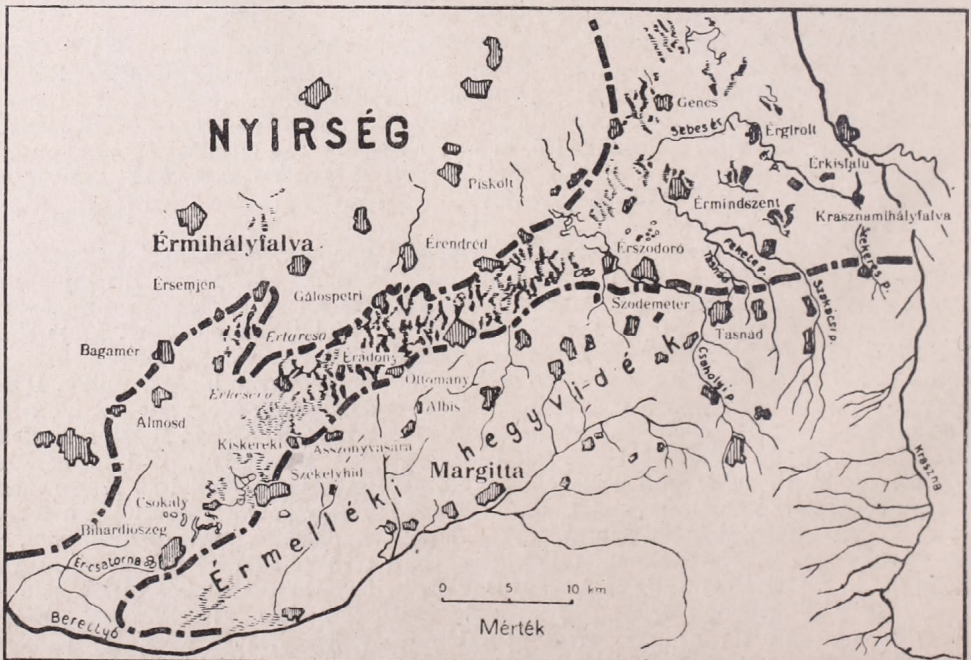
Mindezeknek a neves embereknek úgyszólván nyomuk sem látható az említett helyeken. Csak Álmosdon őrzi Bocskai győzelmének emlékét egy szobor, Érsemjénben pedig Kazinczy mellszobrát készülnek visszaállítani arra a helyre, ahonnan a románok lehordták. Ezt a szobrot Fráter Lóránt állíttatta neves földijének emlékére. Mi terelje tehát a tájéakra a figyelmet? Az árvizek? Az utóbbi 3 évben sok vidékünket tette tönkre a sok víz. Bortermelése? Az érmelléki borok egyidőben csakugyan híresek voltak. Diószeg volt a termelés középpontja és az érmelléki bort diószeginek is nevezték. A filoxera azonban elpusztította szőlőt és helyükbe amerikai fajtákat telepítettek. Ma az Érmellék sokkal több halálra ítélt direkttermő fajtát termeszt, mint «bakator»-t, amelyről egykor oly híres volt. Amellett, amit érmelléki bornak neveznek, nem is mind az Érmelléken terem. Mert amíg a földrajz nem tudja megmondani, hogy hol vannak a tájék határai és csak nagy általánosságban határozza meg, hogy melyik vidéket érti ezen a néven, a bortörvény igen kiterjesztette az érmelléki borvidék területét. Hiszen Bihar vármegye béli járását, Szatmárban pedig az Avas és Bükk hegység lejtőin fekvő községeket is ide számítja. A török hódoltság előtt csak az Ér síkságát nevezték Érmelléknek, ma az Érhátra is kiterjesztik területét. Eszerint a Szilágysági dombvidék, a Nyírség homokdombjai és a Szatmári síkság között elterülő mocsaras lapályt, továbbá az Ér völgye és a

Berettyó között fekvő dombvidéket értik Érmelléken. Az Alföld és Erdély fogják közre ; az előbbi peremtájéka, de történelme több ízben kötötte sorsát Erdélyével össze. E közbeső helyzetnek az a következménye, hogy amikor alföldi problémák kerülnek megoldásra, akkor vidékünk Erdélyhez számít, amikor pedig Erdély javát munkálják, akkor az Érmellék az Alföldhöz tartozik. Abból is inkább kára, mint haszna van, hogy három vármegye : Bihar, Szatmár és Szilágy osztozik területén. Mindegyik a maga részével törődik és az egész megye érdekeinek rendeli alá, pedig az Érmelléknek egységesek a problémái és csak az egész tájék természetének figyelembevételével oldhatók meg. Ma még a vasút is körülkerüli az Ér síkságát, és ha valóban megépítik a Székelyföldet az Alfölddel összekötő vasutat, a hírek szerint a síkság egyetlen keresztirányú közvetett országútja mellett fogják vezetni, mit sem törődve azzal, hogy ezzel egy sereg színmagyar község esik el attól a vezénnytől is, hogy valaha belekapcsolódhatik az ország forgalmába.

Az Érsíkság jellegét a Berettyóba ömlő 75 km hosszú Ér és nagy nádasai adják meg. Ezt a vizet már Anonymus említi Hómosó Ér néven. A szopori és újnemeti erdőkből ered. Egy darabig Szekeres-patak a neve. Később Érpataknak és Sebesérnek nevezik. Az Ér nevet csak Érkisfalva és Érszentkirály határában veszi fel. Mezőterem táján nádasok közé veti magát. Innen kezdve «sem mocsár, sem folyó, sem csatorna, van benne mind a háromból». Nem változtat ezen két legnagyobb mellékvíze, a Kékéc és Csaholyi patak sem. Nem folynak bele, hanem szintén mocsarakban tűnnek el. Mezőteremtől nagyokat kanyarogva, ballagva-álldogálva halad torkolata felé. Forrásától idáig 23 méter, sőt a Mezőteremtől számított 60 km-es szakaszán kilométerenként csak 20 cm az esése. Ilyen csekély erőttől és ennyire kevés víztől nem is várható, hogy az Ér formálja ki az 5—15 km széles síkságot. Nagy kanyarulatai Cholnoky szerint arra vallanak, hogy a Szamos volt a völgy megteremtője. Ezt bizonyítja az is, hogy néhány méter mélységben e folyó finom kavicsát is meg lehet találni. A Kraszna törmelékűje azután a Szamoszt északnyugatra, a mai irányba térítette el és a helyét az Ér örökölte.

Úgy járt azonban a hagyatékkal, mint amikor a sovány ember kövér rokonának ruháit örökli. Az Ós-Szamos medre túlságosan kényelmes neki, nem tudja kitölneni. A kanyargós mederből ágak válnak ki s ezekből megint újabbak szakadnak ki. Hosszabb-

Kilátás Asszonyvásár kat. templomából. A háttérben látható fekete vonalak az Éri nádásai.
(A közölt képek Berényi Dénes felvételei.)

rövidebb bolyongás után kisebb-nagyobb szigeteket fogva közre a szerte kalandozó ágak egyesülnek egymással. Holt ágak vannak mindenfelé. A medret különböző vizinövények, főként azonban nád, sás, káka töltik ki.

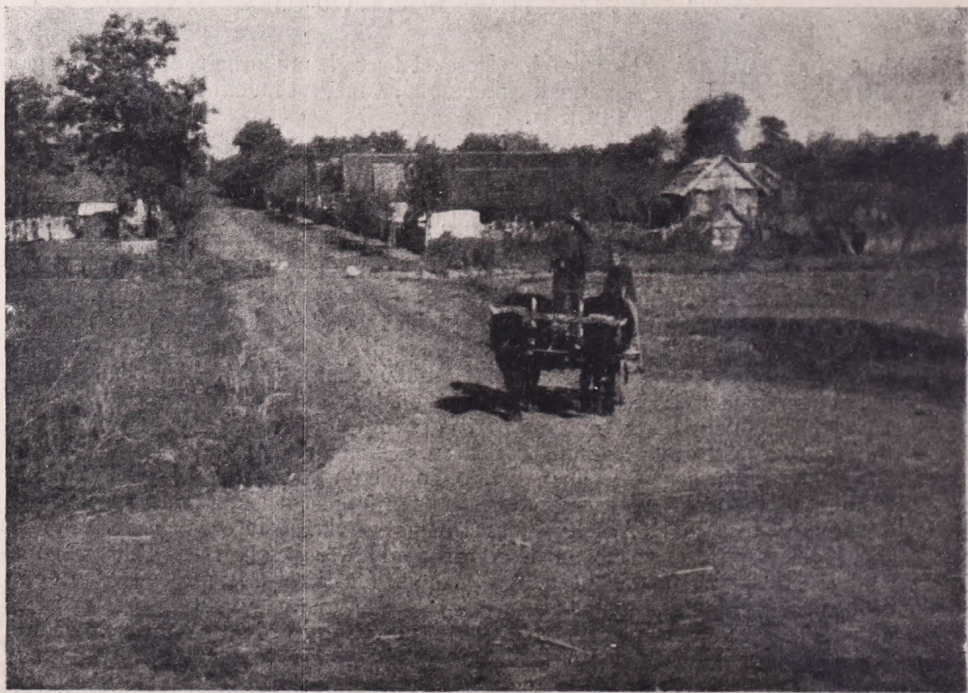
A sok növény is lassítja folyását és csökkentették még főként a multban a halászok is a medrét elrekesztő nádfalakkal. Így azután nem esoda, ha aszály idején a víz egészen kiszárad s a medret csak a vizinövények jelzik. Leginkább azonban a nád. Magasságával, tömegével uralkodik az Éri medrén. Helyenként, így Érkeserű, Szalacs és Érendréd környékén különösen nagy területet borít be ; itt mocsarak terjeszkednek.

A mocsarakat rajta kívül vízi moha, békanyál, fülence, békatőr, vízbürok, kalakán, hadigyékény, tavirózsa lepi el. Mélységük természetesen az időjárástól függ. Nedves években a 3 m-t is meghaladja, száraz években jó, ha 1 m. «Csék»-kal (csáklával) hajtott «hajónk» (így nevezik itt a csónakot) orra előtt a 3—4 m-es nádfal suhogva-zizegve válik szét. Vadkacsák riadnak fel békés úszkálásukból. Nagy robajjal, hápogással rebbennek fel és menekülnek előlünk. Majd a vízityúkokat és csirkéiket riasztjuk a nád közé. Amott távolabb, ahol egy kis folton nem borítja semmi növény sem a víz felszínét, egy szárcsa úszik. Amint észrevesz bennünket, ijedten, pár métert csapkodva és a víz tetején futva kél szárnyra. Szürkegémek húznak lomhán felénk. Szárnyukkal lassan csapkodnak, nyakukat begömbítik. De amikor egészen közelünkbe érnek, rémült krakogással hirtelen irányt változtatnak. A magasból rétihéja ereszkedik le egészen alacsonyra a nádas fölé. Kiterjesztett, szinte mozdulatlan szárnyal köröz a nádas felett s éles szemmel kutat madártojás és vízi madár után. A tavirózsa leveleiről és nádtörmeléken épült fészkeikről kúszvágó csérek repülnek fel. Nagy lármát csapva veszik körül és kísérik csónakunkat. Tojásaikat és fiókáikat féltik tőlünk. Nagy erővel csapnak le a csónakunktól pár méterre, néha még közelebb is. Volt már eset arra, hogy olyan nagy lendülettel repült a csér a csáklának, hogy agyonzúzta magát rajta. A víz meg-megcsobban. Hal veti fel magát a levegőre, béka menekül el előlünk a vízbe. Vízi bogarak úgy

siklanak a vizen, mintha korcsolyáznának. A nádás felett szúnyogfelhők lebegnek. A vadászok számára igazi paradicsom ez a világ. Csoda, hogy még nem fedezték fel!

Bezzeg ismerik a halászok! A medret egész szélességében közbeiktatott «vész»-ekkel nádfal — itt «lésza»-nak nevezik — rekeszti el. A halász este és reggel keresi fel a vésezket és «meregyű»-nek nevezett hálójával kimeregeti a bennök rekedt pontyokat, csukákat, kárászokat, keszegeket, cigányhalakat és csíkokat. Nem nagyok ezek a halak, de azért olykor 5—6 kg-os ponty is kerül a hálóba. Most csónakunk tiszta vízre ér. Tó a mocsárban. Kisebb-nagyobb lápok szegélyezik. A lápokat erős szálú, igen magas nád és sokféle vízinövény nőtte be. 2—3 m² a területük. Némelyik olyan szilárd, hogy 5—10 ember nyugodtan eltanyázhatik itt. Tűzet rakhat, halászkunyhót építhet rajta. Zűrzavaros időkben, amilyen a legutóbbi 22 év is volt, jó búvóhelyet nyújtottak ezek a nádások.

A mocsarak terjedelme nem sokat változtatott, amióta itt él a magyarság. Ez, meg az erdőség borította honfoglaláskor az Ér síkságát és főként a mocsár akadályozta meg a keleti országrész védelmére kirendelt Ákos nemzetséget abban, hogy az egész területet megszállja. Bagamér környékét benépesítette s azután az egész mocsárvidéket átugorva Ákosban telepedett meg. A magyarságot szaporodása szorította arra, hogy az erdőséget kiirtsa s ezt a síkságon és részben az Érháton is alaposan elvégezte. A faluk és dűlők nevében lévő «kerek», kerék, «bél» szó (Kiskereki!) az erdő, illetőleg az irtás emlékét őrzi. A mocsarat azonban nem bántotta. Pedig sok bajt okozott! Nedves években, amilyen az utóbbi 60 év alatt az 1879—1881, 1919, 1940—42. évek voltak, az Ér megtölti a holt ágakat, a mocsarak vizét megduzzasztja. Ez a víz helyenként összefolyik és nagy területeket úgy elönt, hogy csak a falvak és a magasabb hátakon épült tanyák látszanak ki belőle. Az árvíz még növelte az is, hogy a Krasznából Gyöngytől sekély, mocsaras meder vezet a Krasznamihályfalván átfolyó Szekeres patakba. Ha a Kraszna megáradt, akkor tulajdonképpen az itt átömlő víz növelte az Ér vizét. Még veszedelmesebb lett az árvíz, amikor a románok egy 8 m széles harcokosiárkot ástak az Ér síkságán át s ezen keresztül

Kiskereki község. Ennek határában verte meg Bocskai a császári seregeket.

zúdult a megáradt Kraszna vize az Érbe. Ennek a következménye az, hogy pl. Szalacson 1941 tavaszán volt olyan gazda, aki a határban 4 km távol fekvő földjére hosszas kerülővel órákig tartó szekerezéssel juthatott el. Ugyanakkor Érkeserútól Székelyhídig is minden víz alatt volt. Érkeserű a szomszéd falvakkal csak csónakon közlekedhetett. A faluból, tanyákról hónapokon át nem lehetett kimozdulni még akkor sem, amikor a víz leapadt, mert a síkság fekete agyagos, vályogos talaját, tehát az utakat is átáztatta. Ez a sűrű sártömeg megfogja a kereket, az állatok lábát, lehúzza a csizmát az ember lábáról. A víz már régen visszahúzódott a földekről, csak a fehérlő, elszikesedett foltokról, a kirojtozott gubona- és tengeriföldek őrzik látogatása emlékét, az utak azonban még mindig járhatatlanok. Ahol már megszikkadtak, ott még sokáig olyan göröngyösek, hogy viharos tengeren is alig hánykolódnak jobban az utas, mint az ilyen «úton» dőcögő kocsin.

A mocsár azonban más bajt is okoz. Szentmihályné Szabó Mária igen szemléletesen írja le azokat a szenvedéseket, amelyekben az érmellékieknek a mocsárláz következtében részük van. «Nappal az izzó napsütésben, tőkvirágsárga, vacogó emberek üldögéltek a kerítés melletti kis padokon. Gubába burkolódtak, kuesmát húztak a fejükre. Éjszaka azután ledobálták magukról a dunyhát, pokrócot, vékony takarót. Ruhátlanul rohantak a gémes kutakhoz, hogy hideg vízzel enyhülést és új betegséget szerezzenek maguknak».

A régi érmelléki ember azonban ennek ellenére sem akarta lecsapolni a vizeket. Hiszen a lakosság legnagyobb része ezekből élt. A hátságokon megtermett a kenyérnek való, a nedves szigetek pázsítja a legnagyobb melegben sem száradt ki, télen pedig a rothadó gőzölgő lápi talaj melegétől megolvadt a hó és a jóság akkor is talált rajta enni-valót, mikor máshol már régen istállóba verte a hideg. Annyi volt a legelő, hogy a hegyesebb vidékekről ide hajtották a juhnyáját téli legeltetésre.

A székelyhídi gör. kél. templom. Ennek a helyén az a nagyvenetglő állt, amelyben Petőfi színész korában játszott.

A mai érmelléki azonban már másként gondolkozik. Szeretné, ha minden időben piacra vihetné pompás talaja termékeit: búzát, tengerit, árpát, zabot, burgonyát, különféle takarmánynövényeket, jóminőségű dohányt, a sokféle gyümölcsöt, ricinust, hüvelyeseket, köztük ma már a szójababot is, zöldségféléket, gyógynövényeket. Ezt pedig éppen a mocsarak és az árvizes esztendők akadályozzák meg. Ezért igen szívesen fogadták azt a hírt, hogy ez évben kb. 1500 m hosszúságban betömtek a románok harekocsiarkrát s ezzel az árvízveszélyt csökkentik. Örülnek annak is, hogy a 100 év óta tervezett csatornázás is elindult a megvalósulás felé. 1842-ben Fényes Károly táblabíró elnöklete alatt Diószegen alakult az Érszabályozó társulat, de nem tudta feladatát megoldani és feloszlott. A kiegyezés után is foglalkoztak ezzel a kérdéssel és ekkor a Köröst a Krasznával, Szamossal és a Tiszával összekötő csatornát akartak az Ér síkságán át vezetni. Ez sem sikerült. Csupán az Ér csatornát tudták végre kiásni, de nem bizonyult elégnek arra, hogy a nem nagyon gyakran, de mégis csak jelentkező és ilyenkor nagyon is pusztító árvizeket levezesse. Most arra van remény, hogy a vízlevezető csatorna hajózható lesz és emellett még a vizet tárolni is fogják. Erre szükség is van. A hajózó csatorna az ország forgalmába kapcsolhatná, ha nem is annyira mint a vasút, a víz tárolása pedig megakadályozná, hogy az Érmelléket teljesen kiszárássák.

Ez fölösleges, sőt egyenesen káros lenne. Száraz időjáráskor egészen más a síkság képe, mint mikor az ár előnti. Ha Asszonyvásár vagy Ottomány dombjairól nézzük a vidéket, előttünk az egész síkság. Ilyenkor «kellemes, szelíd völgy» aminek Petőfi nevezi. Szemben a Nyírség lejtője zárja be a lapályt, dél felől Érkeserű, Éradony, Értarcsa, előttünk Gálospetri, Érmihályfalva, észak felé Érendréd, Érszodoró fehér tornyai villognak a napsütésben, távolabb más falvak elmosódó foltjai mutatkoznak. Alattunk az Ér kanyargós medre csavarog a gabonatóblák között. Nem a víz, hanem a medrét kitöltő nád meg a sás és káka árulja el, hogy milyen össze-vissza kóborog a síkságon.

A termelés nem sínyli meg a szárazságot. A talajvíz meg a bőséges harmat ellátja a növényeket a szükséges nedvességgel. Mikor az Alföld más részein minden kisül a szárazságtól, itt üdezőld a növényzet. A földműveléssel együtt virágzó az állattenyésztése is. A vizek meg a tengeritermesztés a sertésenyésztést, a sok rét meg a marhát segíti elő. Jól jövedelmező tehenészeteket lehetne e tájon berendezni. Ma azonban, mivel a román ismételt mozgósítás a lovakat annyira igénybevette, hogy az állomány 80 %-a megsemmisült, a teheneket is igába fogják. Persze ezek nem jó tejelők. A bivalytartás nagyon elterjedt. E lomha, fekete állatok csak az utolsó 20 év óta tartják ennyire észrevehetően a gazdákat. Erősek is, a táplálék iránt nem igényesek, ezért, amint szegényedik a lakosság, növekszik a bivalyok száma. A sok mocsár és a rossz utak is elősegítik alkalmazásukat. Elég figyelemreméltó a juhászat is. A gyapjút szívesen veszik meg a kereskedők. Érmihályfalva, Margita, Tasnád és Székelyhíd rendkívül népes állatvásárai tanúskodnak legjobban az érmelléki állattenyésztés jelentőségéről. Sok a vidék baromfia is. A kacsá- és lúdtartásnak a vizek kedveznek. A libák olykor heteken át künn vannak a mezőn felügyelet nélkül. Persze baj is származik belőle, nem annyira abból, hogy elkóborognak, hanem inkább abból, hogy a saját felelősségükre betévednek a tilosba. Ez azonban nem minden esetben derül ki, így a liba is, meg a gazdája is jól jár.

Az Ér síkságának községit kevés román és német kivételével színmagyarok lakják. Ősi magyar származásuk bizonyítékát főként a mocsarakkal védett községek lakói őrzik. Itt még a termet, az arc sok vonása az ősi faji jellegzetességet mutatja. Ezt árulja el lelkiségük is. Az egy családból származók «had»ba tartozóknak vallják magukat. Padmalysan temetkeznek. A holtaknak a sírban való elhelyezése szintén a régi szokásokhoz való ragaszkodás jele. Sok veszedelmen mentek át, de magyarságukat és hitüket a jövőben megtartották. Veszély idejében nem vették a fejüket. Várták, míg kiderül az idő feletük. Talán csakugyan «ez a kisvízű, sáros, csöndes Ér szoktatta rá az embereket a csöndes bizodalmas várakozásra», amint Ady Endre mondta. A várakozás azonban nem volt mindig keserű érzés nélkül. Nem lehet véletlen az, hogy a magyarság ébresztői, életre buzdítói: Kazinczy, Kölcsey, Ady az Érmelléken születtek és éltek. Bánatukat, elkeserűségüket fajtájuk sorsáért akkor értjük meg, ha megismerjük szülőföldjüket.

EGYIPTOM

írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

Hellász és Itália napsugaras partjaival szemközt Afrikában hatalmas sivatag nyomakszik a tengerpartig. A «Sivatag» ez, arab nevéen Szahara. A közösségi életet élő ember el sem tudja valójában képzelni, milyen a sivatag. Fent acélkék égen kel fel és nyugszik le a Nap, alant száraz, perzselő és barnán izzó homoktenger. A szél komor hullámokat vág belé. Szakadatlanul por homályosítja el a levegőt. Szemünk szinte belefájdul a káprázatba, de nem talál nyugtot semerre. Fülünk akármilyen élesen figyel, nem fog fel hangot. A lágy, süppedő homokban saját léptünk is hangtalanul vész el. A sivatagban nem zúg az erdő, nem csobog a patak, nem dalol a madár. Csend honol mindenfelé, szörnyűséges, nyomasztó csend. Az embert a halál gondolata tölti el, hiszen a sivatagban soha sincs messze a halál. Éppen ezért a sivatagban érzi csak az ember igazán a maga gyarlóságát, múlandóságát. «Félsz Istentől? Ne menj a sivatagba!» — int az arab közmondás, «mert rátalálsz minden lépten-nyomon». Néha-néha munkába lépnek az elemek, de az ember nem lát hasznot belőlük. Ha szél kerekedik, homályosan, kísértetiesen izzik a levegő, mintegy varázsvessző ütésére homokoszlopok emelkednek a magasba s kísérteties, fantasztikus táncban örvénylenek köröskörül. Akkor azután hegy jelenik meg a látóhatáron s emelkedik az égig, a földre pedig hirtelen az éjszakánál is komorabb sötétség szakad. A délibáb csalóka folyókat, tisztavízű tavakat, árnyékos fákat varázsol a sivatag vándora elé, aki cserepedett ajakkal, duzzadt nyelvvel szenvedni a szomjúság kínját. Pedig a sivatagban alig-alig van kút s annak is sós a vize.

De nem mindig szedi rá hűséges tevéjén, «a sivatag hajóján» utazó vándort a sivatag! Nagyrítkán zöldellő pálmaligetet pillant meg a messi láthatáron. A kopár mészkőfennsík kőgörgetegei között itt-ott egy-egy mélyedés rejtőzik. Tisztavízű forrás csobog bennük. Az oázisok ezek. Északkeletről délnyugatra haladva, az El-Charga, Dachla, Farafra, Baharija és Szíva Egyiptom legfontosabb oázisai. Északi oldalukon valamennyien ezer méternél jóval magasabb, szörnyűséges sziklaszirten végződnek, dél és kelet felé azonban fokozatosan lejtnek a sivatagra. Az oázist rendszeren szűk szoroson keresztül érik el a karavánok. Hérodotosz, a nagy görög történetíró, az egyiptomi oázisokat csodálkozásában «a boldogok szigetei»-nek nevezte, s méltán, mert valamennyi felülmúlhatatlanul szép.

Csak keleten, nem messze a Vörös tengertől, tör keresztül egy folyamóriás a szörnyűséges sivatagon. Amerre elhőmpölyög, áldást oszt termékeny, életet adó iszapjával. Csoda-e, hogy istenként imádták a régi egyiptomiak, hiszen egész gazdagságukat, csodálatosan fejlett művelődésüket köszönhatték a Nilusnak! Ugyan van-e nagyobb ellentét, mint a folyam fekete iszapja és a sivatag sárga homokja? Iszapjáról «Fekete ország»-nak, «Kemét»-nek nevezték el földjüket a folyammenti őslakók. (Ugyanebből a szóból származik a vegytan nemzetközi elnevezése, a *kémia* is.) Európában azonban görög névvel nevezik a Nilus mentét. Homérosz Aigüptosznak hívja a Nilust, az ebből származó *Egyiptom* névvel viszont Nyugaton az egész országot jelölik.

De honnan ered ez az áldást osztó, szent folyam? Nemcsak a régi egyiptomiak előtt volt ez hétpecsétes titok, hanem kései utódaik előtt is. A középkor mindentudó arab földrajzi írói szerint a Nilus az Egyenlítőnél délre, a Holdhegységben (Dzsibál al-kamar) ered két tóból: lefolyásaik az Egyenlítőnél északra egy harmadik tóban egyesülnek és ebből ered a Nilus. Elképzelésük nem is volt nagyon fantasztikus. 1862-ben ugyanis végre sikerült Speke és Grant angol utazóknak megállapítani, hogy a Nilus a Kongo-Tanganyika-határvidéken ered, valóban az Egyenlítőnél délre és forrása a Victoria tóba ömlő Kagera folyó: ez a Victoria tóból kifolyva, a Kyoga tóvá szélesedik és északnyugatnak haladva, tizenkét zuhattal esik le az Albert tóhoz. Onnan, Földünk legjelentősebb nagyvaderületéről, kilenc sellővel zuhan le a szudáni síkságra. Ott már Fehér Nilus a neve, arabul Bahr al-Abjad. Khartumnál veszi fel legnagyobb mellékfolyóját, az Ethiópiában eredő és a Tana tavon keresztül folyó Kék Nilust, arab nevéen

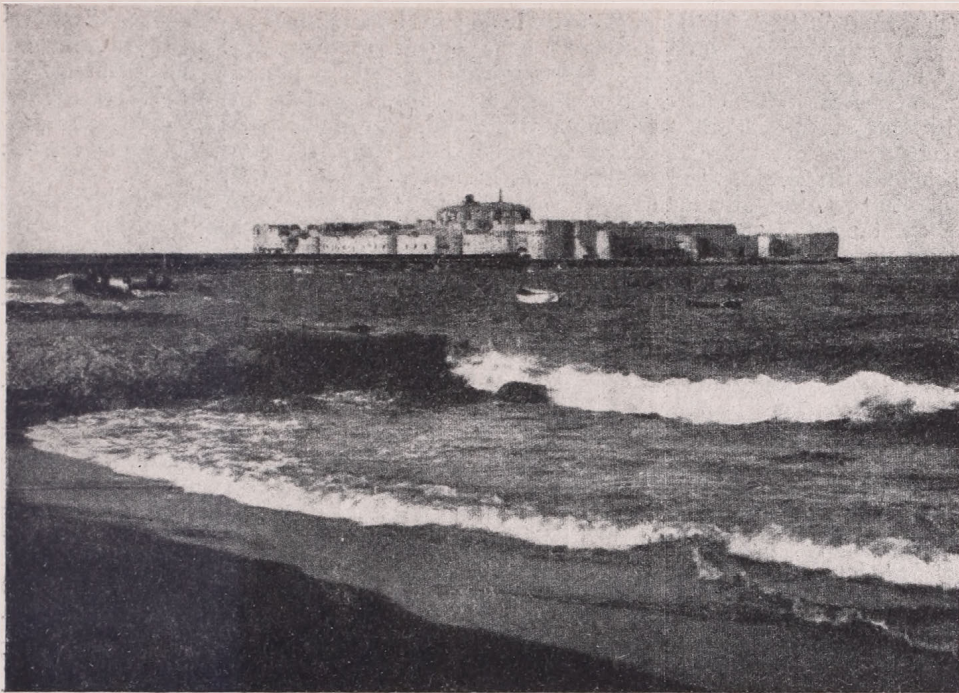
Bahr al-Azrakot. Ez ugyancsak megduzzasztja a folyam vizét és temérdek iszapot hord belé. Szükség is van ám mind a kettőre, mert Khartum felett a 300 méterre szélesedő Nílus már a Szahara táblájába vájja a medrét. Hajózásra mégsem alkalmas, mert ott sorakozik egymásután a Nílus hat világhírű zuhatagja.

Ezt az ősrégi országot már a fáraók korában «a Nílus ajándékának» nevezték. Teljes joggal! Csakis ennek a folyamnak köszönhető, hogy a Libiai és az Arab sivatag között letelepedhetett az ember és olyan hatalmas művelődés virágzott már hatezer évvel ezelőtt, hogy kőbefe ragott emlékei előtt ma is áhítattal állunk meg. A Kék Nílus forrásvidékének, Etiópiának, áprilistól októberig tartó irtózatoss esőzései okozzák azokat az időszaki áradásokat, amelyek évezredek óta öntözik Egyiptom mezőit és harmincötezer km²-nyi területet termékenyítenek meg. Ne is csodálkozzunk azon, hogy a mai Egyiptomnak egész 16 és félmillió főnyi népessége a folyam két partján, az ország területének csupán 3·5%-án telepedett le. A Nílus mindkét partján nyolc-nyolc kilométer széles termékeny földé-ik az, amit a szó való értelmében Egyiptomnak nevezhetünk. Már a legrégebb idők óta igyekeznek a Nílus évenkénti áradásából a lehető legnagyobb hasznot húzni. Sáncfalakkal medencékre osztották a földet s ezekbe csatornákkal vezették el az árvizet. Így tudtak elegendő vizet tartalékolni a szárazság idejére.

Az Etiópiai hegyekből származó finom iszap évszázadonként átlag tíz centiméterrel növeli a folyam ágyát. Hosszú útján annyi vizet veszít a Nílus, hogy végül is fáradtan, lomhán hömpölyög a Földközi tenger felé. A tenger partján külön gátakra van szükség, hogy torkolatába be ne ömöljék a tenger vize. Ebben a görög abc nagy D betűjéről Deltának nevezett, hajdan hét-, ma kétágú torkolatban fejezi be útját a Nílus. Ugyancsak hosszú utat tett meg forrásától torkolatáig: hatezeröttszáz kilométert!

Dattolypálmák a Nílus árterében.

A Hait Bey erőd Alexandria tengerpartján.

Ha Európa térképére helyeznénk ezt a távolságot, Itália déli csúcsától az Északi sarkig terjedne.

A Nílus termékeny iszapjának köszönheti Egyiptom gazdagságát. De hogy múltjának hatalmas emlékeit óriási múzeumként tudta megőrizni, azt száraz éghajlatának köszönheti. A levegő mindig nyugodt, a természet mosolya mindig derűs. Ha a Nílus sötétlő partjai mentén vándorolunk, lábunk eltemetett sírvárosokon tapos. Fejünk felett piramisok tornyosulnak az égnek. Tövükben szinte rovarként csúszik-mászik az ember. De még a piramisok mellett is lenyűgözi az embert hatalmas arányaival a szfinksz, a királyi hatalom jelképe.

A hódani Egyiptom nagyjait és velük együtt isteneiket is rég elfeledték. Új világ virradt a Nílus mentén, mikor Kr. e. 333-ban világhódító Nagy Sándor a deltától nyugatra várost emeltetett a tudományoknak és művészeteknek. A róla elnevezett Alexandria azonban nemcsak a klasszikus görög művelődés gócpontja volt. Csakhamar az akkori világkereskedelemnek is főkikötője lett. Karthago legveszedelmesebb versenytársa. Kereskedői keleten a Vörös tengeren át rendszeres összeköttetésben voltak Indiával. Nyugaton az európai atlanti partokkal.

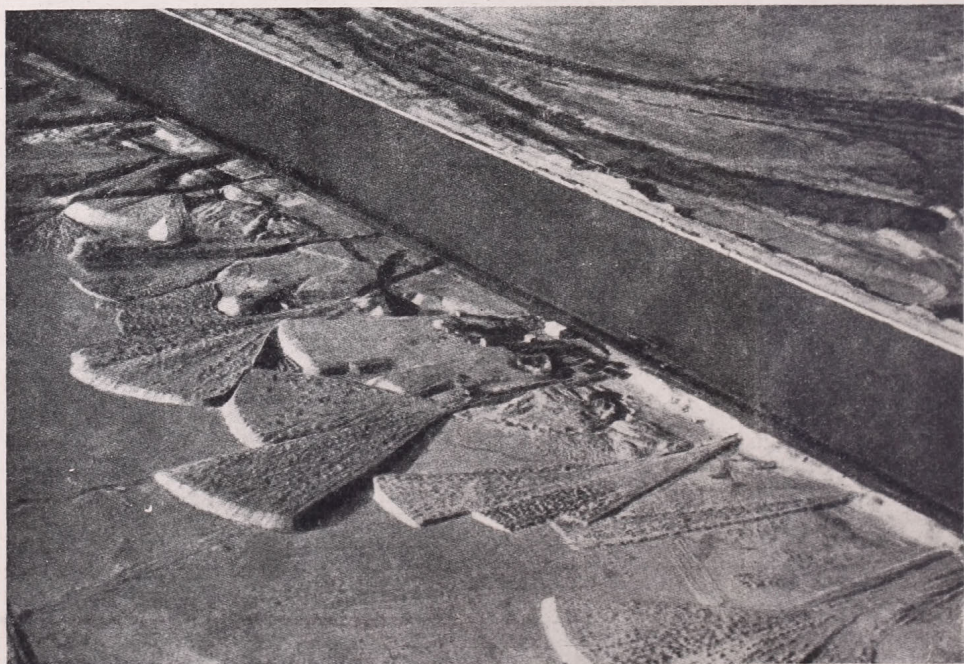
De a görög-római világ is eltűnt, jóformán nyomtalanul. Egyiptom mai arculatát Muhammad próféta vallása : az iszlám alakította ki. Mert azóta, hogy Kr. u. 640-ben Umar khalifa hadvezére : Amr ibn al-Ász meghódította a nílusmenti országot, muhamedán hitű és arabnyelvű lett. Csak ősi hámifajú népességét nem tudták magukba olvasztani az arab hódítók. Tisztán őrizte meg fajiságát a mintegy egymilliónyi keresztény kopt. Belőlük kerül ki Alsó Egyiptom városi lakosságának java és Egyiptom szellemi vezetőrétege : politikusai, bankárai, orvosai, jogászai, újságírói színe-java. Kopt egyházuk büszkén vallja magát a legősibb keresztény egyházak egyikének ; kebelében alakult ki a szerzetesség intézménye. Jelentőségét csak növeli, hogy a IV. század óta az alexandriai kopt patriárka nevezi ki szerzetesei sorából Ethiópia államegyházának

fejét, az abúnát. A falvakban élő földművelő kopt lakosság már a VII. században keveredett arab vérrel és áttért az iszlámra; ennek ellenére azonban ők is: a felláhok, ahogyan arabul nevezik őket, többé-kevésbé megőrizték a régi egyiptomi emlékek típusát. Ma az egész népességnek mintegy háromnegyede felláh. A tiszta arab vért a VII. század óta Szíriából és Arábiából bevándorló sivatagi nomád, a beduin őrszi. Természetesen buzgó muhammedánok, akárcsak Felső Egyiptom berberfajú, sötétbőrű nubiai lakossága: belőlük kerülnek ki a városok szolgálói és háztartási alkalmazottjai.

Mikor Amr hadvezér 640-ben meghódította Egyiptomot, első dolga volt mecsetet emelni táborhelyén, a delta kezdeténél. Ezzel a róla elnevezett mecsettel megalapította Fuszátot vagy Ó-Kairót. A főváros és vele az ország azonban csak a X. században virágzott fel igazán. 969-ben a nyugatról betörő Fátimidák elfoglalták Egyiptomot a Baghdádban székelő Abbászidáktól, Kairót tették meg székhelyüknek és tüstént hozzáláttak a város megépítéséhez. Már a második évben megalapították az Azhar-mecsetet s benne az iszlám leghíresebb, mindmáig páratlan egyetemét. Ezrével tódulnak oda a növendékek minden muhammedán országból. Tanáraik jórészt szóbelileg tanítják őket, oszlop mellett ülve, akárcsak a középkorban Oxfordban vagy Párizsban.

De nem csupán az Azhar-egyetem teszi hírnevessé Kairót mindenütt, ahol csak a Koránt olvassák. Sok-sok mecsetje, pompás palotája, szép szökőkútja, közbenékelt régi, évszázados házakkal — valóban ezeregyéjszakai látvány! S ne feledjük, hogy az Ezeregyéj halhatatlan meséinek Kairó az igazi színtere! Cselekményének vörös fonala Baghdádhhoz, Hárún ar-Rasíd khalifa udvarához fűződik, — a népi szokásokról, az épületekről adott leírásai és nyelvi sajátosságai azonban a nílusmenti fővárosra illenek.

Egyiptomban az arab művelődés olyan magasra fejlődött, hogy nem vall szegényt még olyan dicső mult után sem, mint a fáraók és az alexandriai görög művelődés kora. Igaz, hogy a X. század óta nagyobb önállóságot élvezett, mint más arab területek. A Fátimidák, majd az Ajjúbidák s testőrparancsnokaik: a mamelukok uralma alatt független ország volt. 1517-ben török kézre került, de még a szultánok helytartó-

A Szezei csatorna látképe. (Légi fénykép.)

pasái is állandóan önállóságra törekedtek Istanbulla szemben. Így azután Egyiptomban Európával szinte egyidejűleg kifejlődhetett a nemzeti érzés; persze az iszlámhoz amellet feltétlenül ragaszkodnak.

A nemzeti érzés annál erősebben bontogatta szárnyait, mennél jobban szánták az idegen nagyhatalmak sakkjáblájukon a báb szerepét Egyiptomnak. Különleges földrajzi fekvésénél és a Nílusvölgy termékenysége miatt már Napoleón óta célpontja lett az európai nagy hatalmak terjeszkedő politikájának. Területén át vezet a legrövidebb és legközvetlenebb vízi összeköttetés Európából a Távolkeletre, ha csatornával meteszük át a 160 km széles Suez-földszorosot a Nílus deltája és a Szinai félsziget között. Ezt már a nagy corsicai is világosan látta. 1798-tól 1801-ig tartó egyiptomi hadjáratának éppen az volt a célja, hogy elvágja a Brit birodalom életerét, az Indiába vívó utat. Azzal is tisztában volt, hogy csupán katonai sikerekkel tartósan nem valósíthatja meg tervét, ehhez szükség volt az odavívó út megrovidítésére és a kereskedelemnek új mederbe terelésére is. Mérnöke, J. M. Lepère, készítette el az első műszaki tervet a Szezi csatorna megépítésére. Ma szinte hihetetlennek hangzik, hogy a egyszerű vállalkozást éppen az a nagyhatalom nem támogatta amelynek legfontosabb életérdeke az Indiába vívó út biztosítása. Sőt éppen Nagybritannia küzdött minden lehető politikai és gazdasági eszközzel a csatorna megalkotása ellen! Magatartása csak a 70-es években változott meg, mert belátta, hogy az új víziút beváltja a hozzá fűzött reményeket. 1875-ben, felhasználva Iszmáil pasa khedive eladósodott helyzetét, megvásárolta a birtokában levő csatornarészvényeket és egy csepással, mint a legnagyobb részvényes, döntő befolyásra tett szert a csatorna igazgatásában.

Régi arab városrészlet Kairóban.

Egyiptom állambiztosága ugyanakkor nemzetközi ellenőrzés alá került. Mikor ez ellen a nemzeti párt Arábi pasa vezetése alatt mozgalmat indított, zavargások törtek ki és sok európaikat meggyilkoltak. Ezt az angolok katonai beavatkozása követte és 1882 szeptemberében Tell el-kebir mellett tönkrevérték Arábi pasa seregét. Brit katonai megszállás alá került akkor a fáraók országa; csak névleg tartozott a török szultán fennhatósága alá 1914 decemberéig, amikor Nagybritannia protektorátusa alá vette. Az első világháború alatt «a népek önrendelkezési joga» követelésének hatására Egyiptomban Zaghúl pasa elnökletével wa'fd néven függetlenségi párt alakult. Mozgalmának hatására 1922 januárius 29-én Nagybritannia Egyiptomot független országnak nyilvánította, de fenntartotta magának, hogy 1. a birodalom közlekedésének biztonsága érdekében sereget tart Egyiptomban, 2. megvédi Egyiptomot kifelé, 3. gondoskodik az idegen érdekek védelméről, 4. Angol-Egyiptomi Szudán továbbra is a két állam közös birtoka

marad. Ez a nyilatkozat nem elégítette ki a wafd-pártot, nemcsak azért nem, mert Egyiptomnak alig hagyott külpolitikai cselekvőképességet, hanem azért sem, mert Egyiptom az 1899-ben Nagybritanniával közös birtoknak kinyilatkoztatott Szudánt egészen magának akarja. Ebbe viszont nem megy bele Nagybritannia, mert Szudánban mindent elkövetett a gyapottermelés fellendítésére s hozamát magának akarja biztosítani. A wafd-párt tehát tovább küzdött Egyiptom függetlenségéért. A párt elnökének, Musztafa N háász pászának végre sikerült megegyeznie Nagybritanniával. Az 1936 augusztus 26-án aláírt brit-egyiptomi szerződés értelmében Egyiptom teljesen független ország és Nagybritannia szövetségese. Nagybritannia megvédi Egyiptomot bárhonnan jövő ellenséges támadással szemben. Egyiptom viszont háború esetén Nagybritannia rendelkezésére bocsátja vasutait, országutait és repülőtereit.

A szerződés megkötését az olaszok ethiopiai hadjárata folytán kialakult feszült nemzetközi légkör tette lehetővé. Az angolok azóta lázas sietséggel igyekeztek Egyiptomot a hadikészültség állapotába helyezni. Alexandriát elsőrendű hadikikötővé építették ki, hogy Malta és Cyprus erődjével együtt annál jobban biztosíthassák a Szezei csatorna védelmét. De a Nílus védelmének biztosítására Alexandriától nyugatra is nagy erődvonalat létesítettek az ú. n. Nyugati sivatagban. Ennek a végpontja az Antonius és Cleopatra hajdani kéjlaka helyén fekvő Marsza Matrúh kis kikötője. Az angolok ezt hatalmas erőddé építették ki, mint sarkpontját annak a védelmi övezetnek, amely mintegy 300 km hosszúságban húzódik délnyugat felé a Sziva-oázisig. Ezenkívül Marsza Matrúhot, amelyet Alexandriával vasút köt össze, a mostani háborúban, mikor Tobruk a kezükre került, Szidi Umaron át ezzel a fontos libiai erőddel és vasútvonallal kötötték össze.

De nemcsak a Szezei csatorna védelmét akarják az angolok biztosítani a sok katonai előkészülettel. Az angolok tréfás szólása szerint a Nílus mentén «Gyapotkirály» (King Cotton) uralkodik. A gyapottermelést 1821-ben honosította meg Egyiptomban Mehemed Ali alkirály. Csakhamar a búza után az ország legfontosabb terméke lett, olyannyira, hogy szükségessé lett az évezredek öntözési módszerek helyett modern alapokra helyezni a vízgazdálkodást. 1835 óta hat nagy duzzasztógátat építettek a Níluson, ezekkel tárolják a felesleges árvizet az új áradásig és a szükséghez képest osztják széjjel. Közöttük a legnagyobb és legjelentősebb az a gát, amelyet a világháború után építettek az első zuhatagnál: Asszuánnál. Ötmillió tonnánál több vizet tud tárolni ez az óriási gát és ezzel igen nagy mértékben segíti elő a gyapot művelését Felső Egyiptomban és Angol-Egyiptomi Szudánban is. 1863 óta fel is lendült szépen a gyapot termelése. Egyiptom évenként átlag 5 millió mázsás terméssel az Egyesült Államok után Földünk második legnagyobb gyapottermelő országa lett. Kivitele a brit anyaországba irányul, ezért az angolok minden erővel a gyapottermelés további fokozására töreksznek. Ezzel szemben az egyiptomi kormány az ország élelmiszerkészletének biztosítására és legősibb termelési ágának, a búzatermelésnek fokozására törekszik. 12·5 millió mázsás búzatermése mellett még 16 millió mázsás tengeritermése is fontos. Az ország egész földjének majdnem $\frac{3}{4}$ része a deltában van. Fejlett csatornahálózatával ez a világ egyik legbelterjesebb mezőgazdasági területe.

A Nílus termékeny völgyét a természet jól védi kelet és nyugat felől egyaránt. A Keleti sivatag és a Szinai sivatag védőpajzs Ázsia felé, a Nyugati sivatag pedig Afrika felé. A világ nagy gabonarakarát haterzeves történelme folyamán sok nép meghódította: ezek mind Ázsia felől, a Szinai félsziget északi partja mentén nyomultak a Nílus völgyébe. Afrika felől a múltban csak egy hódítónak sikerült Egyiptomot elfoglalni: a Fátimidáknak, az ország első muhammedán nemzeti dinasztiájának. Ők szakították el Egyiptomot a baghdádi kalifák uralma alól, szabad és független országgá tették, ókori hírnevéhez méltóan újra az emberi művelődés afrikai gócpontjává. Csaknem egy évezreddel a Fátimidák után 1942-ben történt meg másodikban Egyiptom történelmében, hogy nyugat felől nyomultak be a területére. S a nyugati hadak most is szabadságot és függetlenséget ígérnek ennek az ősrégi országnak, hogy annyi hányattatás, annyi idegen uralom után az egyiptomi nép maga vegye kezébe saját sorsának intézését. Mert ha van nép, amely rászolgált erre, az egyiptomi nép páratlan múltjával és művelődésével bizonyít rászolgált arra, hogy a szabad és független nemzetek sorában foglaljon helyet, mind a saját, mind az egész emberiség javára.

A KARAKÓRAM NAGY GLECCSEREI

Írta GIOTTO DAINELLI egyetemi tanár, az Olasz Akadémia tagja

Első ízben 1913/14-ben jártam a Karakóramban, mint De Filippi emlékezetes expedíciójának tagja — geográfusi és természetkutatói minőségben. Ekkor a Felső Indus vízvidékét kutattuk, a Nyugati Himálaja és a Karakóram között. Én külön engedelmet is kértem kutatásra és így több mint másfél esztendeig jártam ezt a vidéket, javarészt egyedül, csak egészen kis és könnyű felszereléssel, hogy minél több völgyet, gleccsert, fennsíkot, falvat és pásztortanyát keressek fel. Így azután az expedíció befejeztével elmondhattam, hogy a legrészletesebben ismerem a fentemlített vidéken kívül az első tibeti magas fennsíkokat is egészen a Pankong tóig, illetve az Achszáa-Csín nagy pusztaságáig.

Egy felderítetlen pont mégis maradt : a Nubra völgye, a Sajokba való betorkolásától eredetéig, a Sziácse jégár óriási homlokzatán. A Nubra alsó völgyét több utazó bejárta, éppen úgy, mint a nyaranta a Karakóram szorosán átvonuló kereskedő karavánok, de sokat nem tudtunk róla, főleg nem népségéről, embertani szempontból. Felső részét meg éppenséggel nem járták utazók s geológiájáról keveset vagy semmit sem tudtunk. A Nubra völgyének fejeánél van végül a Sziácse gleccser, amelyet — eltekintve a sarki öv jégárjaitól — a legnagyobb jégárnak tartanak a Földön. 1909-ben egy angol, Longstaff, a rákövetkező években pedig két amerikai, a Workmanok kutattak itt, majd 1929-ben a hollandus Visser, de csak alig pár kilométernyire a homlokzattól. Az óriási medence geológiai viszonyai egyáltalában nem voltak ismeretesek s ez volt a fő indító ok, amiért évek munkájával előkészítettem ez egész vidék geológiai történetének rekonstrukcióját.

Idehaza folyton erősödött bennem a vágy, újra bejárni az óriási jégáraknak ezt a vidékét, de tagadhatatlanul vágyat éreztem, a karavánélet után is, összehasonlítva azt az íróasztalhoz kötöttséggel!

1929 végén nem tudtam tovább ellenállni, elhatároztam a Sziácse kikutatását. Kiválasztottam néhány munkatársat és megkezdtem az előkészületeket. Nem szándékoztam tolmácsot vinni, sem karavánfőnököt, mert éreztem, hogy magam is tudok bánni majd embereimmel, még bajok esetén is. Februárban tudtam meg, hogy megkapok minden hivatalos jóváhagyást és egy hónapon belül minden előkészületet befejeztem, s április 9-én elhagytam Firenzét.

De nemcsak az előkészületek ütemének kellett gyorsnak lennie : ki kellett használnom a rendelkezésre álló rövid nyarat, hiszen az expedíció lényege magán a jégáron való kutatás volt és a Nubra felső völgyének az volt a híre, hogy folyójának nyári áradásai miatt igen nehezen hozzáférhető, a késlekedés tehát egész útitervemet felboríthatta volna.

Bombayben kikötve mindössze két napot töltöttem ott. Az egész expedíció máháját egyenesen Kasmirba küldtettem s a fővárosban, Szrinagarban öt napot vett igénybe a felszerelés átnézése, valamint a Zodzsi-Lán, a Himálaja szorosán a frissen hullott hó és lavina veszély miatt nem könnyűnek ígérkező átkelés megszervezése. Az átkelés a hágón valóban nem volt könnyű feladat, mégis, pontosan egy hónappal Firenzéből való elindulásom után fenn voltam a Matszihoi kis utastanyáján, mind a 180 málhámmal együtt. Erre a teljesítményre, ami a gyorsaságot illeti, mindenesetre büszke lehetek.

Megnehezítették a menetelt a lavinák és földomlások. Főleg a málhákért remegtem, melyek bármely pillanatban — amikor a málhás lovak valamelyike megcsúszott — az alattunk örvénylő folyóba zuhanhattak volna. — Azután felfelé mentünk az Indus völgyében. Itt minden faluban szeretettel fogadtak, emlékezve még előző utamra. Timiszgámban fogadtam fel 40 állandó teherhordót. A nehéz terepen ezek az emberek mind tanubizonyosságát adták legnagyobb foku kitartásuknak és hűségüknek.

Elérve Leh-t, Ladákh fővárosát, ahol már tibeti a lakosság, öt napra megálltam. Innen küldtem előre kis csoportokban málháim nagyját és összevásároltam a bazar-

Júniusban már a gleccseren folyt az előrehaladás és ezzel együtt előszörre áthidalhatatlannak látszó nehézségek tornyosultak elélem. Ezek a nehézségek a málna szállítással függtek össze. Az ilyen teljesen lakatlan helyen nem lehet a teherhordók számát növelni, hiszen azok enni is akarnak, következésképpen arányosan emelkedik a szállítandó élelmikészlet mennyisége is. Átlagban egy teherhordó, lakatlan vidéken, kb. 24 kilogrammnyi hasznos terhet cipel és naponta valamivel többet, mint egy kilónyi élelmiszert fogyaszt, lisztben, vajban, sóban, teában. Vagyis éppen annyit hordoz, amiből 24 napig élmezsi magát. Az én útitervem 4 hónapi lakatlan vidéken való tartózkodást tételezett fel és 70 teherhordóm volt. Ennek a problémának megoldása minden ilyesféle utazásnak legnehezebbje. A fő az, hogy a lehető legkevesebbre szorítsuk le az emberek számát és a lehetőség legvégső határáig használjuk ki erejüket. Embereim három és fél hónapon keresztül napi két menetet teljesítettek és kitartásukkal sikerült is legyőzni az eleinte oly fenyegetőnek látszó nehézségeket. A 70 emberből, akik a Sziácsen közepéig elkísértek, 13-at visszaküldtem falvaikba, hogy így csökkentsem az éhes szájak számát.

Ami a Sziácsen jegén való előhaladást illeti, nem volt olyan nehéz, mint az amerikai Workman fivérek leírták. A külső homlokzatot, mint a Karakóram majd valamennyi nagy gleccserénél, összevissza kuszálják többé-kevésbé morénás jégtorlaszok, mély bevágódásokkal tarkítva. Itt-ott kis medencék alakultak ki, melyekben festői tavacska vize csillog. Másutt függőleges falak merednek elélem. De bár türelemmel és sok kerülővel, az út feltalálható. Feljebb a jég felülete más: hosszanti csíkok futnak rajta, részint élő jéggel, részint morénával tele. Az előbbi gyakran alakít magas gátakat, jégtornyokat, ormokat, de a morénák is formálnak szabálytalan és nehezen áthatolható gátakat, Kellemetlen és néha nem könnyű átvágni a gleccseren, illetve ezeken a jégalkotta akadályokon; felfelé hatolni rajta sokkal könnyebb, mert mindig találunk a jég- és morénagátak között egy-egy hosszanti zónát, amelyen aránylag könnyen haladhatunk.

Nehezebb feladat sátrat ütni. El kell ugyanis kerülni az anyyira hivatogot, de olyannyira veszélyes mélyedéseket, mert a számlálhatatlanul sok tavacska vize kiönthet belőle. Bajos megfelelő sík helyet is találni, ahol a sátrat kifeszíthetjük. El kell egyengetni ilyenkor a talajt és kikerülni az ugyancsak veszélyes hasadékok közelségét. De mindentől eltekintve, a környezet ilyen havasi táborban festői.

Minél feljebb haladunk a Sziácsenen, felülete annál egyenletesebbé válik, könnyebb az előrejutás, a jéggátak alacsonyabbak és az elélem táluló kép a környező óriási hegyekkel igazán nagyszerű. Utunk most már határozottan könnyű, csak fáradhatatlanul kell

ban valamennyiünk számára négy hónapra való élelmet: vaját, teát, sót, dohányt; egy megbízható emberemnek pedig annyi árpa- és rozslisztet kellett szereznie, amennyit csak lehetett.

Fáradtságos menettel keltünk át az 5400 m magasságban fekvő Digger-La hágon és pár nap múlva elértük Panámikot a Nubra völgyében. Innen tovább folytattuk utunkat és különösebb nehézségek nélkül értük el a Sziácsen gleccser homlokát mind a 180 málnával, a teherhordók számára való 7 tonnányi élelemmel, egy kis juhnyájjal, 120 csirkével és végül 120 tuat tojáskészlettel egyetemben.

követni a nagy völgy szeszélyes kanyargását, amint azt a jégár is kigyózva követi számtalan kanyarulatával.

Útunk tizenötödik napján, kevéssel a Tárím-Ser betorkolása előtt, letértem a jégár hosszában addig követett irányról és átvágtam rajta, hogy ott több mint egy hónapra felülsem táborhelyemet.

Táborhelyem a Sziácsen közepén valóban csodálatos volt. Kb. 40 kilométernyire voltam a gleccser homloka felett. Kelet felől beletorkollott a 30 km hosszú Tárím-Ser, azután a nem sokkal rövidebb Lolofon és a Tárím-Seren túl terült el az óriási, szinte határtalannak tetsző Rimu jégár. A sarki vidékeken kívül ennyire nagyszerű látványt nyújtó jégvilágot el sem képzelhetünk! Mindenütt, amerre a szem ellát, száz és száz gleccser csillog, behavazott enyhe lejtőivel vagy morénáival. Hitványok a Sziácsenhez és társaihoz képest, de valamennyi nagyobb, mint a mi alpi gleccsereink legnagyobbika!

Ennek a jeges világnak közepén állt oázisként az én táborhelyem; szélről védve napsütötte oldalon, egy festői tavaeska partján. Oldalát ragyogó jégfal védte. A legkülönösebb pedig az volt, hogy olyan növényzet és flóra vett körül, amilyen az egész Karakóramban, a gleccservidéken kívül is teljesen szokatlan. Nehéz ugyanis a Karakóramnál kietlenebb hegyláncot elképzelni. Úgy látszott, hogy minden lehető növényzetű éppen az én táborhelyem körül virult ki, a jégvilág közepette. Ritkán láttam még a mi Alpjainkban is virágokkal oly dúsan borított alpi mezőket, mint itt. Virult itt mindenféle színű, fajú, illatú virág. És természetesen, változatos és gazdag a fauna is, melyben uralkodó elem volt a himálajai vadkecske. Ezek reggelenként csoportosan jöttek legelni a tábor közelébe és esodálkozva bámulták a szokatlan látványt; málhák, sátorok tömkelegét, s a jégvilág nyugalalmát felkavaró jövest-menést. Méltóságteljesen lépkedtek hosszú sorban, mindaddig, míg valami meg nem riasztotta őket, akkor azután olyan

A karaván a Sziácsen gleccser végmorénáján.

Tábor a Sziácsen gleccser egyik peremtava mellett.

vágtába kezdtek, hogy a szemünk káprázott bele. Szerencsémre, tüzelőnek alkalmas kúszónövény is akadt a táborhely közelében, így szűkrejtelen volt a borókacserje fáját gyűjteni, bár ez aránylag bőven akad a gleccserhomlokzat közelében.

A mellettünk fekvő kis tó is szolgált érdekességekkel. Kevéssel odaérkezésem után a szintje emelkedni kezdett, először gyorsan, majd lassabban. Emelkedése természetesen teljesen megváltoztatta a környék képét. Mikor már kb. 25 méternyi emelkedett, táborhelyem is veszélybe került és sebtében át kellett helyeznünk sátrainkat, ládáinkat. Egy szép napon azonban a tó emelkedése megállt, majd apadni kezdett, először lassan, később mindinkább növekvő ütemben. És táborozásunk utolsó napján hirtelen kiapadt. Embereim szerint a «bara szaháb» vagyis a «nagy úr» — aki én lettem volna — eltávoztaival elment a tó szelleme is!

Táborhelyem természetesen bármennyire oázisként hatott is, nem a pihenés, hanem a munka középpontja volt. Innen indultam kutatóútjaimra a Sziácsen jégére és a beletorkoló gleccserekre. Ezeket az utakat sem volt könnyű megszervezni; embereim létszáma állandóan gondot okozott, 5—6 betegem is akadt mindig, akiket magam gyógyítottam. Kirándulásaimat többnyire úgy szerveztem meg, hogy repülő karavánokat küldtem előre a kiszemelt helyekre a szükséges málhákkal és így az utánuk következő karaván már szabadabban mozoghatott.

A Sziácsen mindjobban felköltötte időközben érdeklődésemet, akár mint természetbúvár, akár mint alpinista tekintettem. Táborhelyem magasságában több mint 6 km széles a jégár, s a morénagátak itt egészen alacsonyak, alig emelkednek a környező jégtömegek fölé, de egymástól határozottan eltérnek, olyannyira, hogy tisztán meg lehet különböztetni, milyen kőzetanyagból állanak. Vannak szénfeketék, hamuszürkék, sokszínűek és csillogók. Különös kigyózással szinte szimmetrikusan csikozzák a jég felületét. Feljebb azután eltűnnek a mindent, még a legmélyebb szakadékokat is elfedő örök hó takarója alatt.

A karaván a Rimu gleccser északi homloklárához közeledik.

A gleccser takarója felülről és aránylag magasról nézve egyenletesnek tűnik, de ez csak látszólagos; ha átkelünk a Sziácsenen, nem találunk már ugyan magas hóféhér gátakat, kristályos jégtornyokat, de lépten-nyomon ormok emelkednek, belsejükből tavacskákkal, vékony jégfallal elválasztott mélyedésekkel s mindezekben olykor near könnyű áthatolni. Vannak valóságos zuhogók, hegyi patakok függőleges partokkal, melyeken csak sok türelemmel lehet az átjárót meglelni — gyakran hóbíd alakjában — s kötél használata nélkül bizony az örvénybe zuhanás veszélye fenyeget. Magán fajta gyakorlott alpinistának mindez nem jelentett komoly akadályt, sőt ládákhí en berein nek sem, akik nehéz terhükkel is hűségesen követtek, mondván, hogy «ahol uruk átmegy, ott ők is átruhetnek».

De minden fáradtságért kárpótolt ennek a végtelen jégvilágnak, a hegyek e fantasztikus körláncának minden képzeletet fölülrúló nagyszerűsége. Látványuk egy életre belevésődött a lélekbe, még azéba is, aki egész életét a természet szépségeiben való gyönyörködéssel töltötte. Különösen a hegyek csodálatosak ezen a tájon: azt mondhatnám, nem alkotnak megszakíthatlan láncot, holott itt húzódik a Föld leghatalmasabb hegyvonulata. Mégis úgy tűnik fel, mintha minden hegy egyedül emelkedne ki ebből az 5000 méteren felüli magasságú alázatból, mintha csak visszautasítana minden közöséget a szomszéd hegyekkel. Egyedül emelkedik a végtelen magasságba, függetlenül, mintegy versenyezve a többivel magasságban és tekintélyben. . . Egy-egy oldalon nyúlik csak ki belőlük egy alacsonyabb összekötő gerinc, mellyel a többi hegyóriáshoz kapcsolódnak, s ezek viszonylagos alacsonysága csak még jobban kiemeli a főhegység fenséges-ségét. Kolosszusok mind, óriások, hegyek királyai, bár nem is a legnagyobbak közül valók. És valamennyinek felismerhető a mondhatni egyéni arculata, mintha csak valami en berfeletti n úvész veste volna ki a szikla anyagából. Ott van pl. a Hawk (Sólyom) — a Sziácsen fejétől balra — hófödte púpjával, ragadozómadár csőrére emlékeztetve, vagy egy másik, a Gent, kettős nyergével. A Sziácsen tengelyében húzódnak a György király

hegylánc ormai, egyik a másik mögött, végül az utolsó gígászi havas, a Hidden (Rejtett). A Teram Kangri, hosszan elnyúló, csipkézett gerincével, a Roze piramisa és a Roze meg a Hidden között az Indira, mélyen bevágódva a Karakóram leghatalmasabb gerincébe.

Két hónapot töltöttem el a jégáron. Lassan indulásra kellett gondolnom.

Voltaképpen úgy terveztem, hogy csak negyven emberrel megyek tovább a Sziácenről s most tizenhéttel több volt, amellel hosszú út állt előttünk, az élelmi-készlet pedig természetszerűleg szűkösebb lett.

Két út között választhatam: a Bilafon-Lán, az ismert hágón, amely rövid idő alatt vezetett volna el a lakott vidékre, avagy a még fel nem kutatott szoroson keresztül, de akkor végig kellett haladnom az egész Rimu gleccseren és még a magas Járkand-völgy egy részén — melyet ugyancsak én fedeztem fel 16 évvel ezelőtt, — azután elérni a Karakóram karavánútját és azon 12 hosszú útszakaszt haladni, míg végre egy nyomorúságos falut elérek. Egészben kb. egy hónapi út, mindig 5000 méteren felüli magasságban.

Ezt az utat megkísérelték a Workman fivérek is, siker nélkül, bár nem volt velük mállás karaván, csak két kitűnő alpinista vezető. Merész dolog volt tehát mégis nekivágni, az egész megterhelt karavánnal, amikor a Nubra áradása is súlyosbította a helyzetet. A legnagyobb nehézséget pedig a nyakamon maradt tizenhét ember ellátásának kérdése okozta, akiket egy hónapi járásra még magammal kellett hurcolnom. Szükségletük fedezésére bizony nem lett volna elegendő az a tartalék élelmiszer sem, amit elejtve tartottam. Mindezek figyelembevételével úgy döntöttem, hogy a tervezettnél öt nappal előbb indulok, ami tetemes élelemmegtakarítást jelentett. Embereimnek megmondtam, hogy a teljes adagjukat csak még a gleccseren kapják meg, amint kiérünk onnan, csökkentett fejadagokkal kell beérniük. Rögtön belátták, hogy «vis maior»-ról van szó és megnyugtattak, hogy amit a «bara szaháb tesz, az jól van téve».

Augusztus elején megkezdtem tehát az élelem és tüzelő előreküldését. Megjegyzendő csak tüzelőből több mint egy tonnám volt! Azután éppen amikor a táborhelyünk melletti tó titokzatos utakon és hasadékokon teljesen eltűnt már a jég alatt, felszedtem sátorfámat és elindultam karavánommal felfelé a Tárím-Ser felé. Idáig jutottak el Workmanék is, hogy azután sikertelenül kíséreljék meg a szoroson való átjutást. Engem főleg karavánom megterheltsége aggasztott. De csakhamar az időjárás is ellenséggé szegődött. Már a Tárím-Seren felütött második táborhelyemen havazni kezdett. Ettől kezdve állandósult a havazás, sűrű köd, vihar. De ha a ködfelhő néha felszakadt, csodálatos látványban volt részem: a tábor felett emelkedő Tárím-Ser, félelmes hasadékaival, a távoli medencék csillogó fehér takarójukkal és végül a nagy hegyek gyönyörű koszorúja. Azok a hegyek, melyek ellenkező oldalukkal balról zárják el a Sziácént, táborhelyem alatt. Mikor felfelé haladtunk, szinte jelentékteleneknek látszottak összevetve az óriásokkal, melyek a gleccser fejénél emelkedtek. Innen azonban hátvonaluk oly merész, arcélük oly szép vonalú volt, hogy túlzás nélkül versenyre kelhettek volna az Alpok leghíresebb részleteivel. Persze, a Gentet, a Hawkot, az Ikreket szemlélve mégis csak törpék voltak.

De nem merülhettem el folyton e szépségek szemléletébe. A ritkán ködmentes időkben mindenekelőtt mélyen agyamba kellett vésnem a legapróbb részletekig a gleccser egész topográfiáját, hogy a következő menetszakaszt minél veszélytelenebbül járassuk végig. Megfigyeltem, hogy párhuzamosan azzal a veszedelmesen hasadékos zónával, amely Workmanékat megállította útjukban, a jégár közepén enyhe lejtésű csatornaféle vezet, melyen a hasadékok ritkáknak látszottak. Ennek útján követtem, mondhatnám vaktában, egyedül az emlékeztemben maradt képre utalva. Mikor, nem akarva tovább időt, élelmet, tüzelőszert vesztegetni, embereim élére állva megindultam, csak hó és köd vett körül. A járás nekem, sítalpakon, nem volt nehéz, de annál inkább a teherhordóknak. Igen óvatosan haladtam, hiszen a legcsekélyebb balesetet is lehetőleg el kellett kerülnöm, nehogy még súlyosbodjon az amúgy is meggondolandó helyzet. A kényesebb helyeken egyenkint segítettem át a teherhordókat, amit ők igen hálaosan fogadtak.

Menetszakaszaink sajnos, kényszerűségből igen rövidiek voltak. Sokszor megállított a vihar, úgy hogy fél kellett ütni a sátrakat. Néha olyan erővel tépte a főrgeteg a sátorfalakat, hogy minduntalan újra meg kellett erősíteniem a cövekeket. És a mellett

oly sűrűn havazott, hogy egy reggel sátramból kilépve, azt hittem, egyesegyedül vagyok a Tárím tetején: embereim teljesen eltűntek a vastag hó alatt.

Utunk harmadik napján elcsendesedett a vihar, útrakeltünk tehát késedelem nélkül. A jégár felülete mind egyenletesebbé vált, alig akadt már benne hasadék. Lassan de zavartalanul haladhattunk előre. A mindent elfedő sűrű köd is felemelkedett, mind több körvonal vált láthatóvá és egyszerre elöntötte a fény a hegykoszorúk gyönyörű díszletét. Szemképráztatóan ragyogtak a jégfelületek, aranylottak a sziklák. A mi szorongásunk is eltűnt, embereim is szinte diadalittasan néztek körül: kitartásunkkal legyőztük a fürgeteget!

Itt fenn a jégár mind jobban kiszélesedik, a hó nagyszerű volt, a lépés biztos. Szép volt ez a menet a jégnek ezen

a magas fennsíkján: mögöttünk ott magaslottak még az előbbi táborhelyünkről látható havas gerincek, előttünk pedig újak körvonalaí bontakoztak ki, melyek a Rimun túl emelkedtek. Egyik délután, 5 óra felé értünk fel a legmagasabb pontra: 6100 méteren voltunk. A túlsó oldalon már lefelé haladt az út a középso Rimu felé.

Mielőtt elindultam Firenzéből, valaki megkérdezte tőlem, viszek-e egy kis zászlót expedíciómra. Tagadólag feleltem, mert csak akkor tartottam volna szükségesnek sátram mellé zászlót kitűzni, ha senkiföldjét — «res nullius»-t — fedeztem volna fel. De olyan úton, mint ez a Karakóram-beli úram volt, mikor — legalább is hivatalosan — már egy felségjognak alávetett területen jártam, nem tartottam sem szükségesnek, sem időszerűnek zászló kitűzését. Mégis, most, mikor a Tárímon álló legmagasabb táborhelyemen biztosnak éreztem magam utam sikerében, bevallom, levágtam egy darabot ágyam zöld takarójából, egy fehér csíkot a kőzetgyűjtésre szolgáló zsákokcák egyikéből s végül egy pirosat trópusi sisakom béléséből... Elkészült a zászlócska. És másnap boldogan kiáltottam egy éljent az «én földemre» ott a Föld legmagasabb hegyei, a leggrandiózussabb jégvilág közepén, míg háromszínű kis zászlóm vígan lengett a szoros legmagasabb pontján, melyen íme elsőnek olasz expedíció haladt át, két gleccser között, melyek egyikét, a Rimut teljes egészében olasz kutatta fel, másikat, a Sziácsent ugyancsak olasz expedíció tanulmányozta. Nevet is adtam a hágónak: *Passo Italia*.

Hosszú darabon ereszkedtünk le a Rimu nagy nyelvének közepéig; bal partján két napra elég rossz táborhelyet ütöttünk, míg a hátramaradt málhákat is elhozták. Azután folytattuk az utat a jégáron lefelé. Nehézséget alig okozott a menetel: néhány hegyi pataknak kellett csak átvágni, melyek mélyen bevágódtak a jégár tömegébe.

Három napi menetben a Rimu azon északi homlokzata felé tartottam, melyről még De Filippi expedíciójakor egy társammal megállapítottuk, hogy a Járkandnál ered. A gleccser homloka ezuttal annyira megdagadt és oly magas jégfalban végződött — egyes pontokon 100 méternyi magasságban — hogy lehetetlen volt kiutat találnunk, különösen az esti szürkületben, mikor odaérkeztünk. Több órai hiábavaló keresgélés

Tábor a Járkand felső völgyében, a Rimu gleccser északi homlokánál.

után fel kellett ütni a sátrakat s várni a nappali világosságra. A Járkand mintha csak gúnyosan csobogott volna alattam. Belebújtam a hálózásukba s lemondtam még a vacsoráról is, mert tüzelőkészletem is végére járt. Egy teljes napig tartott, míg kijutottunk a jégárról. Közben megfáradtan találtam meg egy csomó száraz fát abból az anyagból, amit 16 évvel ezelőtt hagytam ott, amikor ugyanezen a helyen táboroztam.

Expedícióim tehát voltaképpen véget ért. Csökkentett fejadagokkal meneteltünk még lefelé, de szerencsénkre, közel a Karakóram hágójához, találkoztam segédkaravánommal, melyre pedig nem is számíthattam, hiszen a Sziácsenről, elvágya az áradás folytán, nem adhattam ki már pontos parancsokat. De a még a Nubra völgyében adott utasításaimat oly szabatosan hajtották végre, hogy az csodálatos volt. A Karakóram hosszú, kellemetlen terepű karavánútján tértem vissza a Nubra völgyébe, az 5600 m magas Kardong-Lán át Lehbe. Ezután még egy 25 napos karavánút következett a Rupsu magas hágóin át Indiába, Szultánpurba.

Visszagondolva ezekre a hónapokra, újra csak azt mondhatom, hogy sehol máshol nem tudom elképzelni azt a kielégülést, amit esztétikai érzékünknek ez a csodálatos magas hegy- és jégvilág tud nyújtani, valamint a szellemnek azt a végtelen derűs nyugalomát, amely úrrá lesz azon, aki ott jár.

Tudományos gyűjtésem eredményével is meg lehetek elégedve: sikerült értékes adatokkal gazdagítanom a Karakóramra vonatkozó ismereteinket. Mind geológiai, mind botanikai szempontból gazdag anyagot gyűjthettem. Talán többet is sikerült volna elérnem, ha 16 évvel fiatalabb lettem volna, olyan, mint első expedícióm idején. Ennek ellenére, mondhatom, bármikor újra boldogan vállalkoznám felcserélni az íróasztal melletti munkát az egészséges, erőteljes és szabad karavánélettel.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Apróságok Svédországból.

Svédország éghajlata a Golf áramlat melegítő hatása nélkül olyan lenne, mint Szibiriáé. Svédország olyan hosszú, hogy ha megfordítanánk, a Lappföld Sziciliába érne. Svédország Európa második tóban leggazdagabb országa, mert területén 95,887 tó van. Svédország népessége 1800-ban 2.347,303, 1850-ben 3.482,541, 1900-ban 5.136,441, 1939-ben pedig 6.824,227 volt. Stockholmnak, a fővárosnak 556,954 lakója van. Második legnagyobb városa Göteborg (269,581), a harmadik Malmö (147,796). A világ második legnagyobb svéd városa mégsem Göteborg, hanem Chicago, ahol a svéd népesség megközelelti a 300,000-et. A Svédországban lakó, illetőleg túlnyomólag ott vándorló lappok rénszarvas-állományát 130,000-re becsülik. *K. S.*

A középafrikai autót.

A közlekedésben eddig nagyon elhanyagolt fekete földrész a háborús viszonyok miatt most nagyon előtérbe került. Nemesak a francia kormány igyekszik tető alá hozni a transzszaharai vasút szásztesztendős portól belepelt terveit, hanem éharcoló franciák-tól megszállt francia gyarmatokon is lázas útépités folyik. Amerikai mérnökök vezetésével autótutat építenek Libériából kiindulva a De Gaul-

léktől megszállt francia gyarmatokon keresztül Khartumba. Ezzel az úttal a hajótérhiányban szenvedő angolszász hatalmak a sok hajót igénybevevő Afrika körüli hajózási útvonalat akarják pótolni, vagy legalább is tehermentesíteni. Az építés alatt álló szárazföldi út kiegészítője lesz annak a nemrégiben létesített légi útvonalnak, amely Trinidadból a braziliai Natalon, Bathurstön és Massauán át Tehránba vezet. *K. F.*

A monacoi fejedelemség

mindössze 1 $\frac{1}{2}$ km²-nyi területén az 1939. évi augusztusi statisztika szerint 24,645 ember él. Ebből csak 1761 a bennszülött monacói. Ezzel szemben az ország területén 9724 olasz, 8540 francia, 1902 angol, 2700 amerikai, 194 belga, 278 svejci, 122 orosz, 96 spanyol, 259 német, 89 magyar, 75 lengyel, 164 hollandi, 86 cseh, 29 svéd, 28 norvég, 22 török, 9 bolgár, 25 szerb, 33 román, 17 luxemburgi, 36 görög, 28 dán, 7 perui, 6 perzsa, 5 egyiptomi, 3 georgiai, 7 lett, 9 brazilai, 27 argentinai, 16 ír, 5 észt, 20 kubai, 7 örmény, 1 mexikói, 7 uruguayi, 3 kolumbiai, 11 chilei, 11 litván, 7 danzigi, 3 finn, 4 hondurasi, 1 lichtensteini, 3 portugál, 1 iraki, 2 sarmarinói, 1 kínai, 1 ecuadori, 1 haiti és két olyan idegen él, aki maga sem tudja bizonyosan az állampolgárságát megállapítani. *K. S.*

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.

és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10⁰— pengő

Egy-egy szám ára 1²⁰ pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekk számlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—¹/₂ 3 óráig.

TARTALOM:

Szurovy Géza dr.: Olajtermelés. — *Antonio de Leon Halimao*: A Fülöp szigetek. *Irodalom*. Fritz Heinz Reimesch: Grosser Strom Europas. Die Donau als Grossschiffahrtsstrasse. — *Ismertetések és hírek mindenfelől*. A Magyar Földrajzi Társaság új helyiségei. Cyprus. Kőolajtermelés Közél- és Távkeleten. Prehistorikus rajzok. Török földrajzi intézet.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1943 március 1-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Báró ANDREÁNSZKY GÁBOR dr. egyet. m. tanár, múzeumi igazgatóőr,
a Magyar Földrajzi Társaság tagja:

TUNISZ, ALGÉRIA, MAROKKÓ.

(Vetített képekkel)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1943. februárius 25-én.

Dr. v. TEMESY GYÖZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

6973 Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

3. SZÁM

OLAJTERMELÉS

Írta SZUROVY GÉZA dr.

Az olaj fontosságáról annyian és olyan sokat írtak már, hogy szinte közhely lett belőle. Rámutattak, hogy a mai élet ütemét biztosító gépek egy percig sem tudnának dolgozni a különféle könnyű, közepes és nehéz kenőolajok nélkül. Nem hasítanak a levegőt 700 km/óra, sőt azon felüli sebességgel a fűrg vadászpülők, több ezer lóerős mótorkaik némaságra lennének kárhóztatva a benzín nélkül. Nem dűbörögnének a Diesel-mótorok a tengeralattjárók vasszivár testében és hetekig rakodnának a nagy csatahajók egy egy hosszabb út előtt, ha még mindig széntüzelésre volnának berendezve.

Igaz, a mótorkat bizonyos mértékig helyettesíteni tudjuk a gőzgépekkel, de csak bizonyos mértékig! A repülés és a gépkocsipár nem nélkülözheti a könnyű és mégis teljesítőképes benzín-, illetve nyersolajmótorkat.

Benzint is tudunk Bergus óta barnaszénből előállítani, de ez egyelőre annyira költséges, hogy csak a háborús szükségben fizetődik ki.

Tehát csaknem száz százalékgig rá vagyunk utalva, hogy Földünk nyersolajkincseit minél alaposabban felkutassuk, feltárjuk és ennek révén biztosítsuk az egyre növekvő szükségletet.

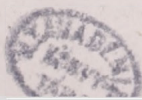
Hogyan kutatjuk és termeljük az olajat?

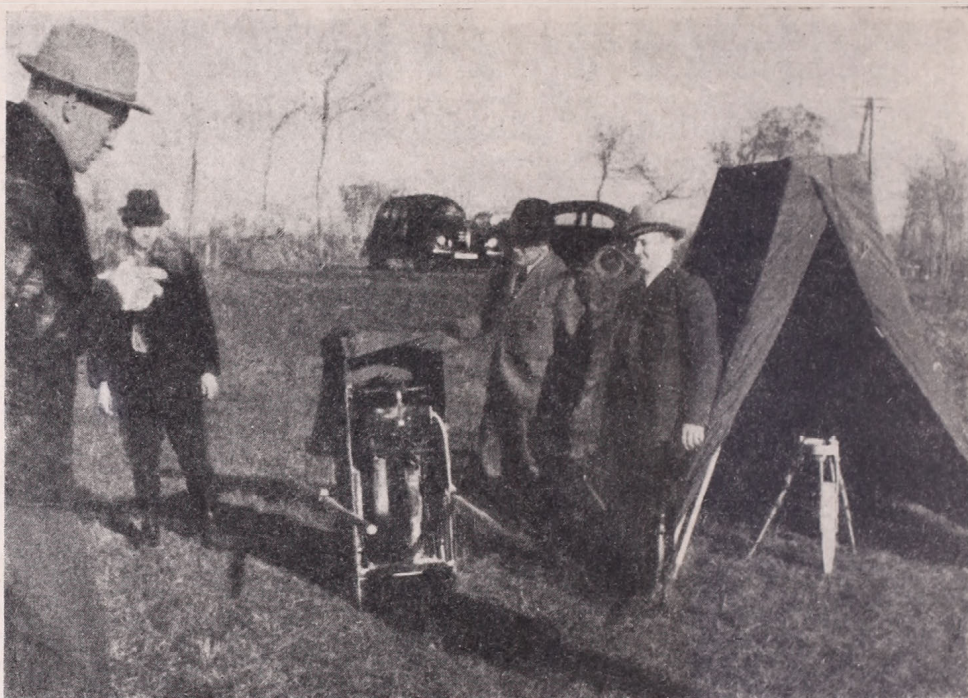
A nyersolaj keletkezéséről, földtani fekvéséről e helyen is jelent már meg egy szép leírás.* Röviden csak a legszükségesebbet akarjuk ismételni.

Mai felfogásunk szerint a nyersolaj elzárt, rosszul szellőzött tengeröblökben keletkezik. Az öbölbe ömlő folyók édesvize elzárja a nehezebb sósvizet a levegő oxigénjétől. Az oxigénhiány miatt a sósvízben élő és az áramlásoktól odasodort plankton és egyéb állatok tömegesen pusztulnak el, felhalmozódnak a fenéken, tetemeiket elfedi a folyók által behordott iszap és nagy nyomás alatt magas hőmérsékleten földiolaj keletkezik belőlük. Az így keletkezett földi olajnak van egy kellemetlen sajátága, mégpedig az, hogy szeret keletkezési helyéről a repedéseken keresztül elvándorolni. Tudományosan azt mondjuk «migrál». Elég neki a legkisebb repedés, hogy feljöjjön a felszínre és ott elpárologjon. Olajtelepek tehát csak ott keletkeznek, ahol valamely jól záró réteg megakadályozza ezt a vándorlást és alkalmas formájával maga alá gyűjti a felfelé törekvő olajat. Az ilyen egységeket hívjuk szerkezeteknek. Ezek lehetnek felboltozódások és vetődések. Leggyakrabban a kettő együttesen fordul elő. Vetődéses olajtelepek képződésére igen jó alkalmat adnak a sódóмок felgyűrdései.

Az olajkutató első feladata tehát ezeknek a szerkezeteknek a felkutatása. Természetesen csak ott kutat, ahol a geológusok megállapításai szerint olyan kőzetek vannak, melyekről feltételezhető, hogy leülepedésükkel egyidejűleg olaj is keletkezhetett. Régebben az olajkutatásokat csak ott végezték, ahol természetes olaj-, gázszivárgások, vagy sótómszók voltak ismeretesek. Nem egyszer tűztek ki egy fűrópontot azért, mert egy öreg bivalykoponyát találtak a helyszínen, avagy a kutató egyszerűen feldobta a kalapját, lehetőleg a legzsírosabbat és ahová esett, oda telepítette a fűrást.

* Szentés Ferenc dr.: A magyarországi ásványolajkutatás és termelés. (Földgömb, IX. évf. 93. oldal).

Dolgozik a graviméteres csoport.

Az első lépés tehát a kérdéses terület pontos földtani térképezése. Ezzel megállapítjuk egyrészt, hogy van-e remény olajtartalmú kőzetek jelenlétére, másrészt a felszínen megfigyelt szerkezeti viszonyokból esetleg következtetéseket vonhatunk le a mélyben rejlő viszonyokra vonatkozólag. Az utóbbi munkánk természetesen csak akkor lehet eredményes, ha az olajtartalmú szerkezet közel van a felszínhez, felboltozódása a felette fekvő, nála nem sokkal fiatalabb és legalább itt ott felszínre bukkanó kőzeteket is meggyúrta, vagy kibillentette. Akkor ezeknek a dőléséből és csapásából következtethetünk az alattuk fekvő szerkezet helyzetére. Ha azonban szerkezetünket többszáz, vagy többezer méter vastag fiatal üledék fedi, amelynek a felső legfiatalabb része nem vett részt az alsó idősebb rétegek mozgásában, akkor hiába ásunk apró kutatógödröket, hiába méricskéljük a vélt döléseket, munkánk nem ér többet, mintha egy tört pálccával végigsétálunk a területen és a pálca megrándulásából akarunk a mélyben rejlő szerkezet helyére következtetni. Erre pedig van egy sokkal megbízhatóbb módszerünk is.

Tudjuk, hogy a tömegek eloszlása bizonyos, igen kismérvű befolyással van az inga helyzetére. Ahol nagyobb tömegek vannak, ott nagyobb a nehézségi erő és a nehézségi erőnek ezt a végtelenül finom változását arra alkalmas ingákkal tudjuk észlelni. Jelenleg az egész világon két ilyen műszer a legelterjedtebb: az Eötvös-féle torziós inga és a Thyssen—Bornemissza-féle graviméter. Amint látjuk, mindkettő magyar ember nevéhez fűződik. Az előbbi különösen a nagy síkságokon alkalmazható kiváló eredménnyel, az utóbbi pedig dombos vidékeken is.

Tehát területünkön bizonyos hálózat mentén lehetőleg minél több megfigyelő állomáson meghatározzuk a nehézségi erő változásait. Egy nap alatt meglehetősen sok állomáson észlelhetünk, mert az ingák úgy vannak szerkesztve, hogy könnyen hordozhatók és bárhol könnyen felállíthatók. Ez szükséges is, mert bizony az olaj-

földek csak a legritkábban fekszenek kultúrterületeken, jó utak mentén. Többnyire kietlen pusztaságok, alig járható mocsarak és őserdők az olajkutatók munkahelyei.

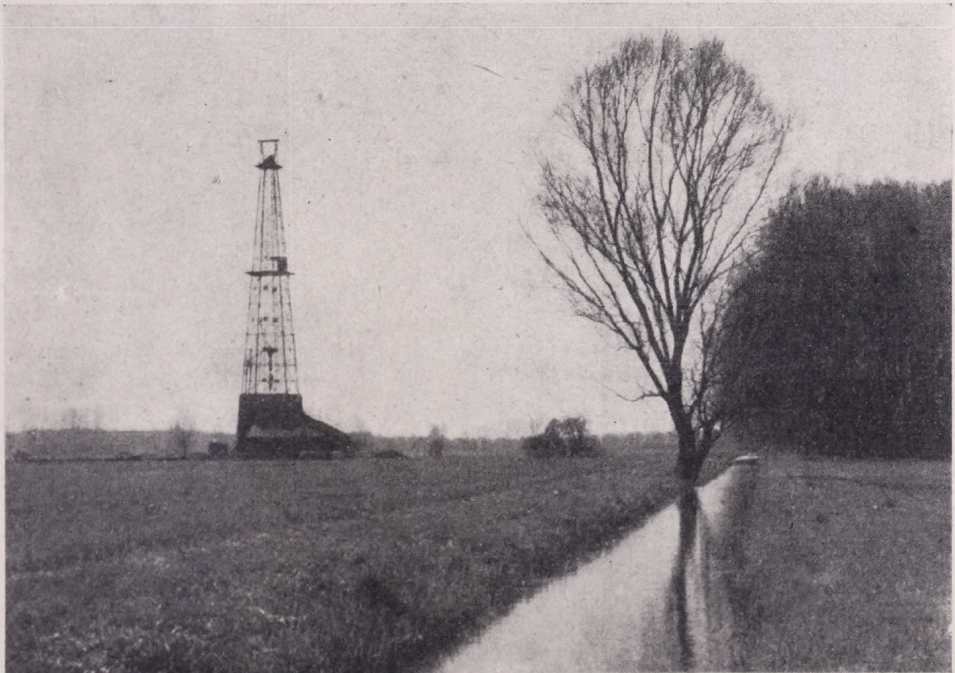
Ha összekötjük azokat a pontokat, ahol a nehézségi erő változásai ugya nazok voltak, akkor egy szintvonalas térképet kapunk. Ez a térkép elénk tárja a mélyben rejlő domborzati viszonyokat, felboltozódásokat, medencéket stb. A «szintvonalakat» itt izogammáknak nevezzük.

Ez mind nagyon szép, kifizetjük a graviméteres csoportokat, kikeressük a legmegfelelőbbnek látszó felboltozódást, nagy fáradtsággal odahozatjuk a mintegy 25 darab 15 tonnás tehervagon rakományát kitevő korszerű fúróberendezést, felépítjük, megindítjuk a fúrást és az egyre növekvő mélységgel arányosan növekvő vídámsággal dörzsölgetjük a kezünket. Egy szép napon azután kihoz a fúrómag egy szép darab fekete követ. Geológusunk megállapítja, hogy bazalt, tehát vulkanikus eredetű, utakövezésre kiválóan alkalmas, olajat azonban a bolond is csak vasárnap várhat tőle, akkor is hiába!

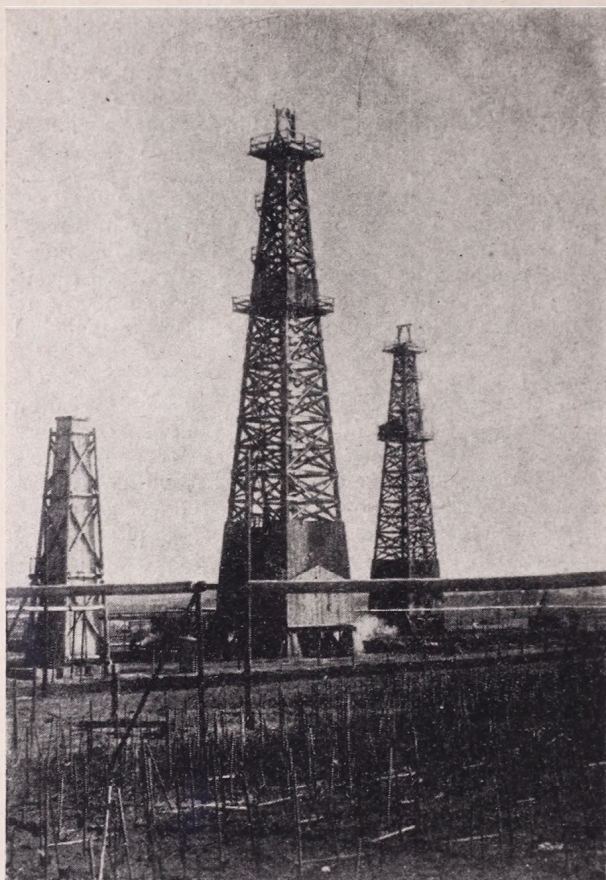
Hol tévedtünk vajjon?

Ott, hogy hittünk a térképünknek. Pedig nem mind arany, ami fénylik és nem mind felboltozódás, ahol nagy nehézségi eltérést tapasztalunk. Egy nagyobb fajsúlyú kőzet ugyanúgy eltérítheti az ingát, mint egy felboltozódás. Ha a mélyben egy nagy fajsúlyú kőzetből álló telér van, ugyanolyan képet kapok a nehézségen alapuló mérés-sel, mintha ott egy felboltozódás, olaj tárolására alkalmas szerkezet volna. Emiatt kapunk a hatalmas sódóмок felett is nagymértékű, negatív depressziót, tehát éppen a való helyzet ellenkezőjét. A nehézségi méréssel azt sem tudom megállapítani, hogy a kérdéses felboltozódás milyen mélyen van.

Más módszerre van tehát szükségünk, hogy ellenőrizni tudjuk a nehézségi mérések eredményeit. Ez a módszer a szeizmikus mérési módszer. Egyik közismert alkalmazása volt, mikor Wegener ezzel határozta meg a grönlandi jégtakaró vastagságát. Lényege, hogy először egy kismélységű lyukat fúrnak. Ezzel kikapcsoljuk ugyanis a

Már messziről feltűnik a karesú fúrótorony.

Régebben fából építették a fúrótornyokat.

tani és geofizikai eljárásokkal módunk van olyan szerkezetek felkutatására, amelyek esetleg olajat tartalmazhatnak. Ismételten hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezekkel az eljárásokkal nem magát az olajat találjuk meg, amint azt a laikus közönség mindig hiszi. Ha a hajnali szürkületben meglátok az utcán egy elvesztett pénztárcát, nem biztos, hogy pénzt is találtam, előbb ki kell nyitnom a tárcát és megnéznem, hogy van-e benne?

Így a geofizikai módszerekkel megtalált szerkezetet is előbb ki kell nyitnunk, bele kell néznünk, ha biztosan meg akarunk győződni a tartalmáról. Nagyon körültekintően kell minden munkát elvégeznünk, alaposan meg kell fontolnunk a lehetőségeket, mert a fúrólukak bizony gyakran milliókat nyelnek el anélkül, hogy csak egy csepp olajat is adnának. Minden földtani és fizikai felkészültségünk ellenére is sötétben tapogatózunk, hiszen a kutatófúrásoknak több mint kétharmada ma is szárazon marad.

Olajjal tehát csak az foglalkozhat, akinek sok kidobni való pénze van. Ez a figyelemzetés nagyon bölesen hangzik, csak hogy ez is falrahányt borsó, mint ahogy azok voltak annakidején anyánk ezer gondoskodást jelentő szavai. Mi is lenne a világból, ha nem lettek volna és nem volnának fanatikus férfiak, egy-egy eszme töretlen akaratú megszállottai, kik hajlandók mindent kockáztatni a cél eléréseért és végtelen szívós-

felső laza rétegek aránytalanul nagy ellenállását. Majd a lyuk fenekén elhelyezett robbanóanyag felrobbantásával mesterséges földrenghullámokat idézünk elő. Ezek tovaterjedését egy megfelelő távolságban elhelyezett állomáson érzékeny műszerekkel fotoelektromos úton rögzítjük. Abból, hogy a keltett hullámok milyen sebességgel haladnak, következtetni tudunk a kőzetek minőségére, a visszaérkezés idejéből pedig a mélységre. Kétféle módszer használatos: a refrakciós és a reflexiós. Az előbbinél a rengéshullámok megtörésén, az utóbbinál a visszaverődésén van a hangsúly. Nagyobb mélységeknél inkább a refrakciós módszert alkalmaz-
zák.

Ha bizonyos szelvények mentén ilyen méréseket végzünk, megállapíthatjuk, hogy egy graviméteres maximum valóban felboltozódást jelent-e és hogy a kérdéses szerkezet körülbelül milyen mélyen van. A módszer még nem egészen tökéletes, sík vidékeken azonban aránylag jól használható.

Mindezekkel a föld-

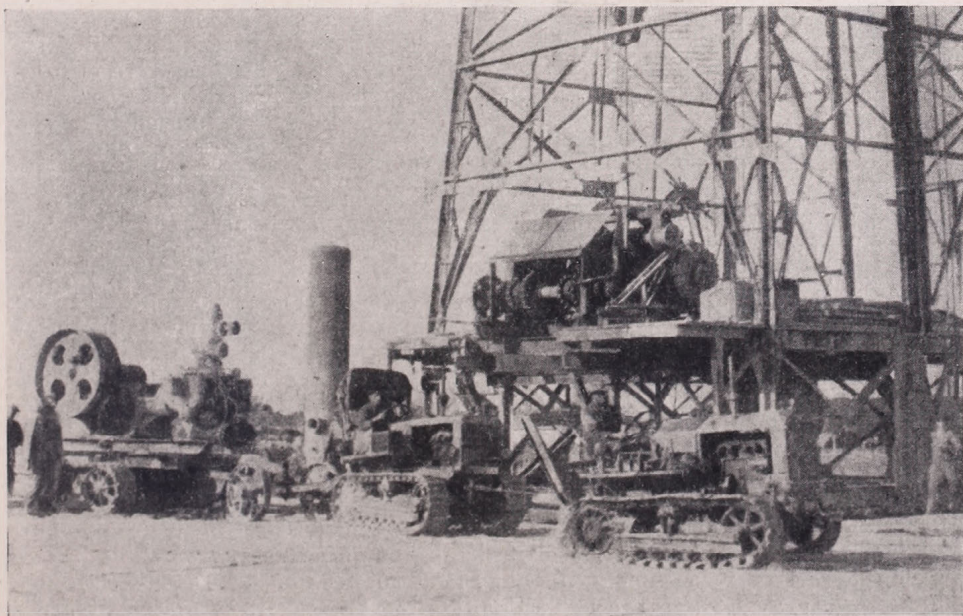
ságukkal mérföldekkel viszik előre az emberiség sorsát a haladás útján. Az olaj története is százával ismer férfiakat, akiket fanatikus hitük a legmélyebb nyomorból emelt a pénz és hatalom legmagasabb szféráiba. Sokan eltűntek közülük ismét, elpusztultak koldusszegényen, de mindig jöttek újak — és az olaj ma világhatalom!

Itt nincs helyünk, hogy áttekintsük a mélyfúrás fejlődését a kínaiaktól napjainkig — a történelemírás különben is a történelemírók feladata — csak a legkorszerűbb eljárást ismerjük meg, hiszen ma már csaknem kivétel nélkül ezt alkalmazzák. Tegyük látogatást egy olajmélyfúrásnál.

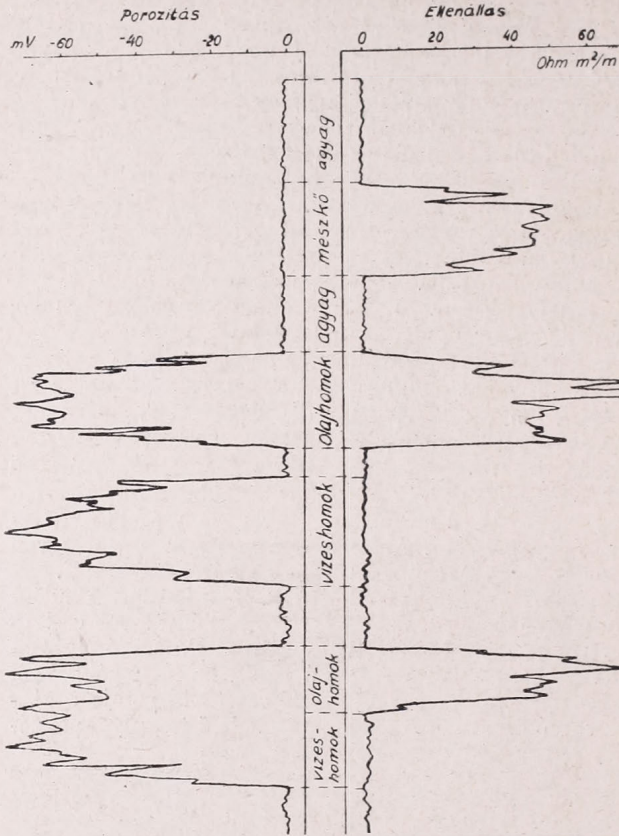
Már messziről feltűnik a hatalmas, 41 m magas fúrótorony. Könnyű acélszerkezet, mégis 200 tonna terhet képes hordani. Régebben fából is építették. Földübrög a két nyolchengeres Diesel-motor. Szíjátételük meghajt egy előtéttengelyt. Az ezen elhelyezett tengelykapcsolókkal tudjuk meghajtani az emelőműt, a forgatóasztalt és a szivattyúkat. Megannyi új fogalom! De kísérjük csak figyelemmel a bent sürgölődő emberek munkáját, majd rájövünk szép sorjában, hogy mi mire való!

Az emelőműnél álló férfi, a műszakvezető, felemel egy fékkart, mire az emelőműben elhelyezett kötéldob megindul, majd egyre gyorsabban forog. Vastag drótsodrony vezet róla a torony teteje, az u. n. korona felé. Ott át van vetve egy többtárcsás állócsigán és egy nehéz, a végén erős kampót viselő lengőcsigát hord. A méretek-ről egy kis fogalmat alkothatunk, ha meggondoljuk, hogy csak a kampó súlya 2 tonna és 287 tonnát bír emelni! Kell is, hogy ilyen erős legyen, hiszen rajta függ a 2000—3000 m hosszú fúrórudazat teljes súlya! Márpedig az ilyen mélységekben használt 3 1/2"-os rudazat méterre 19·7 kg-ot nyom. A többtárcsás csigasor is azért van közbeiktatva, hogy megsokszorozza — hála Archimedesnek — a húzókérel erejét.

Csikorog a fék, a hatalmas csiga már itt is van előttünk. A rajta függő különleges emelőt rákapcsolják egy a fúrótoronyba ferdén betámasztott vasrúdra. Ez vastagfalú, kb. 9 m hosszú, mindkét végén menettel ellátott, hosszában átfúrt krómnikkel-acélrúd. A távolabbi végére esavarták rá a háromszárnyú vésőt, láncos fogókkal jól utánahúzzák, nehogy fúrás közben lecsavarodjon. A műszakvezető lenyömj a gázemelőt, ismét feldübrögnek a motorok, bekapcsolja a megfelelő tengelykapcsoló-

Szállítás két traktorral.

Elméleti Schlumberger-szelvény.

kat és szalad is már felfelé a csiga, viszi magával a nehéz rudat és a hozzácsavart fúróvésőt. Ezt beeresztik a torony közepén elhelyezett kerek asztalban lévő nyíláson át a már megfúrt lyukba. A felső végét megfogják az asztalba helyezett ékek segítségével. Majd a toronyban oldalt felállított három kilenméteres daraból összezsavarva rudazat kerül sorra. Egy-egy ilyen 27 méteres egységet bemelnek a torony közepébe, hozzácsavarják az előbbi darabhoz, lebocsájtják a lyukba, ismét megfogják az ékekkel, jön a következő darab és így folytatódik a beépítés, míg csak a lyuk fenekére nem érnek. Most értjük meg, miért kell olyan magas torony. Ha a 9 méteres darabokat egyenként kellene beépíteni, akkor a beépítés éppen háromszor annyi időbe telne, a motorok háromszorannyi ideig futnának, a költségek meg háromszorozódnának.

A fúrórudazat utolsó darabja is eltűnt a lyukban, csak a vége áll ki az asztal közepéből. Most az emelőhorgot egy különleges, hatalmas méretű vasfejbe akasztják be. Ez az ú. n. öblítőfej. Egyik végén egy, a szivattyúból jövő vezeték csatlakozik hozzá egy gumitömlő révén. Másik vége fúrórudban folytatódik, csakhogy ennek a rúdnak a keresztmetszete négyzetes, nem pedig kerek, mint a többieké. Az egész szerkezet egy a toronyból oldalt külön erre a célra fúrt lyukban, az ú. n. patkánylyukban pihent a beépítés alatt. Most kiemelik onnan. A gumitömlő hajlékonyan követi. Hozzácsavarják a már beépített fúrórudazathoz és leengedik a lyuk fenekére az egész szerszámot. Az asztalba most már olyan ékeket tesznek, amelyeknek kivágása szorosan körülveszi a négyzetes forgatórudat.

Néhány kapcsolás és egy láncos áttétel útján forgásba kezd az asztal, magával forgatva a forgatórud révén az egész fúrórudazatot és a fúrot. Percenkénti fordulata átlag 120. A fúróvéső kemény élei felaprózzák a lyuk fenekének anyagát. A szivattyúk híg iszapot nyomnak az öblítőfejen és rudazaton keresztül a lyuk fenekére. Ez az iszapsugár tisztára mossa a véső éleit, a felfúrt kőzetanyagot pedig a fúrórudazat és a lyuk fala közötti térben magával hozza a felszínre. A felszínen többszörös üleptetés után a szivattyúk szívóödrébe kerül, s így folytatja állandó körforgását.

Természetesen nem mindig fúrnak Diesel-motorokkal. A Diesel-motorokkal való fúrás főleg Németországban fejlődött ki. Ugyanott meglehetősen elterjedt, különösen kisebb mélységekig — 600—1000 m — az elektromotorok használata is, mert az olcsó és könnyen kezelhető elektromos áram csaknem mindenütt rendelkezésre áll.

Amerikában sokkal elterjedtebb a gőzzel való fúrás. Különösen ott, ahol már sikerült földgázt feltárni — s így a tüzelőanyag nem okoz gondot — igen kényelmes az egyszerű gőzgép használata. Ennek a Diesel-gépekkel szemben igen nagy előnye a nagyfokú rugalmassága. Ez pedig gyors, zökkenésmentes munkát tesz lehetővé, feleslegessé teszi a sok sebességfokozatot, áttételt, tengelykapcsolót, ritkábban lépnek fel törések, azonkívül a téli fagyokkal szemben sokkal védettebb. Javítása könnyű és egyszerű, nem szükségesek hozzá bonyolult és kényes pótalkatrészek.

A fúrólyukból kifolyó iszap egy rezgőszítára kerül. Ez kiszitálja belőle a durvább kőzetrészeket. Belőlük átlag 5 méterenként egy-egy mintát vesznek. Vizsgálatukkal a geológus megállapítja, hogy milyen korú rétegekben jár a fúró. A felhozott héjtörédek meghatározása nagyban segítségére van ennél a műveletnél. De az iszapminták finom héjtörédei bizony csak ritkán határozhatók meg pontosan. Ha fontos esetekben biztos képet akarunk nyerni az átfúrt kőzetekről és korukról, akkor másfajta mintát kell vennünk. Ez a minta az ú. n. mag. Mindenki csinálta talán gyermekkorában, hogy lúdtollakat döfött bele egy burgonyába. Ha kihúzta, burgonya maradt a lúdtollban. Ezt a burgonyát a lúdtollból ki lehetett fujni és némi gyakorlat után pompásan orron lehetett vele lőni a szomszéd gyereket. Ilyenféle dolog a magfúrás is. Egy korona segítségével körülfürjük a kőzetet, majd ha a magfúró hüvelye megtelek, a szerszám felhúzásával letörjük a magot. Kiesését különféle rugós és csuklós berendezések gátolják, amiket éppen a magnak kiesésre való törekvése hoz működésbe. Az így nyert magban azután pontosan elénk tárul az átfúrt kőzet felépítése. Gondosan kikerecsük a benne rejlő kőületeket, feljegyezzük a rétegzettséget, megállapítjuk a rétegek esetleges dőlését. Ha nem találunk benne jól meghatározható, szabad szemmel látható kőületeket, akkor egy-egy darabot kiiszapolunk és mikroszkóp alatt kereszük ki belőle az apró egysejtű foraminiférák, vagy kagylósrákok törékeny maradványait. Ha így sem kapnánk jó összehasonlító alapot, akkor jó szolgálatot tesz a homokokban gyakori nehézasványok leválasztása és mikroszkópi meghatározása.

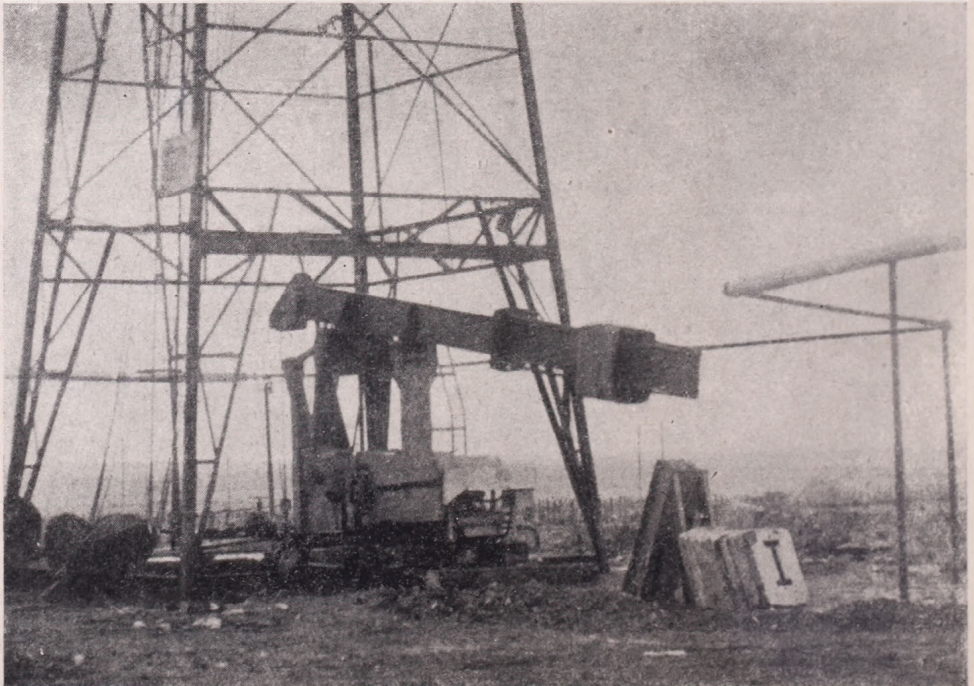
Amint látjuk tehát, a geológusnak három módszer is rendelkezésére áll, hogy a fúrás pontos földtani szelvényét megrajzolja és így biztos alapot nyerjen a más fúrásokkal való összehasonlításhoz. Több fúrás egybevetése pedig lehetővé teszi, hogy szerkezetünk jellegét egész pontosan tisztázhassuk és biztos támpontokat nyerjünk a további fúrások gazdaságos telepítésére.

A Schlumberger-mérésnek megfelelő Martienssen-féle mérés.

Az egyes fúrások összehasonlítására és az azonos rétegek pontos felismerésére még a magoknál is sokkal biztosabb módszer az ú. n. Schlumberger-féle elektromos szelvény felvétele. C. Schlumberger francia fizikus eljárásával meg tudjuk határozni az átfúrt kőzetek szemcsézetttségét és a hézagokat kitöltő folyadék, vagy gáz elektromos ellenállását. Tudvalevő, hogy pl. a homokok igen szemcsézettek, az agyag sokkal kevésbé. Az édesvíznek nagy az ellenállása, de édesvíz csak a legfelső rétegekben fordul elő, a mélyben lévő vizek mind sósak. Az olajnak ugyancsak nagy az elektromos ellenállása. Így a görbék összevetéséből pontos és könnyen áttekinthető képet kapunk arról, hogy hol van agyag, mészkő, olajhomok, vizezhomok stb. Elektromos úton ugyancsak mérhető a hőmérséklet is. Ez főleg azért fontos, mert gázos homokoknál a gázok expanziója következtében lehűlés áll elő. A hőmérséklet-görbe negatív visszaeséséből következtethetünk a gázok jelenlétére. Az olajnyomokat, gáznyomokat egyébként gondosan figyeljük fúrás közben is az öblítőiszapban és a magokban. A nyersolajat az esetleg a lyukba került finomított olajtól ultraviolafényben való vizsgálattal különböztetjük meg. A kvarclámpa fényében minden ibolyaszínű, kivétel csak a sárgán lumineszcenciáló földiolaj.

Tegyük fel, hogy fúrásunk olyan kőzeteket ütött meg, melyekben olajnyomok mutatkoznak. Gyorsan kihívjuk a Schlumberger-megbizottat. Ő megméri a porozitást, ellenállást és hőmérsékletet. Az egyik, mondjuk 1500 m mélységben lévő homoknak nagyfokú szemcsézetttsége mellett nagy az ellenállása is! A homok pontos mélységét látjuk a diagramból, tehát hozzáfoghatunk a termelési kísérletekhez. Mindenekelőtt szükséges, hogy a fúrólyukat biztosítsuk az összedőlés, beomlás ellen. Ezért béléscöveket építünk be. Ezeknek a talpát az ú. n. csősarut lehetőleg az olajhomok feletti záró agyagrétegbe helyezzük. A régi fúrási eljárások szükségessé tették, hogy egy egész vasbányát építsünk egy mélyebb fúrólyukba. Az iszapöblítéssel dolgozó rotary-fúrásnál ez nem szükséges, mert az iszap nyomása megakadályozza a lyuk beomlását.

Nagyteljesítményű olajméllyszivattyú.

Egy 1500—1600 m mély fúrásnál csak két csőjáratot építünk be a régi fúrások 10—12 csőjázatával szemben. Ha elhelyeztük a béléscsőveket, akkor a fúrólyuk és a béléscső külső fala közötti térbe cementtejet nyomunk, ezzel biztosítjuk a tökéletes vízzárást és megakadályozzuk, hogy az olajtelep elvizesedjék. A béléscsővek és a termelőcső felső nyílását egy olyan szeleprendszerrel zárjuk el, ami bármilyen esetben lehetővé teszi a zavartalan munkát és termelést. Az elzáró szeleprendszernek több karja van, ezért az amerikaiak karácsonyfának nevezik. A név annál is inkább találó, mert ha már ezt felszerelhetjük a lyukra, akkor biztos, hogy megvan a fáradságos munka jutalma.

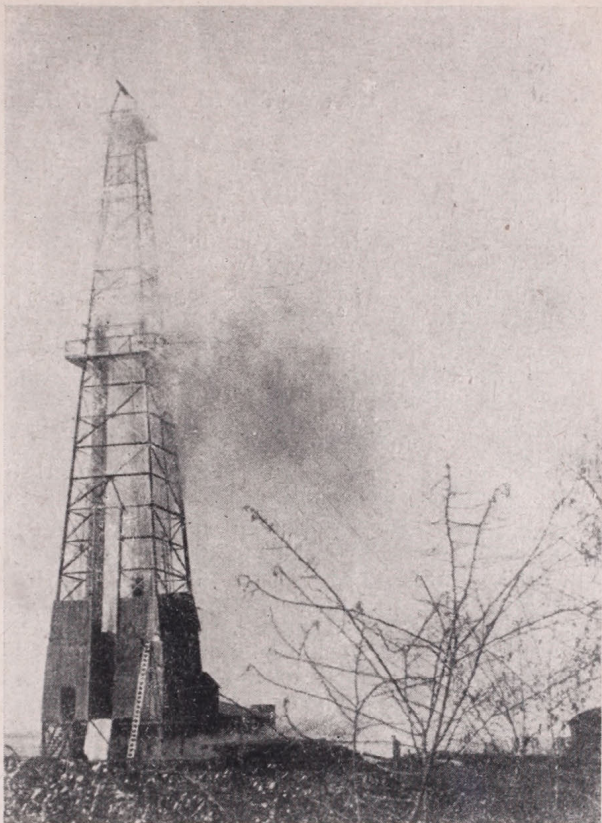
Ha az olajtelepben sok gáz van, nagy a nyomás — néha többszáz atmoszféra — akkor a gáz nyomása révén az olaj magától felszökik. Ilyen olajtelepeknél nagyon kell ügyelni, hogy a fúrás alatt az iszap mindig elég nehéz legyen és ellensúlyozni tudja a gáz nyomását. A legkisebb vigyázatlanság vadolaj- és gázkitöréshez vezethet, amit

azután roppant nehéz megfékezni. Nem egy esetben szétrombolja az ilyen kitörés a fúróberendezést, ha pedig a könnyen gyulladó gáz lángralobban, iszonyú a pusztítás. Elég, ha egy kavics, amit a nagy nyomás kiröpít a lyukból, hozzáütődik valami vasalkatrészhez és szikrát vet. Az ilyen tüzet roppant nehéz eloltani. Kísérleteznek a lyuk berobbanásával, oldaltárnákkal, sőt újabban repülőgépről dobott nagy légnyomást előidéző aknákkal is. Legtöbb esetben mégis kénytelenek vagyunk megvárni, míg a lyuk önmagától összedől. Egyik nemrégiben történt ilyen tüzeset alkalmával egy mintegy 300 m átmérőjű, 10 m mély főkráter és több kisebb mellékráter keletkezett, a fúróberendezésből pedig csak egy másfélméteres összegörbült vasdarab maradt meg.

Ha kevesebb a gáz, akkor szivattyúzással kell az olajat kitermelni. Erre a célra különleges, többnyire elektromos meghajtású mélyszivattyúkat használnak. Az eljárás meglehetősen költséges. Még kevésbé kifizetődő a kanalazás. Kanalazáskor egy, az alján szeleppel ellátott csövet engedünk le a lyukba. Ez ott a nyitott szelepen keresztül megtelik olajjal. Felhúzáskor a szelep becsukódik.

A termelőkutakból az olajat egy leválasztóba vezetjük. Itt megtisztul a durvább szennyezésektől, víztől, homoktól, leválasztjuk a gázt és a tisztított olajat tankokba gyűjtjük. A gyűjtőtankokból szivattyúkkal továbbítjuk csővezetéken át a vasúti töltőállomásra, kikötőbe, vagy egyenesen a finomítóba.

Íme az olaj útja a keletkezés helyétől a finomítóig. Csak dióhéjnyi vázlat arról a hatalmas, önfeláldozó munkáról, ami az olajért folyik.

Heves olaj- és gázkitörés.

A FÜLÖP SZIGETEK.

Írta : ANTONIO DE LEON HALIMAO (Manila).

Európában igen kevesen ismerik ezt a szigetesoportot, amelyik a közelmúltban olyan nagy és fontos szerepet játszott a nagyhatalmak politikájában.

A Fülöp szigetek összesen 7913 szigetből állanak és három főcsoportra oszlanak. Az északon fekvők Luzon, a középen a Visayai szigetek, a déliek pedig Mindanao és Sulu körül csoportosulnak. Az előbb felsoroltak közül Luzon a legnagyobb. A Visayai szigetekhez tartozik : Mindoro, Panay, Palawan, Negros, Cebu, Leyte és Samar. Összes területük 296,750 kn.².

A távolságokat tekintve, a szigetvilág csak 125 km-re van Japántól, 960 km-re Hongkongtól, 640 km-re Indokínától, 1280 km-re Singaporetól, 58 km-re Észak-Borneótól és 960 km-re a Paracel szigetektől.

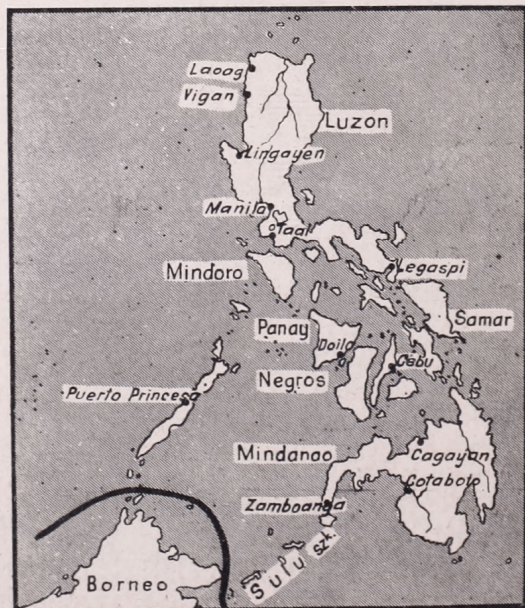
Földrajzi helyzete sok gondot okoz a nagyhatalmak politikusainak, akik nagyon is értékelik a Fülöp szigetek kedvező sztratégiai helyzetét. Beékelődnek a hatalmas keletindiai szigetek, vagyis Borneo, Celebes és Új-Guinea s az ázsiai szárazföld közé, úgyhogy ellenőrizni tudják Ázsia északi, közép és déltengeri közlekedését. A szigetek birtokában levő hatalom kezében tartja Kína kereskedelmi forgalmát és ezzel jövőjét is. A sziget északi csúcsával szemben van a kontinens legfontosabb kereskedelmi pontja : Hongkong, déli részével pedig az ugyancsak fontos kikötőváros : Singapore felé tekint.

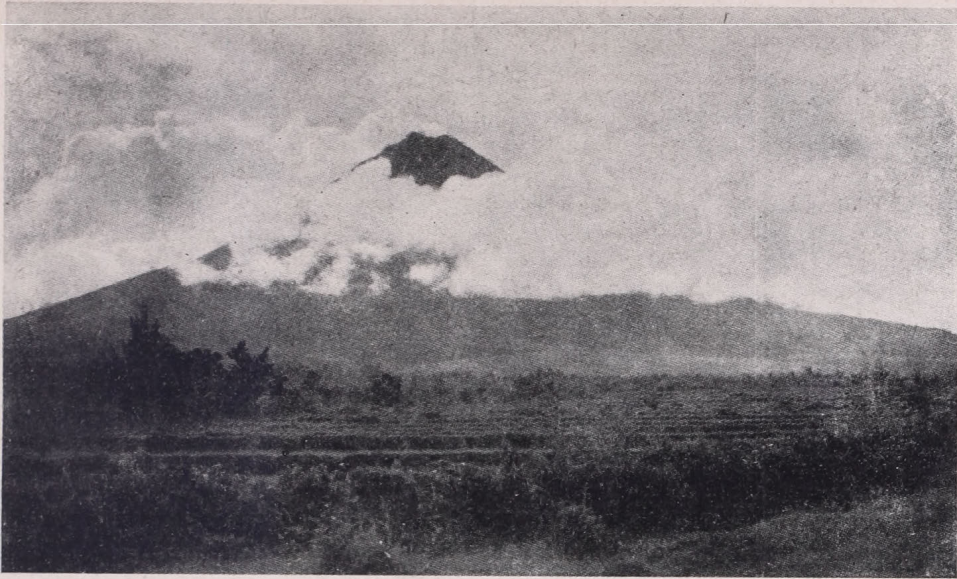
Nyilvánvaló, hogy földrajzi helyzete miatt ez a szigetesoport lesz majd Távol-Kelet légi és kereskedelmi középpontja, úgyhogy bármilyen esemény is történjen az ázsiai szárazföldön, a szigetek abban mindig szerepet fognak játszani. Ezért volt elkerülhetetlen a 16 millió filippínó vágya ellenére, hogy bele ne sodródják abba a harcba, amely az ellentétes gondolkodás és politikai nézetek miatt kitört.

A legfontosabb sziget feltétlenül Luzon, ahol kb. 7 millió filippínó lakik. Területén hatalmas hegylánc húzódik északról dél felé, a Cordilleras, legmagasabb csúcsa kb. 3000 m. Fővárosa Manila, a kereskedelem gócpontja keleten. Nagyobb városok még : Appari, Cebu, Iloilo és Zamboanga.

A szigetek lakosságának nagyrésze, kb. 98,5 %, a maláj fajtához tartozik, a többi fehér, kínai és japáni. A bennszülöttek bizonyos fokig kínai, illetőleg kis mértékben spanyol vérral keveredtek. A félig civilizált elem már elenyészően kevés közöttük, ezek a hegyi lakókból és a már kihalt félben levő, az őserdőkből lakó negritosokból kerülnek ki. Ahogyan az amerikai indiánokat hamisítatlan amerikaiaknak lehet tekinteni, úgy ezek a törzsek is a tulajdonképpeni filippínók. Ők az ország őslakói, egy kezdetleges életforma és kultúra maradványai.

A maláj filippínók eredetéről több elmélet szól. A legelfogadottabb, amelyet már tudósok is elismernek, az, hogy az ősmalajok a mai Burma vidékéről és a Malakkai félszigetről

A 2300 m magas Mayon tűzhányóhegy.

vándoroltak be. Elsőnek a «kalinga»-ok és az «ata»-ok jöttek. Ezek az alacsony, kicsiny, sötétbőrű, göndörhajú negroid típusoz tartoznak. Utánuk az «igorot»-ok, ez az erős, harcias fajta érkezett, akik a negritókat az őserdőbe szorították. Legkésőbb a tagálok vándoroltak be, a törzsek egyik intelligensebb faja. Ezek az alföldet foglalták el és megkezdték a közös falusi életet. A tagálok az igorotokat a magashegységbe való menekülésre kényszerítették.

A tagálok és az igorotok alacsony, erős termetű, sötétbarna bőrű, síma, fekete-hajú, kiálló arcesontú, széles, tömpe orrú, nagy, de nem duzzadt ajkú emberek. Szakálluk és testszőrzetük gyér. Szemük fekete vagy barna, kicsi, kerek és ferde.

A szigetvilág éghajlata trópusi, hőmérséklete a hűvösebb december és januárius hónapokban 15° , viszont a nyári hónapokban (április és május) eléri a 45° -ot. Két fő évszak van, júniustól novemberig tart a nedves évszak, melyet erős trópusi esők, nyugati monszunok és viharos idő jellemez, a másik, az úgynevezett száraz évszak, decembertől májusig tart. A kellemes trópusi időjárás az év legnagyobb részét uralja. A szigeteken három tűzhányó van. Luzon közepén fekszik a kialudt Taal, annakidején nagy károkat okozott. A Mayon, Luzon déli részén még mindig működésben van, a Mindanao szigeten levő Apo még újkeletű.

A növényzet igen gazdag. A Fülöp szigeteket az örök tavasz és nyár országának lehet nevezni.

A szigetvilág területének hatvan százaléka erdőség. A föld többi része állami tulajdon, tehát a földművelés lehetősége a Fülöp szigeteken nagyobb, mint a legtöbb európai államban. A föld termőképessége még kiaknázatlan, mert a 16 milliónyi lakosságon felül még 30 milliót el tudna tartani.

A lakosság nyelvészeti szempontból eléggé tagolt. Nyelvük a maláji nyelvcsaládhoz tartozik és 8 nyelvet és 87 nyelvjárást beszélnek. A háború előtt hivatalos nyelv az angol volt, valamint a spanyol és tagalog. Az utóbbi a nemzeti nyelv, az állami iskolákban csak 1935-ben vezették be. A lakosságnak kb. 70 %-a érti és beszéli ezt a nyelvet. A japáni megszállás óta a japáni nyelv tanítását is bevezették az iskolákba.

A Fülöp szigetek történelme az állandó idegen uralom és zsákmányolás elleni lázadásokból áll.

A manilai Luneta park részlete.

tül hirdette és követelte az idegen uralom helyett a népi önkormányzatot.

Burgoz, Gomez és Zamora papok kivégzésére a nép forradalommal felelt. Az 1873-i cavitei forradalom résztvevői többé már meg nem félemlíthető, akadályt és gátat nem ismerő, öntudatos nacionalisták. Nemcsak hogy maguk vállalják az úttörőknek kijáró végzetet, hanem erre nevelték minden fajtestvérüket, akik a «Katipunan» titkos szervezet zászlója alatt gyülekeznek egy táborba. A titkos társaságnak a spanyoloktól való időelőtti leleplezése robbantotta ki az 1898-ban ismét nagy véráldozatot követelő forradalmat és szabadságharcot. Cavite megyének Kawit városában, Aguinaldo szabadsághős vezérlete alatt ki is kiáltották a Fülöp szigeteken az önálló köztársaságot, de a köztársaság csak rövid életű volt.

Amerika, «a nobilis nagybácsi» a nagy harcok idejében véletlenül (?) keleti flottájával, Dewey admirális parancsnoksága alatt, az öbölben tartózkodott és nem tudta nézni az ellenfelek hadakozását. Azzal az ürüggyel, hogy a filippínóknak akar segíteni, megtámadta a spanyolokat és elkergette őket. A párizsi békében tett ígérését azonban már nem teljesítette és a szigetet 21 millió pesoért megvásárolta a spanyoloktól. A filippínók nagyot csalódtak. Újra felvették a harcot, de most már késő volt. Amerika megtámadta védenecit. A filippínók a korszerűbb fegyverek és a túlerő ellen nem tudtak eredményesen védekezni. Hosszú és véres hadjárat után letették a fegyvert. Így kerültek a Fülöp szigetek amerikai fennhatóság alá.

De a filippínó nép nem szűnt meg himni és dolgozni. Gazdasági és politikai téren egyaránt mindenhol a nemzeti önállóságért küzdöttek. Amerika végül is kénytelen volt belátni, hogy nincs joga a «nagykorú» filippínók felett uralkodni. 1935-ben törvénybe iktatták a «Tydings-Mac Duffie bill»-t, amely szerint a filippínók 10 éven keresztül félig önállók és megígérték, hogy 1946-ban teljesen függetlenek lesznek.

A filippínók keresztények, többségük katolikus. Nagyon vallásos, lelkiismeretesen gyakorolja vallási kötelességeit, szereti a körmeneteket, vallásos összejöveteleket, ceremóniákat, stb. Az egyházfő egy amerikai érsek. A déli részen a «morok», mohamedán malájok, akiket a spanyol misszionáriusok sohase tudtak megtéríteni. A lakosság kisebb része a protestáns, aglipayan, vagy az önálló fülöpszigeti egyházhoz tartozik. A negritók pogányok, ugyanúgy mint az igorotok. Civilizáció szempontjából a negyvenéves amerikai uralom nagyobb haladást jelentett a filippínóknak, mint a 350 éves spanyol uralom.

Tanítás terén szabad iskolai rendszer van, 10,223 a nyilvános és magániskolák száma. A mult esztendőben másfél millió volt a beiratkozott tanulók száma. Ez tanúsítja, hogy a Fülöp szigetek aránylag a világon egyike a legtanultabb országoknak.

A szigeteket a portugál Magalhães fedezte fel 1521-ben. 1571-ben Legaspi meghódolásra készítette a sziget lakóit. A szabadsághoz szokott nép egy percre sem nyugodott bele szabadsága elvesztésébe. 1588-ban nemzeti önállóságuk visszaszerzésére fegyveres ellenállást szerveztek a manilai törzsfők, kiket elhatározásukban, a szomszédos megyék is támogattak. Vér- és lángbetűkkel íródott a történelem lapjaira az 1649-i lázadás. A Visayai szigeteken ez a sumoroy lázadás volt a megindítója annak az örökös ellenállásnak, amely csaknem két évszázadon keresztül

Az analfabéták száma kicsi. Manila hét egyetemet tart fenn. Kelet legrégebb orvosi egyeteme is Manilában van. Sok a felekezeti iskola és azoknak az oktatásban fontos szerep jut. Iskolákat még állandóan építenek. A már meglévőket karbantartják, nevelésügy terén mindent elkövetnek, hogy a gyermekek tanítását elősegítsék. Állami földekből állandóan nagy területeket foglalnak le iskolaépítés céljaira. Nagyobb városokban gazdasági iskolák is épülnek.

Közegészség szempontjából nagyobb és veszélyesebb járványok már nincsenek, az általános életkor aránylag magas. Oltások, a lakás tisztántartása, az egészséges élet a nép körében mind ismeretes fogalmak és törvényekkel szabályozott tények. A közjóléti osztály figyelemmel kíséri a gyermekek jólétét, igyekszik csökkenteni az ifjúság bűneit, a gyermekeket éppen úgy, mint a nőket védelemben és támogatásban részesítik.

A maláj muskátlí, a maláj nemzeti virág, a hófehér és illatos «sampunguita», olyan, mint a magyar jázmin. A maláj «tölgyfa», illetőleg «ombosakac» a keményfájú és hatalmaskoronájú «narra». Ha ünnepel a filippinó, ezekkel ékíti fel magát. Nagy ünnepe az augusztus 26-a, a nemzeti hősök ünnepe és december 30-a, «Rizal» napja. Jose Rizal a híres orvos, szemész, naturalista, költő és festőművész egyszemélyben 1896 december 30-án halt vértanúhalált a maláj szabadságért. A december 30-i ünnepeken az ő fennkölt emlékének hódolnak. Jose Rizal nemcsak a maláj népnek volt a tündöklő csillaga, hanem a maláj népet leigázó spanyolok is kénytelenek voltak elismerni felsőbbrendűségét, amit az is bizonyít, hogy «Noli és Filibusterismo» című munkáját a spanyol ifjúság is szabadon olvashatta, illetőleg ennek a könyvnek az olvasásától nem tiltották el.

A Fülöpszigetek legnagyobb problémája a gazdálkodás. A «szociális igazság» a politikai alap gondolat és sokan szinte hihetetlennek tartják, hogy a szigetek politikája a szegény emberek boldogulását igyekszik elősegíteni. Legalacsonyabb napibéreként vidéken 1 pesót, Manilában 1.25 pesót fizetnek. Állami munkások már eddig is emnyiert dolgoztak. Megjavították a munkásbiztosítási törvényt, és az állami munkások hozzátartozói halál esetére már biztosítva vannak. A munkanélküliség a Fülöp szigeteken egészen

Az igorotok terraszos rizsföldjei.

Fülöpszigeti halászbárka.

gyártás központja. A vidéki nagy cukorgyárakban állítják elő a Fülöp szigeteknek a kivitel révén a legnagyobb jövedelmet biztosító cukrot. A Fülöp szigetek megszállása óta a malajok Japán teljes cukorszükségletét ellátják.

A filippinó házi felszerelésének legnagyobb része bambuszból és agyagból, a kisebb része vasból készül, (vasedény, vasaló, eke, kések, fejszék). Ha az említettek megvannak a házban, és ahhoz egy darab föld is tartozik, van igavonó állat és egy harcikakas, akkor a filippinó élete teljesen mondható.

Táplalkozás és jövedelem szempontjából a tenger is fontos tényező. Nagyon sokan foglalkoznak halászattal. A környező tengerrészek kagylógazdagsága gazdasági és művészeti téren juttatja nagy jövedelemhez a filippinókat.

A kagylóból lámpaernyőket, művészi karácsonyi kártyákat, gombokat, ház-

jelentéktelen és úgyszólván nincs is szegény ember. Hogy a mostani háború ezeken az állapotokon hogyan változtatott, azt még nem lehet tudni. A nyolcórás munkaidőt, továbbá a nők és a gyermekek munkaidejét törvény szabályozza.

Az ország népe elsősorban földműveléssel foglalkozik és főképpen cukornádat, kenderet, kókuszolajat, dohányt, rizst, kávé, kakaót és indigót termel. Gazdagok a szigetek különböző érceiben és ásványokban. Arany, vas, réz, alumínium, kén, króm, petróleum és szén nagy mennyiségben található. Az óriási őserdők kiapadhatatlan és értékes forrásai a fának és növényeknek. Fínom mahagoni és különféle keményfák kerülnek a piacra, ezekből értékes és drága bútorkat készítenek.

A hatalmas gumiültetvényeken csaknemrégben kezdték meg a nagy mennyiségű való termelést. A pálmaerdők, futónövények (gyékény), bambusz is nagy értéket képviselnek az ország iparában.

A kormányzat különféle intézményekkel igyekezett az állattenyésztést mennél eredményesebbé tenni. Jók és szépek a filippinóktól tenyésztett lovak, szarvasmarhák, baromfiak, stb.

Manilában sok a dohánygyár, ez a város a dohánygyár.

építéshez anyagot, játékokat, sőt női divatcikkeket és egyéb csecsebecségeket is készítenek. A kagylónak művészi és ipari feldolgozása nagyon jövedelmező iparág. A kagylóhalászat ma éppen olyan színvonalas, mint bármilyen más foglalkozás. A legkülönfélébb korálokat, szivacsot halásznak, felhasználják a teknősbéka páncélját is, ezekből igen szép dísz tárgyakat készítenek. Említésreméltó a gyöngyhalászat is. Innen látják el a világot a legszebb igazgyöngyökkel.

A kókuszpálma roppant nagy mennyiségben terem a szigeteken. Ez a trópusi növény a Fülöp szigetek növényzetének «királynéja». A kókuszdió tejet ad, puha húsát fagylalthoz és süteményekhez használják fel, abból készítik az annyira fontos koprolajat is, héjából csészéket, kanalakat, rádióalkatrészeket gázalarcanyagokat, gombokat, készítenek, hancsát, levelét seprőknek és virágvasárnapi díszítésekre használják. Törzsének egyes részeiből kitűnő élelmiszert «lumpiát» és savanyúságot készítenek. Értékes anyag a fa nedve is, («tuba») és azt vagy nyers állapotában isszák, vagy alkohollal, ecet és édeslikőr készítésére használják fel.

Egyik legvirágzóbb iparág a buntal-kalap készítése. A buntal a durva, tüskés, vad pandan-pálma leveleiből készül. Ez az ipar ezer és ezer család jövedelmi forrása. Az elmúlt 10 év alatt másfél millió buntal-kalapot állítottak elő.

A Fülöp szigetek messze földön híres és különleges inyesfalatja a «balut». Együttal mintegy szimboluma avolt félig szabad, félig ellenőrzés alatt állott filippínó köztársaságnak, mert a balut is félig liba, félig tojás, olyan keményre főzött libatojás, amelyikben már félig kifejlődött liba van.

A filippínók rizsevők és sok rizst termelnek. A Cordillera hegylánc északi részén az őslakó igorotok is megmunkálták már a világhíres, hatalmas lépcsőszerű rizstermelő hegyoldalakat. Ha Luzon sziget alföldjén januárban, azaz nyáron, a vonatról végigné az ember, fenséges látványt nyujtanak a hosszúra elnyúló rizsboglyák és rizsföldek, amint végeláthatatlan sorban kísérik a vasútvonalat. A luzoni

Fülöpszigeti rákhalászok.

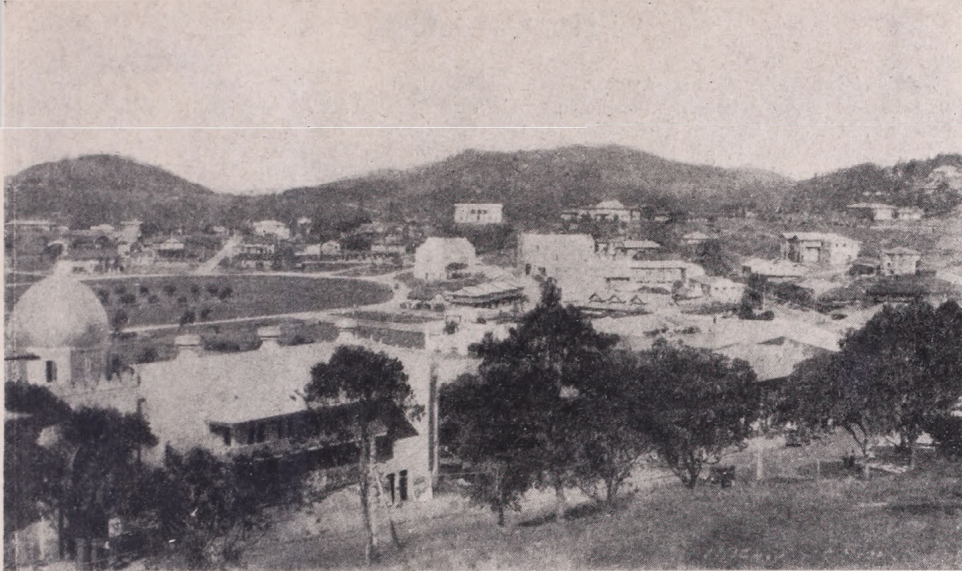
Visayai leány munkaközben.

alföld valóban a nemzet magtára.

A Fülöp szigetek fővárosa egyben fontos kikötő és a keleti hajózás gócpontja. Lakosságának száma megközelíti az egymilliót. Az Amerikából, Japánból, Európából, Indiából és Kínábólérkező hajók Manilában állnak meg, hogy nyersanyagot és újabb teherszállítmányokat vegyenek fel. A Fülöp szigetek turistaéletének Manila a középpontja. Az új és modernül kiépített móló mentén elérnek a hatalmas tengerjárók és gyakran egyszerre több ilyen méretű hajó horgonyoz a kikötőben. A világ leghosszabb mólója a manilai hetes móló. A manilai kikötő különben egy megerősített és védelműl szolgáló szigetet árnyékában fekszik, ez a csendesóceáni háborúban híressé vált Corregidor, a Fülöp szigetek Gibraltárja.

Katolikus filippino leányok vallásos körmenete.

Bagno látképe.

A városon keresztül folyó Pasig a belső hajózás lebonyolítója. Négy híd köti össze a város két partját, de a gyorsan fejlődő kereskedelmi élet s az időnként fellépő közlekedési zavarok már egy ötödik híd építését is megkívánják. Escolta a város üzleti életének központja. Legforgalmasabb utcája a «business», a forgalom középpontja, mindkét oldalán felhőkarcolókkal. Itt van a tőzsde, a nagy kereskedelmi részvénytársaságok, bankok. Escolta Manilának az, ami a Váci utca Budapestnek, vagy a Wall Street New Yorknak. A város szívében van Intramuros, vagy az úgynevezett fallal körülvett város, ahol a régi spanyol kultúrának még sok értékes emléke van. A falakat eredetileg a bennszülöttek még a spanyol idők előtt építették. A spanyolok azután a falakat megnagyobbitották, mert működésüknek székhelyéül ezt a részt választották. A régi várak, a felvonóhidak, a vasrácsos kapuk eltűntek, — helyüket golfpálya és műkert foglalta el.

Manila hosszú és széles körútjait kétoldalt ültetett lombos trópusi fák és pálmák árnyékolják. A hosszú utak és parkok a tengerpart mellett vasárnaponként emberekkel zsúfoltak, a sétálók élvezik a kellemes tengeri levegőt. A filippinó Consubulary zenekara játszik minden vasárnap a Lunetaban (nagy park a tengerpart közelében). Manilának tömör és tekintélyes középületei, felhőkarcolói, nemzeti színháza, botanikus kertje van. A manilai akváriumban, a világ legnagyobb ilyenfajta gyűjteményében az összes ismert tengeri halakat láthatjuk.

Preshistorikus rajzokat

fedeztek fel Spanyolországban a «Cueva, del Reguerilla» cseppkőbarlangban, Madrid közelében. A rajzok, szakértők jelentése szerint, a barlangi kultúra legősibb idejéből valók, korukat 30,000 évre becsülik. Sok ezer évvel régebbiek ezek a rajzok a Malaga és Guadalajara közelében ismert barlangi rajzoknál és kétszer olyan idősök, mint a hír s Alamira barlang festményei.

P. J.

Török földrajzi intézet

alakult Izmet Inonü államelnök védnöksége alatt azzal a céllal, hogy Törökország földjét alaposan, rendszeresen és tudományosan tanulmányozza, s figyelemmel kísérje a földrajztudomány fejlődését az egész világon. Az új intézmény tiszteletbeli elnöke Dr. Rafik Doydam, elnöke Hasszan-Ali Yücel népnevelésügyi miniszter.

P. J.

IRODALOM

Fritz Heinz Reimesch: *Grosser Strom Europas.* Die Donau von Donaueschingen bis Sulina. Mit 236 Aufnahmen, ausserdem 66 Zeichnungen von Regimund Reimesch. 8°. 339. old. Gauverlag Bayerische Ostmark, Bayreuth.

Az erdélyi szász szerzőnek ez a könyve, könnyed, élvezetes stílusánál fogva nagyon alkalmas, hogy a Dunát eredetéről torkolatáig a nagyközönséggel megismeresse. A szövegnek ebben nagy segítségére van a gazdag és művészi szempontból is kiváló képanyag, amely gyakran többsöt mond minden magyaráztánál. A szövegrészben természetesen a német szempontok az irányadók s a szerző még Németország határain kívül is elsősorban azt emeli ki, hol vannak német telepek, milyen viszonyok között élnek a magyarországi, romániai stb. németek és a németiség milyen módon és mértékben járult hozzá az egyes dunamenti városok kultúrájának megteremtéséhez. Budapestnél például nem felejt el megemlíteni, hogy az egyes középületeket milyen német nevű építészek tervezték. Miként ez ma szokásban van, sok helyütt a népi kérdések tárgyalásánál olyan felfogásokat vetít vissza az elmúlt századokba és olyan gondolkodást tulajdonít középkori embereknek, amint csak a huszadik század harmadik évtizedében váltak ismeretessé. A magyarság szerepét elég tárgyilagosan ítéli meg; elmondja, hogy a török háborúk apasztották meg úgy a magyarság létszámát, hogy a megürült területeket idegenekkel kellett betölteni. A magyar Dunát ismertető, különösen a budapesti képek nagyon jól vannak összeválogatva. Budapestről fenntartás nélkül elismeri, hogy a kontinens egyik legszebb városa. Különös azonban, hogy a magyarul valószínűleg tudó szerző Széchenyit állandóan Szécsényinek írja és a magyarság megjelölésére a «Madjaren» írásmódot alkalmazza. Azt pedig nem tudom megállapítani, honnan vette a szerző azt az értesülést, hogy Budapesten a főpincért atyuskának szokták szólítani. T. S.

Die Donau als Grossschiffahrtsstrasse. *Wirtschaftskammer Wien.* Verkehrswirt-

schaftliche Schriftenreihe. Veröffentlichung V. 1. 479 old. XII. táblázattal és térképpel.

A Dunának, mint közlekedési útvonalnak a jelentősége a háború következtében rendkívüli mértékben megnövekedett. Ez a körülmény arra indította a volt bécsi kereskedelmi és iparkamara helyébe lépett gazdasági kamarát, hogy teljesen szakszerű munkában ismertesse a Duna jelenlegi hajózási és közlekedéstechnikai viszonyait és felállítsa a dunai hajózó út jövő kiépítésének tervezetét. A munka összeállításában a bécsi kamarát a Reichsverkehrsministerium támogatta és így az összeállítást hivatalos jellegű megnyilatkozásnak lehet tekinteni. Egész hosszában a Duna 2857 km, ennek hajózható része Ulmtól Sulináig 2588 km, tényleg azonban az Ulm—Regensburg közötti 210 km-es szakasz ez idő szerint még a nagyhajózás számára nincsen megnyitva. A hajózható részt közlekedéstechnikai szempontból a tanulmány öt részre osztja és pedig: Regensburg—Passau, vagy Bajor Duna 153 km, Passau—Gönyü, vagy Felső Duna 435 km, Gönyü—Moldova, vagy Közép Duna 742 km, Moldova—Turn-Severin, vagy zuhatagi szakasz 119 km és Turn-Severin—Sulina, vagy Alsó Duna 930 km. Mindegyik szakaszon részletesen ismerteti a tanulmány a hajózás állandó és időszaki akadályait a már végrehajtott és a jövőben végrehajtandó szabályozási munkálatokat, a vízállás ingadozásait, a hajózás tájékoztatására szolgáló jelzőberendezéseket, a kikötők állapotát és ezekhez a ténymegállapításokhoz kapcsolódva állítja fel a jövő programját, amelynek alap gondolata az, hogy a Dunát Bécsen felül az 1000, Bécsen alul pedig az 1500 tonnás járművek részére minden vízállás mellett hajózhatóvá kell tenni. A szöveget igen érdekes és tanulságos módon egészítik ki a nagyon áttekinthető térképek és grafikonok. Külön kiemelendő a Duna hajózási akadályainak térképe, a fenékmélység grafikonja és a zuhatagi szakasz részletes térképe. Egy színes melléklet a bécsi víziúti igazgatóságnak a Dunán egységesen alkalmazandó optikai jelzésekre vonatkozó javaslatát mutatja be. T. S.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A Magyar Földrajzi Társaság új helyiségei.

A Magyar Földrajzi Társaságot is súlyosan érintette a háború szele. Elvesztette otthonát anélkül, hogy megfelelő új helyiségeket nevezhetett volna magának. A Székesfőváros a régi képviselőházat (Sándor-u. 8 sz.) az Olasz Kultúrintézetnek ajándékozta, az előbb ott elhelyezett Székesfővárosi Statisztikai Hivatal pedig új palotájába költözött. Társaságunknak azonban senki sem épített új palotát, sőt a mai nehéz lakásviszonyok azt is lehetlenné tették, hogy alkalmas helyiségeket béreljen. A 17,000 kötetes könyvtárt és tekintélyes térképgyűjteményt, folyóirataink raktárát nem is lehet akármilyen szűk és modern építésű házban elhelyezni. Tágas, magas, teherbíró helyiségek kellenek erre a célra, amelyen talán akadt volna középületek, iskolák földszintjén. A fölösleges termeket azonban háborús, új hivatalok foglalták el, vagy sebesült honvédeket ápolnak bennük. «Inter arma silent Musae!» Nemesak a művészet, de a tudomány is háttérbe szorult történelmi időkben.

Októberben elköltözött a Statisztikai Hivatal a sándorutcai szép házból, magunk maradtunk a kongó épületben. Néhány nap múlva azonban az Olasz Kultúrintézet mesterembereinek kalapálásától visszahangzott a környék és kis hujja, hogy könyvtártermünk falát nem akkor bontották ki, amikor előtte még ott állott a könyvekkel megrakott polcok sora. Végző szükségünkben a Székesfőváros és a Nemzeti Múzeum vezetősége jött segítségünkre. Könyv- és raktárunk részére a Székesfőváros engedte át ideiglenesen a régi Fővárosi Történeti Múzeum városligeti pavillonját, míg a titkárság a Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtára igazgatóságának lekötöztető szívésségéből az Eszterházy-u. 30. sz. alatti palota legfelső emeletén egy kis szobában talált menedéket. Választmányi ülések céljaira ugyanennek az épületnek tanácstermét használhatjuk, míg szakelőadásainkat továbbra is az Egyetemi Földrajzi Intézet előadótermében, estélyeinket a Honvédtisztviselők Országos Tudományos és Kaszinó Egyesületében tartjuk.

Átköltözésünk 1942 decemberében történt meg, de a Társaság elhelyezkedése nem tekinthető sem véglegesnek, sem kielégítőnek. Nem végleges, hiszen kifejezetten szívésségből kaptunk fedelel értékeink megóvására, de még kevésbé kielégítő, mert a hazánkban páratlanul gazdag földrajzi könyvtár összecsomagolva, hasz-

nálthatatlan állapotban várja a jobb időket. Raktárunk is hozzáférhetetlen, folyóirataink régebbi évfolyamait, vagy azok egyes számait sem tudjuk rendelőinknek eljuttatni. Kérjük tehát, az ilyen rendeléseket halasszák arra az időre, amikor majd folyóiratainkban közöljük, hogy újra kaphatók. Hivatalos helyiségünk címe: VIII., Eszterházy-u. 30. II. udvar II. em. Távbeszélő: 143-357. Hivatalos órát csütörtökön d. u. 4—6 között tartunk. P. J.

Cyprus.

A politikai és hadi helyzet időszerűvé tette Cyprus szigetét. A svéd Földrajzi Társaság évkönyve (1942) a következő adatokat közli a Földközi tenger e szigetéről:

Cyprus szigete a Földközi tenger keleti féltérsében: terül el. 75 km-re a ciilliai és 93 km-re a szíriai partoktól. Pontosabban az északi szélesség 24° 33' és 35° 41', valamint a keleti hosszúság 32° 20' és 34° 35' között. A sziget alakja szabálytalan négyszög, amelyből északkelet felé hosszán elnyújtott földnyelv szakad ki. Ez a Szent András fok. Ugyanancsak szabálytalan földnyelvek nyúlnak ki nyugat felé is, a Gatta fok és dél felé az Epifanosz fok. A sziget legnagyobb hosszúsága 220 km, legkisebb szélessége 60 km. Területe 9328 km.

Cyprus első lakói a hettiták voltak. Kr. előtt 1000 körül a föníciaiak telepedtek be. Ezeket a görögök követték 560 körül Kr. e. Ezután Amasis egyiptomi király uralma alá került, 526-ban pedig a perzsák hódították meg. Ezt 478-ban ismét görög fennhatóság követte. Közben 558-ban Cate római tartománnyá tette, de Julius Caesar visszaadta Cleopátrának. 395-ben Augustus ismét római tartománnyá tette. Ezután a bizánci császárok tényleges, néha jelképes uralma alá került. 1191-ben Oroszlánszívű Richárd meghódította és 1193-ban a Jeruzsálem-i exkirálynak, Lusignan Guidónak adta hűbérebe. Ezután a sziget felváltva egyiptomi és török kézben volt.

Anglia 1878-ban szerezte meg Cyprus szigetét, ugyanis bérbévette a török szultántól évi 92,746 fontért. A háború kitörésekor, 1914 november 5-én Anglia annektálta Cypruszt. Ezt az annexiót azután 1923-ban a lausanni szerződésben a törökök elismerték. 1925. február 6-án Anglia alkotmányt adott a szigetnek. Ennek értelmében az angol fő kormányzó egyben katonai parancsnok is és egyúttal a törvényhozási testület elnöke. Maga a tör-

vényhozási testület 24 tagból áll: hatot maguk a tagok, hatot a mohammedánok és tizenkettőt a többi lakosság választ. A képviselők mandátuma 5 évre szól. Maga a sziget hat kerületre oszlik; ezek: Famagusta, Kyrenia, Larnaca, Limasel, Nicosia, és Paphe. Cyprusnak két fővárosa is van. Az egyik az északi rész centrumában: Limasol 32,460 lakossal, a délkeleti part fővárosa pedig Larnaca 29,754 lakossal. Cyprus szigetének összesen 784,373 lakosa van. Legnagyobb részük török és görög. Vallási megoszlás szerint görög keleti 52, római katolikus 8, református 18, mohammedán 20 és izraelita 2 százalék.

Nagyon érdekes a sziget hegy és vízrendszere; hegyrendszere, a Taurusz egyenes folytatása két egykötő láncból áll. A hegyek nyugatról kelet felé vonulnak. Déli l-gmagasabb láncát a régi görögök Olymposznak nevezték. Legmagasabb csúcsa a 6406 láb magas Troädosz. Ezt a velenceiek valaha Santa Crocenak nevezték. A másik lánc az északi partok mentéig követi. Ezt Cerin láncnak hívják és a Szent András fokig nyúlik. Legnagyobb hegyei tehát a Troädosz (6406 láb magas), az Adelphi (5305 láb), a Papoutsa (5124 láb) és a Machaira (4674 láb). A két hegyrendszer között termékeny, szélvédett, széles síkságok terülnek el, az úgynevezett messzariák, vagy masszaurék. Ezek a messzariák a sziget igaz éléskamrái és nagy termékenységük erősen hozzájárul Cyprus erőteljes kiviteléhez. A messzariákat folyók szelik át. Legnagyobb folyója a Pidiász, ez egymaga kilenc völgyet táplál vízzel.

Cyprus éghajlata meleg. A legmelegebb és leghidegebb hónap középhőmérséklete között mindössze 9° különbség van. Legmelegebb hónapja a július + 31°-kal, leghidegebb pedig a január + 22° középhőmérséklettel. A hőség főképpen a déli részekben nagy, június, július, augusztus hónapokban. Az északi rész hűvösebb, szelesebb. Eső nyáron rendkívül ritka, leginkább novembertől februárig esik.

Cyprus egyetlen vasútja a Famagusta kikötőből a fővárosra át a Serakis folyó torkolatánál fekvő Morphus kikötőig vezet és 98 km hosszú. A Földközi tengernek ez a kies szigete az ókorban híres volt kellemes éghajlatáról és az ebből folyó rendkívül termékenységéről. A szőlőt, mely egykor a híres cyprusi bort adta, Limisse közelében 100 méter magasságig lehet termelni. Valaha híres méhészete még ma is jelentős méztermelését szolgáltat, egyúttal viaszt is. Főbb kiviteli cikkei ezenkívül még szőnyegek, selyemkelme, cserzett bőr, cserépedény, olajbogyó és szentjánoskenyér.

Cyprus szigetének jelentősége abban áll, hogy a háborúban értékes flotta- és repülőbázis, a békében pedig északkelet és délnyugat között fontos átmenő kereskedelmi csomópont a Földközi tengeren.

Dr. K. S.

Kőolajtermelés Közél- és Távolkeleten.

Közelvelet kőolajtermelése elsőrendűen fontos kérdés a brit hadsereg és szövetségeseinek. Olasz számítások szerint ez a termelés a háború kitörése óta csökkent, részben bizonyára a vezetéseket és finomítótelepeket ért hadikárok következtében. A termelés adatai olasz források szerint a következők:

	1939	1940	1941
Irán	10,367	10,500	10,400
Irak	4,115	3,700	1,500
Bahrein-szig. . .	1,059	1,200	500
Szaudi-Arábia . .	525	734	250
Összesen	16,066	16,134	12,650

Nagyarányú ezzel szemben Egyiptom kőolajtermelésének növekedése. Az ország olajtartalmú rétegei a Szezi csatorna és Vörös tenger szegélyén helyezkednek el. Kiaknázásukra alakult brit tőkével, de az egyiptomi kormány részvételével az Egyiptomi Shell Rt., amely Szezban a közelmúltban építette fel napi ezer tonna feldolgozására méretezett finomító telepét is. Hugadában hatalmas, korszerű olajtartályokat állítottak fel. Az évi termelés rohamosan nő: 1938-ban csak 226 ezer tonna, 1939-ben 666 ezer tonna, 1940-ben 876 ezer tonna és 1941-ben 1108 ezer tonna nyersolajat adtak Egyiptom kútjai. A háború kitörése óta az egész kőolajmennyiséget a brit hadsereg foglalta le. Angol szakértők véleménye szerint Egyiptom kőolajtermelését új kutak létesítésével még tetemesen fokozhatják.

Holland-Indiában a japáni megszállás idején Holland-Borneo kőolajkútjai 4 millió, Szumátrái 2 millió, Jáva és a többi szigetek együtt 2 millió, végül Brit-Borneo kútjai 800,000 tonna kőolajat szolgáltatnak évente. Ez a mennyiség, a világtermelés 28%-a, természetesen nem került sérületlen kutak és finomítókkal Japán birtokába, de a károk nagyságáról nincsenek adataink. A megszállók erélyes és gyors beavatkozása azonban a későbbi romlásoknak elejét vette, helyreállították a sérült üzemeket s rövid idő alatt újjászervezték a kiaknázást és feldolgozást. Holland-India mai kőolajtermelése bőségesen fedezi a japáni hadsereg üzemanyag szükségletét.

P. J.

A

földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

1167

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő

Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—¹/₂ 3 óráig.

TARTALOM:

Hézszer Aurél dr.: Mennyi embert tudna még a Föld eltartani? — *vitéz Temeszy Győző dr.*: Utazgatás Erdélyben. — *Cholnoky Jenő dr.*: Az Atlasz-hegyvidék. — *Irodalom*. Avarffy Elek: Vadászatokon. Juri Szemjonov: A francia gyarmatbirodalom tündöklése és nyomora. — *Ismertetések és hírek mindensfelől*: Kinek mi jut a Duna két partjából? Magashegyi obszervatoriumok Bulgáriában. Szlovákia erdei. Albánia mezőgazdasága. Franciaország népessége. Portugál Angola.

MEGHÍVÓ

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

április 22-én, d. u. 6 órakor a Társaság helyiségében (VIII., Eszterházy-u. 30.) tartandó

LXXI. RENDES ÉVI KÖZGYŰLÉSÉRE.

Tekintettel arra, hogy az **április 22-i** közgyűlés előreláthatólag nem lesz határozatképes, az alapszabályok értelmében

1943. évi április hó 29-én, csütörtökön délután 6 órakor

a Kir. Magyar Természettudományi Társulat (VIII., Eszterházy-utca 14—16.) ülés-termében — a megjelent tagok számára való tekintet nélkül — tartjuk meg a közgyűlést.

Tárgysorozat:

1. *Cholnoky Jenő dr.*: elnöki megnyitó.
2. *vitéz Temeszy Győző dr.*: főtítkári jelentés.
3. Levelező tag bejelentése.
4. Balaton-bizottság jelentése.
5. Számvizsgáló-bizottság jelentése.
6. Könyvtárvizsgáló-bizottság jelentése.
7. Pénztáros jelentése.
8. Zárszámadás és költségvetés tárgyalása.
9. Indítványok.

Budapest, 1943 április hó 1-én.

vitéz Temeszy Győző dr. s. k.
főtítkár.

Cholnoky Jenő dr. s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

7041. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

4. SZÁM

MENNYI EMBERT TUDNA MÉG A FÖLD ELTARTANI?

Irla HÉZSER AURÉL dr.

Az emberiség jövőjére nézve nem lehet közömbös annak megállapítása, hogy milyen arányban van a Föld mai népessége a rendelkezésére álló létfenntartó eszközökkel és lehetőségekkel ellátva, vagy más szóval, mennyi embert tudna még a Föld eltartani. Amióta Malthus, az ismert amerikai gazdaságfilozófus azt a sötétenlátó elvet hangoztatta, hogy az emberiség száma nagyobb arányban növekszik, mint a fenntartására szolgáló élelem mennyisége — sokan máris a Föld túlnépesedett voltáról beszélnek és vígasztalan képet festenek az emberiség jövőendő sorsáról.

A háborúkat is sokan úgy fogják fel, mint a túlszaporodó emberiség vérlecsapolásának nélkülözhetetlen kellékét. Igaz, hogy a háborúk nagy emberáldozata érzékeny érvágást jelent az egyre szaporodó emberiségen, de ez a vérvesztés aránylag rövid időn belül pótlódik. Így a mult világháborúban, amely főleg Európa népességét pusztította, a kontinens népessége a háború kitörése előtt közel volt az 500 millióhoz; a háború végeztével erősen megfogyatkozott, de a harmincas évek elején, tehát alig egy évtized multával ismét 490 millióra emelkedett. A mostani világháború előtt már 520 millió körül volt. Tehát az elszenvedett óriási véráldozatok is aránylag csak rövid időre akadályozták meg a kontinens népességének nagymérvű szaporodását.

A túlnépesedés kérdésének megítélésekor nemcsak arra kell tekintettel lenni, hogy egy termő terület nagysága miként aránylik az ott élő lakosság számához: hanem azt is figyelembe kell venni, hogy a lakosság a termelés lehetőségeit milyen mértékben tudja kihasználni és a termelt javakat milyen mértékben fogyasztja el.

Hasonló termékenységu vidékeken is nagyon különbözőképpen gazdálkodhat az ember. Az egyik nép sokkal többet tud termelni vagy többféle megélhetés-lehetőséget talál, mint a másik, a szerint, hogy mennyi munkával és hozzáértéssel dolgozik. Így például Oroszországban és a Balkán félszigeten a mezőgazdaság nem áll azon a színvonalon, mint nálunk; de viszont a mi mezőgazdaságunk fejlettsége is elmarad még egyes nyugati országoké mellett. Ahol nálunk egy hold területen 10—12 q gabonát termelnek, a Balkánon vagy Oroszországban csak 6—8 q-t. Nyugat-Európa országgaiban pedig 24—30 q-t. De a lakosság életigényei sem egyformák. A kínai kuli jóval igénytelenebb, mint az európai munkás; viszont az európainak is kisebbek az igényei, mint a korlátlanabb megélhetési lehetőségekhez szokott amerikai és ausztráliai munkásnak.

A gyűjtögetésből, vadászatból és halászatból élő alacsony műveltségű népeknek nagy területet kell bebarangolniuk, hogy megélhetésüket biztosítsák. A nyájaikkal ide-oda vándorló pásztornépeknek sokkal nagyobb a térigényük, mint a letelepedett földművelőknek. A külterjesen gazdálkodó földművesnek nagyobb földterületre van szüksége, hogy megélhessen, mint a zöldség- és gyümölcsstermelésből élő kertésznek. Ezzel magyarázhatjuk, hogy ugyanaz a terület a különböző történelmi időkben, különböző művelődési fokon álló népek birtokában, nem egyenlő nagyságú embertömeget tudott eltartani. Így a Germán alföldön, amikor ott még nagy erdőségek, mocsarak és homokos vidékek terjengtek, a vadászattal, halászattal és kezdetleges földműveléssel

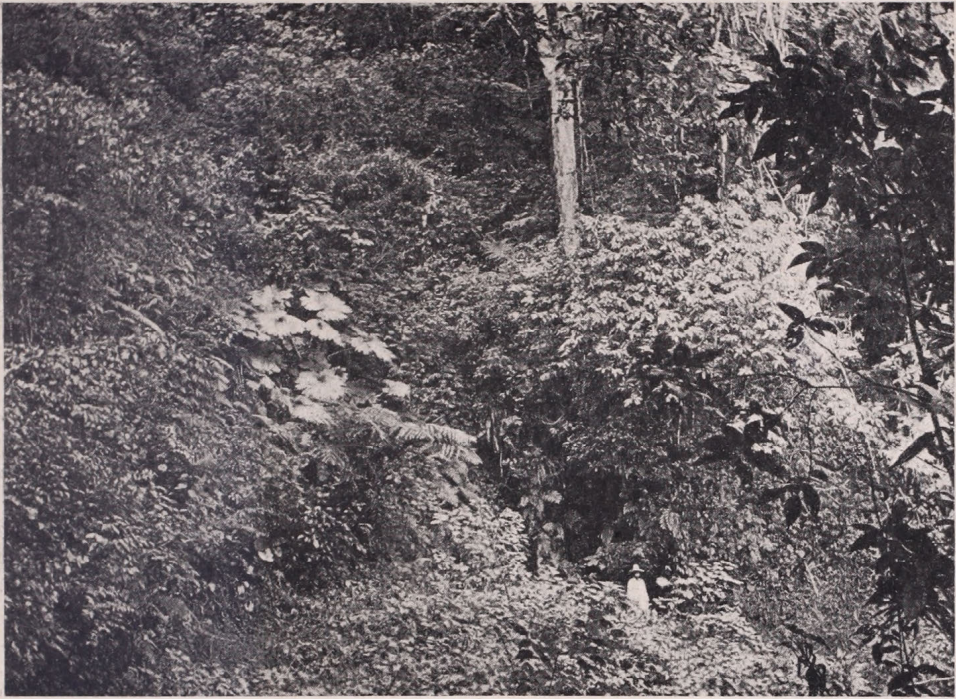
foglalkozó régi germánok korában sokkal kevesebb ember tudott megélni, mint manapság, amikor minden talpalatnyi földet gondosan kihasznál az ember és gyárkémények ezrei népesítik be az egykori elhagyatott, gyérnépességű térségeket. A mi Alföldünkön is sokkal több ember tud ma megélni, mint amikor még árterületekkel, mocsarakkal és futóhomokbuckákkal volt tele. De eljön még az idő, amikor az öntözés kiterjesztésével, a szikes területek hasznosításával, a vadvizek levezetésével, a mainál célszerűbb gazdálkodásmódok alkalmazásával a mainál sokkal több ember található itt is megélhetést.

A túlnépesedés megítélésekor figyelembe kell venni, hogy a legkedvezőbb természeti adottságok értékét is lecsökkenthetik azok az emberi tények, amelyek a politikai, társadalmi és gazdasági rendet megzavarják, mint például a háborúk és forradalmak zavarái és pusztításai, az ellenséges gazdasági politika (ésszerűtlen vámhatárok, gazdasági elzárkózás stb.), egységes gazdasági területek szétdarabolása stb. Ily módon a népesség megnövekedése nélkül is bárhol túlnépesedés állhat be. Láthattuk ezt a múlt világháború után, amikor bár Európa népessége a háború következtében megfogyatkozott, mégis a kontinens embereltartó képessége sokkal kedvezőtlenebb lett, mint ezelőtt: mecsökkent a termelés a rossz értékesítéslehetőségek miatt, megnövekedett a munkanélküliek száma, az idegen világrészekbe a kivándorlás erős korlátozásokat szenvedett, az elszegényedett lakosság szerényebb életigényekre kényszerült, az ésszerűtlen békeszerződéses következtében a jól bevált gazdasági szervezetek és kapcsolatok felbomlottak, a legtöbb ország természetellenes módon önállásra rendezkedett be. A mi megcsontított országunkban is túlnépesedés állt elő, és a földünkön megnőtt szomszédos országok ellenséges gazdaságpolitikája következtében terményeink számára nem találtunk megfelelő piacot, amúgy is nagyszámú értelmiségünk, az elszakított területekről ide menekült véreinkkel megnövekedve, a kedvezőtlen elhelyezkedési és fizetési viszonyok miatt elszegényedett. Az ország négyeszeri területgyarapodása kedvezően változtatott ezen a helyzeten. De ki lehetünk annak téve, a mostani háború után is, hogy a tengerentúli forgalom megindulása előtt, vagy a nagy hajóterhiány miatt átmenetileg nyersanyaghiány fog beállni és a háborúból felszabadult lakosságnak a békegazdálkodásban való elhelyezkedése által ismét túlnépesedés fog bekövetkezni, míg a rendes termelési viszonyok és a megfelelő kereskedelmi kapcsolatok ismét helyre nem állanak.

Igazi túlnépesedésről csak akkor beszélhetünk, ha egy ország normális viszonyok között sem tud annyit termelni, hogy népességét megfelelően elláthassa. Ez esetben csak más, még kihasználatlan területek birtokbavételével vagy a lakosság kivándor-

A Föld népsűrűségi térképe, a km^2 -re lakosság feltüntetésével.

A trópusi őserdők a mocsaras talaj és egészségtelen éghajlat miatt csak kevés embernek szolgálnak otthonul.

lásával lehet a túlnépesedésen segíteni. A túlnépesedés mindig fontos mozgatója volt a történelmi eseményeknek. Ez utalta már az ókorban Főnicia népét a tengerre és gyarmatok szerzésére. A görög gyarmatosítás is akkor kezdődött, amikor a nagyrészt hegyekkel borított anyaország kis medencéi már nem tudták fedezni az elszaporodott lakosság szükségletét. A középkori nagy népvándorlások is sok esetben a pásztorkodó népek kedvezőtlen legeltetési viszonyaiban lelik magyarázatukat, mert a legelőhiány miatt egyszerre túlnépesedés állott elő náluk és új legelőterületek birtokbavételére kényszerültek. Az újkori nagy felfedező utazásoknak is a túlnépesedés volt a megindítója és mozgatója. Anglia és Hollandia népét is ez kényszerítette a tengerentúli terjeszkedésre. Németország is erősen megszorodott lakosságát már a múlt század második felében csak a gyáripár nagyarányú fejlesztésével tudta eltartani és csak egyre fokozódó külföldi gazdasági terjeszkedéssel tudta gazdasági egyensúlyi helyzetét biztosítani. Ez keltette fel vetélytársainak féltékenységét s már az első világháborúnak is ez volt a megindítója. A legyőzött, megcsontított, gyarmataitól megfosztott Németországnak is a túlnépesedés volt legfontosabb létkérdése. A második világháborút az előző háborúban meg nem oldott, sőt még jobban elmérgesített élettér-kérdés robbantotta ki.

Olaszország is túlnépesedett állam. A történelmi Magyarországnál is kisebb területen kétszer annyi embert kell eltartania: A Mussolini kezdeményezésére megindult mezőgazdasági többtermelés, a tengerparti mocsarak kiszáritása és hasznosítása, az alpesi folyók vízierőforrásainak az ipar fejlesztésére való fokozottabb hasznosítása, az afrikai gyarmatosítások is csak részben és ki nem elégítő módon tudták a túlnépesedés kérdését megoldani, mert sem elegendő élelme, sem elegendő ipari nyersanyaga nincs az anyaországnak.

De még súlyosabb volt e tekintetben Japán helyzete. Az anyaország területe nem sokkal nagyobb, mint a történelmi Magyarország (341,000 km²) és ezen 65 millió

ember él. Gyarmatbirtokai is vagy kevéssé értékesek vagy sűrű népességűek és csak kis részben látják el az anyaország nyersanyag-szükségletét. A szigetország kedvező éghajlati és termelő viszonyai mellett is szerény igényű népét már eddig is csak úgy tudta eltartani, hogy európai mintára nagyarányú gyáripárt fejlesztett. Súlyos gazdasági helyzetét azonban még ezzel sem sikerült megoldani, mert az iparhoz szükséges nyersanyagok a saját területén csak kis mértékben vannak meg; ezeknek a beszerzésében és iparcikkeinek értékesítésében az európai hatalmak (főleg Anglia) és az Egyesült Államok féltékenysége akadályozta meg. Kínával is a nyersanyaghiány és az ipari piac kérdése hozta összeütközésbe. Hátsó India és a Szunda szigetvilág birtokbavételével, az angolszász nagyhatalmaknak Ázsia területéről való kiszorításával ez a fontos létkérdés is kedvező megoldást talál.

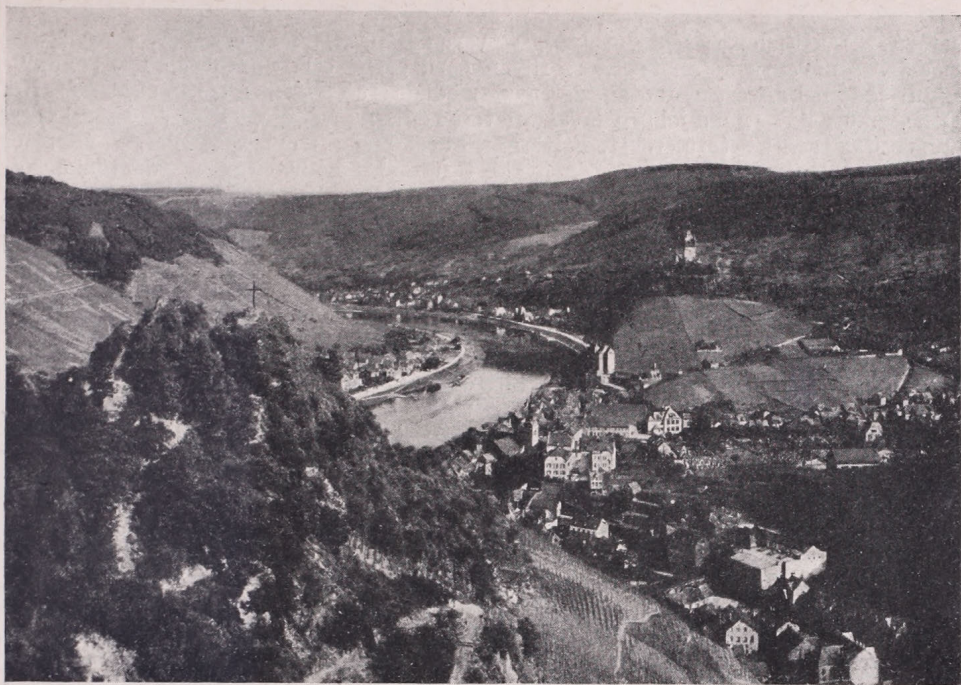
De nézzünk szét a Földön: hol vannak még olyan területek, amelyek az egyre jobban szaporodó emberiség befogadására alkalmasak lehetnének? Ha megtekintjük a Föld népsűrűségi térképét, látni fogjuk, hogy a több mint 2000 milliónyi ember tömeg nagyon egyenlőtlenül oszlik el rajta. Egy km² területre átlag csak 14 ember jut. Vannak nagy kiterjedésű területek, amelyeken km²-enként átlag még egy ember sem él, de viszont néhol ugyanezen a területen 300-at is meghaladja ez átlagos népsűrűség. Az emberiségnek több mint fele igen kis területen zsúfolódik össze, ez az egész földfelszínnek csak 2½%-át teszi. Ide tartoznak Közép- és Nyugat-Európa nagy iparvidékei, ahol átlag 200—300 ember él 1 km²-en, hasonló népsűrűségű foltok vannak még az Egyesült Államok keleti részében, Ázsia rizstermelő országaiban, a Kínai alföldön, Japánban és Jáva szigetén. Ezzel szemben a Föld felszínének ¾ részében még egy ember se jut 1 km²-re. Igaz, hogy ezt a területet zord sarkvidéki tájak, nehezen megközelíthető magas hegyiségek, sivatagok, száraz pusztaságok, nagy erdőségek foglalják el; ezekkel szemben az emberi művelődés úgyszólván tehetetlenül áll.

De ha kissé behatóbban vizsgáljuk meg az emberiség elterjedését és a gazdaságilag még hasznosítható területeknek egymáshoz való viszonyát, nem látszik olyan vígasztalannak a helyzet.

Még a fehér ember letelepítésére alkalmas mérsékelt övben is vannak olyan területek, amelyeket nem népesítettek be és nem hasznosítottak eléggé. Elsősorban Szibíria

Nagy területet foglalnak el a sivatagok. Ezeken csak a szórványosan előforduló oázisokban van némi emberi élet.

A mérsékelt öv kedvező éghajlatú és művelt népek lakta vidékei sok embernek nyújtanak megélhetést. (Mosel-vidék.)

és Canada jöhetne figyelembe. Ezen a két nagykiterjedésű, Európa kétszeres nagyságát is meghaladó területen nem él több ember, mint a történelmi Magyarországon. Igaz, hogy itt a miénknél jóval kedvezőtlenebb éghajlati viszonyok a termelés lehetőségét erősen korlátozzák, de a közlekedés fejlesztése és a termények kedvezőbb értékesítő lehetőségei esetén — mindkét helyen még nagy területeket lehetne művelés alá fogni. Nem is szólva arról, hogy az itteni hatalmas erdőségek, a gazdag vad- és halállomány, a bányák még kellően ki sem aknázott kincsei hatalmas lehetőséget rejtenek magukban az emberi munka számára. Mandzsúria még kellően ki nem használt földje alkalmas terület a japáni gyarmatosítás számára s rajta a mainál jóval több ember is megélhetne. Argentína mérsékeltövi tájai sincsenek még kellően benépesítve. Itt Európa $\frac{1}{4}$ -énél nagyobb területen alig él 10 milliónál több ember; ez azt jelenti, hogy km^2 -kint alig van 4 lakosa. Igaz, hogy nagy területet foglalnak el rajta a hűvös éghajlatú és száraz pusztaságok, amelyek legfeljebb csak állattenyésztésre alkalmasak; de még a termékeny La Plata medencében sem jut 10 embernél több 1 km^2 -re. Európai arányban nézve a dolgot, itt legalább tízszer annyi ember megélhetne, különösen akkor, ha az ipar is nagyobb fejlettséget érne el. Az Egyesült Államok termékeny alföldjein is jóval kevesebb ember él, mint a mi alföldeinken. Így a Mississippi medence legtermékenyebb részein sem haladja meg az átlagos népsűrűség az 50-et, holott nálunk a 100-at is túllépi. A Mississippi alföldjétől nyugatra elterülő, száraz éghajlatú préri-táblán pedig nagyon kevés ember él, jóllehet mesterséges öntözéssel még itt is nagy területeket lehetne hasznosítani. De még a legsűrűbb népességű Európa egyes vidékei is sokkal többet termelhetnének és több embert tarthatnának el, mint jelenleg, ha népei a belterjesebb öntöző gazdálkodásra térnének át. Oroszországban, a Balkán félszigeten, sőt még Magyarországon is sok lehetőség van e téren.

Kétségtelen, hogy a trópusi övben vannak a Föld legterményesebb vidékei. De itt a természet maga a legnagyobb ellensége az emberi munkának: az ernyesztő

hatású párás meleg, a sokféle betegség terjedésére alkalmas éghajlat, a sok eső és mocsár, a növény- és állatvilág szertelen gazdagsága stb. mindmegannyi akadály a művelődésnek. Azért maradtak ezek máig meddő területek az emberi munka számára. De az ember itt is mind jobban igyekszik tért hódítani, hogy a lehetőségekhez képest hasznosítsa ezeket a területeket. Felveszi a küzdelmet a trópusi betegségek ellen és ha lépésről-lépésre is, de mindig nagyobb területeket hódít el az őserdőtől. Az őserdő növény- és állatvilágának gazdagsága, a talaj rendkívüli termőképessége, az itt lévő, de még jórésben kiaknázatlan ásványkincsek, a folyóvizek kiszámíthatatlan energia-készlete mindmegannyi lehetőséget biztosítanak egy későbbi kor művelődése számára. A Kongo és Amazonas vidékének őserdői, a szudáni, braziliai, venezuelai nagy trópusi szavannák még óriási élelmentárházai az egyre szaporodó emberiségnek. A trópusi betegségekkel a fehér ember egyre sikeresebben tud megküzdeni, de azt is elképzelhetjük, hogy az ittani éghajlati viszonyokhoz jobban alkalmazkodni tudó, magasabb műveltségű fehér-színes keverék népek fogják valamikor ezeket a területeket a fehér embertől eltanult eszközökkel birtokukba venni.

A Föld magas hegységei még nagyrészen kívül esnek az emberi művelődés határán. De ha figyelembe vesszük, hogy az Alpok vidékén milyen sűrű népesség és magas műveltség alakult ki, azt is el tudjuk képzelni, hogy a Kordillerákat, az ázsiai hegy-óriásokat is szállodákkal, sport- és üdülőtelepekkel fogják valaha benépesíteni, amelyekbe gépkocsik és repülőgépek ezrei szállítják a Föld minden részéből a kirándulók és sportolók nagy tömegét.

Igen nagy területre terjednek ki a sivatagok is. Ezek ma szintén meddő területek az emberi munka számára. Tudjuk, hogy mesterséges öntözéssel a sivatagokat is termékennyé lehet tenni. Példa rá Egyiptom, Mezopotámia, Turkesztán. De nemcsak ott lehet mesterséges öntözést üzni, ahol folyók és források vannak. Artézi kútak fúrásával felszínre hozhatják a sivatagok mélységi vízforrásait is. Nagy területeket tettek művelhetővé máris ily módon Algirban, a Szahara északi szélén és az ausztráliai sivatagban is. Geológusok megállapították, hogy a mélységi vizek feltárásával a nagy ausztráliai sivatag mintegy $\frac{1}{4}$ részét lehetne hasznosítani. Vízvezetékeken továbbított távoli források vizével az amerikaiak nagyszerű gyümölcs és virágkultúrát létesítettek a száraz éghajlatú Arizonában és Californiában.

A sarkvidékek gazdag állatvilága (fókák, bálnák, halak, prémes állatok, madarak, vadon kóborló rénszarvasnyájak) ma még majdnem hasznavehetetlen az emberiség számára. Azonban a légi közlekedés fejlődésével majd ezek a területek is bekapcsolódhatnak a világforgalomba, annyival is inkább, mert a kontinensek egymásközi forgalmában jelentékeny útmegtakarítást lehet erre elérni. Kiválóan alkalmas még ez a vidék értékes prémesállat-farmok létesítésére is, de még feltáratlanul heverő ásványi kincseik is ide vonzhatják a fehér embert. A Spitzbergák szénbányáit, Grönland érctelepeit már is művelés alá fogták.

Egy német geopolitikus számításokat végzett, hogy a Föld a mai műszaki eszközök legtökéletesebb alkalmazásával hány embert tudna még eltartani. Arra a megállapításra jutott, hogy az emberiség mai létszámának mintegy a háromszorosa, vagyis 6.000 millió ember élhetne meg a Földön. Szerinte Európa még 60 millióval több embert láthatna el, mint jelenleg; Ázsia 600, Afrika 1500, Amerika 1700, Ausztrália és Oceánia még 240 millióval több embert tudna eltartani. De mások még kedvezőbb eredményre jutottak.

Amint látjuk tehát, Földünk túlnépesedéséről még korai volna beszélni. A ma helyenkint fellépő túlnépesedés csak helyi okokra, a javak egyenlőtlen megosztására, mesterségesen emelt politikai és gazdasági akadályokra vezethető vissza. A Föld természeti adottságai alapján termelhető javak az emberi értelem és munka segítségével még beláthatatlan időkre biztosíthatják az emberiség életét.

UTAZGATÁS ERDÉLYBEN

Írta vitéz TEMESY GYŐZŐ dr.

Már megnyílt a főútóér: a Szeretfalva—Déda összekötő vonal; már harmadik magyar tél járja Erdélyben. Már lehet Budapesten beszállni és Málnáson vagy Sepsi-szentgyörgyön kiszállni a vonatból.

Ma már nyugodtan szemlélődhetünk az erdélyi tájakon: mennyi szépség, mennyi természeti kincs! De azonnal eszünkbe jut Teleki Pál: azé a föld, aki nemcsak birtokolja, míveli, hanem tudományosan *fel is tárja*. Erdélyben pedig az idők sok tennivalót halmoztak fel. Résztveszünk Erdély gondjában, sebeinek gyógyításában és boldogok vagyunk, hogy ott nem eredménytelenül vadássza az ember a szépet, a felemelőt.

Az elmúlt nyár és ősz az ízek és illatok csodálatos esztendeje volt. Pompás gyümölcsök, virágözön, vidékek és évszakok zamata adódott a kivételesen hosszú, tündöklő, érlelő és termelő, napsütéses időszak nyomán. Itt van mindjárt Püspökfürdő. Egy esztendeje Nagyváradról még gépkocsin egy nap alatt Félixfürdővel együtt meg lehetett járni. Püspökfürdő nagy nevezetessége a 38—40 C°-os forrás. Erről írja *Igmándy József dr.*: «Talán egyetlen Magyarországon előforduló növény sem okozott a magyar botánikusoknak annyi fejtörést, mint a *hévizei tündérróza* (*Castalia thermalis*), amely a Pece-patak vizében él s másutt nem fordul elő, csak újabban telepítették meg a keszthelyi Hévízen és a Budapesti Lukácsfürdő meleg vizében. (A Pece-patak a forrás vizét viszi a Kőrösbe.)

Aki arany-, ezüst-, ólombányát akar látni, az menjen el Nagybányára, a régi Asszonypatakára. Nézze meg a kereszthegyi (501 m) nemesfémányat és flotációt, látogassa meg az alsófernezelyi állami kohóműveket, esetleg szemlélődjék a herzsai ólombányában. A zsugorítás, az ismételt kohósítás, a foncorozás mind megéri a figyelmet. Egy kis türelem is kell hozzá; az aranyolvasztó kemence pl. kéthónapos forgású, a 120—140 kg tiszta arany csak a végén folyik ki belőle; vagy kétszerannyi ezüsttel. Én nem vártam meg a két hónapot, hanem elmentem a kisvasúton Nagybánya csodálatos környékét megtekinteni.

Técső és Szinérvaralja közt, illetve az idetartozó Tisza és Szamosvölgy szakasz között két szép középhegységünk terpszkedik. A tiszamenti az *Avas Kőhát*, a szamosmenti, déli, a Nagybányán át folyó Zazar patak völgyéig terjedő *Rozsály*. Mindkettő térségéből tűnedeznek már a rájukmázolt idegen elnevezések. Az Avas főcsúcsa a *Viski kő*, Visk falu felett (917 m). A Kőhátal a *Fenyérhegy* (1093 m) tömbje és a hozzá tartozó gerince köti össze; a Kőhát keleti pillére a *Cigánykő* (1224 m), már Máramaros-szigetre néz le. Az egészet összefüggő erdő borítja: bükk, nyár és nyír, de az alacsonyabb részeken sok a gyertyán és az éger is. Ugyanez a helyzet a Rozsály hegység egész területén, csak éppen a főcsúcs, az 1301 m-es *Rozsály* alkot fátnal szigetet. A Rozsály csúcsa megnagybányára tekint le. A Rozsály úgy nyúlik ki a földből, mint a tarajos zápfog. Tőle északra van a *Nagy Peleske* (1291 m), nyugatra a *Királycsúcs* (1201 m). A három között fekszik Nagybánya tündéri kiránduló útvonala: a *Fernezely patak* völgye. Forrásvidéke a *Sátorvölgy*;

Az új Szeretfalva—
Déda vasútvonal.

Dés látképe.

elvisz a Demetermező tisztásáig. A réteges andezit bányahelyéig, valamint a fakitermelő helyekig még kisvasúton jutunk el. Aki az irdatlan erdőrengeteget szereti szemlélni, csendjét élvezni, vadját meglesni, az idejőjjön. A város a maga szükségletére, iparára évente mintegy 100.000 q fát termel ki, főként bükköt és ezt 6—7000 kisvagonon szállítja le. A lenyűgözően szép erdővidéken kívül jó források is vannak erre: leghíresebb a Romána patak völgyében (a Fernezely jobbról veszi fel a 334-es magassági pont alatt) a Borkút nevezetű jéghideg szénsavas forrás.

Az összefüggő erdőtakaró, a Rozsályról délkeletnek, áthúzódik a Gutony (Gutin) ugyancsak vulkanikus tömbjére. Főcsúcsa az 1447 m-es Gutin. Nemesak a csúcs miatt szeretik a természetjárók, hanem a messziről is igen jól és sokáig látszó, 1398 m-ig emelkedő, meredekfalú *Kakastaréj* nevezetű sziklaalakulataért is. A Gutonyról északra, a Máramarossziget felé húzódó lankás hátságban van, délről jövet, az első nagy sóbánya: *Aknasugatag*. Ha már Szatmárnémetitől három és fél órai úttal személyvonaton eldöcögünk Nagybányára, el ne mulasszuk itt autóbuszra ülni és az őrengetegen átvivő Juhartető hágón át (1200 m) a tiszta lomboserdő kanyarulatait és tájképeit élvezni. Az út gyönyörű; más kérdés, hogy hova ér el az ember rajta. Be lehet menni Máramarosszigetig és ott meghálva másnap akár a Tisza jobbpartján Aknaszlatinát, akár a balparton Rónaszéket vagy Aknasugatagot megtekinteni. A közlekedés miatt azonban csak harmadik napon lehet Nagybányára visszatérni. Én aznap estére akartam végezni egy sóbányával és így Sugatagra kellett menni. De jaj annak, aki itt siet!

Kezdődik a dolog azzal, hogy napokkal előbb kell a «szigeti járatra» jegyet váltani, de ugyanakkor ki kell kötni, hogy a kocsis visszajövet, délután újra vegye fel. Enélkül bizonyos a lemaradás. Ez pedig nem jelent egyebet, minthogy egy olyan világhelyen, mint Máragyulafalva vagy Hernécs, meg kell hálania, pedig ott egy darab kenyeret sem kap az ember, nemhogy ágyat. A második változat, hogy a kocsis félhetes indulást jelez. A főtéri nagyszálló elől indul, tehát jókor kell kelni és konfliktust rendelni, ott még élvezhető az egylovas bérkocsi. Aztán következik a gépkocsi kérés és a várakozás. Viszont az utazás minden kényelmetlenséget megér, mert ilyen út az egész trianoni csonkaországban nem volt.

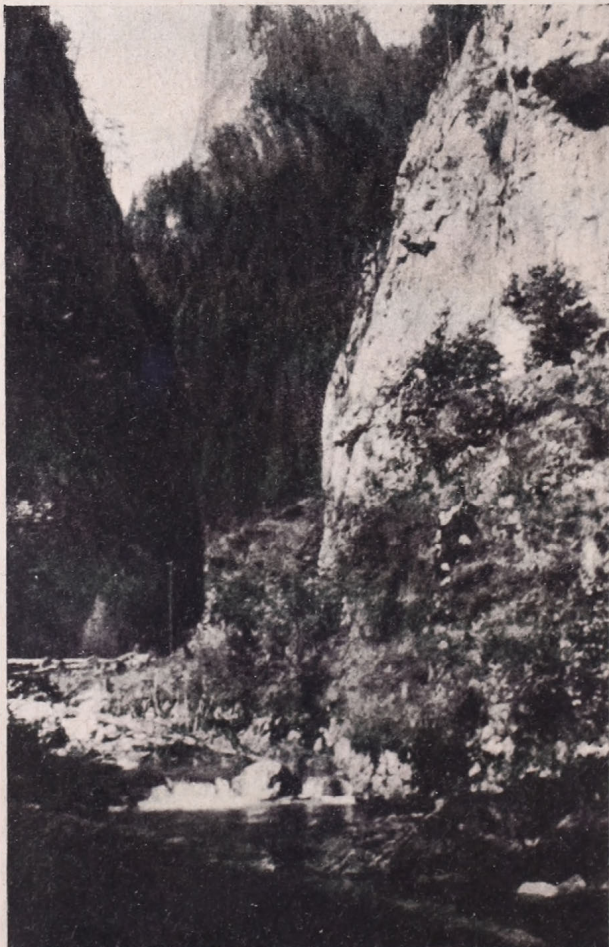
Végül: Hernécs, két perc! A kocsivezető ajánlatára itt szállunk ki, hogy valami

után olyasvalami következik, ami messze vidéken nincs : sós strandfürdő! Az ember egy óra hosszat is ellebeg a meleg sósvízben, és szorgalmasan gondol a szovátai Medve-tóra. A fürdő jó berendezésű és olcsó. Visszamenet díszfogatunkra csak a községen kívül ültünk fel. Hernécsre vágatva, találkozom a falu nevezetességével, a négy nyelven beszélő román paraszttal. Román az anyanyelve, a honvédség kötelékében szolgált a világháborúban ; olasz fogságban, Sziciliában tanult meg olaszul és német kötelékekkel együtt harcolva, mint kirendelt küldönc, megtanult németül. Valóban jól beszél mind-egyik nyelven ma is ; ő tájékoztatott a község földművelő munkájáról.

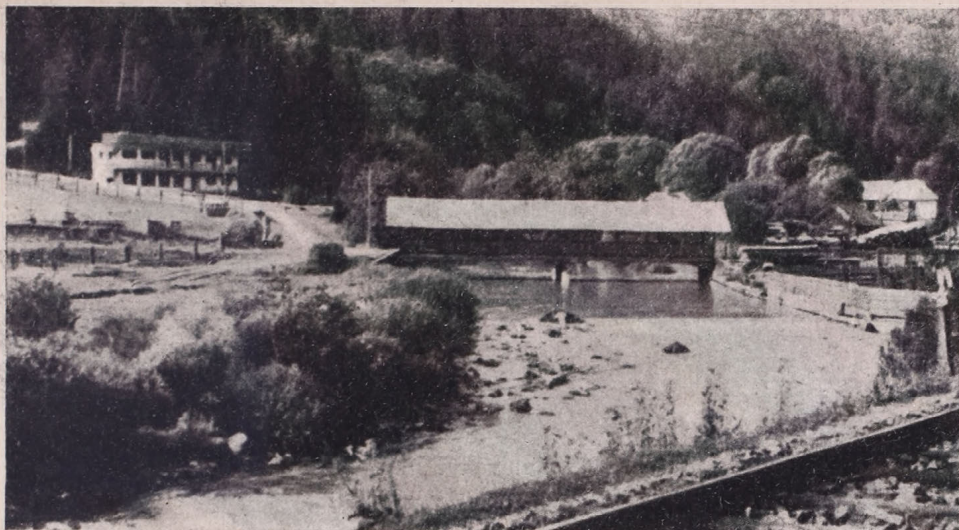
Nagybányáról vonaton vagy Szatmárnémetibe vagy délfelé a Szamosvölgyön, Zsibóra lehet utazni. De mi Erdély belsejébe igyekeztünk. Zsibóról a szamosvölgyi fővonal Désnél csak nagy körúttal érhető el, most pedig ezen a vonalon szünetelt a közlekedés. Egy lehetőség van : a Nagybánya—Dés közti autóbusz. Az eset ugyanaz : napokkal előbb jegy, a pontos megjelenés hangsúlyozása, két órai késéssel indulás. Mégis egy délután megjárja az ember. Először Kővár vidékén kel át az autóbusz. Kővár és vidéke a török időkben a *Partium* része. Az erdélyi határ itt elég gyakran változott ; általában a határ Magyarország és Erdély közt az Ilosvai hegység vonala volt. Kővár a határ szepélyéhez tartozott és a XVI. és XVII. században az erdélyi

fejedelmek bírták, mint «Magyarország részeinek urai». A Kővárvidék elnyúlik a zsibói nagy Szamosfordulóig. A mi utunk Kővárfüreden (mellette jóhírű kénesfürdő van), Kővárberencén viz át ; de még hosszú sor falu neve mutatja hozzátartozását, mint Kővárgyertyános, Kővárkölese. Kővárremete, Kővárgara, Kőváralja, Kővársolymos, meg Kővár-hosszúfalu. Szép dombosvidék, termékeny, jó szőlőkkel. Mikor Kővárt és vidékét beolvasztották (1877), részben Szatmárba, részben Szolnok Dobokába kebelezték be.

Magyarláros a legnagyobb helysége ennek az útnak. A Láros völgyéről, a Magyarlárossal szomszéd, színmagyar Domokosról és az innen Galgócig vezető rossz hegyi útról nemrégén írt Gunda Béla (Földgömb 1942 február 2. szám). Dés fontos őrhely. Észak-Erdély és a keleti részek legfontosabb három útjának csomópontjában ül. A Radnai-havasok és a Kelemen-havasok, az erdélyi Bihar és a Gyalui havasok egész vidékének főútvonala az erdélyi medence északi kijáratához vezető Nagy Szamos völgye ;

A Békás szoros közepén.

Az Olt áttörése Tusnádfürdőnél.

az északi Bihar és a Gyalui havasok egész vidékének a medence északi csurgójához vezető útvonala a Kis Szamos völgye. A kettő találkozik Désen; a harmadik történelminek mondható útvonal itt kezdődik, az egyesült Szamos balpartján. Ez visza át a «Meszes kapun», Zsibónál, és ki, Magyarországra. Ezért volt Dés körül sok csata is. A neve régi magyar személynév: a XIII. századból ismerjük Dés szolnoki főispánt. A környék három hegyén régi erődítmények nyomai vannak.

Maroshévízre, a megfelelő átszállásokkal, jól elviszi a vonat. Szászrégen után nemsokára feltűnik Kemény János báró marosvécsi kastélya, az erdélyi írónak ismételtelen találkozó helye. Gödemesterháza után nagyokat fujtatva rohan a vonat felfelé a Marosvölgyön, majd keresztültörtet egy olyan festői szorulaton, amilyenén még a Karulyfalva—Galgó szakaszon, Blenkemező és Bába közt cikázott át autóbuszunk (a Bábai szoros). Maroshévíznél éri el a Szék patak a Marost és ennek a Szék pataknak a mentében szalad az autóbusz Borszékre. De ne siessünk a tömeggel Borszékre, van itt is látnivaló. Csak fel kell a hegyoldalra kapaszkodni és ott egy csupa fenyőerdő sűrűjéből egyszerre előbukkanik a remek *Bánffyfürdő*. Sokáig jól gondozott családi fürdőhely volt, most kiépült kisufürdő, egy szállóval. A szálló tövében fakad a 26 C°-os forrás; e fölé épült a 33 méteres szabályos versenyszoda. Köröskörül ezüstfenyő, lucfenyő, jegenyefenyő, növendékfenyő, öreg fenyő: tobzódás fenyőkben. A fürdőtől néhány lépésre jéghideg, borvizet adó ivóvízforrás. Félórás séta a tető. Erről három nagy hegyvidékre nyílik igen jó kilátás. Délnyugatra a vulkanikus Görgeányi havasok főgerince uralkodik, északra és északnyugatra az ugyancsak vulkanikus Kelemen-havasok hosszú gerince sötétlik, a Teleki csúccsal (2102 m) és a Csáky csúccsal (Retyicás, Rekettyés, 2021 m). A hegyvidékek egész területét sűrű erdő borítja, éppúgy, mint a kelet felől emelkedő és a Kárpátok kristályos vonulatához tartozó Gyergyói havasokat.

Borszékre nemcsak magas fekvése (880 m) és sok kitűnő borvízforrása vonzza az embert, hanem az út szépségei is. Pompás fenyők állnak sorfalat gyönyörű fenyőrengeteg kanyargóin, mikor az autóbusz átkel a Gyergyói havasok főgerincének hágóján (1112 m). A gerincnek és így a hágónak is az a nevezetessége, hogy rajta fut a Maros és a Szeret vízválasztója. A borszéki völgyfő és medence vizeit a Nagy Borpatak a Tölgyesi szoroson át a Kis Besztercebe viszi; ez az Aranyos Besztercebe és így a Szeret útján csatlakozik a Duna vízterületéhez. A Kis Beszterce forrásvidéke is földrajzi érdekesség. Bélbor irtásfalú medencéjébe gyűlik össze a száznál több apróbb-nagyobb patak, ér és erecske, amelyek vizeit a Kis Beszterce a Kárlátó alatt egyetlen csurgóban

esapolja le. A szövevényes vízhálózat egyetlen medernek dolgozik; ha tipikus példát keresünk a medence fogalmára, akkor Bélbor első helyre kerül. Tökéletesen körülveszik az 1000—1500 m-es gerincek és egyetlen vékonyka lefolyása van; ezzel szemben pl. az Erdélyi medencének három csurgója van: a Szamos, a Maros és az Olt.

Maroshévíz 8300 lakosú nagyközség. Felette uralkodó dombon áll az Urmánczy-kastély. A vidék termékeny. Bánffyfürdőn túl meglátogatunk egy gazdaságot. A faházból hamar előkerül a román gazda. Jól beszél magyarul és szíves. A honvédségnél tanult meg magyarul, annakidején. Felesége, leánya, fia nem tud magyarul.

— Román iskolát jártak már ők — magyarázza — majd most ők is megtanulnak magyarul.

Kérdezzük a jellegzetes gabonaboglyák nevét.

— Un par orz — mondja — (egy karó árpa), csak így hívjuk. Mi nem keresztbe gyűjtjük a gabonát, mert a bő eső elviszi, meg eláztatja. Nagy karót szúrunk a földbe, arra ráhúzzuk a kévét, rendszeren ötöt, de a földet nem érik.

Termelnek búzát is és sok kukoricát. Közös cséplőgép jár gazdáról gazdára. Az egész környék Bánffy birtok. Ők hárman álltak össze román gazdák és közösen bérlik a földjüket.

— Mi adjuk a vetőmagot és mi műveljük meg a földet. Mikor megvan a cséplés, eljön az uraság embere. Akkor először kivesszük a vetőmagot és félretesszük. A maradékot két részre osztjuk: egy rész az uradalomé, másik a részeseké. Mi aztán elosztjuk hármunk közt. Így volt ez «azelőtt» is.

A család nagy munkában van. Az asszony veri a lent, hogy a magja kihulljon. Óriási háziszóttos lepedőn ülnek, ebbe gyűjtik a kiszűkolt lenmagot. A vetőmagrészt elteszik, a többitől olaj lesz; a rostja, a saját birkákról nyírt gyapjúval, adja a ruházatukat. Mosat gyapjút át kell adniok. Kenderszövetből készítenek ruhát, mutatott is egy jó kabátot belőle.

Tusnádra a székely körvasút nekünk maradt darabján utazunk. Egyetlen vonat van és ez éjjel felé érkezik. A Gyergyói medencéből szinte észrevétlenül megyünk át a Felesíki medencébe. Ezzel a Maros völgyéből az Oltéba jutottunk. Csíksország az 1801 m-ig emelkedő, vulkanikus Hargita és a homokkő övhöz tartozó Csíki havasok

A Szent Anna tó részlete lombos és fenyveserdővel.

közt terül el. Az Olt folyó Csik kellős közepén, a Gyergyói havasok Nagyhagymás (1793 m) csoportjának nyugati völgyében ered és elsősorban Csíkszentdomokos vidékén, a Felesíki medence kezdetén cseperedik folyóvá. Madéfalva és Csíkszereda közt ez a medence elszélesedik; az Olt alsószakasz jellegű lesz és mocsarasan elterpeszkedik. Zsögödfürdőnél keskeny völgyben töri át az 1000 m-ig emelkedő hegységet és ezzel Csíkszentkirálynál átjut az Alesíki medencébe. Megint feltöltéses síkságot látunk, az Olt újra mocsaras, alsószakasz jellegű. Innen délre csodálatos dolgot észlelünk. Az Olt, mostmár kamaszkorig erősödve, egészen szűk völgyben átfűrészeli a vulkáni Csomád hegyecsoportot (1294 m). A Csomád a Kelemen havasokkal kezdődő és a Görgényi havasokon, Hargitán át folytatódó vulkanikus öv zárópillére, elvégződése. Ebben a keskeny áttörésvölgyben nyúlik el *Tusnádfürdő*. Ott, ahol egész sor szénsavas, vasas, ós, alkalikus, jódos vízű forrás fakad. Jelenleg hét forrás van üzemben. Az Olt hosszanti völgyével párhuzamos két hegylánc: nyugaton a Baróti hegység és keleten a Bodoki hegység már nem tartozik a Hargitával végződött vulkanikus sorozathoz, hanem a Keleti Kárpatok Csiki havasaiban felbukkant homokkő övezet tagjai.

A fürdő környékét gyönyörű bükkös és fenyves erdők borítják, magassága 650—700 m. Szépen kiépült villasorai nagyobb számú vendéget tudnak befogadni; az ellátás is megérdemli jó hírét. A Cukás tó partja a strand, vize az Oltból származik; csak igen meleg napon lehet fürdőzni benne s ilyen kevés akad; inkább napfürdő adódik. A nagy vonzóerő persze: a Szent Anna tó. Még nehéz odajutni, de mégis mindenki ismeri. Hamarosan út is, szálló is készül hozzá: nagy forgalomra számíthatnak.

Szovátára el lehet jutni egy nap folyamán, de azért Tusnádról nem olyan egyszerű a dolog. El kell utazni Csíkszeredára, onnan autóbusz jár Székelyudvarhelyre, itt meg át lehet szállni a szovátai kocsira. Csíkszeredáról indulva, a kocsit egyenesen nekiszalad a Hargitának; ennek hágója a Tolvajos tető (977 m). Innen ágazik el az út az 1350 m magasan fekvő Hargita fürdőhöz. Székelyudvarhelyről Korondon, Korondfürdőn és az aragonitbányán át rövidesen elérjük a Kis Küküllő völgyét Parajdnál s mindjárt a Küküllő fordulójánál Szovátát is. Ez a leglátogatottabb erdélyi fürdőhely, mert itt valóban naponta lehet fürdeni, még rossz időben is, abban a bizonyos Medvetóban.

A Gyilkos tóhoz Szovátáról pompás kirándulást lehet tenni. Jó idő kell hozzá, meg egy autó. Egy nap alatt nehézség nélkül oda és vissza megjárhatjuk. A székelyudvarhelyi úttól Parajdnál keletre térünk el és végigmegyünk a Kis Küküllő völgyén. Az országút jelöli a Görgényi havasok és a Hargita határvonalát is, az út szépségeit alig lehet elfelejteni. A hegységet a Bucsin tetőn lépjük át (1287 m). Innen indulhatunk az alig 8 km-re levő Mezőhavasra (1777 m). Az egész hegységben ősi székely pásztorokodás folyik; egész különös öröm volt a székely hegyipásztorokkal való találkozás. Következik a másik nagy esemény: leereszkedés a Kisborzont patak völgyében és Gyergyóújfalun, meg Gyergyószentmiklóson át a Gyergyói medence keresztezése. A Bekény patak völgyén kapaszkodunk felfelé újból és a Gyergyói havasokat is átlépjük keleti irányban a Pongrác tetőn (1257 m). Innen már csak egy szép leereszkedés a Gyilkostó. Nem mertünk megfürödni benne, inkább siettünk az igazi nevezetességhez: a Békás szoroshoz. A Gyilkostó még 1107 m magasan van, a Békás szoros 760—660 m között. Ez is sokat látogatott, ismert hely.

Szovátáról aztán valahogy csak hazajön az ember.

AZ ATLASZ-HEGYVIDÉK

írta CHOLNOKY JENŐ dr.

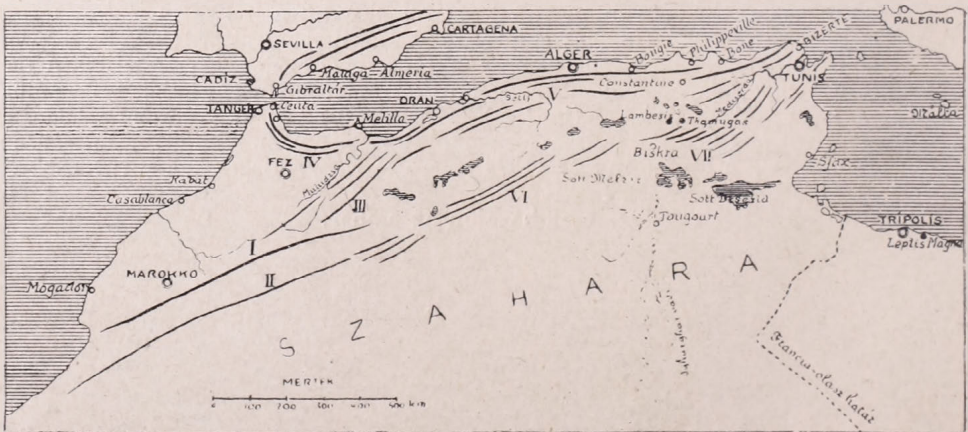
A háború mostanában átterjedt az Atlasz-hegység vidékére is, ki tudja, milyen események fognak ott lejátszódni, azért nem felesleges, hogy megismerjük ennek a hegyvidéknek legalább főbb jellemvonásait és arculatát. Annál célszerűbb ez, mert máris sok téves nézet és felfogás látott napvilágot.

Az Atlasz-hegység egészen kivételes Afrika területén, mert a földrész erős összegyűrődésével keletkezett, igazi lánchegység és szerkezetileg folytatása az Alpokból kiágazó Appennino-hegységnek, sőt a hegység átgörbül Spanyolországba is, Gibraltár csak jelentéktelen megszakítása. Spanyolország déli részén, az ú. n. Betikai Cordillerák az Atlasz tengerparti lánacának folytatása. A Betikai Cordillerák Gibraltárnál kezdődnek és keleten a Nao-fokkal végződnek, legnagyobb részük a Sierra Nevada.

Az Atlasz tehát szerkezetét tekintve nem afrikai jellegű. Afrika területét mindenfelé rendkívül nagy egyhangúság jellemzi. Az Atlasz-vidék azonban elég változatos, mint a gyűrődött lánchegységek általában.

A hegység szerkezete nem egyszerű. Hatalmas, magas láncal kezdődik, nyugaton, Marokkóban, az Atlanti óceán partjain. Ez a Nagy-Atlasz. Mogador kikötőtől délre indul ki a tengerpartról és északkeleti irányban húzódik körülbelül Marokkó és Algéria határáig. Hatalmas hegylánc, legmagasabb csúcsa, az Ajasi vagy Ari el Ajas, 4300 méter magas. A hegylánc hosszú darabját állandó hó takarja, nagyszerű látvány akár Marokkó, akár a Szahara felől. Vele párhuzamosan indul el tőle délre az Anti-Atlasz. Ez valószínűs sivatagi sziklahegylánc, de nagyon kevésbé ismerős. Pedig ennek a folytatása Algériában az ú. n. Szaharai Atlasz.

A Nagy-Atlasz északkelet felé olyan gerincet ágaztat el, amely kezdete az algériai tenger partján végighúzódó, úgynevezett Tell-Atlasznak, vagy Kis-Atlasznak. Az északkeleti irányú összekötő láncot Középső-Atlasznak szokták nevezni, de ennek nem sok jogosultsága van. Jelentősége azonban igen nagy, mert Marokkót keleten lezárja s mintegy elkülöníti a Szaharától. Algériában tehát egymással párhuzamos két lánchegység nyúlik végig, egyik a tenger partján, ez a Tell-Atlasz, a másik a Szahara szélén, ez a Szaharai Atlasz. A Tell-Atlasznak egy ága azonban északnyugatnak fordul s El Rif hegység néven nekikanyarodik Gibraltárnak. Ebben a hegységben a franciáknak igen súlyos, véres harcaik voltak a marokkóiakkal az első világháború után. Az

I. Nagy-Atlasz, II. Anti-Atlasz, III. Közép-Atlasz, IV. El-Rif, V. Tell-Atlasz, VI. Szaharai Atlasz, VII. Auresz-hegység, a Szaharai-Atlasz legmagasabb része.

Algéria. A Szaharai Atlasz részlete, cédruserdővel.

úgynevezett rifkabilok veszedelmes ellenségnek bizonyultak a hegység borzasztó forró sziklavadonaiban.

Így tehát a Nagy-Atlasz, a Középső-Atlasz és az El Rif hegység ívalakban körülkerítik Marokkó amfiteátrális félmedencéjét s annyira elkülönítik a világ többi részétől, hogy Marokkóban egészen különleges, sok tekintetben magában fejlődött műveltség keletkezett.

Algériában a két párhuzamos lánc közt hosszú, magasan fekvő, nagy medence nyúlik el. Képzeljünk el két gerendát egymás mellett a padlón, úgy, hogy a kettő egymástól mintegy fél méter távolságban párhuzamosan nyúlik el. Tegyük most a két gerendára egy nagy szőnyeget úgy, hogy az a két gerenda közt behorpadjon. Előttünk áll az Algériai-Atlasz képe.

A Tell-Atlasz nem egészen egyszerű, több párhuzamos redőkből és ezeknek megfelelően több gerincből áll. A tenger partján alacsony gerincek vannak, ezek mögött hosszanti, termékeny völgyek nyúlnak el. Ezeket nevezik «Tell»-nek. Ezek Algéria legértékesebb részei. Dél felé mind magasabb és magasabb láncdarabok következnek, amíg végre eljutunk az 1600—1800 méter magas főgerincre.

A hegység a Földközi tengerből hirtelen emelkedik ki. A közeledő hajóról már látni a világítótoronyokat s a tenger mélysége még mindig 2000 méter. De a tenger szintje fölött nem emelkedik ilyen meredeken a hegység, úgyhogy ez az északi lejtőség, a hosszanti völgyekkel és az alacsonyabb gerincekkel 100—150 kilométer széles. A főgerinc déli lejtője azonban meredek és rövid, hamar lent vagyunk a magas medencében. Ennek a feneke nyugaton mintegy 1000 méter magasan van a tenger szintje fölött, középen mintegy 800 méter magasan van, s kelet felé még jobban lealacsonyodik és elvégződik körülbelül Bougie tengerparti kikötőtől délre. Ezt a magas medencét Sott medencének nevezik. Ezen ugyanis nagy sótavak vannak s ezeket az ott lakók

«sott»-nak nevezik. Legnagyobb a Sott-es-Sergui, meg a Sott-el-Hodna. A magas medence éghajlata ugyanis már majdnem teljes sivatag.

A medencétől délre van a Szaharai-Atlasz, az Atlanti Atlasz folytatása. Nyugaton magas, 2000 méter fölé is felnyúlnak legmagasabb csúcsai, de kelet felé alacsonyodik, s ahol a magas medence megszűnik, ott megszakad ez a hegység is és a Sott-el-Hodna tótól kényelmesen lesétálhatunk a Szaharára, Biszkra oázishoz. Ez adja meg Biszkra nagy jelentőségét.

A biszkrai mélyedésen túl magasra felemelkedik a Szaharai Atlasz. Ezt a széles, magas részét Auresz-hegységnek nevezik. Nagyon érdekes, elzárkózott életet élő nép lakik rajta. Mögötte ismét megjelenik a magas medence sottokkal s ebben szedi össze vizeit a Medzserda folyó. A magas medence ugyanis északkeletre fordulva, összekeskenyedve, kinyúlik a tengerre Tunisz városánál. A Szaharai-Atlasz, meg a Tell-Atlasz is északkeletre kanyarodnak, egészen közel kerülnek egymáshoz és két félszigetben végződnek. A Tell-Atlasz Bizertánál végződik a tompa Krumir félszigeten, a Szaharai-Atlasz pedig a karsú Grombalu félszigeten, a Bon fokban, Tunisztól keletre.

Tunisznak, az országnak, az a nagy előnye Algeria fölött, hogy itt a láncok alacsonyabbak, szerteomlanak, szép medencék, völgyek keletkeznek, s a tenger közelében a széles, nagy síkság, legnagyobbbrészt a Medzserda deltája.

Az Atlasz-vidék északi lejtősege a földközítengeri éghajlat uralma alatt áll. De csak az északi lejtő. Télen a Szahara éghajlata (a nagy légáramlás) délre húzódik s az Atlasz északi lejtőségét el tudja árasztani a mérsékelt égöveket jellemző, nyugati szél. Ez pedig a hegység északi lejtőjén fölemelkedni kénytelen, tehát ilyenkor, télen bőven van esőzés a hegység északi lejtőjén, de csak Orantól keletre, mert csak az a keleti rész terjed annyira északra, hogy a nyugati szél télen hozzájuthat. Ilyenkor a magas hegyeekben valóságos felhőszakadások vannak, három hónap alatt ezer mm-nél

Vádi (folyóvölgy) az algériai hegyvidék és a sivatag szegélyén.

Algéria. A Szahara széle az Atlasz lábánál.

is több eső zúdul le. Még Tebourbánál is, Tunisztól nyugatra, októbertől ápriliséig mintegy hat hónap alatt 600 mm eső esik, tehát annyi, mint Budapesten egy év alatt szokott. Ilyenkor valóságos özönvizek zúdulnak le a hegyekből, a Medzserda is hatalmasan megárad s annyi hordalékot szállít a tengerbe, hogy hatalmas deltát tudott belőle építeni.

A Tell Atlasz gerincén egyszerre vége az esőzésnek. A déli lejtőn már úgyszólván semmi eső nincs. A Sottok fennsíkja majdnem teljes sivatag; a Tell-Atlaszból minden víz a Földközi tengerbe fut, s a Szaharai-Atlaszról csak nagyon kevés folyik ide, sokkal nagyobbak és bővebb vízűek futnak le a Szaharára. Ezért a Sott medencében nagyon kevés az oázis, a Szaharai-Atlasz déli lábánál pedig gazdag, nagy oázisok sorakoznak. Tunisz területe terjed legmesszebb északra, tehát legtöbbet kap a téli esőzésből, ezért legsűrűbben lakott, gazdagabb, mint Algéria. Algéria tengeri lejtője sem panaszkodhat, ott is van bőven eső, vannak bővízű folyók is, mint a Selif, a Muldzsa, stb.

A Tell Atlasz tengeri lejtője nagyon termékeny vidék. Természetesen öntözni kell és a vizet raktározni is szükséges, de az öntözött kertekben olyan dús a termés, hogy földközitengeri termékek bőven teremnek itt, tehát olaj, narancs, citrom, füge, különösen kitűnő szőlő és természetesen gabona, úgyhogy Algéria és Tunisz Franciaországnak valóságos éléskamrája volt. De a datolya itt még nem terem meg! A datolya-pálma díszlik, de gyümölcse élvezhetetlen, csak takarmánynak jó. A datolya már csak a sivatag, különösen a Szahara kenyeré marad; természetik is itt, az Atlasz dél lábánál sorakozó oázisokban igen nagy mennyiségben.

Az országok termékenységét kihasználták már az ókorban a szemfüles föníciaiak, ezért alapították Karthágót a Medzserda deltájának keleti szárnyánál, a mai Tunisztól északra. Igazi lagunakikötő volt, mert az ókori kis hajóknak ez volt a legjobb kikötője. De még inkább a rómaiak tudták a területet kihasználni. A mai Tunisz területe

Algéria. Kabil falu.

volt Africa Proconsularis, tőle nyugatra, körülbelül Algéria derekáig terjedt Numidia, s azon túl, Marokkóig, Mauretania. Nagyszerű romok tanúskodnak róla, hogy a rómaiak itt pompás civilizációt és kultúrát fejlesztettek ki. Akkor sem volt nedvesebb az éghajlat, de a rómaiak az olesó rabszolgaerővel óriási munkát tudtak végezni, nagy öntözőműveket berendezni stb. Hogy ez ma is lehetséges, azt a franciák munkássága bebizonyította. Így például Tunisztól messze délre, a Gabesi öböl mellett van Sfax, régi telep helyén. Itt a franciák a rómaiakat is felülmúlták, mert ebben a sivatagban olyan óriási olajfaültetvényeket létesítettek, hogy a Sfaxon keresztülvivő vasútról szinte végeleáthatatlan olajfaültetvények szabályos fasorait bámulhatjuk. Mindenütt ott, ahol a nagy római helységek voltak, mint Thamugas, Lambaesis, Djeina stb. ma is helyre lehetne állítani a kultúrát, de persze hatalmas munkával és tőkebefektetéssel. A rómaiak idejében is a legsűrűbben lakott terület volt a mai Tunisz város környéke.

Sajnos, mindezt először a vandálok Kr. u. az 5. században, azután az arabok Kr. u. a 8. században olyan alaposan elpusztították, hogy lehányatlott az egész kultúra, a fejlődelmek kalózkodásból éltek, rettegésben tartották Itália, Franciaország és Spanyolország partvidékét, mert rabláson kívül különösen azzal gyűlöltették meg magukat, hogy a férfiakat rabszolgáknak, a nőket pedig a háremekbe hurcolták el.

A franciák uralma óta nagyot fejlődött az Atlasz vidéke és Franciaország, ma már alig élhetne meg nélkülük. Hogy mi lesz a sorsuk, ki tudná előre megmondani?

IRODALOM

Avarffy Elek: *Vadászútonok.* 8°, 43 képpel. Budapest, dr. Vajna és Bokor kiadása. 1942.

Az úrivadász fáradhatatlan természetjáró és természetimádó. Nagyon sokszor, különösen, ha nagyvad nyomában jár, ismerős vidékeknek is olyan elrejtett részleteibe furakodik be, amelyekről még a hazai tájakon jobban tájékozottak sem sokat tudnak. Ezért a vadászkönyvek igen gyakran tartalmaznak a sokaktól gúnyosan lebecsült «vadgyilkolásokon» kívül olyan részleteket is, amelyeknek a vadásztól távolabb állók is hasznát tudják venni. A vad különben is a földrajzi környezet jellemző tartozéka és nem árt, ha ebben az irányban, különösen a gazdasági földrajzzal foglalkozók, jobban tájékozódnak.

Ez a könyv nem vezet bennünket idegen világrészek elhagyott rejtekeibe, egészen hazai földön jár. A leggyakrabban az országnak legkulturáltabb, a nyugati határszélen fekvő vidékein, a Duna közelében. A nagyon ügyestollú író érti a módját annak, hogy mondanivalóját érdekes köntösbe öltöztesse és sok érdekes részletet tár fel a vad életéből, de a környező tájékból is. K. A.

Juri Szemjonov: *A francia gyarmatbirodalom tündöklése és nyomora.* Fordította Halász Gyula. 8°, 440 l., 28 kép, 23 térkép. Budapest, Athenaeum, évszám nélkül.

A Milleker Rezső szerkesztette «Ismeretlen Világok» új sorozatának kötete.

A Balzac-regényről vett cím alatt rendkívül értékes mű rejtőzik: belső tartalma tudományos, stílusa szépirodalmi színvonalon áll. Szerzője méltán sorakozik a nagy népszerűsítők: Cooper, Loti, Aubry, Cholnoky, Lin Yutang stb. mellé. Drámai lüktetésű, lebilincselő elbeszélésben vezeti végig az olvasót a francia gyarmatbirodalom történetén a fölfedezések korától egészen a napjainkban folyó háborúban bekövetkezett összeomlásig. A gyarmati szervezet szilárdságát mutatja, hogy az anyaország végzetes szerencsétlensége sem bomlasztotta meg. Viszont a szerző ritka éleslátással mutat rá a birodalom belső gyöngéjének ősforrására: gyarmatok gyarmatosok nélkül. Különös előnye ennek a munkának, hogy elmond olyan kulisszatitkokat, amelyek a hivatalosan tudományosnak elismert könyvekben nem találhatóak meg, de az események irányításába sokszor mélyebben nyúlunk bele, mint a felszínen látható mozgatóerők.

A fordítás egyaránt méltó az eredetihöz és anyanyelvünk mesteréhez.

A könyv külső kiállítása magán viseli a háború nyomait. A fényképek megközelítik a közepes színvonalat, de az ú. n. térképek még vázlatoknak is szegényesek. A papíros sem békebeli minőség. Csak a kötés finom és ízléses.

Pécsi Albert.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Kinek mi jut a Duna két partjából?

Német mérések szerint a dunamenti államok így osztoznak a nagy folyó két partján:

	Jobb part km	Bal part km	Összesen	%
Németország ..	986	973	1939	34.00
Szlovákia	—	17	17	0.35
Magyarország .	480	638	1118	19.00
Horvátország ..	220	—	220	4.00
Szerbia	325	—	325	6.00
A «Bánát»	—	145	145	2.65
Románia	327	1075	1402	25.00
Bulgária	510	—	510	9.00
	2848	2848		100.00

P. J.

Magashegyi obszervatóriumok Bulgáriában.

Bulgáriában három magashegyi obszervatórium működik: 1932 óta a Balkán-félsziget legmagasabb pontján, a 2925 m-es Musz Allán, 1935 óta a Vitosza-hegység Cserni Vrh csúcsán (2286 m), 1940 óta a 2374 m magas Stara Planina tetején. Az állomások időjárási jelentéseiből nemcsak a tudománynak, hanem a mezőgazdaságnak, légi közlekedésnek és idegenforgalomnak is haszna van. P. J.

Szlovákia erdei

az államterület 35%-át foglalják el, szám szerint 1.5 millió hektárt. Az erdők 53% lombos, 47% fenyves. 380,000 ha erdő az állam, 450,000 ha a községek és törvényhatóságok, 49,000 ha az egyházak, 560,000 ha magánosok tulajdona, 19,000 ha pedig

nyilvános ligetek, parkok területe. Az évi termelés 3 millió m³ haszon- és 2 millió m³ tűzifa, amelynek nagy része, kereken 3·5 millió m³, egymilliárd korona értékben, kivitelre kerül. Ilyenformán Szlovákia erdei gazdálkodásának legnagyobb értékét képviselik.

P. J.

Albánia mezőgazdasága

még nagy fejlődés előtt áll és sokat ígér. Az ország területének 12 %-a, 351,547 ha áll művelés alatt, de bevethető még 11 %-a 322,009 ha. A legelők 30 %-ot, 846,231 ha-t, az erdők 36 %-ot 1,011,459 ha-t tavak és mocsarak 5 %-ot 156,781 ha-t foglalnak el s mindössze 6 %-ot, 186,320 ha-t a terméketlen terület.

Az erdő tehát a legelterjedtebb vegetáció-típus Albániában, hiszen az ország $\frac{1}{3}$ -át borítja. Összetételére nézve nem egységes, hanem tengerszint feletti magasság szerint változó. 300—500 m magasságig bozotos, ezután lomberdők következnek, majd 800—1000 m között fenyő és piniával vegyes lomberdők. A faállományt 4·5 millió m³-re becsülik. Az olasz megszállást megelőző rablógazdálkodás idején, amikor tekintélyes mennyiségű tűzifát és faszenet szállított Albánia külföldre, az utak és szállítóeszközök hiánya mentette csak meg az ország erdeit a teljes pusztulástól. Az erdők állományának növelése és nemesítése most van folyamatban, a vágást is ellenőrzik és korlátozzák, úgy hogy kivitelre egyedüli festő- és cserzőanyagokul használt fafajták kerülnek; a tűzifa kivétel megszűnt, sőt épületfát Albánia is idegenből vásárol. A szőlő hatalmas területet foglal el az ország földjéből; mennyiségét 25 millió tőkére becsülik, a szüretelt gyümölcsöt 90,000—100,000 q-ra. Ennek $\frac{1}{3}$ -a eredeti állapotában kerül fogyasztásra, $\frac{2}{3}$ részéből bor és borpárlat készül. Olajfa termelésére is elsorán alkalmas Albánia; olajfái magasak, ligetei valóságos erdőkké sűrűsödve 18,500 ha-t borítanak el. Az olajfák számát 1,868,000-re becsülik, az évi termés azonban csak 136—140,000 q, azaz a hozadék igen gyöngye. Az olajfa ligetek számát szaporítani, a termelést belterjessebbé tenni a szőlő kormányzat feladata. Az olajbogyókat 1464 olajütőben (ezek közül csak 14 gépi erejű) sajtolják ki, s átlag évente 19,000 q olajat nyernek. Ez a mennyiség sok a belső fogyasztás számára, nagy része kivitelre kerül, s az utóbbi évtizedekben az ország kivitelének értékben 17 %-át szolgáltatta.

A gyümölcsösök területét 5000, a gesztenyeerdőket 3000 ha-ra becsülik. A termelt gyümölcsfajták a következők:

narancs, citrom, füge, barack, alma, körte, mandula, dió, cseresznye, szilva, gránátalma, bírsalma és naspolya. A gyümölcs-kivétel jelentéktelen. Ami a helyi fogyasztásból kimarad, abból pálinkát főznek. Természetesen a közlekedés javulása, a gyümölcsállomány javítása és korszerű kezelése igen jelentős kivitt tesz a jövőben lehetőségessé.

P. J.

Franciaország népessége.

Franciaország népességében nagy változásokat okozott a háború. Nemesak a nagy veszteségek alakították át a népsűrűségi térképet, de szokatlanul nagy belső vándorlásról is tanuságot tesznek az 1941 április 1-én végrehajtott számítások. Ezek szerint Elzász-Lotharingia nélkül Franciaország lakossága 39,300,000 fő az 1936 évi 40,000,000-val szemben. A nagyobb városok lakosságának számadatai 1936—41-ben a következőképpen alakultak:

	1936	1941
Páris	4.963,000	4.199 000
Páris elővárosai ...	2.830,000	2.495 000
Bordeaux	258,000	257,000
Lille	201,000	167,999
Le Havre	164,000	141,000
Rouen	123,000	115,000
Rheims	117,000	101,000
Marseilles	914,000	729,000
Lyon.....	571,000	452,999
Nantes	195,000	210,000
Rennes.....	99,000	107,000
Nice.....	242,000	283,000
Toulouse	213,000	258,000
St.-Étienne	190,000	210,000
Clermont-Ferrand ..	101,999	119,000
Limoges	95,000	117,000
Montpellier	91,000	104,000
Grenoble	96,000	102,998

A legnagyobb mérvű fogyást Lyon (20·9%) és Marseilles (20·2%), a legtetemesebb növekedést Limoges (23·3%) és Toulouse (21·1%) lakosságának számadatai mutatják.

P. J.

Portugál Angola

gazdasági fejlődése nagy léptekkel halad előre. Terménykivitele rohamosan növekszik. 1941-ben 155,000 tonna tengerit (a 10 év előtti mennyiség háromszorosát), 40,000 tonna cukrot (1928: 10,000 tonna), 20,000 tonna kávé (10,000 tonna), 36,000 tonna gyapotot (előző évben csak 24,000 tonnát) szállított külföldre. Gabonatermése azonban ma is csak a helyi szükséglet kielégítésére elegendő.

P. J.

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1943. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz **TEMESY GYŐZŐ** dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtítkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal, bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmelléklet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk az emlékezetes magyar évfordulókkal, a magyar föld és nép multjával és jelenével. E mellett bőségesen megfágyaljuk az évről minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Baktay Ervin dr.: Körösi Csoma Sándor emlékezete.

Irmédi-Molnár László dr.: Reguly Antal emlékezete.

Cholnoky Jenő dr.: Az erdélyi suvadásokról.

Bulla Béla dr.: Újabb balatoni kérdések.

Bacsó Nándor dr.: A «szeszélyes» magyar időjárás.

Fodor Ferenc dr.: Visszafelé a honfoglalás útjain.

Rónai András dr.: A mai Magyarország határai.

Réthly Antal dr.: Hegyi obszervatóriumot és magashegyi kutatóintézetet a Horthy-csúcsra!

Takács József dr.: Új természeti nevek Magyarország térképén.

Mendöl Tibor dr.: Az új szentistváni haza népei.

Kerekes József dr.: A kővágóórsi «madáritatók».

Haltenberger Mihály dr.: Hogyan alakult ki Budapest?

Láng Sándor dr.: Borsafüred.

vitéz Temesy Győző dr.: Maradok a Temesköz mellett!

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Takács József dr.: Európa háborúja a Szovjetunió ellen.

Irmédi-Molnár László dr.: A távolkeleti hadszíntér földrajza.

Hézszer Aurél dr.: Az USA és a közép-amerikai helyzet.

Wallner Ernő dr.: A közkeleti hadszíntér.

Kéz Andor dr.: Szibíriáról.

Szabó Pál Zoltán dr.: A Balkán félsziget földrajzi erővonalai és Magyarország.

Koch Ferenc dr.: A Mozambique esztorna földrajzi és hadászati jelentősége.

Pécsi Albert dr.: A két táborra szakadt világ.

Simon Béla dr.: Rengésálló épületek.

Gunda Béla dr.: A műveltségi formák vándorlása.

III. A földrajz tanítása.

Karl János dr.: Földrajzi tudásunk értékelése.

Bodnár Lajos dr.: A földrajztanulás műhelyéből.

Gesztli Lajos dr.: A földrajz és a film.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Melléklet: **Ázsia 63/95** cm-es
7 színű térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3.40 pengő. Tagjaink 2.80 pengős kedvezményes áron kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvétellel nem szállítjuk.

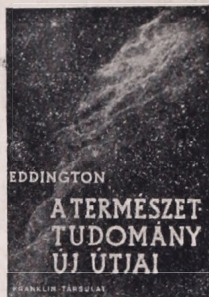
Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

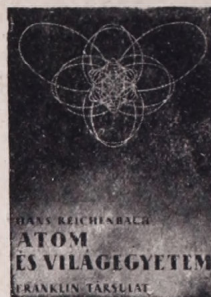
A BŰVÁR KÖNYVEI

I. Kötve P 6—

II. Kötve P 6:80

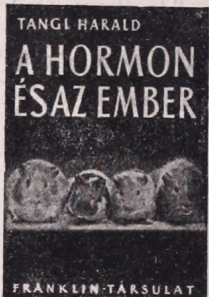
III. Kötve P 6:80

IV. Kötve P 6:20

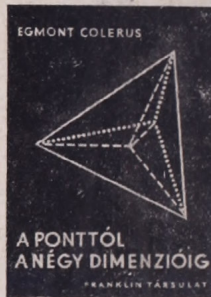
V. Kötve P 5:60

VI. Kötve P 6—

VII. Kötve P 7:40

VIII. Kötve P 7:80

IX. Kötve P 5:40

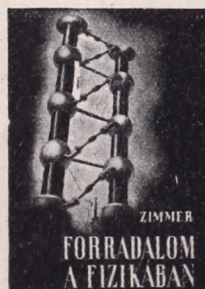
X. Kötve P 8:20

XI. Kötve P 6:50

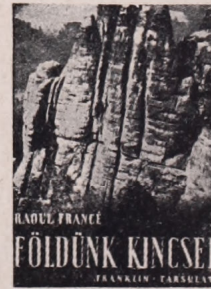
XII. Kötve P 6:40

XIII. Kötve P 7:80

XIV. Kötve P 9:20

XV. Kötve P 8:20

XVI. Kötve P 5:20

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.

és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő

Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámunk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—¹/₂ 3 óráig.

TARTALOM:

Aldobolyi Nagy Miklós dr.: Örmények Magyarországon. — *Wallner Ernő dr.*: Rügen. — *Szentes Ferenc dr.*: Oroszország bányakincsei. — *Ismertetések és hírek mindenfelől.* A gyapottermelésről. Európa legnagyobb völgyzárógátja. A román kőolaj szállítása a Dunán. Bulgária gyógynövénykivitele. Épül a transzaharai vasút. Punta Arenas. Hányan beszélnek az ír nyelvet? Uruguay népeisége. Az alaskai műút.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

7250. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

5. SZÁM

ÖRMÉNYEK MAGYARORSZÁGON

Írta ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS dr.

«Eredeti hazánk Nagy-Örményország, Előázsia-nak egyik nagy kiterjedésű és termékeny tartománya, melyet az egykori földi Paradicsomnak folyói, a Tigris, Eufratesz és társai öntöznek és amelynek nagyszámú, a fellegekkel vetélkedő hegyeinek egyikén, a nagy Araráton, az özönvíz hullámaitól hanyatott Noé barkája nyughelyet talált».¹ Így oktatja híveit a Bach-korszakban az örmények nagy papja, Lukácsi Kristóf, sűrűn hivatkozva a Teremtés könyvére. Majd felidéz a dicsőséges, de véres mult képeit, hogy emlékeztesse a gazdag és kényelmes életű nemzedéket a mártír ősökre és a régi hazára. A máig kegyelettel emlegetett örmény püspök, Verzár, apostoli erővel és buzgalommal tereli népét két és fél évszazaddal ezelőtt az új otthonalapítás és városépítés rögs útján, de a tímártársulat alapszabályaiban fillérre menő pontossággal írja elő — nyilván kellő tapasztaltsággal — a tagok anyagi természetű kötelezettségeit. A patétikus-nosztalgikusnak és üzleti jelentésekbe illően racionálisnak ez a sajátságos stíluskeveréke vonul végig az egész hazai örmény irodalmon, s a legutóbb megjelent könyv² meg a hozzáfűzött recenzió³ is ezt a vonalat folytatja, némileg eltérve felfogásban az örményekről kialakult hazai közvéleménytől. Sajátságos fajta! Az utolsó örmény király, VI. Leó, rabságba kerül a Kaukázus bércel közt a XIV. században, s a legyőzetés nyomában járó ozmándulás, városégetés és mészárlás egy évezredes ország kultúráját, szervezetét és függetlenségét semmisíti meg, ahasverusi bolyongásra kényszerítve az örménységet. Nincs ország India és Gibraltár közt, melyben meg ne jelenének a XV—XVIII. században ezek a villogó-szemű, élelmes, szomoruarcú vándorok. Vonulásuk valóságos fonál, fel lehet fűzni rá Délkelet-Európa kereskedelmi központjait, történetüket pedig a szétszóródás óta bizvást lehet példának felmutatni a kereskedelem és ipar polgárosító, vagyonosító hatása bizonyításakor. Az örménység és a világjáró kereskedés rokon fogalmak, ebben a tekintetben valósággal a púnok utódainak számíthatók, és nagy székely-magyar vándorunk, Körösi Csoma Sándor, nyugodtan ölthette fel magára ázsiai útjain Szkander bég nevével az utazó örmény kereskedő áruháját: mert ez a jelleg a Gangesz partján és a kopár tibeti tájakon egyaránt ismerős. A hazájából kiüldözött nép a szélrózsa minden irányába menekült, mégis úgylátszik, hogy a legműveltebbek, leggazdagabbak a napnyugati országok szervezett államai felé törekedtek: magának Áni hajdani fővárosnak a menekültjei a Szamosig jutottak el. Bebocsátást kérő nyomatékuk váltakozva volt a kereszt és az arany: a kereszt ígézetét, melyért harcoltak és szenvedtek, nagy arányban tudták keverni a csengő pénzzel, melynek viszont csodálatosképpen a legvéresebb üldözések idején is bővíben voltak. Vajjon a kereszt miatt kellett-e több üldözést elviselniök Keleten, vagy gazdagságukkal és üzleti ügyességükkel keltették fel jobban a menedéket nyújtó nyugati népek féltékenységét és irigységét? Mártirerények és kalmárfogások, tehetség és lokálpatriotiz-

¹ Lukácsi: Emlékezetek az erdélyi örmények mult életéből. Bécs, 1859.

² Korbuly Domonkos: Az örmény kérdés a magyar közvéleményben. Budapest, 1942.

³ Új Élet 1943 januári szám, 26—27. oldal.

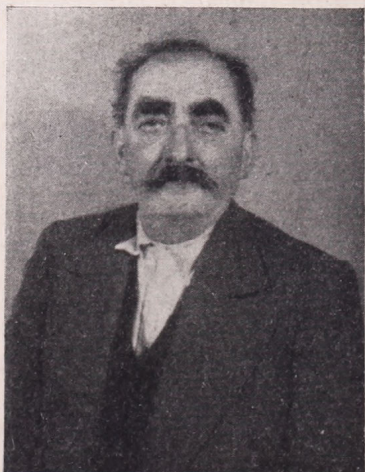

mus, has-imádat és rajongó kultúraéhség keverednek el furcsán az örménység lelkében s idézik fel joggal sokak gyűlöletét vagy rokonszenvét.

Már a szentföldi hadjáratok idején megismerte a magyarság kis töredéke az örményeket s Korbuly Domonkos szerint az örmény haza annyira vendéglátónak bizonyult, hogy Jeruzsálemi András királyunk fia csaknem felségül vette az örmény Levon fejedelem leányát. A tatárjárás vihara természetesen kitörölte az emlékezetből Arméniát. A török kor viharaival a szépen nekilendült középkori magyar iparosodás és kereskedelem aláhanyatlott, az alap, amelyen kapcsolatokat lehetett volna találni az örményekkel elsüllyedt. Ez a nép közben szívtárgó vízeseppként terjedt szét Itália partjai mentén és a dunavölgyi területeken. Egymás után kerítették kezükbe a kereskedelmet Krimióban, Moldvában, Lengyelországban, valamint a török ösdoltsági országok közül is azokban, ahol az alaplakosság nem volt muzulmán. Óriási összetartást biztosított nekik a magánéletben és az egyházi szertartásokban egyaránt használt örmény nyelv, a külön örmény keleti vallás (katolizálásuk csak későn és töredékesen következett be), a faj eltérő testi és lelki tulajdonságai, a nagy anyagi erő, a sok-sok szál, mellyel egybekapcsolódtak a fajtestvérek, bárhol éltek is, de talán mindezek felett érvényesült az örménység megmaradásában az a különleges érzék, amely mindenütt kezükre adta a kereskedelem és ipar legjövődmezőbb ágait.

Teljes megszervezettségben jutottak el tömegesen az örmények hazánk területére. A keleti népvándorlás hullámainak ez a különleges, utolsó része Moldvából került át a Kárpátokon 1672-ben, a fejedelemmel, Apafi Mihállyal történt előzetes megállapodás értelmében. Sokszoros törökódulás, tatár büntetőhadsergek átvonulása után, pusztult állapotban volt ekkor a «bérces kis haza», megtizedelve a lakosság, földig lerontva sok település, pangó kereskedelemmel, hiányos iparral, igen megcsappant közbevételekkel. Hogyne örvendett volna a fejedelem, mikor a kb. 3000 örmény család beköltözése mind e bajokban enyhülést ígért! Emelkedett a lélekszám, új települések jöttek létre, jellegzetesen kereskedő és iparos elem költözött Erdélybe, főleg pedig csengő aranyakat kínáltak az örmények, ami a roppant inségben kellemes újsággként hangzott. Nagyon is megérthető, hogy úgy Apafi, mint pedig röviduralkodású fia s az utána következő Habsburg-uralkodóknak dédelgetett kedvencei lettek a bőpénzű örmények; a kiváltságlevelek csak úgy röpködnek feléjük, «dilectissimi» a megszólításuk, kapnak engedélyt és jogot mindenre, amit csak kérnek, biztosítják számukra a külön jogállást, szabad királyi várost, nyelvhasználatot és vallásgyakorlatot. Az örmények értékes alattvalók voltak a protestáns Erdélyben, de a buzgó katolikus Leopold szemében is, hiszen minden elméleti és vallási vonatkozáson felül pénzt jelentettek, amire pedig a spanyol örökösödési háborúban és a kuruc zavargások közepette állandóan és égetően szükség volt.

A XVII. század végén vagyunk. Érték jóformán csak egy volt, amivel foglalkozni, kereskedni érdemes: az állat és a bőr. Erre vetették tehát magukat az örmények. Letelepedésük helyét is úgy választották meg — kitűnő földrajzi és gazdasági érzékkel, — hogy az az állat- és bőrkereskedelem szempontjából jelentős vidékek közepére jusson: Erzsébetváros (a hajdani Ebesfalva, Apafi fejedelmi birtoka, melyet az örmények rendelkezésére bocsátott) a Küküllő völgyének, Gyergyószentmiklós a Maros felső medencéjének, Szamosújvár pedig a Mezőség és Szilágyság nagy energiájú érintkezővonalának legkedvezőbb pontjai. Tekintetbe kell venni természetesen a megítéléskor a két és fél évszázad előtti közlekedési viszonyokat, néptömörülést és városi településeket. E három fő települési góc mellett kisebb helységeket is felkerestek a betelepülő örmények (Szépvíz, Vice, Petele, Felfalu, Görgény), de a falusias környezetből hamarosan elköltöztek a jellegzetesen városi

Örmény férfi.

Szamosújvár környéke. (Az «Illusztráció» engedélyével.)

polgáréletformájú iparosok és kereskedők, és tömörülésük igazi központja hovatovább Szamosújvár lett.

A régi részletes térképen Armenierstadt melléknévvel szereplő Szamosújvár (ezt a nevet, mint kiváltságot, 1726-ban engedélyezte számukra III. Károly) a Kis Szamos tágas völgyének természetes központja, jó oldalvölgyekkel a nyugati Mezőség és a termékeny Almás medence felé, az erdélyi főútvonal mentén, a római uralomig visszanyúló városi multtal és olyan közvetlen telepedőlehetőségekkel, melyek együttvéve Erdély állat- és bőrkereskedelmének központjává jelölték ki. A rómaiakongri, a középkori magyar Gerlahida és a Martinuzzi váráról nevezetes újkori Szamosújvár ekkoriban teljesen elpusztult állapotban volt. A mai város tehát létét az örményeknek köszönheti, akik a kincstártól megvásárolva a városhelyet, később a váruradalmat is, 1700-ban lerakták az alapokat. Mérnöki tervszerűséggel épült a város. Egymást derékszögben metsző utcák, a város mértani közepén fekvő szabályos alakú főtér, izléses barokk polgárházak, impozáns templom, iskolák, hatalmas vásártér és jó kövezet azok a máig fennmaradt jellegzetességek, melyek kétségtelenül az örmény alapítókknak és utódaiknak köszönhetőek. De az ő emléküket hirdeti e tárgyi értékeken felül az a szellem is, amely polgári életkeretet biztosított, békés polgári foglalkozásoknak hozott megbecsülést és ezzel mindmáig érezhetően művelődési lehetőségeket nyújtott az új lakosság lelkileg hajlamos rétegeinek. Polgár város lett Szamosújvár. Élénk forgalmú, jó adófizető, eleven észjárású, új eszmék befogadására alkalmas, tehát nyugateurópai értelemben is város, olyan szín, mely a hazai tájakon, sajnos, meglehetősen idegen. Az örmények pedig, akik nagyjában a XIX. század kezdetéig kizárólagos lakói voltak Szamosújvárnak, méltán vívták ki a maguk számára az elismerést, még olyanoktól is, akik ezt irigységgel vegyesen nyilvánították. «Ez a kereskedés minden nemében gyakorlott nép, iszonyú marhafalkái számára jó piacokat talált a külföldön. Évenként eladnak az örmények a különböző országokban több mint százezer marhát és ha akadály (döghalál, árvíz, háború) nem állja útját a nyereségnek, elmennek a Magyar- és Németországgal határos felsőbb országokba is. Olaszországot is ez a hasznot kereső nemzet táplálja ugyanazon étkekkel.»⁴ Szamosújvár a

⁴ Historia domus, seu conventus Szamosujváriensis Fratrum Minor. strict. 1775.

XVIII. századi Erdélynek minden tekintetben jelentős helye volt, de József császár népszámlálása jól betelepült, polgárosult városokat talált mindhárom örmény központban, melynek lakossága akkoriban szinte kizárólag örményekből állt.⁵

Helység	Házak száma	Jogi népesség	A férfiak közül polgár
Szamosújvár	583	4,459	479
Erzsébetváros	498	3,398	288
Gyergyószentmiklós	236	2,366	200
Összesen	1,327	10,223	967

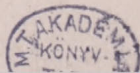
Az adatok tekintélyesek, hiszen pl. Marosvásárhelynek 5196, Besztercének 4566, Désnek csak 3097 lakója volt 1785-ben. A polgárok száma pedig Marosvásárhelyen 272, Désen 211, ami azt jelenti, hogy lényegesen kisebb volt a két helyen az iparosok és kereskedők súlya a városiak közt.

Említettük, hogy az iparok közül főként a bőrkikészítést és a bőrfestést űzték az örmények. A kordován- és szattyánkészítésnek mesterei voltak. Olyan jártasságra tettek szert, hogy az egész osztrák birodalom bőriparosainak irigységét felkeltették. A gyártási titkot végül is erőszakkal vette ki a szamosújvári örményektől Mária Terézia. 1770-ben Heiter Elek udvari tanácsos elnöklete alatt bizottság utazott a helyszínre és főleg az iránt érdeklődött, hogy «minémű matériálék kívántatnak a kecskebőrnek csáválására és minémű árban lehessen egymásfélét venni», valamint hogy «hány színűt csinálnak és melyik színűt lehet legkönnyebben készíteni, nem különben hogy melyik színnek megcsinálására volna még valami és melyik hejánosság.» Elgondolható, hogy nem egykönnyen

⁵ Thirring Gusztáv: Magyarország népessége II. József korában. Budapest. 1938.

Örmény ház Szamosújváron a XVIII. századból.

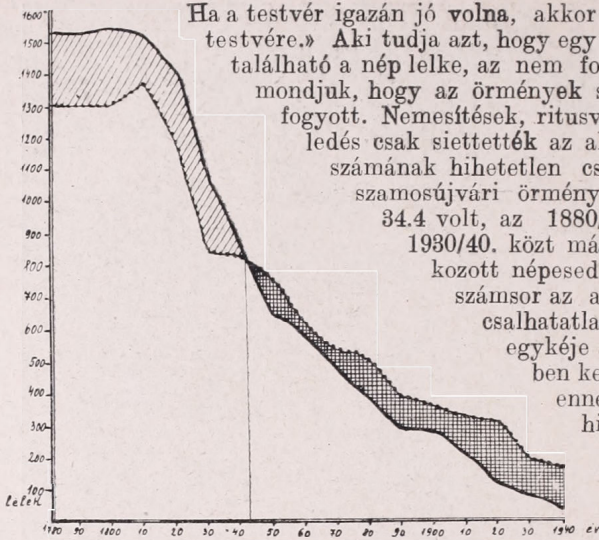

Ormény ház Szamosújváron a XVIII. századból.

született meg a válasz! Ilyenfélék vannak benne : «A fehérbőr elkészítéséhez kell : arravaló jó víz, hamú, mész, kutyasz..., szkumpia, fa, fonal ; a veresbőr anyaga : szőlő- és vadalmalevél, timsó, fonal, fa ; a feketéhez kell még korboly, ez a bányákban terem». ⁶ Az egykorú jegyzőkönyvek magyarnyelvűek, jelezve a későbbi teljes elmagyarosodást már 108 évvel a betelepedés után. «Némi ajándékok»-ról is szól még a jegyzőkönyv, amit a bizottság tagjai kaptak...

A hazai örménység hatalmának és gazdagságának tetőfokán állt Mária Terézia és II. József korában. A hosszú béke, mint mindenütt, itt is sokat épített és alkotott. Hatalmas örmény katolikus templom hirdeti Szamosújváron és Erzsébetvárosban a törzsökös polgárság anyagi erejét, a szamosújvári templomba még világhírű képet is szereztek Ferenc császártól 1806-ban, viszonzásul «a várostól kapott sok aranyért», — ahogyan a krónikás mondja... De a napoleoni háborúk, az utánuk következő gazdasági összeomlás már sokat ártott, nem különben a többi népelem felébredő öntudata, szervezkedése, beszivárgása. Ebből a korból való a panaszos ének : «Vesztünkre jött a sok idegen ide, — Kevés maradt a sokból nekünk, — Jól számítva is üres az erszényünk.» Majd : «Mert az üzlet semmit sem fog behajtani, — Oláh boldog, örmény pedig fog sóhajtani stb.» Ennél a népnél pedig az anyagi jólét mindenfajta fejlődésnek előfeltétele : ez a vonás az örménység lelkében gyökerezik. Ezt tükrözik a közmondások is. «Görbe lyukhoz görbe horog. — A jóllakott az éhesnek apróra aprít. — Az szokott ajándékot kapni, akinek sok kincse van. — Aki nem kereskedik, az sem nem nyer, sem nem veszít. — Mikor a fa kidől, van elég favágó. — A vízben a halnak nincs értéke. — Az arany kicsiny, de értéke nagy. — Ha a tyúk megkövéredik, többé nem tojik. — Amíg a kövér elsoványodik, a sovány éhenhal. — Mézemhez eljön a légy a távolból is. — Akinek kenyerét eszem, csak arra gondol az én eszem.» Az örmény közmondások közül azonban sok abból a szempontból is figyelemreméltó, hogy miként hirdeti a meggazdagodottak sokgyermekes-pártinak éppen nem nevezhető nézeteit : «Ha a szegény ember házasodik, egy szegényből kettő lesz. — A gyermektelen bánatos, de ezer a bánata annak, akinek gyermekei vannak. —

⁶ Szongott : Szamosújvár. 1398. 40—41. oldal.

A szamosújvári örmény katolikus születési és halálozási adatai az egyházi anyakönyvek alapján. (1780—1940)

———— = születés = halálozás

a városnak 1941-ben mindössze 6340 főnyi lakossága volt, de ebből már csupán 440 az örmény...

Még áll, bár hulló vakolattal, a szamosújvári örmény katedrális, csonkult toronnyal az erzsébetvárosi templom, feltűnik keleties szépségével egy-egy fiatal örmény leány, korai vénségével egy-egy vénasszony Szamosújvár utcáin, de a köztük élő és a távolról szemlélő egyformán jól tudja, hogy az «örmény kérdés» Magyarországon lezárult. Jó polgárok voltak, szépen, öntudattal, pompázatosan tudtak élni, nemesítőleg hatottak az alföldi puszták fiaira, vérük jótékony keveredést hozott a magyarba; sajnos, a kifinomodott kereskedelmi érzéket nem tudták átadni, sőt inkább őket mérgezte meg a kiegyezés utáni sok-sok társadalmi betegség: úratnámság, rangkórság, tódulás a hivatalnokpályák felé, üres politizálás, hazugneobarokkszemlélet. A kevés számú megmaradottnak már csak a mielőbbi teljés hasonlulás hozhatja meg az egyensúly-érzést; egy kivesző emberfajta utolsó tagjaiként élni romantikus, de magánossággal riasztó gondolat.

Hányan beszélik az ír nyelvet?

1936-ban végzett számlálás szerint (a három évnél fiatalabb gyermekeket leszámítva) beszélt az ír nyelvet

	lélek	lakosság
Münster grófságban	225,000	25 %-a
Connaught «	183,000	37 %-a
Leinster «	183,000	16 %-a
Ulster három grófságában	76,000	27 %-a
Az Ír szabadállamban	667,000	24 %-a
Észak-Írországban.	12,000	1 %-a

Uruguay népessége 1911-ről 1941-re megkétszereződött, amíg akkor csak 1.177,000 lakója volt, ma már 2.3 millió ember él földjén. Még többet is el tudna tartani, hiszen a népsűrűség még ma is igen gyér: csak 12 ember jut 1 km²-re.

K. F.

Az alaskai műút.

1942 tavaszán kezdték el építeni és december 1-én adták át a forgalomnak azt a 2720 km hosszú műutat, amely az Egyesült Államokat Canadán keresztül Alaskával köti össze. Az út nagyjában a Csendes óceán partvonalát követi.

RÜGEN

Írta WALLNER ERNŐ dr.

A Keleti tenger kisebb-nagyobb szigetei közül a partszerkezet következtében csak kevés tartozik a Német birodalomhoz. Legismertebb és 968 km² területével a legnagyobb Rügen. A pomerániai partvidéktől a helyenként 2 km-nél is keskenyebb Greifswaldi Bodden és Strela-Sund szoros útja választja el. A szigeten átmenő német-svéd forgalom gyorsítására öt évvel ezelőtt épült meg a Rügendam áthidalás, s ezzel a rügeni élet még közelebb került a belső országrészekhez.

Amikor a vonat elhagyta a hidat és eltűntek Stralsund tornyai, megvallom egy kis csalódásfélét éreztem. A tájkép nem mutatott újat és kételkedni kezdtem, vajjon érdemes lesz-e annyi időt eltölteni a szigeten, mint amennyit rászántam? De csalódtam. Rügen gyönyörködtet; leköt és oktat is a partjainak jellegében, alakulataiban, a települések külsejében és életében élénk táruló sok ellentét. Épülő és pusztuló partok, meredek sziklák és bársonyos homok, sötét erdők, napsütötte mezők, szűk völgyecskék és végtelen tenger, alig megközelíthető zugok és világforgalmi útvonal, szegényes halászfalvak és ragyogó világfürdők, megnyugtató, jóleső csend és fárasztó, lüktető élet, ez Rügen.

Felszíne és erősen tagolt partvonala a jégkorszakban és az azt követő korokban alakult ki. Alapját összetört és felbillent krétakori gyönyörű fehér mészkörögök alkotják. Közvetlenül ezekre került a jégkorszakban az északról származó hatalmas morénatörmelék. Amikor a térszín később 15—20 m-t süllyedt, csak egyes krétarögök és magasabb morénahalmok maradtak ki a tengerből. A pusztuló partok elhordott anyagából építette azután a tenger a szigetmagokat összekötő keskeny homoktúrzásokat: Schaabet, Schmale Heidet, stb. Így ma Rügen két legészakibb krétaröge a Jasmund és a Wittow félsziget. Összefüggésük a sziget kiterjedt középső részével igen laza, mert a megsüllyedt szinten nagykiterjedésű sekély öblöket, — a Jasmunder-, Breeger-Wieker-, stb Bodden — öntött el a tenger. Mivel nyugaton Hiddensee és Bug turzásai még nem zárultak össze, a messze benyúló Bodden öblök vize friss marad.

Az idegen többnyire délről érkezik és a sziget délnyugati és középső részén megállás nélkül utazik át. Siet elérni a tengerpart valamelyik fürdőjét vagy a Svédországba induló vasúti kompjáratot. A rügeniek előtt azonban kedves a szigetnek ez a része is, ahol a szántók aránya (66%) messze felülmúlja a birodalmi átlagot (44%). A kiváló rügeni roszfajta hazánkig, pl. a zirci apátság bakonyi birtokaira is eljutott. Ha Rügen belső tájait járjuk, hamarosan feltűnnek a rétek, szántók közepén elszórtan emelkedő fákkal benőtt gömbölyű halmok. Bronzkori sírhalmok ezek, számukat 2000-re teszik. Nagyságuk tekintélyes, van olyan is, amelyik 50 m-es kerülettel 12 m magas. Valóságos kis kilátók, ahonnan bájos kép nyílik a hullámos vidékre vagy a Boddenek víztükrére.

Sassnitz egy fél évszázaddal ezelőtt alig ismert falu volt. Lakossága akkoriban Bergennek, — a mezőgazdasági vidéknek s egyúttal a szigetnek természetes központjában keletkezett ősi székhelynek — egy tizenötöde volt. Ma lélekszámban (5000) elérte azt, további előretörése sem kétséges. Fejlődését három tényező szabta meg: a közlekedés, az ipar és az idegenforgalom. Mesterséges kikötője a legnagyobb a szigeten, kereskedelmi és haditengerészeti támaszpont. Külön látványosság a Svédország felé rendszeres, sűrű járatokkal közlekedő vasút komphajók. 1909 óta közlekednek a 114 m hosszú hajók, egyenként 8 gyorsvonati kocsit, vagy 16 teherkocsit fogadnak be. A kb. 100 km-es távolságot a svéd Trelleborgig 4 óra alatt teszik meg. A németek Közép-Európa északi hídfőjének tekintik s méltán, mert a szállított személyek száma az utolsó években már negyedmillió, az áruk mennyisége majdnem félmillió tonna körül járt.

A város számára ugyanolyan fontos az évről-évre megjelenő, mintegy 20,000 főnyi fürdővendég és kirándulósereg. A télen csendes szállók nyárra úgy megtelnek, hogy órákig kell lótni-futni, míg egy szobát kaphat az ember. Sassnitz nem a nagyvilági szórakozást kereső pénzes vendégek, hanem a kisebb igényű, de a természet szépségeiért annál inkább rajongók fürdőhelye. Hogy fürdője nélküli Rügen finom fővénységét, azt

fekvése magyarázza. De éppen ennek köszönheti, hogy partja már a közvetlen közelben is annyi tájképi szépséget nyújt.

Rügen meredek krétaszirtjei Sassnitztól északnyugatra régen híresek. Róluk hű képet adni nehéz feladat. A színpompá elkápráztat s nem látunk mást, mint zöldesen kéklő tenger fölött sűrű erdő koszorújából kiemelkedő fehér sziklákat, vagy a partszerkezet sajátosságai kötik le figyelmünket, s nem érünk rá mást, mint a természeti erők örök munkájának nagyszerű alkotásait csodálni. Aki a jég, a tenger, patak, levegő munkájának eredményeit együtt akarja szemléletes képből látni, az járja be Jasmund parti és erdei ösvényeit.

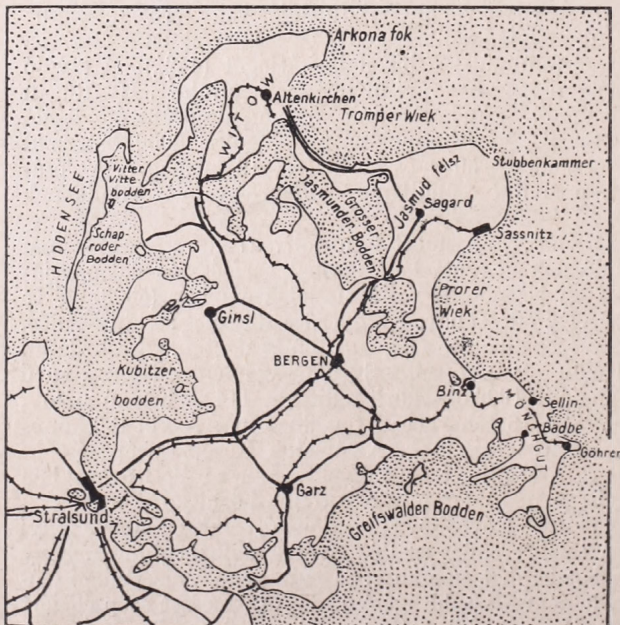
Jasmund félsziget krétatáblája erősen összetöredezett. Az egyes rögök a tenger felé eső északkeleti részükön magasabbra emelkednek a félsziget belseje felé lejtősöndnek. A lejtés azonban csak kevésbé érzik, mert a jégkorszak morénaanyaga az egyenetlenségeket kisimította. Ma a régi Jasmund szigetmag a pusztító erőkől megtépázva, megcsontkítva áll előttünk. A meredek part tövében vagy fenn a meredély szélén barangolva kaleidoszkópszerűen változik a kép. Legszebb a Sassnitz és Stubbenkammer közti partszakasz. A puha kőzetből álló partot a hullámok elég gyorsan pusztítják s az a jégkorszak óta mintegy 800—1000 m-t hátrált. Pompás abráziós terrasz keletkezett s ez ma már lassítja a tenger romboló munkáját. Az omló partról a vízbe kerülő anyag hamar szétesik és azt a partra részatosan kifutóhullámok oldalt vagy a mélybe ragadják.

A járható keskeny partszegélyt azonban nemcsak a meredek falban még épségben maradt vagy víz alá került lepusztult alapkőzet alkotja. Mintegy 10—20 m-es sávban sűrűn borítják ökolnagságú kövek. Szabálytalan alakjuk, vékony fehér réteggel borított külsejük, üveges kagylós törésük, sötétfekete tömör belsejük azonos eredetre utal. Kemény tűzkövek ezek, a krétakori tengerben élő kovavázú szivacsoknak köszönhetik keletkezésüket. A kőkorszak embere pompás szerszámokat készített belőlük, s a rügeni kőszerszámok híre messze elterjedt. Honnan kerültek ide ilyen hihetetlen tömegben? Csak fel kell nézni a parti sziklákra. Ott látjuk a krétaágyazva őket, a rögök kibillenése szerint hol vízszintes, hol hajlott rétegekben. Partomlásokkal kerültek a mélybe, de kemény és súlyos terhükkel a víz nem tud megbirkózni. A tűzköveken kívül néhol nagyobb tömegben, néhol csak elszórtan hatalmas sziklatömbök is feltűnnek. Vala-

mennyi gömbölyűre kopott, látszik, hogy valamilyen erő simára csiszolta. Közlelebről szemügyre véve, azt látjuk, hogy egymástól színben, összetételben eltérők.

Ezeket a kőtuskókat a jégkorszak gleccserei hordták messziről Rügenre. A sassniti múzeum gyűjteményében a különböző kövekből egy-egy kis eredeti kődarab van odaerősítve egy térképre és zsinórok mutatják a származás helyét. Aki a parton, — ha csak unalmában is, — jól megnézte a köveket, itt felismeri bennük a Gotland szigetről származó mészkövet, vagy a svéd Dalarnéból való porfirt, esetleg a rapakivit az Aaland szigetelekről.

De térjünk vissza a 10 km hosszúságban húzódó magányos parti ösvényre. Nyugodtan végigmehetünk rajta,

Sassnitz, Rügen legforgalmasabb városa. Kedvelt fürdőhely.

pedig néhol a tenger és a sziklafal közt alig egy méter széles. A Keleti tenger dagálya csak néhány cm, csendes időben a víz felől nem kell meglepetéstől tartani. A fehér krétarétegekre felülről sárgás agyagpép esúszott, olyan helyenkint, mintha egy óriási festő csurgatott volna rá ecsetjéből. A tűzkövek és vándorkövek közt bukácsolva, a síkos krétán vagy márgán járva, kerülgetve a fokokat, át-mászva ledült régi fatörzseken, lassanként fárasztó lesz az út. Jó volna már feljebb kerülni a hús erdőbe. Fenn a meredek peremszélén a túlhajló fák törzsei helyenkint olyan dűlőfélben levők, s koronájuk annyira a mélységbe tekint, hogy szívesen szabadulnánk a lassan feltámadó szorongás érzésétől is.

Végre egy rés. A meredek fal kis időre megszakad. Erdő ér le a partig. Egy kis patak siet a tengerbe. Arasznyi széles víz és mégis az vágja a rést. Igaz, segítségére volt az anyag is. A kréta mégis keményebb mint az agyag s ahol ez váltja fel, ott vāj eróziós szurdokokat a lefutó víz. A szurdokok visszavágódnak s aki a felső sétányt választja, minduntalan kénytelen a szurdokokon átkapaszkodni. Így hát messzebb kirándulásra mégis csak a legkényelmesebb a kis parti hajó. Ez azonkívül, hogy nem fárasztó, még sokkal áttekinthetőbb képet is ad. Nem pótolja, de kiegészíti a parti sétát.

A jasmundi part bizarr alakú szirtjei közül különösen kettő emelkedik ki szépségével. Egyik a Wissower Klinte, a másik a Königsstuhl. Előbbi, mikor majd három évtizede először láttam, füves védősapkát viselt, emlékeztetve a déltiroli földpiramisokra. Az idén a kis gyeptakaró már eltűnt róla, s a szirt pusztulása gyorsul. A 119 m magas Königsstuhl a rügeni partok legfeltűnőbb kiemelkedő szirtje. Alakját az erózió kívül annak a vetődésnek köszönheti, amelynek mentén a szomszédos röghöz — a kis Stubbenkammerhoz — képest felmagaslott. Fehér színe messze kiválik a környező zöldből és évente felfrissül a téli fagy nyomán. Ez valósággal lehátmozza a lágy kréta legfelső elpiszkolódott réseit. Olyan tiszta és puha a Königsstuhl krétsziklája, hogy letört száraz darabjával írni lehet. Meg is látszik a környező padokon.

Jasmund keleti részét gyönyörű bükkös fedi, helyenként megjelenik a fenyő is és olyan hűvös, éles a levegő, mintha magas hegyek tetején járnánk. A tenger mérsékli a felmelegedést és így a napsütötte helyek és az árnyékos részek közt érezhető a különbség. A talaj és a növénytakaró közti összefüggésnek is szemléletes példája Rügen. Ahol a

vizet rosszul átbocsátó kréta közel kerül a felszínre, az erdőtakaró az uralkodó; szemben a lazább jégkori hordalékokkal, ahol a szántók az elterjedtebbek. Ezért is bukkanunk az erdő mélyén gyakran lápos tavakra. Az élelmes rügeniek annyi történetet és mondát mesélnek, hogy nehéz volna eldönteni, mi a hitelt érdemlő. De a sok üzleti élelmesség láttán, amely sokszor a legszebb helyek hangulatát csak rontja, nem is érdemes foglalkozni velük. Csak a Königsstuhl közelében emelkedő régi gyűrűs vár sáncai és a sok feltárt halomsír mutatja, hogy a regéknek valami alapjuk mégis van.

A félsziget nyugati részén hiányzik a nyílt tenger rombolása s csak ott találunk meredek krétafalakat, ahol az ipar a kitermelésre nagy fejtőket nyitott. A nyersanyagot 30 gyári üzem dolgozza fel, de főként csak tisztítja és iszapolja. A nagy fehér pogácsák keresett árucikkek s a kivitelre kerülő mennyiség meghaladja az évi 100,000 tonnát. Drótkötélpályákat és a Jasmundi Boddenben külön kikötőt építettek a szállítás megkönnyítésére. A rügeni nyerskréta felhasználása igen sokoldalú. A német műgumi — a buna — egynegyedrészen mészből készül, s erre a rügeni kréta kiválóan alkalmas. Irókrétának kissé zsiros ugyan, de jó a cementgyártáshoz s megtaláljuk a festékekben, kittben, fogpépekben, képkeretek aranyozása alatt, töltőanyagként a bakelitben stb.

Rügen másik két nagy félszigete már külsejében is elárulja, hogy a kréta háttérbe szorul. Wittow legészakibb pontján a meredek parton még 40 m magasságig emelkedik a krétarög, de a kibillent rög dőlése olyan nagy, hogy alig egy-két km-re már a 40—50 m mély kútfúrások sem érik el. A termékenyebb felszínt mindenütt szántók foglalják el, ezek a tenger felé egy méterre közelítik meg a szakadékokat.

Az erdő teljesen hiányzik. Az Arkona fok az egész mecklenburgi és pomerániai partvidéknek legmesszebbre kiugró része, s ezért Nordkapnak is nevezik. Előtte a Keleti tenger legsűrűbben járt hajóútja, s a fok a legfontosabb jelzőállomások egyike. Világítótornyának fénye a tengerszint fölött 80 m magasságból 40 km-re ellátszik, ködszirénáját pedig már 20 km távolságból lehet hallani. Rügen partjain másutt is villognak a fényjelek és szólnak a szirénák, hiszen a kilométerre benyúló abráziós terraszon nem egy hajó futott már zátonyra.

Az Arkona fok keskeny végét 2—300 méter hosszúságban hatalmas, 10—12 méter magas földsánc keríti le. Első pillanatra látható, hogy emberi alkotás. Ősi szláv törzsek olyan földvárat építettek itt, mint amilyen nálunk a Tihanyi félszigeten az Óvár. Az arkonai Jaromarsburg a szláv pogányságnak volt egyik utolsó mentsvára. A víz felől a meredek part, a szárazföld felől a sánc védte azt a templomot, amelyben fegyveresek őrizték a négyfejű Swantewit pogány isten szobrát. A pusztuló parttal együtt a templom alapjainak egy része is a mélységbe zuhant, de a közelmúltban végzett ásások megállapították helyét. A pogány szláv papság hatalmát mi sem mutatta jobban, mint hogy

távoli európai szláv népek — mint a csehek is, — ajándékokat küldtek Rügenre. Waldemár dán király, amikor kancellárjával és hadvezérével — Absalon püspökkel — 1168-ban a szárazföld felől bevette a várat, századokra kiható csapást mért a szláv uralomra.

Ha magunk elé nézegetve ballagunk az országúton Arkona felé, feltétlenül figyelmesek leszünk a különböző kövekből készített régi útburkolatra. Szürke, fekete, vörös kövek tarka összevisszaságban. Valamennyi a tengerpart tömbjeiből való. Amilyen mértékben szedte ki a lakosság a köveket, olyan mértékben

Skandináviából származó vándorkövek a rügeni parton, Binztől délre.

sietette a part pusztulását, mert megfosztotta természetes hullámtörő gátjától. Ma már tilos a kőszedés, de a sziget belsejében lépten-nyomon látjuk, milyen méreteket öltött az a múltban.

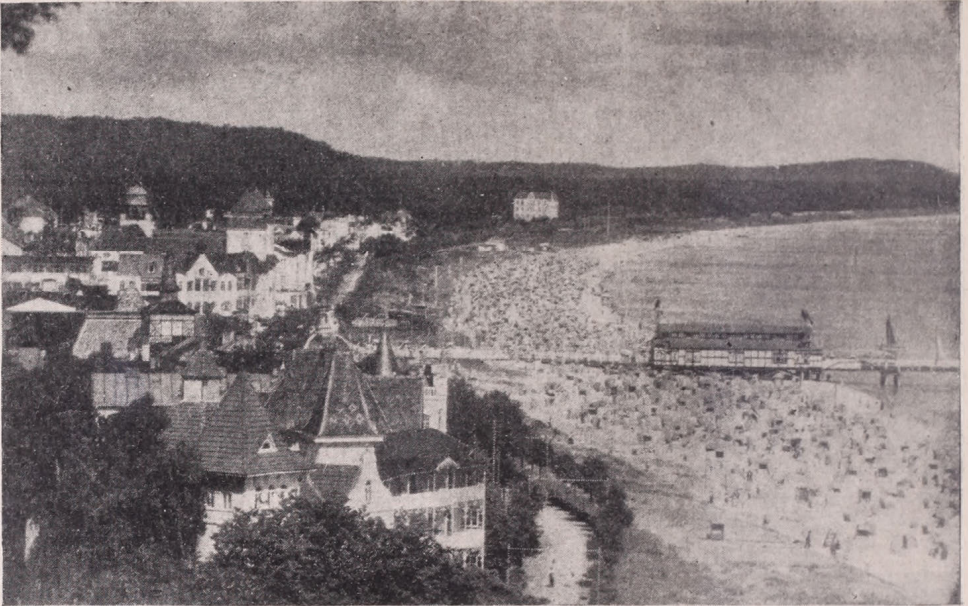
Rügen délkeleti félszigetének — Mönchgutnak — partja nem olyan érdekes. A szigeten ény—dk irányban áthúzódó végmoréna magaslatai a tenger pusztításai nyomán hirtelen végződnek. A part meredek és ha a kréta sehol sem kerül is a felszínre, emlékeztet Jasmundra. A pompás lombos erdők előtt a sekélyvizű abráziós terraszon elegendő a nyári fürdőélet számára. Itt és a homokturzásokon keletkezett a kedvelt fürdőhelyek egész sora. A tenger idáig már csak a legfinomabb tisztára mosott kvarc szemeket szállította, s ezért a legkényesebb öltözékben is le lehet heveredni. Rügen fürdői változatosak és minden társadalmi réteget és igényt kielégítők. Van köztük csendes, igénytelen családias jellegű épügy, mint élénk nagyvilági, fényűző. A legelőkelőbb Binz, a Jasmundot Mönchguttal összekötő turzás déli végén. Nyüzsgő, mozgalmas a binzi bársonyos fővenypart képe délelőttönként. Homokvárak, kosarak ezrei között és előtt néhány héten át valósággal tobzódnak a levegő, napsütés élvezetében azok, akik a házak kősvatagában munkaidejük alatt olyan kevéssé jutnak hozzá. Délutánra már változik a kép, a terzene vagy erdei sétányok felé vonzódik a tömeg, hogy este azután visszatérjen a megszokott szórakozásokhoz: a fényesen kivilágított báltermekhez, hangversenyekhez, előadásokhoz. Fehérkesztyűs közlekedési rendőr irányítja a forgalmat, s esténként messze világítanak Binz parti sétányáról az ívlámpák. Némelyeket talán úgy vonzanak, mint lepkéket az esti fény, mások talán kerülik, miközben elgondolkoznak, mint vesztette el természetes báját itt is, ott is a part. — Így volt ez a béke idején.

Sehol sem történt Rügenen emberi munka nyomán olyan átalakulás, mint itt. Göhren, Baabe, Sellin, Binz még a lassan fejlődött fürdőhelyek típusai, de már épül Binztől északra az új tömegekre váró, kollektív életformára szabott, 20,000 vendéget befogadó KDF (Kraft durch Freude) fürdő. A német szabadidő-mozgalom egyik legnagyobb alkotása ez. A fürdőtelep 10 km hossza mellett csak $\frac{1}{2}$ km széles, és belső részén teljes hosszában újonnan épített műút és vasút kíséri. Állami intézmény, egyetlen hatalmas zárt szállodaüzem, külön kapukkal és pályaudvarral. A tengerparton 6 km hosszú és 30 m széles sétány épül, közepén széles nagy kiugró térfokkal. Az a törekvés, hogy a munkafront valamennyi pihenő tagja egyenlő elhelyezést stb. kaphasson, 5 emeletre és kb. 5 km-re terjedő homlokzatra volt szükség. Így a munkásvendégek mind-egyikét kettesével-hármasával tengerre néző szobákban lehetett elhelyezni, melyekhez még pompás kis napozó erkély is tartozik. Berendezésük a kirándulóhajók ízléses, tiszta, egyszerű kabinjaira emlékeztet. Az igazgatóság, a tisztviselői kar épületei szerényen az erdőben, a tengerparttól távolabb húzódnak meg.

Olyan az egész, mintha a Dunapartot a Margithídól a Horthy Miklós hídon túlig egy célt szolgáló, azonos stílust képviselő palotasor szegélyezné. A közepén csarnok és díszes térség, kétoldalt pedig 5—5 előreugró épület tagolja az egészet. Az utóbbiakban helyezték el a közös étkezőket, társalgókat stb. A KDF fürdőtelep ma nagy kérdőjel; befejezése a birodalom sorsán múlik. Törekvése azonban úttörő. Meghagyja a szomszédos régi fürdők társadalmi és egyéni sajátságokat figyelembevevő sokrétű életét, s melléjük állít egy újszerű, a közösséget ápoló életet. Fel-tárja a tengerparti pihenés

A meredek part puha krétarétegei gyorsan pusztulnak.

Binz, Rügen leglátogatottabb fürdője.

szépségeit olyanok előtt, akik arról álmodni sem mertek. Ma még nyersek az épületek, üres ablaknyílások merednek mindenfelé, de az építkezés amerikai arányai s a népközösség vezérlő gondolata így is lenyűgöző hatást keltő. Utak, vágányok, csővezetékek, daruk, gépek mindenfelé. Nehézséget csak a süppedő homok jelent. Elég negyed-félóránnyra elhagyni a betonból vagy talpfából készült utakat s már verejtékezünk. Nehéz a gyaloglás.

A ma is épülő turzások — Rügen geológiai képződményei között a legfiatalabbak — sincsenek minden érdekesség híján. A Schmale Heide északi részén, a KDF fürdőtől nem messze, borókabokrokkal tarkított tűzkőmezőket találunk. Déli tájra emlékeztető idegenszerű kép. A mezők hullámos felszíne, a kövek párhuzamos hátaiba történt rendeződése, a tenger munkájára utal. Az szállította ide őket Jasmund krétarögéről. A Schmale Heide és Schaabe partvonala az uralkodó széliránytól és gyakoribb hullámveréstől elfordult. Ezért rajtuk a dűnek sem magasságban, sem terjedelemben nem veteledhetnek a nyugat felé néző turzásokéival. Viszont annál inkább sikerült az erdősítésük. Keskeny földszalagjukat a nyílt tenger és Boddének (öblök) közt mindenütt pompás fenyvesek borítják.

Hiddensee magasra emelkedő szigetmagva rügeni típus, de kiterjedésének aránya fordított: a homokdűne, itt az alacsony terület a túlnyomó. Ezért és nyugati fekvése miatt, nem is számítják a szoros értelemben vett Rügenhez. Érintetlen, zárt voltát igyekszik külsőségekben is fenntartani. Hajóösszeköttetése több irányban jó, de az autóközlekedés tilos rajta ma is. Hiddensee fürdőhelyeinek csendje és korlátlan szabadsága új színekkel gazdagítja a rügeni fürdők változatos képét.

Egy és negyed százada alapította Putbus hercege az első fürdőt s ma a sziget fejlődésében a fürdőéletnek van vezető szerepe. Ennek segítségével tüntette el a harmincéves háború óta megismétlődő háborús pusztítások nyomait. Az abból az időből származó nagybirtokok felszámolására is most kerül sor. Idegenforgalom és mezőgazdaság pótolja a halászat évek óta csökkenő hozamát. Rügen a százados svéd uralom megszűnte után csak 1815-ben került Poroszországhoz, majd a birodalomhoz, de gazdasági élete azóta annak szerves részévé vált. Ma a Keleti tengernek nemcsak legnagyobb, hanem legszebb és leggazdagabb német szigete.

OROSZORSZÁG BÁNYAKINCSEI

írta SZENTES FERENC dr.

Érthető, hogy Oroszország belső gazdasági élete napjainkban az általános érdeklődés előterében áll. Oroszország alatt Kelet-Európa tájegységének a Szovjet főmhatósága alatt álló részét értjük. A Szovjet közel 18 millió km² területével Földünk legnagyobb politikai egysége, melyből kb. 4·7 millió tartozik Európához. Több mint 100 milliós sztyepplakóságának nagyobb része azelőtt főleg földműveléssel foglalkozott, az utóbbi 25 évben azonban a proletarizálódás következtében a nehézipar és bányászat soha nem hitt módon lendült fel.

1914 előtt Oroszország bányatermelése a világ termelésében általában nem játszott vezető szerepet. Ma az Északamerikai Unió, Nagybritannia és Németország után a negyedik helyet foglalja el. Ez annál feltűnőbb, mert a nehéziparban óriási veszteségeket okozott az 1917. évi politikai összeomlás és az ezzel járó forradalmak, polgárháborúk rombolása. A gyárüzemek nagy részét leállították és a rend csak fokozatosan állott helyre.

A tervszerűen irányított építési munka 1922 körül indult meg. Nagyobbarányú, áttekintően nagyvonalú irányítás 1927-ben kezdődött, az ötéves tervek (1928—32, 1933—37, 1938—42) kidolgozásával kapcsolatban. Pontos statisztikai adatok nem állanak rendelkezésünkre. Az egymással gyakran ellentmondó becslések általában bizonytalanok, ami nyilvánvalóan a Szovjet politikai célzatosságának következménye.

A Szovjet nehézipar-politikája az ötéves tervekkel kapcsolatban elsősorban az önelátásra törekedett. Ezt gyakran még a jövendélmezőség rovására is biztosítani kellett. Később, amikor a külföld felé megindult áruforgalom révén a kezdethez szükséges gép- és felszerelés-anyagot már beszerezték, a külföldi szállítások csökkentek. Amíg tehát az első időben a mindenen való tömegtermelés volt a cél, később a külföldi fémipar beszerzéséhez szükséges csereforgalomra irányult a termelés. Harmadik termelési időszaknak lehet tekinteni az aranytermelés egyoldalú fokozását, abból a célból, hogy a külföldi gépbehozatal értékét arannyal fedezhessék. Amíg Lenin idejében az aranytermelés csak a fogászat szükségletét óhajtotta fedezni, Sztalin 1927 óta a gépbehozatal értékét már arannyal egyenlíti ki. Ilymódon a Szovjet aranytermelése 10 év alatt a hétszeresére emelkedett. Legutóbb mindinkább az alacsonyabb termelési költség elérésére és a jobb minőségi termelésre törekednek. Ezzel szemben a bányatermékek kivitele csökkenőben van, sőt az 1914. évi exporttal szemben gyakran jelentéktelenre zsugorodott. A termelés mennyisége a háború kitörésekor olyan egyensúlyba jutott, hogy további emelkedés nem várható, sőt egyes fémekben, pl. mangán-, vasércekben visszaesésére számíthatunk. Másrészről a réz-, ólom-, nikkeltermelés további fejlődése várható.

A bányászat óriási arányú fejlődésével kapcsolatban a bányatermékek szakszerű felkutatására nagy geológus- és kutatógárdát kellett kiképezni, amire a Szovjet rendszeren nagy súlyt helyezett. 1938-ban állítólag 12,000 szakképzett geológus tanulmányozta a Szovjet területét, tehát Szibíriát is számítva minden 15,000 lakosra jutott egy geológus. (Magyarországon minden 1/4 millió emberre jut csak egy). A telepek felfedezésével többszáz geológus és mintegy 100,000 aranykutató foglalkozott. Moszkvában a geológiai kutatóintézet mellett külön ritkaföldeket kutató intézetet is szerveztek. Meg kell azonban jegyezni, hogy mindezek a bányakutatások nagyjából a már régóta ismert bányavidékek környékére szorítkoznak és csak kisebb százalékban vezettek újabb bányavidékek felfedezéséhez. Az ötéves tervek erőltetett termelés mellett is a bányászat a tervezett mennyiségnek csak 70—90 %-át termelte. Pl. az olajtermelésben 75 %-ig, a széntermelésben 81·5—93·5 %-ig érték el az előirányzatot. A túlzott termelési követelményekkel szemben gyakran szabotázsok hátráltatták a fejlődést.

A bányák kiépítéséhez szükséges tőkét csak részben fedezik a bányák tartaléktőkéjéből, általában azokat az állam maga fedezi egyrészt rövidlejáratú hitelekkel, másrészt az állami bank hozzájárulásával. A bányatermelés további fejlődését jórészt előkészítették. Ügyszintén az újabb nyersanyagkutatások is jelentős eredményhez vezettek. Az első idők gigantomániájával szemben mostanában a közép- és kisbányák üzemeit helyezik

előnybe. A termelés szervezete az állami kapitalizmus. Eleinte a Moszkvában székelő trust-központ irányította komisszáriátusával a bányászatot a nehézipar keretein belül. Újabbban az egyes bányavidékek bizonyos önállóságot, illetve szabadkezetet kaptak. A szibériai aranyosásnál pl. a magángazdaságot is engedélyezni kellett. Mivel általában eladás nincs, csak elosztás, a termelési ár, minőség, szállítási költségek stb. a termelésnél eleinte nem jöttek számításba. Ily módon a termelés 1927 óta minden bányatermékben a világtörténelemben példátlan módon növekedett. 1913-tól 1938-ig a termelés általában háromszorosára, négyszeresére, sőt többszörösére emelkedett, másrészt újabb bányatermékeket (aluminium, nikkel, kálsó) is felkutattak.

Legutóbb a bányatermelés a jobb minőség és alacsonyabb önköltségi ár elérésére törekedett. Ezt részben gépesítéssel, másrészt a személyi teljesítmény növelésével (Sztahanov-mozgalom) kívánták elérni. Pl. a donyeci szénbányászatban legutóbb már olyan nagyok voltak az előírt teljesítmények, hogy azt már csak túlórázással és a szabadidő felhasználásával tudták elvégezni, havi 260 rubel fizetés mellett. Pl. egy vájárnak egy nap alatt 1,5 m magas széntelepből 5,3 m³-t kellett lefejtetni. Így gyakori volt a levonás és a büntetés, a munkából való elmaradásért pedig deportálás járt. Természetesen a túlhajtott munkával kapcsolatban a balesetek is szaporodtak. Szénbányákban 20 %-ban alkalmaztak női munkásokat és 15—16 éves gyerekeket. Az átlag teljesítmények pl. az 1936. évben még így is a ruhrvidéki átlagteljesítményeknek alig több mint a felét tették. Olajtermelésben a motorizálási szükséglet több mint hatszorosa az amerikainak, amihez hozzá kell még számítani a rossz útviszonyokat stb. Olajtermelésnél szakmunkásokban is hiány van, a kereslet pedig gyorsabban növekszik, mint a termelés.

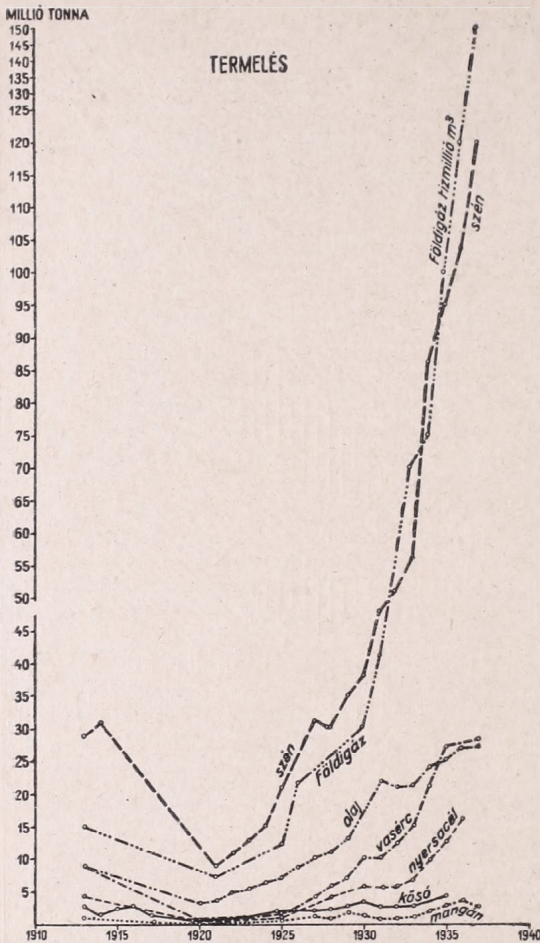
Az egyes bányatermékek elterjedését a mellékelt összefoglaló földtani térképen tüntettük fel, a termelést pedig grafikusán ábrázoltuk. Nézzük meg most az egyes bányatermékeket külön-külön.

Szén. Orosz adatok szerint a Szovjet szénben a világ legazdagabb területe. 1800 m mélységig számítva, a szénkészletet 1654 milliárd tonnára becsülik. Ha ennek a készletnek jórésze jelenleg gazdaságosan nem is termelhető, mégis az Északamerikai Únióval, Kínával és Németországgal vetekszik az első helyért. A szén a devonkortól a harmadkorig mindenféle rétegben és a legkülönbözőbb minőségben található. Legfontosabbak a karbonkoriak és ezek közül is a Donyec medence antracitja, gázdús feketeszene és kokszszenesze. Itt kb. 25,000 km² területen 89 milliárd tonna készletből az össztermelés 80 %-át nyerik. A moszkvai szénmedence négyszer akkora kiterjedésű területén csak 12 milliárd tonna a készlet, mely gyenge (4500 kal.) minőségű barnaszénnek felel meg, habár szintén karbonkorú. Az Ural nyugati lábánál Pecsora vidékén lévő kisebb szénterületek karbon- és permkorú feketeszenesze nem kokszosítható, a kohászatban használhatatlan és a kedvezőtlen fekvés miatt az Ural ércet feldolgozásában nem jöhet számításba. Az ukrainai harmadkori barnaszének a nagyiparban kisebb jelentőségűek. Újabbban német szervezésre a volhiniai tőzegtelepek (3600—4000 kal.) kitermelésére Varsó központtal egységesítés indult meg. A tőzegkészlet 150 milliárd tonna, ami a világkészlet fele.

Meg kell említeni a Szibíriában, az Ob felső folyásánál lévő Kuzneck szénmedence karbon-jura kori kőszénét is. Ez a nagyjövőjű terület a Donyec medence készletének kb. négyszeresével részben az urali értelepekhez szállít szenet, viszont onnan kap ércet a kuznecki kohókba. Vladivosztokot is kuznecki szénrel látják el. A szállítási nehézségek és nagy távolság miatt ez az óriási szénterület még nem exportképes.

Oroszország többi kisebb szénterülete is csak a helyi szükségletet látja el. Szénleparlasi termékekben azonban (kátrány, szurok, benzol, toluol, xyol, naphtalin) jelentős, és ebből több mint 100,000 tonnás exportja volt. Itt említjük a charkovi szénkémiai intézet eljárása szerint készülő szénhidrálási műbenzint, valamint a kisebb széntelepek föld alatt, a telepben történő gázosítását, ami egyes helyeken gazdaságilag is eredményes, pl. a Don vidékén Garlovka-nál és Lizitszanszknál, de a moszkvai medencében és Azovi tengernél eredménytelen maradt.

Földolaj. Orosz számítások szerint itt vannak a világ legnagyobb földolaj-készletei. A feltárt készletet 883 millió tonnára (az összkészlet 10 %-a), a valószínű készletet 4,000 millió tonnára és a remélhető készletet ugyanannyira becsülik. Termelés szempontjából az első hely a Kaukázus környékén itt is elsősorban Baku és környéke, ahol az

Ural és Volga közötti területen akarják felépíteni a második Bakut. Itt az alsókarbon homokkövekben csak két olajsztint van, de ez nagy területen ismert és az iparvidékhez közelebb fekszik. Istimbaj környékén (Szamara és Ufa között) 200-nál több fúrászt telepítettek, részben amerikai gépfőlszereléssel és a területet nagyon reményteljesnek mondják. A többi olajterület viszonylag kis jelentőségű.

A Szovjet a világ olajtermelésének 10·5 %-át szolgáltatja, de csak a saját szükségletére termel. A kivétel jelentéktelen, 1932 óta a negyedénél kisebbre zsugorodott, mert a szükséglet 1930 óta 1500 %-kal emelkedett. A hadsereg fogyasztása pl. 1937-ben közel félmillió tonna volt. Régebben az össztermelés egyharmadát exportálták, legutóbb azonban ez csak 4 % volt (1·1 millió tonna). A termelés rohamos fejlődését a mellékelt grafikon híven ábrázolja. A tíz olajtrust azonban még távolról sem érte el azt a gépfőlszerelést, ami a tervszerű fúrásprogram eredményes keresztülviteléhez szükséges. Az egész olajtermelést finomítóknak dolgozzák fel: 77 %-ot Baku, 12 %-ot Groznij, 5 %-ot Maikop környékén. Legfontosabb termék még mindig a világító olaj (kerozin), amit a mezőgazdasági gépek, traktorok, ipar stb. használnak fel.

A továbbiakban úgy a termelés, mint az elosztás tekintetében óriási fejlődésre számítanak. A termelés további fokozása a közeljövőben alig várható, eltekintve attól, hogy a Szovjet az amerikai vállalatoktól feladott és Angliától megszerzett perzsiai olajvidékre is szótart, úgyszintén az afgán olajokra is bejelentette igényét.

Nemesérc. A Szovjet aranytermelését a legszigorúbb államtitokként kezeli, úgyhogy az adatok csak durva becslések. Állítólag a világtermelés második helyét foglalja el, sőt a vezetőhelyre törekszik és tíz év alatt termelését hétszeresére emelte. Oroszországban és külföldön felhalmozott milliárdos készletek a forgalmi pénz 25 %-át fedezik, úgyhogy a továbbiakban ugyan a termelés további növekedése várható, de az üzemek már igyekeznek hasznothajtók is lenni. A jövő termelést főleg az urali telérekéből várják: Miasz, Berezov, Cseljabinszk, mert a híres szibíriai aranyosók, melyek 1913-ban a termelés 75 %-át szolgáltatták, állítólag gyorsan kimerülnek. Ázsiában Kazakisztán érceihez óriási reményeket fűznek (Szovjet Transvaal!), de nagyon is kérdéses még, hogy itt a remény mennyire teljesedik.

Ezüstöt csak az ólom-cink-rézkohók melléktermékeként termelnek, főleg a Kaukázusban (Sedon).

A platíntermelés tekintetében a titoktartás még nagyobb. Főtermelő Kraszni Uralszk a Középső Uralban, ahol a kiterjedt mosókat már ismételtén átdolgozták. Baggertermelés mellett még a 0·004 gm⁸-es platínamosók fejtése is érdemes, bár helyen-

ként 1,5 gm³-es érc is előfordul. A Déli Uralban a platina arannyal és krómvas-ércekkel együtt is előfordul a telérekben. 5 g/t érc-tartalom mellett a fejtés hasznos és nagy jövővel kecsegtet.

Vasérc. A rendkívüli mennyiségű és különböző minőségű vasércből Oroszországban van talán a világ legnagyobb készlete, 267 milliárd tonna. Bányászatuk is annyira fejlődött, hogy egy évtized alatt termelését megháromszorozta, vezetőhelyre küszködött fel és a termelés további fokozására törekszik. Az orosz nehézipar azonban még így is alig jut kivitelre.

Legjelentősebb bányavidék Krivoj-Rog Ukrajnában, az össztermelés kétharmada innen kerül ki. Az 57 %-os vasérc 9 % kovásvat, kevés foszfátot és kén-t tartalmaz. készlete 1200 millió tonna. A gyengébb minőségű, 30—40%-os érc készletét az előbbi háromszorosára becsülik. 8-8 millió tonna nyersvas termeléséhez a szenet a közeli Donyec medencéből kapják.

Keres fésziget vasérctelepei és kohói szintén fontosak. Kisebb jelentőségű Közép-Oroszországban Lipetek, Kurszk, az Urallába, összesen 1-2 millió tonna nyersvas-termeléssel, amelyhez a szenet szintén a Donyec medencéből szállítják. Ezek is óriási kiterjedésű telepek, de vastartalmuk már jóval kisebb. Az Uralban Magnitaja Gora magnetit-érc, Orszk, Blagodad, Vizozkaja Gora (Nizsnij-Tagilzsknál), Bakal (Csejlabinszk közelében), együtt 2-6 millió tonna nyersvasat termel, a szenet részben a Donyec medencéből, részben pedig az említett szibíriai Kuznekből nyerik.

Acélnemesítő érc. Régebben Oroszország fedezte a világ mangánszükségletét, most azonban India, Nyugat- és Dél-Afrika mellett világpiaci jelentősége felére csökkent. Legfontosabb telepek a Kaukázusban Csiaturi és Labinszk 160 millió tonna készlettel és Nikopol a Dnyepnről 190 millió tonna készlettel. Kisebb jelentőségűek az újabban felkutatott urali telepek Orenburg környékén.

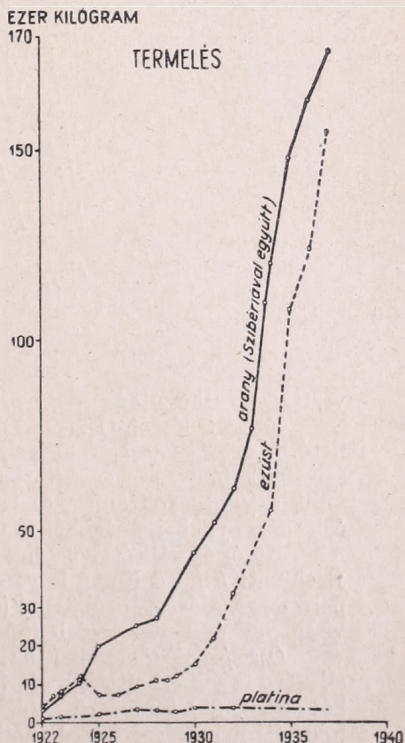
Az Ural 32—35 %-os króm-ércet Szaranovszkájából (Nizsnij-Tagilzsk kerület) és a Dél-Uralban Don szkoje környékéről 1936 óta már nem kerülnek kivitelre.

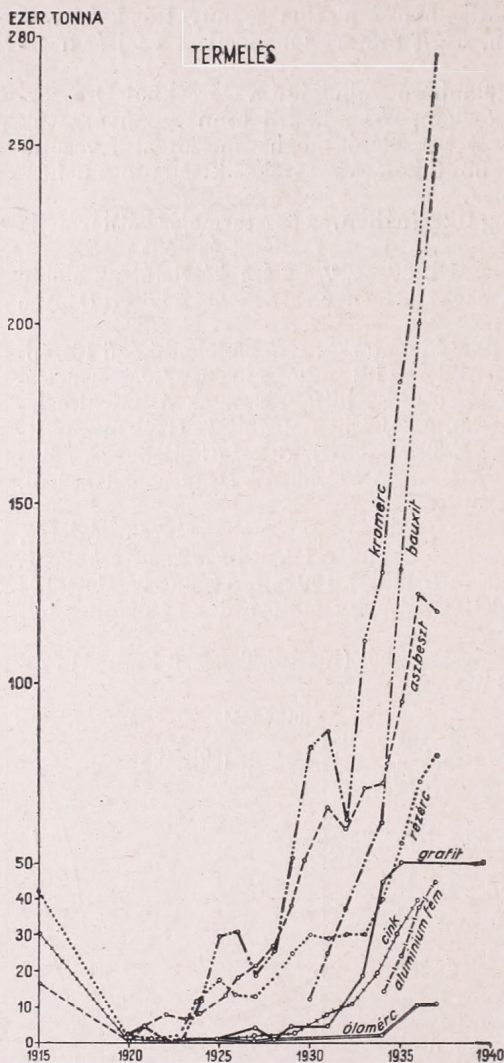
Az Uralban molibdént, vanadiumot, kobaltot a nikkellel együtt termelnek, de mindezekből behozatalra is szorul. Wolframot Nyugat-Szibíriában és Transzbajkálban bányásznak.

Tarka fémek. Az orosz érc-termelésnek ez a leggyengébb pontja, és bár termelését rézből háromszorosra, ólomból harmincszorosra, cinkből 2,5-szeresre emelte, még mindig behozatalra szorul, a kereslet pedig rohamosan növekszik.

A réztermelés a tervgazdálkodás legfeltűnőbb eredménye. Régebben fontos kiviteli áru volt, most azonban a növekvő termelés mellett is behozatalra szorul, főleg a villamosítás fejlődése miatt. Az urali bányák 7/8-ad részét szolgáltatják, ahol több mint 3 millió tonna 2-8 %-os réz-ércre számítanak a kontaktmetamorfikus kőzetekben (Pisimn, Tanalik, Bogomolovszk stb.). A transzkaukázusi érc (Kedabek, Sangesu) szerényebb jelentőségűek, készletük kb. 3/4 millió tonna. A Kola félszigeten (Montse Tundra, Norilsk) a nikkellel együtt melléktermék gyanánt lelik. Óriási készletek vannak még Szibíriában Kaszakisztán és a Balkas tó környékén. A több mint félmillió tonna képességű 11 rézkohót csak 1/6 részben használják ki. Valószínű, hogy ilyen erőltetett termelési-költségek mellett a világ nagy bányáival nem tudnak vetekedni.

Onérből csak Szibíriában vannak kisebb készletek. A legfontosabb ólom- és cinktelepek Ázsiában

vannak, a kaukázusiak kisebb jelentőségűek. Cinkérctelepeik kiterjedtek, de gyenge minőségűek, ólomból azonban a termelés elég az önellátásra.

1933 óta az új kutatások eredményeképpen a nikkelt bányászat elég jelentős. Közép- és Dél-Uralban szerpentin-masszívumok nikkelszilikátjait fejtik. (Res, Szverdlovszktól keletre és Orszk). Gyenge minőségű (0,2—1,4 % Ni) készletüket kb. 1/4 millió tonnára becsülik. A Kola félszigeti Montse Tundrával együtt 1938-ban 2500 t. nikkelt termeltek. A nikkelt behozatal még fokozottan növekszik.

Alumíniumércből a hiány szintén állandóan növekszik. Tihvincs környékén a legutóbb fölfedezett devonkori laterites bauxit gyenge minőségű. (Évi termelés 1/4 millió tonna). Az Ural keleti lejtőjén valamivel jobb bauxitot is találtak.

Kénest a Donyec medencében Nikitovka környéki 0,2—0,3 %-os homokkő-impregnációból termelnek. A szibériai leleteket még nem fejtik.

Magnéziumot Szolikamszk kálisótelepeinek karnalitjából és a Krim félsziget keserűsóból gyártanak. Antimon és kadmium csak Ázsiában akad, ebből behozatalra szorulnak. Az Uralban és Kaukázusban ritkafémeket és uránércet is termelnek. Kéntelepeket a középső Volga mentén újabban fedeztek fel. Ként piritből (Ural) és szénmosók pirit melléktermékéből is nyernek, külkereskedelmi jelentősége nincs, 1935-ben több mint félmillió tonnát termeltek.

Ipari ásványok. Oroszország grafit, aszbeszt és csillámentermelése a világon első helyen áll. Aszbesztből kivitelre is jut. Utóbbi a Közép-Uralban és Ázsiában termelik. Tűzálló magnezitből Satka község környékén Cseljabinszk kerületben 110 m

vastag 2 kilométer hosszú réteget tártak fel, ez a világon a legnagyobb telep.

Foszfát Közép-Oroszországban különböző rétegekben, óriási kiterjedésben található. A mezőgazdaság szükségletét ellátják, de kivitelre kevés jut. Kivitelre a Kola félsziget (Chibinszk) óriási kiterjedésű apatitja kerül. A Murmanszk vasút mellett, több mint egymilliárd tonna készletével ez a világ legnagyobb telepe, 1933-ban kezdték óriási arányokban fejteni és flotálni.

Kősó- és kálisótelepekből a legfontosabbak Orenburg, Ukrajnában Artemovszk és Bachmut. A felső Kama folyásánál Szolikamszk környékén 1917-ben fedezték fel a perm-kori óriási kálisótelepet (4 milliárd tonna valószínű készlettel). A nehéz szállítási viszonyok és a növekvő belföldi szükséglet miatt kivitelre így sem lehet számítani.

Összefoglalva: mondhatjuk, hogy Oroszország az önellátást a növekvő szükséglet ellenére is sok tekintetben elérte és a világ első bányatermelői sorába emelkedett, ami kétségtelenül a tervszerű gazdálkodás eredménye. A nagy távolságok, szállítási és helyi földrajzi nehézségek (ég-hajlat stb.), valamint a proletariátus szervezet miatt azonban a

nemzetközi piacon alig szerepelhet. Általában azt mondhatjuk, hogy a Szovjet önellátás terén az Északamerikai Unió után következnek. Hadi fontosságú anyagokkal bőven el van látva, és a bányatermelés további fejlődésére a geológiai adottságok magvannak.

Ahhoz, hogy az orosz bányatermek ne csak dumping formájában, hanem gazdaságos termeléssel a világgazdaságban állandó szerephez jussanak, szükséges a jelenlegi szervezet lényeges megváltoztatása és a technikai felszerelés további javítása. De még így is sok olyan telep lesz, amelyiket a földrajzi adottságai miatt jövedelmezően használni nem lehet.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A gyapottermelésről.

A világ gyapottermelése a két világháborút elválasztó 20 esztendő folyamán 35%-kal emelkedett, holott ugyanezen idő alatt a Föld népessége csak 23%-kal szaporodott. Ilyenformán a gyapotmennyiségnek fedeznie kellene az emberiség 10-gyasztságát még akkor is, ha az igények, tehát a szükséglet bizonyosfokú növekedését is számításba vesszük.

A most dúló háborúban sem a termelés, hanem egyedül az elosztás igazságtalansága okozza a helyenkint érezhető gyapothiányt.

Az utolsó évek gyapottermelése az Egyesült Államokban, Egyiptomban és Brit-Indiában emelkedett legnagyobb mértékben. Az 1942. év 28 millió bálát kitevő világtermelésének fel az Egyesült Államok déli feléből került ki, s mennyisége jóval felülmulta az előzetes számítását és becslést. A rendkívül jó termés, másfelől az európai piacok hiánya következtében a tőzsdén jegyzett gyapotrészevények 37 pontot vesztek. Az USA kormányja a súlyos pénzügyi veszteségek elhárítása céljából szigorú rendeletet adott ki a gyapottermelés korlátozása és a gyapot árának szabályozása tárgyában.

Japán az egyetlen a tengelyállamok közül, amely nem küzd gyapot-inséggel. Celebes déli részén és a Szunda szigeteken ugyanis hatalmas gyapotültetvények kerültek birtokába s a termelés fokozására, új ültetvények létesítésre ösztönzi a bennszülött lakosságot.

Az európai tengelyállamok és szövetségeseik a lehetőség határán belül maguk igyekeznek enyhíteni súlyos gyapotinségüket. Bulgária 70,000 ha kiterjedésű gyapotültetvénye a legnagyobb a Balkánon, de termése nem fedezi az ország belső fogyasztását sem. Ezért a bolgár kormány elrendelte, hogy az arra alkalmas talajú és időjárású vidékeken minden birtokos köteles saját házi szükségletén felül 5 ha gyapotültetvényt létesíteni és termését a közellátás céljaira beszügyeltetni.

Olasz földön nagy multja van a gyapottermesztésnek. Sziciliában az arabok honosították meg ezt a fontos ipari növényt s onnan hamarosan átkerült Dél-Itáliába. A nagy fölfedezések idején azonban a Közelkelet olesó és jó gyapottal árasztotta el Itáliát s az olasz gazda több hasznos hajtó termények termelésére tért át a versenyképtelen gyapot helyett. Napoleon szárazföldi zárata idején, majd 1860—65 között az amerikai polgárháború következtében elmaradt gyapotszállítmányok pótlására újra megindult az olasz gyapottermesztés, de igazi föllendülést csak 1930 után, az önellátás eszméjének terjedése s főleg az abesszín háború szankcióinak hatására ért el. Ma már nemcsak Sziciliában, Szardinián és a félsziget déli részében, hanem a kiszáritott Pontini mocsarak, sőt Ravenna környékén is hatalmas területen aratják a legjobban bevált, kisázsiai eredetű ú. n. Acala-gyapotot. Ma már a terméseredmények is kielégítőek. Átlag 140 gyapottermés szolgálhat 1 kg gyapotrostot, a rostszálak hossza 28—29 mm. A tudományos vezetés és gondos művelés következtében az olasz gyapottermelés ma már világviszonylatban is gazdaságosnak és kielégítőnek mondható, de korántsem fedezi a sűrűn lakott, nagy ország szükségletét. P. J.

Európa legnagyobb völgyzárógátja

a Főkormányzóság területén Roznównál rekeszti el a Dunajec völgyét. A gát hossza 550 m, magassága 35 m, tárolómedencéje 17 km² területű, 235 millió m³ befogadóképességű. A tárolt víz hajtóerejét 70 ezer lóerőre becsülik és úgy számítják, hogy a később felépítendő erőmű évi 126 millió kilowattóra áramot termelhet. A völgyzárógátnak azonban elsősorban az a hivatása, hogy a Visztula vízállását szabályozza és kereken 200,000 ha árteret vízmentesítsen. A száraz időszakban kinyitandó zsülipek a Visztula vízszintjét 25 cm-rel fogják emelni s így a hajózást a folyam felső részén nagyon elősegítik.

P. J.

A román kőolaj szállítása a Dunán.

A romániai kőolaj természetes és olésó útja a Duna. Már a háború előtt tekintélyes tankhajó flotta állt a román kőolajszállítás szolgálatában s ez a flotta a különböző országok között így oszlott meg:

	A hajók száma	Befogadó képesség t.	% kereken
Németország	128	90,000	45 %
Jugoszlávia	42	32,000	16 %
Románia	50	26,000	13.5 %
Nagy-Britannia ..	—	22,000	11.1 %
Magyarország ...	—	—	5 %
Franciaország ...	—	—	5 %
Bulgária	—	—	3.5 %

Ezekon kívül hollandi, belga és svejci tartályhajók is közlekedtek a Dunán. A mai háború megnövelte Németország kőolajszükségletét, ezért két német vállalat újabb tartályhajók építésébe kezdett és az új hajókat gyors egymásutánban állítja szolgálatba. Végső tervek szerint a tartályhajók számát 300-ra, befogadóképességüket 200,000 t-ra emelik. A hajók évente négyszer tehetik meg az utat oda-vissza a román kőolajkikötők és Németország között, tehát így összesen kereken egy millió tonna kőolajat vagy kőolajterméket szállíthatnak anyaországukba.

P. J.

Bulgária gyógynövénykivitele.

Bulgária változatos talajú, hosszú, napsugaras nyarú földjén 300-nál több értékes, vadon nőő gyógynövényt számláltak össze. Ezek közül mintegy 50 azoknak a fajtáknak száma, amelyek gyűjtésre és a gyógyárkereskedelemben való bevonásra érdemesek. A gyógynövények értékesítése egészen új, de állandó növekedést mutató foglalkozási ág Bulgáriában. 1934-ig 200 kg-ot meg nem haladó gyógynövény, csaknem kizárólag hársfatea került kivitelre. 1936-ban alakult az első gyógynövény-kereskedő cég és 1940 óta szabályozza törvény és ellenőrzi minőségileg állami hivatal a begyűjtött gyógynövények forgalmát. 1936-ban 370 q, 1937-ben 800 q, 1938-ban 2150 q, 1939-ben 7210 q volt a bolgár gyógynövény-kivitel. 1940-ben 13,110 q-ra, 1941-ben 17,600 q-ra, 1942-ben 75,000 q-ra emelkedett a kivitel, az utóbbi kivitel értéke $\frac{1}{4}$ milliárd leva volt.

P. J.

Épül a transszaharai vasút.

Idestova 100 évre tekint vissza az a terv, amely vasúttal akarta összekötni az Atlasz-vidéket a Szahara nyugati részén keresztül a felsőguineai partvidékkel. A kényelmesebb tengeri összeköttetés azonban mindvégig keresztülhúzta a számításokat. Most, hogy Franciaország el van vágva a Szaharától délre

fekvő gyarmataiba vezető tengeri úttól, nem is beszélve arról, hogy egyéb tengeri gyarmataival is megszűnt a tengeri összeköttetés, nagy erővel láttak hozzá a franciák a régi és még ma is nagy jelentőségre számot tartható terv keresztülvételéhez. Az anyaország jelenlegi élelmszer- és nyersanyaghiánya a mozgatórugója az évszázados terv végrehajtásának. De nemcsak gazdasági, hanem — amiről általában most nem igen beszélnek a francia politikusok — nagy katonai érdekek is fűződnek a terv megvalósításához. A vasút létrejöttével kitűnő, csupán légi úton megzavarható összeköttetés lenne Franciaországnak a nyugatafrikai népes gyarmatok bőséges embertartalékával, amely eddig is a legmegbízhatóbb színes katonák — gondoljunk a szenegál lövészekre — adta a francia hadseregnek.

A nagy szükség gyors munkára sarkalta a gyarmati kormányzatot. A vasút egy része már készen áll. Orántól Bou Arfán keresztül Kenadsáig lefektették már a síneket. Kenadsának volt ugyan összeköttetése az algériai Mostaganem kikötővel, de ez csak keskenyvágányú volt. Már ennek a résznek kiépítése is nagy gazdasági előnyt jelent Francia-Északafrika számára. Kenadsa medencéjében ugyanis gazdag széntelepek vannak és az angol szénbehozatal megszűntével az üzemeket kényszerűen pihentető gyárak újra felvehetik a munkát.

A terv szerint a vonal innen egy ősi karavánutat követve Adraron keresztül vezetne a Niger könyökéig. Itt a vasút kettévágazna, egyik ága a folyó felső folyása felé vezetne és Dakarnál érné el az Óceánt, a másik a folyó mentén haladva a felsőguineai vasúthálózatba kapcsolódna.

Nagyobb technikai akadályok eddig még nem merültek fel. A sziklás terep a vasút építését jelentősen megkönnyíti, a vándorló dűnék ellen pedig csak néhány helyen kell a pályatest emelésével védekezni. Nagyobb nehézség azonban, a mai viszonyok között, a vasúti sínek gyártásához szükséges acél előteremtése. Békeidőben a francia nehézipar elég nagy teljesítőképessége ezt az akadályt könnyen elháríthatta volna, ma a sokféle nyersanyaghiányhoz az acélhiány is csatlakozott.

Az újabb fordulatok, az angolszász partraszállás stb., ismét kétségessé tették a tervek végrehajtását

K. F.

Punta Arenas.

Újra Punta Arenas a neve a 24,000 lakosú chilei kikötővároskának, melyet 1928-ban a délamerikai kontinens első körülhajózója tiszteleire *Magellanos* névre kereszteltek át.

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: JÓZSEF kir. herceg Őfensége.

TISZTIKAR :

Elnök : Cholnoky Jenő dr., nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök : Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Kolozsvár).
Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Főtitkár : vitéz Temesy Győző dr., gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Titkár : Pósané Ormos Jerne, tanár.
Könyvtáros : Dubovitz István, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros : Koch Ferenc dr., keresk. középisk. tanár.
Ellenőr : Bacsó Nándor dr., a Meteorológiai Int. adjunktus.
Ügyész : Erődi-Harrach Tihamér dr., ügyvéd.

Didaktikai Szakosztály elnöke: Bodnár Lajos, gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK : *

Cholnoky Jenő dr., ny. egyet. tanár,
Budapest.
Farkasfalvy Kornél, ny. gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, ny. főigazg., Bpest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen).

Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója.
vitéz Somogyi Endre vezérőrnagy, a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.
Erődi Kálmán dr., ny. tanügyi főtan.
Farkas László dr., gimn. igazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. fő-igazgató, lev. tag. Pécs.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., egyet. m. tanár.
Halász Gyula, író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.
Hézsér Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. igazgató.
Irmédi-Molnár László dr., őrnagy.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag, Kolozsvár.
Kádár László dr., egyet. m. tanár, főisk. tanár, Újvidék.

Kerekes József dr., mezőgazd. kísérletügyi assisztens.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marcell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Németh József, ny. gimn. igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., egyetemi tanár.
Schwalm Amadé dr., középisk. tanár.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., ny. igazgató, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan. alezredes, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., százados.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

Tagjainkhoz!

Megjelent és még kapható a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1943. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz **TEMESY GYŐZŐ dr.**, a Magyar Földrajzi Társaság főtítkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal, bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk az emlékezetes magyar évfordulók-kal, a magyar föld és nép multjával és jelenével. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnék minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Baktay Ervin dr.: Körösi Csoma Sándor emlékezete.

Irmédi-Molnár László dr.: Reguly Antal emlékezete.

Cholnoky Jenő dr.: Az erdélyi svadásokról.

Bulla Béla dr.: Újabb balatoni kérdések.

Bacsó Nándor dr.: A «szeszélyes» magyar időjárás.

Fodor Ferenc dr.: Visszafelé a honfoglalás útjain.

Rónai András dr.: A mai Magyarországhatárjai.

Réthly Antal dr.: Hegyi obszervatóriumot és magashegyi kutatóintézetet a Horthy-csúcsra!

Takács József dr.: Új természeti nevek Magyarországhatárjain.

Mendöl Tibor dr.: Az új szentistváni hazanépei.

Kerekes József dr.: A kővágóórsi «madáritatók».

Haltenberger Mihály dr.: Hogyan alakult ki Budapest?

Láng Sándor dr.: Borsafüred.

vitéz Temesy Győző dr.: Maradok a Temesköz mellett!

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Takács József dr.: Európa háborúja a Szovjetunió ellen.

Irmédi-Molnár László dr.: A távolkeleti hadszíntér földrajza.

Hézszer Aurél dr.: Az USA és a közép-amerikai helyzet.

Wallner Ernő dr.: A közélkeleti hadszíntér.

Kéz Andor dr.: Szibíriáról.

Szabó Pál Zoltán dr.: A Balkán-félsziget földrajzi erővonalai és Magyarországhatárjain.

Koch Ferenc dr.: A Mozambique csatorna földrajzi és hadászati jelentősége.

Pécsi Albert dr.: A két táborra szakadt világ.

Simon Béla dr.: Rengésálló épületek.

Gunda Béla dr.: A műveltségi formák vándorlása.

III. A földrajz tanítása.

Karl János dr.: Földrajzi tudásunk értékelése.

Bodnár Lajos dr.: A földrajz tanulás műhelyéből.

Gesztli Lajos dr.: A földrajz és a film.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Melléklet: *Ázsia 63/95 cm-es 7 színű térképe.*

A zsebkönyv bolti ára 3-40 pengő. Tagjaink 2-80 pengős kedvezményes áron kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvétellel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

**BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.**

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10— pengő

Egy-egy szám ára 1*20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—¹/₂ 3 óráig.

TARTALOM:

Tonelli Sándor: A Vatikán, Európa legkisebb állama. — *Iff. Bakay Lajos dr.*: Xántus János californiai utazása. — *Peja Győző dr.*: A drávaközi táj életéből. — *Irodalom*: Debreczy Sándor dr.: Kőrösi Csoma Sándor csodálatos élete. Réthly Antal dr.: A hegyi obszervatóriumok és a Horthy-csúcs. — *Ismeretések és hírek mindenfelől*: A világ nyersolajtermelése. Lavinakutyák. Mohamedánok a Balkánon. A görög narancstermelés. Horvátország népessége és közigazgatási beosztása. Olaszország gyapottermelése. Nagy kininhiány Indiában. A tengerentúli búzafeleslegek.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

7331. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

6. SZÁM

A VATIKÁN, EURÓPA LEGKISEBB ÁLLAMA

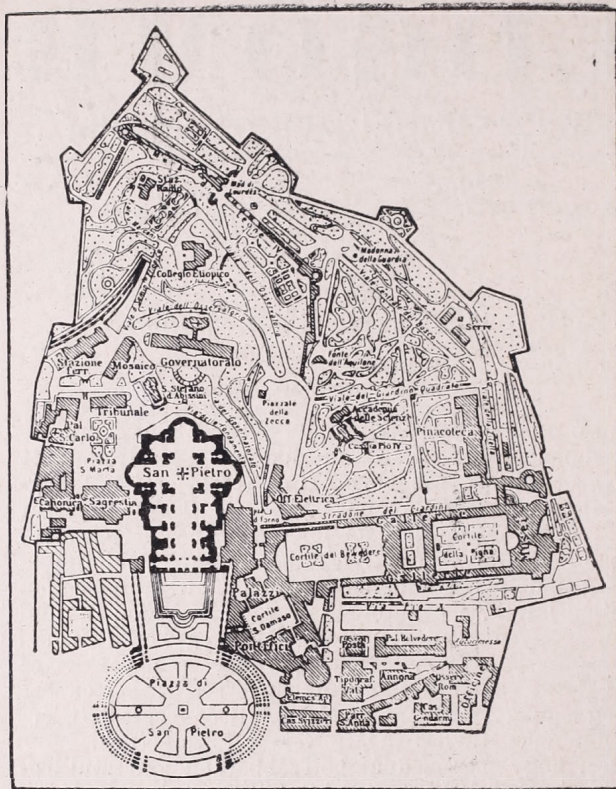
Írta TONELLI SÁNDOR

Azt hiszem, kevés újságolvasó embere van a világnak, aki legalább képről ne ismerné a római Szent Péter templomát és az előtte elterülő ovális teret, amelyet Bernini csodálatosan szép, négyes oszlopsora zár körül. Ha a tér bejáratánál megállunk azzal a huszonöt méter magas obeliszkkal szemben, amelyet Caligula császár hozatott el Heliopolisból, jobbkéz felől, magasan a tér fölé emelkedve látjuk a sajátképeni Vatikán palotáit, a pápai lakosztályok és egyházi főhatóságok épülettömbjeit. Ott, ahol az oszlopsor a pápai épületekhez kapcsolódik, van a híres bronzkapu, a Portone di Bronzo, a Vatikán díszbejárata. A kaputól felfelé vezet a szintén Bernini tervezte díszlépcső, a Scala Regia, amelyen az idegen uralkodókat, egyházi és világi főméltóságokat, hivatalos látogatások alkalmával, a svejci gárda és a pápai nemes testőrség sorfala között a kihallgatásra szokták felkísérni. Építészeti szakértők azt állítják, hogy a Scala Regia a világ legnagyobb méretű megtervezett és megépített lépcsőzete; nincs még egy lépcső, amelynek távlati hatása vele vetekedhetnék.

A bronzkapu arról nevezetes, hogy felszázadnál hosszabb időn keresztül legfeljebb egyik szárnyát nyitották ki. Amikor 1870 szeptember 20-án az olasz csapatok a Porta Pia mellett tört résen betörték az örök város területére és Róma elfoglalásával betetőzték Olaszország egységesítésének munkáját, a világi hatalomtól megfosztott pápa bezárkózott a Vatikánba és tiltakozásának jeléül bezáratta a Portone di Bronzo egyik szárnyát. Ezt a kapuzárnyat csak 1929 február 11. után nyitották ki ismét, mikor az új, fasiszta Olaszország kormánya a lateráni szerződéssel rendezte az egyház és állam közötti viszonyt, s elismerte, hogy a pápa mint szuverén uralkodó, teljes felségjogokat gyakorol a Vatikán területén. Ezzel a lateráni szerződéssel, amely Mussolini államművészetének egyik legszebb bizonyítéka, a Vatikán jogilag megszűnt része lenni Rómának és Olaszországnak. Szűkre szabott keretek között helyreállt az 1870-ben megszűnt egyházi állam, vagy ha úgy tetszik, újonnan létrejött a Vatikán-állam, Európa legkisebb állama. Ez a kis állam hivatalosan Stato Città Vaticano nevet visel, s a Szent Péter templomon és a szoros értelemben vett vatikáni palotákon kívül a vatikáni kerteket, múzeumokat és a különböző kormányzati épületeket foglalja magában. Hozzá tartozik még a Vatikán-államhoz a Szent Péter templomának a Bernini oszlopsorával körülvett előtere; itt azonban a rend fenntartását, külön megállapodás alapján, nem a Vatikán fegyveres ereje, hanem a római rendőrség végzi.

Nagynak a Vatikán-államot semmiesetre sem lehet mondani. Egész kiterjedése 44 hektár, vagyis nem egészen fél négyszögkilométer. Ezt még Monaco is, amely azelőtt Európa legkisebb államának számított, 1,2 km² területével több mint háromszorosan túlszárnyalja. San Marino 61, Liechtenstein 159, vagy Andorra 452 km² területükkel a Vatikán mellett már valóságos nagy államoknak számítanak. Összehasonlításul esetleg meg lehet említeni azt is, hogy Budapest közigazgatási területének kiterjedése 194,4 km². Ha a Vatikán-állam területe kicsiny is, jelentőségben hol maradnak el a többi európai államok az egész világra kisugárzó erkölcsi és politikai befolyása mögött! Nemzetközi politikai kapcsolatok tekintetében a Vatikán a legelső nagyhatalmak-

A Vatikán térképe.

választotta székhelyül a leégett lateráni palota helyett. Az utána következő pápák számtalan átalakítást, bővítést, hozzáépítést és újjáépítést hajtottak végre az eredeti vatikáni épületeken. Különösen a reneszánsz óta alig volt pápa, aki valamivel ne járult volna hozzá a Vatikán bővítéséhez, szépítéséhez és kincsekkel való gazdagításához. Így képződött a kereszténység nagy templomának árnyékában az egyházi és világi célokra szolgáló épületeknek, intézményeknek, múzeumoknak, gyűjteményeknek, képtáraknak óriási tömege, melyekben az elmúlt évszázadoknak páratlan művészeti kincsei és kulturális értékei halmozódtak fel. De ezeknek a kincseknek ismertetése, Michelangelo, Raffael és Bramante művészetének méltatása a művészet- és művelődéstörténetnek, nem pedig a Vatikán-államot ismertető kis cikknek a feladata. Aki a Vatikán művészeti kincseit akarja megismerni, bőven válogathat a legkiválóbb szakkönyvekben, amelyek már egész könyvtárat is megtölthetnek.

A Szent Péter templom és a sajátképeni vatikáni paloták mögött legyezőszerűen szétterjedő formában, bástyaszerű falak határolják a Vatikán-állam területét. Ezek a középkorból származó és többször átépített falakon belül még egy régebbi fal is húzódik, annak a városfalnak a maradványa, amelyet IV. Leó pápa építtetett a szaracénok támadásai ellen. Rómának máig is meglévő városfalai még a császárok idejéből származnak, a császárok azonban csak a városnak a Tiberis balpartján fekvő részét vették körül falakkal, míg a jobboldalon fekvő Janiculus és Vaticanus megőrizte szabad jellegét, s villákkal, kertekkel, szőlőkkel volt telezsűrve. Amíg állt a birodalom és erős hadsereg őrködött az örök város biztonsága fölött, falakra nem is nagyon volt szükség. Az V. századtól kezdve azonban idegen hordák többször megtá-

kal állítható egy sorba. Épen most pedig, a második világháború idején, amely az egész emberiséget két részre szakította, jelentősége még sokszorosan megnövekedett. Parányi területén igazán minden megvan, ami egy összetett állam igazgatásához és nemzetközi jellegű ügyeinek viteléhez szükséges.

A Vatikán-állam legfontosabb részét természetesen a Szent Péter templom és a közvetlenül hozzá csatlakozó pápai paloták alkotják. A Szent Péter templomhoz a kereszténység legrégebbi hagyományai fűződnek. Az őskeresztény bazilika, melynek helyén a kereszténység mostani legnagyobb temploma áll, Péter apostol állítólagos sírja fölé épült, Nero cirkusának közvetlen szomszédságában, amely az első keresztények számtalan vértanúságának volt színhelye. A kora középkor pápai azonban nem a Vatikánban, hanem a lateráni palotában székeltek. A Vatikánt 1377-ben, az Avignonból való visszatérés után XI. Gergely

madták és kifosztották Rómát. A IX. század második negyedétől kezdve az afrikai szaracénok tették bizonytalanná Itália partvidékeit és fosztogató csapataik nem egyszer elég messze behatoltak a félsziget belsejébe. 846-ban egy nagyobb szaracén csapat, amely Ostiánál szállt partra, egészen Rómaig nyomult és a Tiberis védtelen jobbpartján kifosztotta Szent Péter és Szent Pál régi bazilikáit. IV. Leó pápa ekkor rendelte el ennek a városrésznek falakkal való körülépítését, s a Vatikán és a környező városrészek ekkor nyerték róla a Città leonina nevet.

A terület, melyet a Vatikán bástyafalai körülvesznek, a régi Mons Vaticanus hullámos-dombos lejtőit foglalja el. Ezen a virágágyakkal, rétekkel, bokrokkal, cserjékkel, szobrokkal, kápolnákkal tarkázott területen, amelynek méretei legfeljebb egy tisztességes nagyságú parkkal hasonlíthatók össze, emelkednek a katolikus egyház és a Vatikán-állam igazgatásának legkülönbözőbb épületei.

Ha rátekintünk arra a kis városrajzra, amely a Vatikán-állam területét ábrázolja, nem nehéz megállapítani, hogy a 44 hektáros államterület már meglehetősen tele van rakva épületekkel. A Szent Péter templomtól balra a különböző egyházi hivatalok, jobbra a múzeumok, képtárak, könyvtárak, tudományos akadémia, svejciok kaszárnyája, személyzeti lakosztályok már azelőtt is meglehetősen nagy területet foglaltak el. A lateráni szerződés óta a Szent Péter templom és falak között, részint új épületek egész sora emelkedett, részint már fennállott épületek a megnövekedett szükségleteknek megfelelően tetemesen kibővültek. Közvetlenül a Szent Péter templom mögött épült fel az új kormányzósági és nem messze tőle az igazságügyi palota. Ezek mögött van a világhírű mozaikiskola, amely egyúttal a római templomok mozaikműhelye is, valamivel távolabb az etiopiai kollégium és még feljebb a dombon, az obszervatórium és az ultraerős rádióállomás, amelyet maga Marconi épített és rendezett be. De a vatikáni múzeumok és képtárak közvetlen szomszédságában is sok új épület emelkedett. Ott van a villamos áramfejlesztő telep, amely a Vatikán összes épületeit ellátja árammal, a pápai paloták, múzeumok és a falak alkototta hosszúkas négy-

Szent Péter tér. Jobbra a vatikáni palota, a második emeleten a pápai lakosztályok.

Vatikán: Kormányzósági palota és a Szent Péter templom kupolája.

szögben pedig a postahivatal, a legkülönbözőbb műhelyek, garázsok, az Annona nevű élelmezési központ, amely a legmodernebb sütődékkal, húsfeldolgozó üzemekkel és hűtőkészülékekkel van berendezve, különösképen pedig a nagy vatikáni nyomda, amely a legtökéletesebb ilyenmű intézmények közé tartozik és negyvennél több különböző írásjegy-rendszerrel való nyomásra van berendezve. Ott nyomják a vatikáni posta bélyegeit is, amelyek különösen a Vatikán postahivatalában feladva, bélyeggyűjtők körében nagy népszerűségnek örvendenek. Van azonban a Vatikánnak pénzverője is, ahol a szuverenitás kidomborítására, inkább jelképesen, pénzt is vernek. Súly, besztás és érték tekintetében a Vatikán pénzei pontosan az olasz pénzeknek felelnek meg. Az egyes érmeiken Szent Péter és a mindenkori pápa képe látható. Van egy száz líras aranypénz is, Krisztus képével; ez azonban most nincsen forgalomban. Hogy a kis államnak a világgal való összeköttetése minél teljesebb legyen, még vasútat is kapott, amelyet alagúton vezettek be a területére. Hozzávetőlegesen a Vatikán-állam épületei mintegy 60,000 m² területet foglalnak el s a szobák, termek, folyosók, kápolnák és mindenféle egyéb helyiségek száma az ezerötszázat éri el. Ez az adat a háború kitörésének idejéből való; azóta ezek a számok bizonyára lényegesen emelkedtek.

A legutolsó évek alatt ugyanis a Vatikán-állam túlszűfolttsága még jobban meg-növekedett. Azoknak az idegen államoknak követségei, amelyek diplomáciai összeköttetést tartanak fenn a Vatikánnal — és ma már alig van állam, amely a szent-szék mellett ne tartana követet, vagy más diplomáciai meghatalmazottat — a Vatikán-állam területén kívül, Rómában laktak és ott volt a hivatali helyiségük is. A Vatikán csekély kiterjedése mellett nehéz lévén az elhelyezkedésük, az olasz kormány ehhez hallgatólagosan hozzájárult. Amint azonban a háború egyre szélesebb méreteket öltött és mind több állam került hadiállapotba Olaszországgal, ezeknek az ellenséges országoknak szentszéki képviselői nem maradhattak olasz területen és kény-

telenek voltak beköltözni a Vatikán területére, ahol hirtelenében mindenféle épületeket bővítettek ki és alakítottak át számukra. A tengelyhatalmakkal szövetséges államok szentszéki képviselői természetesen továbbra is Rómában maradtak. Könnyen érthető, hogy ebből a helyzetből a legkülönbözőbb nehézségek és bonyodalmak állottak elő, amelyeket sokszor csak nagy diplomáciai ügyességgel, tapintattal, és jóindulattal lehetett megoldani. Azt az összes állan ok, még az ellenségek is elismerik, hogy az olasz kormány nemcsak pontosan betartotta a lateráni szerződésből folyó kötelezettségeit és nemcsak nem gördített akadályokat a Vatikán és az ellenséges országok diplomáciai érintkezése elé, hanem még ahhoz is hozzájárult, hogy esetenként az ellenséges államok diplomáciai személyzetének tagjai és ezek hozzátartozói a Vatikánt elhagyva, olasz területen keresztül a semleges külföldre távozzanak és onnét a Vatikánba visszatérjenek. A Rómától északra fekvő littorai repülőtér nem egyszer volt ellenséges országok szentszéki megbízottai érkezésének és távozásának színhelye. Újabban, minthogy egész Európában úgyszólván a Vatikán az egyetlen fixpont, amelyet nem rendített meg a világháború földrengése, a vatikáni követségek száma még meg is szaporodott. Követséget állított fel a Szentszék mellett a protestáns Finnország, sőt Japán is. Ezek a követségek természetesen a tengelyhatalmakkal szövetséges többi államok diplomáciai képviselőihez hasonlóan a sajtóképeni Rómában helyezkedtek el.

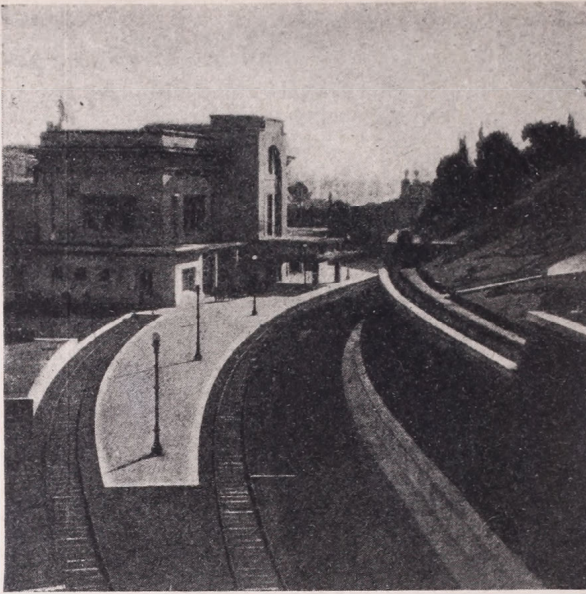
Úgy látszik, az olasz kormány értékeln tudja azokat a szolgálatokat, melyeket a Vatikán pártok fölött állva végez valamennyi hadviselő fél érdekében. A háború kitörése óta ugyanis a Vatikánban nagyszabású és méreteiben még most is egyre növekvő hivataliszervezet végzi a hadifoglyok ügyeinek gondozását, levelezésük továbbítását, adataik nyilvántartását s az esetleges eltűntek kinyomozását.

Ha szabad ezt a kifejezést használni, mindezek a rendkívüli viszonyok tetemes eltolódást idéztek elő a Vatikán-állam népmozgalmi adataiban. 1929-ben, a lateráni szerződés megkötése idején 644 volt a kis állam lakosainak száma. Azóta ez a szám a beköltözések s új intézmények létesítése következtében már 1300 fölé emelkedett. Míg azelőtt a Vatikán lakossága meglehetősen állandó volt, most a lakosság száma állandó ingadozásoknak is alá van vetve.

A rómaiak az idegenek

Vatikán: a Scala Regia, díszruhás svejci testőrökkel.

Pályaudvar a Vatikánban.

nepeken a pápa személye körül a római arisztokrácia tagjaiból álló nemesi testőrség teljesít szolgálatot. A tényleges biztonsági szolgálatot a Vatikánban az olasz karabimierik köréből kiválogatott pápai csendőrség látja el. Szébb, színesebb képet, mint a nagy egyházi ünnepek alkalmával rendezett pápai díszfelvonulás, elképzelni is alig lehet. Kardinálisok bíborban, hermelin díszítéssel, pápai lovagok fekete bársonyban, fehér csipkegallérral, máltai lovagok fehér köpenyben, szent sír lovagjai fekete bársony köpenyben, hármassal kereszttel, nemes testőrök fehér bőrnadrágban, vértel és sisakkal, papok és szerzetesek végtelen sora, svejciek teljes díszben, s a fényes menetben, a tömeg feje fölött a sedia gestatorian a pápa, látványnak oly megkapó, hogy elfelejteni nem lehet.

Egy másik ilyen felejthetetlen kép jubileumok, nagy ünnepélyek, szentté avatások alkalmával a Szent Péter templom esti kivilágítása. Ezer meg ezer ragyogó villanykörte tűzfényében rajzolódnak le ilyenkor a kereszténység legnagyobb templomának körvonalai, fent jobbról és balról az óriási méretű pápai cimerral. A templom utolsó ilyen esti megvilágítása 1940 május elején történt, egy hónappal Olaszországnak a háborúba való belépése előtt. Azóta a háború szürkesége borult a Vatikán esti ünnepi fényére. Az egész világ ezért ma is nem kevesebb érdeklődéssel és reménykedéssel tekint a Szent Péter térre néző három második emeleti szoba elé, amelyek a jelenlegi pápa magánlakosztályát alkotják. Beavatottak szerint ennek a három szobának bútorzata, berendezése a lehető legegyszerűbb és semmiben sem emlékeztet a reneszánsz pápáinak pazar fényűzéssel berendezett termeire, melyeket koruk legelső művészeinek alkotásai díszítettek. De ezekben az egyszerű szobákban és a bíboros államtitkár hivatali helyiségeiben a világ minden részének hírei futnak össze és talán vannak e hírek között olyanok is, melyek a béke szolgálatában állanak. A parányi Vatikán-állam ezért most nemcsak a katolikus egyház fejének székhelye, hanem ennél sokkalta több: a háborútól marcangolt emberiség reménységeinek központja is.

XÁNTUS JÁNOS CALIFORNIAI UTAZÁSA

írta ifj. BAKAY LAJOS dr.

A mult század második felében nem akadt művelt magyar ember, aki Xántus János nevét ne ismerte volna. A kalandos életű, sok viszontagságon átvergődött, saját erejéből híressé lett tudós nem egy Bach-korszakbeli megnyirbált szárnyú, messzi földektől elvágott magyar eszményképévé vált. Talpraesett ember volt, nem tűrte megadással a sorscsapásokat, hanem páratlan energiával dolgozott azon, hogy életének irányítását saját kezébe vegye. Jellemének fővonása a korlátlan szabadságszeretet, szenvedélye a szabad barangolás, gyűjtés és utazás volt.

Csiktopolcai Xántus János 1825-ben született a somogy megyei Csokonyán. Fialat ember volt még, amikor résztvett a szabadságharcban, ez a lépése döntötte el élete további sorsát. Osztrák fogságba került, majd büntetésből közkatonának osztrák ezredbe sorozták be. Megszököik és Németországon, Franciaországon, Anglián keresztül kivándorol az Egyesült Államokba. 1851-ben száll partra Amerikában hét dollárral a zsebében. Mindent megkísérel, hogy valamilyen anyagi függetlenségre tegyen szert: «...voltam különféle mesterember, újságlapkihordó, matróz, boltossegéd, könyvkereskedő, gyógyszerész, zongoratanító, vasúthivatali tervrajzoló, mérnök, a német, latin és spanyol nyelvek tanítója.» Egy évre rá felhajózik a Missouri, majd lóháton nekiindul a vadnyugatnak. Évekig mérnöki munkát végez, az Arkansas forrásvidékét térképezi. 1857-ben Washingtonban nagy feladatot kap, megbízzák California térképezésével. Bejárja egész Californiát és minden tekintetben feltárja a hatalmas, akkoriban csak igen kevéssé ismert félsziget. Munkája nagy elismerést arat, kapitányi rangban tengerészmérnöknek nevezik ki. Újabb expedíciót vezet, ezúttal működésének színtere a Csendes óceán. Az Amerika és Ausztrália közötti tengerrészt térképezi és sok ismeretlen szigetet fedez fel. Rövid magyarországi tartózkodása után az Egyesült Államok mexikói konzulja lesz, majd Peruban teljesít szolgálatot. 1864-ben végre visszatér Magyarországra. Hogy mit jelenthetett számára ez a lépés, csak az érti meg, aki olvasta leveleit és munkáit, mert ezeknek állandóan visszatérő motívuma a honvágy. Itthon az Állatkert igazgatója lesz, majd a cs. és kir. haditengerészet keleti útján vesz részt. 1868-ban bejárja így Hátsó-Indiát, Kínát, Japánt; majd egyedül utazza be Szumátrát, Jávát, Borneót. Három évig tartó útja alatt lankadatlanul gyűjt, visszatérve hatalmas és válogatott néprajzi, zoológiai és botanikai anyagot hoz magával a Nemzeti Múzeum részére. Ezzel az úttal lezárul életének kalandos szakasza, nem bolyong többet idegen földrészeken, hanem itthon fejt ki széleskörű tudományos működést. 1894-ben megbetegszik és üdülésre Voloscába utazik, itt azonban lappangó betegség tör ki rajta, elméje elborul. Hazahozzák, néhány hónap mulva azonban hánnyatott életére pontot tesz a halál.

Ez Xántus János életének története, dióhéjban összefoglalva. Nem is szándékoztam pályáját részletesen ismertetni, hivatottabb szerző, Halász Gyula végzi ezt el «Öt világrész magyar vándorai» című művében. Én csak rövid vázlatnak szántam összefoglalásomat californiai útjának megértéséhez. Ez az utazása Xántusnak legértékesebb teljesítménye volt, délcaliforniai földrajzi, főleg azonban állattani és néprajzi megfigyelései maig sem vesztettek értékükből. Bizonyítja ezt, hogy nevét ma is sűrűn emlegetik a modern amerikai szakmunkák. Californiai útját 1858-ban Canyon del Tejonban írta meg a magyar közönség részére. Művének célját — mint ezt az előszóban páratlan szerénységgel megjegyzi — abban jelöli meg, hogy «legalább számot fog adni arról, miként használom fel a drága időt — elszakadva édes Hazámtól». A könyv 1860-ban jelent meg.*

Los Angelesből indul. Ez a város teljesen spanyol jellegű, kicsiny, poros és el-

* Utazás Kalifornia déli részeiben. Írta Xántus János, a Természettudományok Philadelphiai Akadémiája, az Amerikai Philosophiai Társulat s a Bostoni Athenaeum rendes tagja. Pesten 1860.

hanyagolt fészek volt abban az időben, régi jelentőségét sok dűledező vagy rombadólt templom mutatta, majd minden száz lakosra jutott egy belőlük. A lakosság ennek ellenére sem volt jámbor. A világ minden tájáról összeverődött csöselék unalmát bika- és kakasviadalok, valamint medve-bikaviadalok, a spanyolos életnek nemzeti szokás szerint mulhatatlan kellékei űzték el. 1857 júl. 7-én sajtáságos szekér- és öszvérkaraván hagyta el a várost. «A nyolc szekeresz közül az egyik norvégiai hamis pénzverő, a másik Nápolyból megszökött gályarab, a harmadik francia bankjegy-hamisító, a negyedik új-orleánsi «rowdy», az ötödik porosz szökött katona, a hatodik Ausztráliából megszökött deportált, a hetedik egy maláyi, s a nyolcadik egy Sandwich-szigetbeli. Szakácsunk portugalliai tengerész; eleségtárnokunk egy néger; öszvérhajtsáraink közt két amerikai, egy dán, egy mexikói, egy indián, egy chilibeli, két perubeli s két sinai ember van. Végre tudományos testületem tagjai: két angol, egy skót, egy francia s egy német; csekély magam pedig, mint a nagyérdemű egész kompánia fővezére, a magyarságot képviselem.» A szedett-vedett hajcsárnépet a szekereszek vezetője a messze földön ismert medvevadász, vadlófogó és rablópusztító «don Antonio» tartotta korában. Erélyének köszönhető, hogy az indulás pillanatában csak négy legény űlt a tömlőben részegség, verekedés és lövöldözés miatt. Kiszabadulás után rövidesen utólérték a lassan cammogó karavánt.

A várost elhagyva homoksvivatagon keresztül vezetett útjuk; a buckás sivatagot kiterjedt, helyenkint 8—10 méter magas kaktuszerdők borították. Kelet felé haladva a sivatag messze elnyúló, kiszáradt fűvel borított mezőnek adott helyet, melyen több tanya — *rancho* — volt. Az itteni állattenyésztés méreteiről fogalmat nyújt a Carvingo rancho tulajdonosának megjegyzése, aki kijelentette, nem tudja pontosan, hány lova van, számuk körülbelül tizenötezerre rúghat! A forró déli órákban rengeteg csörgőkígyó sütkérezett a napon. Ezekből annyi volt, hogy Xántuséknak négy embert előre kellett küldeni, hogy a hüllőket az útról ostorral lekergessék. Az éjszakákat a szabadban töltik az utazók, vagy nagyobb településeket keresnek fel. A beláthatatlan ménesek birodalmában minden indián, mexikói és félvér gyerekkora óta lovon jár és a lovak igen ocsók. Nem esoda, ha sok kitűnő lovast láttak, akik a lassót is mestersen kezelték. Az állatfogáson kívül a lassót a fatuskók vonzolására is felhasználták. Kedvenc szórakozásuk azonban a pányvával való medvefogás, ami éppen olyan izgalmas, mint nehéz művelet. «A californiai lovas sok tekintetben hasonlít De Vega, vagy Cervantes andaluziai lovagjaihoz. Nagy karimájú csúcsos kalap, ezüsttel sujtászott rövid dolmány, pávatollakkal kivarrott nyereg, s a térdtől lefelé oldalán felvágott nadrág, hogy alóla a piros kepa kilássék. A rövid eszma óriási sarkantyúkkal van fegyverezve, melyek terjedelmes láncsal vannak a sarokhoz erősítve; fél-mérföldre hallhatni csengésüket. A nyeregkapán közönségesen róka- vagy mókusfarkokkal ékesített hosszú pisztolyt és egy hegyes tört hordanak; s illetéknép a nyeregben mindigke, kétségkívül, azt hiszi, hogy ő kegyelme se több se kevesebb, mint «California dicsősége s az elrémült világ ostora».

A puszták világát kelet felé elhagyva egyszerre égbenyúló hófödte csúcsokkal borított heglánc tűnt szemük elé, a Sierra Nevada déli vonulata. Ezen kellett átkelniük, hogy a még keletebbre elhúzódó Mohave és Tejon területre, a hasonló nevű indiánok földjére eljussanak. A hegségen való átkelése igen nagy feladatot rótt Xántusék öszvérkaravánjára. Az egyetlen, keskeny ösvény égbenyúló sziklafalak és tátongó mélységek között kanyargott, helyenkint jég fődte, máshol széles hasadékok szakították meg. Néhol olyan szűk volt az út, hogy a lovasoknak le kellett szállni, mert térdük nem fért el az öszvérek oldala és a sziklafal között. Napokig tartott ez a fáradságos út 13,000 láb magasságban, s a hideg okozta szenvedésekhez csakhamar a magassági betegség is társult. Mindez nem akadályozta meg Xántust abban, hogy tanulságos megfigyeléseket ne végezzen e zord hegyvidék addig ismeretlen állatvilágán. A Sierra Nevada keresztezése után a Mojave indiánok lakta magas fennsíkra érnek, barátságba keverednek a rézbőrűekkel. Mikor Xántus Opush Yje Cathumnak, a törzsfőnek ismeretlen betegségben szenvedő lányát gőzfürdővel és vízben felolvasztott puskaporral gyógyítja, az indiánok öröme nem ismer határt. Itt különben mulatságos eset történt velük. Az expedíció egyik zoológusa igen ritka fehér patkányt lőtt, az állat lenyűzött

bőrét sokan megcsodálták. Másnapra a becses vadászsákmány szőrén-szálán eltűnt. Az indiánok méltatlankodva utasították vissza a gyanúsítást. Nemso-kára kisütötték azonban, hogy a bőrt csak a főnök kutyája ehette meg. «A szerencsétlen kutya rögtön elfogott, s morgása és fogvicsorgatása által még inkább gyanúba ejtven, egyhangúlag halálra ítéltetett. Hiába állította a hosszúnevű barátunk, hogy kutyája sohasem eszik patkánybőrt ;... karóhoz kötött szegény és agyon nyilaztatott» (t. a. kutya). Hogy a mojave-törzs jelleméről minden homály letöröltessék, a kutyát rögtön felboncolták. «Mindenki borzalmára a patkánynak se szőre, se bőre nem találtatott a felbontott állapotban!» Ezt a megállapítást olyan verekedés követte, hogy Xántuséknak fegyveresen kellett a feleket szétválasztani.

Fort Tejon, útjuk következő állomása vadregényes hegyszorosban fekszik. A rettegett tejon indiánok megfélemezésére alapították és az erőd körül, vadnyugati szokás szerint, csakhamar három virágzó kereskedelmű városka keletkezett. A hatalmas léptekkel haladó úttörő munkát jellemzi, hogy Xántusék látogatása idején, alig négy évvel az erőd megalkulása után ezen az Isten háta mögött fekvő, indiánoktól körülvevő telepen a használati cikkeken kívül manchesteri, párisi, brüsszeli, genovai luxusholmikat is lehetett vásárolni. Francia pezsgő épp úgy raktáron volt, mint finom porcellánárúk és kristályüvegek, pedig minden darabot öszvérháton kellett átszállítani a Sierra Nevada! Fagyaltot is készítettek, noha a hozzávaló jeget 700 mérföldről szállították. A kíváncsiságot több újság elégitette ki, a nők pedig, nem akarván elmaradni a kortól, valamennyien az akkor divatozó krinolint hordták.

Az erődöt körülvevő homokkőhegységekben tanyázik a mintegy 3000 harcost számláló tejon törzs. Fosztogató hadjárataiknak már véget vetett az amerikai katonaság, de letelepítésük még nem sikerült. Faji sajátágaik és életmódjuk csaknem ismeretlen volt, Xántus az első, aki részletesen ismerteti őket. Megcáfolja ezt a véleményt, mintha az azték nemzet leszármazottjai volnának. Általában véve magas, szép testalkatú, széles pofacsontú, de meglehetősen szabályos arcvonású emberek, kiket Xántus az amerikai őslakók között az első helyre állít. Laza törzsi kötelékben élnek, főfoglalkozásuk a juh- és lótenyésztés. Kezdetleges kenyérsütésüket, gőzfürdőiket, ruházatukat és életszokásaikat részletesen leírja Xántus. Nyelvük egyike a legnehezebb indián nyelveknek, hagyományaik alig vannak. Fegyverük az íj és nyíl, valamint a hosszúnyelű nyárs. A spanyol időkben rettegett rablók voltak ; Xántus maga is látott egy 1802-ben La Pazban nyomtatott imakönyvet, abban a litánia szavai a következő fordulattal szerepeltek : ments meg Uram a tejnoktól.

Miután a tejon indiánok életét és szokásait kiismerték és tudományosan feldolgozták, visszatértek a tengerhez, San Diegoba. Itt hajó várt rájuk, kincstári kutterrel szándékozták a californiai félsziget közepéig tartó utat megtenni, hogy onnan azután lóháton kalandozzák be a spanyol fennhatóság alatt álló déli félszigetrészt. Kifutnak

Xántus János fényképe a hatvanas évekből.

a tengerre és Xántust megrohanják a hazai emlékek. A Balaton és Dráva képe tűnik fel szemei előtt, erőt vesz rajta a honvágy. «Hidjétek el barátim» — írja — «a magyar sohasem leend amerikaivá, hogy szívét, keblét, érzelmeit s lelkét is oly hideggé fagyassza, mint az érc, melyből a dollár veretik; ... a magyar számára csak egy hely van e földtekén: Hazája! mely, noha szegény, noha nem nagy, nem híres s nem csudás, mégis legvonzóbb vándor fiai előtt; s bár merre kóboroljunk e széles világ hátán, s bármily jól folyjon dolgunk, csak egy hang cseng füleinken át honvágyó keblünkbe: A haza!»

Négy napi tengeri utazás után kikötnek a félsziget nyugati partjának középegyében fekvő Bartolme öbölben. Másnap elhagyják a nyomorúságos viskókból álló falut és lóháton indulnak dél felé. Utjuk terméketlen, poros sivatagon vezet keresztül, melynek egyetlen változatossága a száz meg százféle kaktusz. A félsziget belseje felé homokkőtörleszok és hegyek között bemélyedő vízmosásokon visz az út. Egy alkalommal porfelleg közeledett velük szemben és papago indiánokból álló lovascsapat bontakozott ki belőle. «Az egész papagocscsapat gyönyörű termetű férfiakból állott, kik közül soknak feje fényes halpénzekkel megrakott s gyönyörű tollforgókkal ékesített

Xántus kutatásának területe. (Művének 1860-ban megjelent magyar kiadásából.)

Xántus karavánja a Sierra Nevadában. (Egykorú kép.)

sisakkal volt borítva s egész többi öltözetök vállra vetett párdruc- vagy hiúzbórból állott, szarvasbőr-bocskorral lábaikon. El látvány önkénytelen is az ő s görögök harcosait hozta eszünkbe. A könnyű és delies modor, mellyel lovaikra kaptak, vagy rólok leszálltak (s multhatatlanul mindig a jobb oldalon), egész társaságunkat csudálkozással tölté el.» A völgy szorosok, amelyekben az öszvérút halad, szeszélyes alakú, kopár sziklás hegyek tövében kanyarogtak, máshol meredek hegyoldalba vésődött bele a csapás, ahol minden hibás lépés az elkerülhetetlen halált jelentette. Az irtózatossághoz egyike az öszvér a másik után hullott el. Csak a félsziget déli vége felé, Todos Santos vidékén jutottak ismét sík vidékre. Ezen a lapályon gyönyörű ültetvényekre bukkantak, a misszió szorgalmas lakossága gyapotot, rizst, cukornádat, kávé, kakaót, banánt, pizangot, ananászt, füget, olajat, citromot és narancsot termelt. A pálmatelepek kókuszdiót, szágót és datolyát szolgáltatnak. A missziót különben a jezsuiták alapították a XVII. században, óriási templomot és kolostort építettek rajta. Az épületeket több ezer indián 25 éven át építette; körülbelül 50 hold területen emelkedtek, falaik 15 láb vastagok és mintegy 100 láb magasak. Az ültetvények berendezése, gyárak alapítása és a vidék felvirágoztatása szintén a jezsuiták munkája volt. A spanyol állam-

Május 7-én a félsziget fővárosába, La Pazba érkeznek. Ez a tízezer lakosú város a Bíbor tenger legjobb kikötője és fontos földrajzi fekvése folytán kétségtelenül nagyobb szerepre hivatott. Xántus némi túlzással egyenesen Gibraltárral és Máltával hasonlítja össze. A mexikói zilált közállapotok azonban minden kereskedelemnek és forgalomnak útját állják és ostoba vámpolitikával megakadályozzák a város fejlődését. Xántus a lap alján megjegyzi: «Az olvasó tudni fogja, hogy Mexikóban csaknem $\frac{1}{4}$ század óta folytonos forradalom van, s sokszor 3 praesidens kergettetik elegendő év alatt, vagy pedig (mint jelenleg) 3 uralkodik egyszerre.» Jó ideig tartózkodnak a városban és megtekintik a környék nevezetességeit, így a Bíbor-tenger halásztelepeit. A partlakók kiterjedt szivacs- és korallhalászatot űznek, legtöbbször azonban gyöngyhalászattal foglalkoznak. Ez a jól jövedelmező üzlet néhány vállalkozó kezében van és csak az ő hasznukat szolgálja. A veszélyes és egészségrontó bűvármunkát végző alkalmazottak valószínűleg rabszolgasorban sínylődnek és a talált gyöngyökből egyáltalán nem részesednek.

A félsziget bővelkedik ásványi kincsekben, mintegy 215 arany- és 160 ezüstbánya van hegyei között. A város közelében fekvő arany- és rézbányákat is megszemlélték Xántusék, a legnagyobb figyelmet pedig a marquesi higanytelepnek szentelték.

La Paz környékének természeti kincsei és kikötőjének szerencsés helyzete, valamint a munkaerő olcsósága miatt, a városban sok gazdag család a spanyol «caballero» kényelmes és lusta életét éli. Egy ilyen lapazi hidalgo napi életét így írja le Xántus János: «Kimásztán korán reggel ágyából, függőágyba hajtja magát a hidalgo, míg neje a mellette levő pamlagra, s a gyermekek köröskörül a szőnyegre telepednek, à la grand Turk, valamennyien háló ruháikban. Az indián szolgálóleány belép, s minden családtagnak egy findsa kakaót vagy csokoládét nyújt, ezüst tácán. Ezután szinte ezüst tácán égő szentet hoz, melynél a nő szivart gyújt először férje, azután saját maga számára.» A délelőtt további része a szomszédok látogatásával telik el. Déli 12 órákor reggelire ülnek. «A férj első szolgál magának s a esontdarabokat az asztalon át a kutyáknak hajtja, a gyermekek lebukván a mütét alatt, nehogy fejceskéik a röppentyűkkel találkozzanak. Az atyai példát követve, a gyermekek szintén hajigálni kezdik a esontdarabokat s ekkor meg a padre és madre buvik asztal alá, nehogy a esontdarabok szabad útvonalát gátolják.» Ezután ismét ágyba fekszenek és csak délután 4 órákor kelnek fel ebédre. «5 óra körül egy indián szolga a felnyergelt lovat a verandah elé vezet, a házi gazda rémséges ezüst sarkantyukkal fegverzi fel cipőit s nyeregbe ugorva közeli szomszédai egyikéhez lovagol. Oda érkezve a nyitott ablak előtt kalapot emel, s «Buenos tardes señoritas!» szavakkal üdvözi a hölgyeket. Ezek rögtön a verandán teremnek, s míg egyikök szivart gyújt a caballero számára, a másik egy pohár limonádét készít. Rövid eszegetés után a caballero kalapot billent, s tova lovagol egy másik ismerőshöz, hol hasonló jelenet ismételtetik, s ez így megy tovább egész délutánon át... a napnak esti és éji része rendszeren sétára és táncra használtatik.» Ez a henylő élet teljesen megmagyarázza, hogy a város kultúrája és közoktatásügye igen alacsony fokon áll, tudományos intézetek teljesen hiányzanak.

Xántus La Pazban gyűjti össze zoológiai megfigyeléseit. Különösen a madarakkal foglalkozik szívesen és leírásai, valamint tudományos osztályozásai annyira helytállóak, hogy közel száz év múltán is teljes értékűek. Különösen a kolibrik keltik fel érdeklődését, számos fajtájuk él a californiai félszigeten. Legkisebb fajtáik tetemesen kisebbek a közönséges házi méhnél, röptük gyorsasága és fordulékonyasága miatt emberi szem általánosan nem tudja követni pályájukat. A virágok kelyhei között ádáz csatákat vívnak a bogarakkal. Természetesen jóval nagyobb fajták is vannak, közös vonásuk repülésjellegükön kívül bizarr testalkatuk és képrázatos szín pompájuk. Acélkék, biborvörös, smaragd zöld tollaik a szárny bizonyos mozgásakor más más csoportozatba kerülnek, így az állatok a mimikri nagy fokára képesek.

Május 16-án a félsziget keleti oldalán elindulnak hazafelé. Fárasztó útjuk során sok olyan kis falun lovagoltak át, ahol a fehér ember csaknem ismeretlennek számított. A mély, szakadékos vízmosásokban (arroyos) fegyverrel kezükben haladtak, mert a vidék hemzsegett a rablóbandáktól. Csak egy ízben állták útjukat, de nem rablók, hanem a nem kevésbé veszélyes szürke medvék egy csoportja; ezt a kalandot is ép bórral úszták meg. A lakosság életének tanulmányozásán és az állattani munkán kívül különös gondot fordított Xántus a Quiarra és Abojo falvak közelében fekvő romok felkutatására. A romjaikban is hatalmas építményekben az azték kultúra nyomait vélte felfedezni. Ezt a feltevést azonban maga Xántus sem tartotta határozottnak, mint ahogy kortársai és későbbi kutatók sem hitelesítették. Május 25-én San Bartoloméba érkeznek és hajójukra szállva visszatérnek az Egyesült Államokba.

Sok californiai állatfaj latin neve őrzi Xántus János nevét (Heliaster kubiniji Xántus, Dryobates scalaris lucasanus Xántus, stb.). Emlékezete maradandóan él az amerikai természetudományok történetében; William Beebe, a híres zoológus és mélytengeri bűvár californiai kutatóútján hetvenkilenc évvel Xántus utazása után megemlíti egy helyen: «Itt lőtte az első törpe viharfecskéket John Xántus, a híres régi kutató.»

Nekünk, honfitársainak, nemes kötelességünk megakadályozni, hogy külföldön megbecsült neve itthon feledésbe merüljön.

A DRÁVAKÖZI TÁJ ÉLETÉBŐL

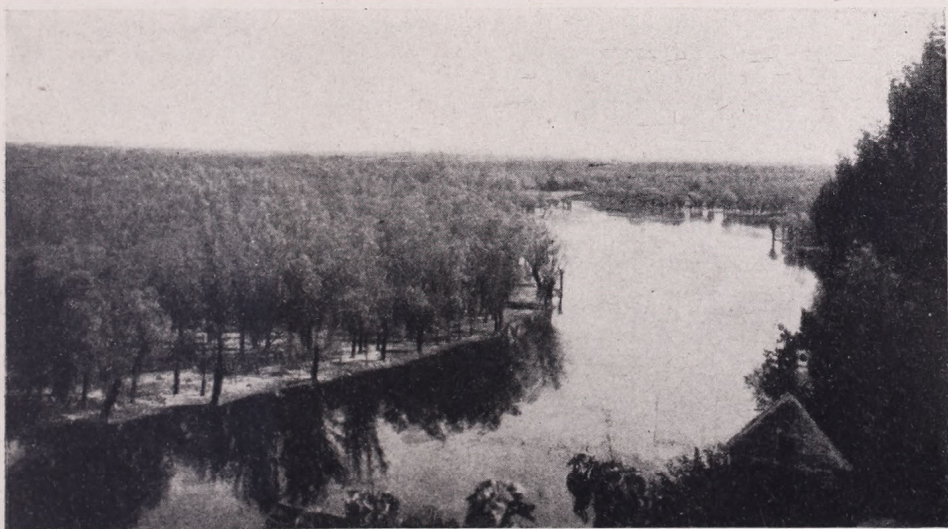
Írta PEJA GYÖZŐ dr.

Két éve lesz 1943 áprilisában, hogy az elszakított délvidéki tájak egy része visszatért. A visszaacsatolt területek közül a drávaközi tájra repülünk elgondolatban... Baranyai háromszögnek is nevezik ezt a vidéket. Nem ok nélkül, mert valóban háromszög alakú terület. A háromszög egyik szára a Duna, másik a Dráva vonalán húzódik, a harmadikat már nehezebb megjelölni, valahol az alacsony baranyai hát (Hercegszőlős—Vörösmart között) tövében kell meghúzni.

A Drávaköz hazánknak nemcsak a legérdekesebb, de a legértékesebb tájai közé tartozik. Földrajzi érdekességei a természet különös játéka folytán Kopács környékén találkoznak, itt figyelhetők meg és szedhetők csokorba.

A csikli (csónak) nyugodt és különös, csendes suhogással hasítja az «ér» és a «tófenék» síma víztükrét. Az egyhangú dallamba csak az evezőlapát munkája csal be valami lüktető ritmust. A halászéletnek ezt a sajátságos kora hajnali zenéjét változatos színekkel kíséri időközönként egy-egy szúnyogcsapat zümmögő támadása. De a kísérőzene még gazdagodik, mert a hajnali félhomály leple alatt a felriadt vízi madarak hangos rikácsolással, egyenkint surrannak el a fejünk felett...

— Bizony, ezt a vizet senki más, csak a kopácsi halász ismeri!... — emeli fel hangját kissé sóhajtva a kopácsi halász. Szavában benne érezzük a halászélet minden szépségét, csínját-bínját, minden búját-baját. Benne van a kopácsi tájnak embert alakító ereje... — Itt más el nem igazodik. Itt úgy lehet csak minden, ahogy a kopácsi halász akarja... — Benne van ezekben a szavakban a kopácsi táj gazdasági, közigazgatási, szociális és minden egyéb bajának, kérdésének kulcsa. Mert más szóval mindez azt jelenti, hogy ezen a tájon semmiféle gazdasági, közigazgatási stb. tervet vagy rendszabályt a tájban élő ember bevonása vagy megkérdezése nélkül keresztülvinni nem lehet. El is hisszük ezt, mert közben az augusztusi hajnalpír színébe öltözött táj nagyszerűen változatos részleteit már mi is megfigyelhetjük. Valóban csak ismerni és szeretni lehet, de elmondani, leírni nem, a víznek ezt a csodálatos labirintusszerű, összevissza való szétterülését messze túl a látóhatáron, az erekben, a tófenekéken és a fokokban.

1. A kopácsi Partalja vize és a sűrű fűzerdőkkel borított háta. (A fényképet a szerző készítette.)

2. A drávaközi hátság (II. számú terrasz) lépcsőfokszerűen kiemelkedő pereme.

A változatos és útvesztőkkel teletűzdelt tájnak egyedülálló biztos ismerete és az ahhoz való törhetetlen ragaszkodás sajátos magabazárkózottságot, nyakasságig menő magabizást, merevség határát érintő biztonságérzetet kölcsönöz a kopácsi halász lelkiületének. — A halász csak egyedül tud lenni!... Ez már úgy van... — mondja tovább és így tárja fel lelkét előttünk. A halász t. i. munkaközben csak egyedül szeret és tud lenni. Érdekes, hogy ezt a jellemvonást, lelki tulajdonságot azután átvitték már arra a területre is, ahol mással foglalkoznak (földművelés, kertészkedés, állattenyésztés). Páratlanul gazdag termőföldjükből nem tudnak egységes, számításba jöhető értékeket ki-termelni, mert «...mindenki a maga útján jár.» Ebből az adottságból eredő féltékenység és irigység a kérlelhetetlen önzésbe csap át. És mindezt természetesnek tartják. Nem lehet kétséges, hogy ezt az értékes magyar vidéket pusztító egyke egyik tápláló gyökere (a sok közül) innen ered.

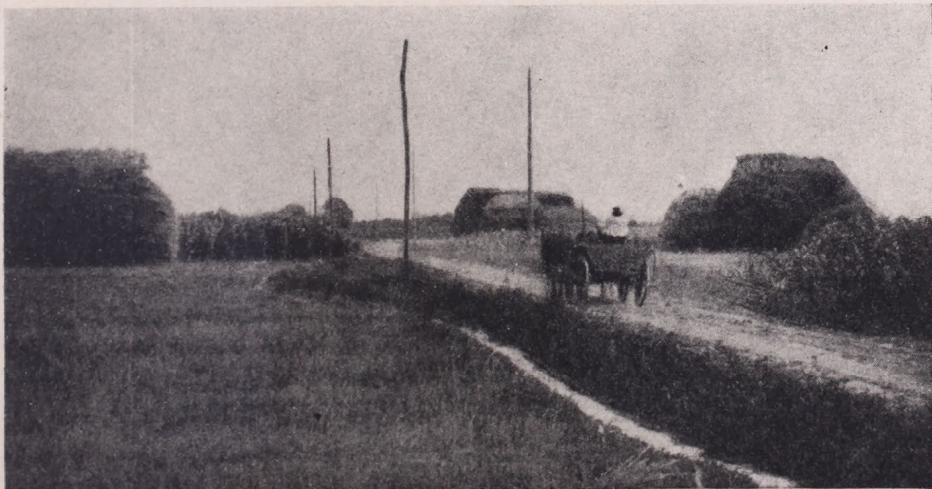
De tovább vizsgáljuk a tájat. Milyen különös alakúak itt a vizet tartó mélyedések. Nem folyómedrek, nem tavak ezek, nem folyóvíz ez, de nem is állóvíz. Mind a kettőnek a keveréke. A Duna és a Dráva vízállása szerint folyik és áll bennük a víz. Egyszer a Dunába, máskor a Drávába folyik a víz. A szerteágazó víztükrök között kisebb-nagyobb hátaik fekszenek. Egymásután halljuk nevüket: Biró földje, Remetehát, Vadhát stb. A hátaikat sűrű fűzfaerdők borítják, vagy mocsaras rétek, legelők terülnek el rajtuk.

Célhoz értünk. A Linyó tóban vagyunk. Az 1—1.5 m-es víz alatt feneketlen az iszap és a sár. A tóból sok ér és völgy ágazik ki. A sulyomtelepek között csillogó tiszta víztükrökben egymásután sorakoznak a varsák. A halászok jártas mozdulattal emelik ki egyenkint. Ellenőrzik és ha hal van benne, bámulatos ügyességgel ürítik ki. A jól-vezgett munka után visszafelé vezet utunk a kopácsi halpiacra.

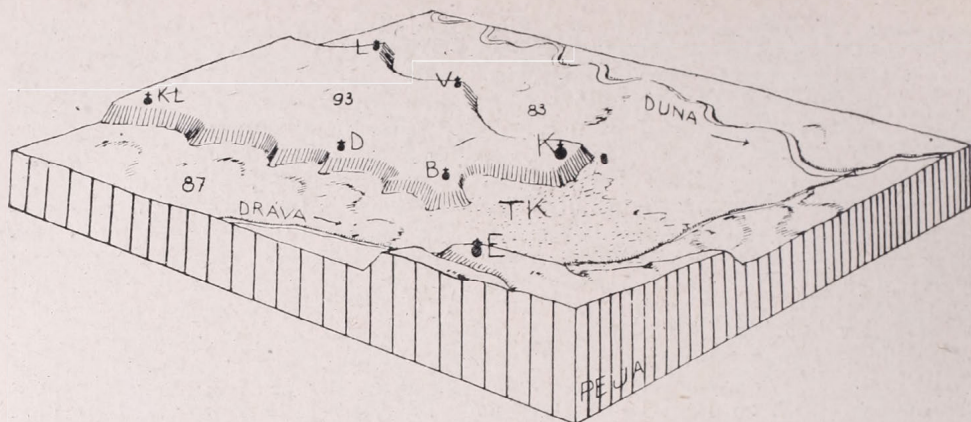
Milyen különös, hogy míg az előbb még a víziéletnek a legtermészetesebb, a leg-ősibb képében gyönyörködhattünk, egy órai csónakázás után éles vonallal, 6—8 m magas lépcsőfokkal hirtelen változik meg minden. Kopácson túl a termékeny szántó-földeken a mezőgazdasági kultúra, kert, szőlő, gyümölcsös és szántóföld váltakozása kápráztat bennünket. Az 1. kép a Duna-Dráva rengeteg erdővel borított mocsaras ár-területét mutatja. Előtérben a Dráva fattyúágának maradványa, a kopácsi Partalja vize tükrözi vissza a fűzerdőket. Az árterületből kiemelkedő hátság lépcsőfokszerű peremét

a 2. képen láthatjuk. A lépcsőfok tetejéről már a 3. képen látható vidékben gyönyörködhetünk. A hátság peremén bárhol is álljunk, a Drávaköznek mind a két tájtípusa egy pontról tárul szemünk elé. Egyik oldalról az árterület, a másikról az árvízmentes hátság.

A Drávaköz lényegében alföldi tájék. Változatos, szép és éppen itt Kopács környékén vadregényes alföldi táj. Bátran jellemezhetjük alföldinek, nemcsak mert általában sík, hanem azért is, mert valóban Alföldünk egyik darabja, beöblösődése. Ugyanúgy alakult ki, mint az Alföld: lesüllyedt, tenger borította el, feltöltődött; a jégkorszakban levegőből hulló por, az ú. n. lösz takarta be. A Duna is éppen úgy kanyargott rajta, medrét változtatva, mint a szomszéd területnek, a Duna-Tisza közének bármely más részén. Volt olyan idő, geológiai időmértékkel mérve nem is olyan régen, amikor a Duna medre úgy folyt, hogy a kopácsi határ ezertő vidéke nem a Dunántúlhoz, hanem a Duna-Tisza közéhez tartozott. A Duna medre a Drávaköz szerkezeti téhát nem választja el az Alföldtől. A Drávaköz felszínét a 4. ábrán figyelhetjük meg. Jól feltűnik itt, hogy a háromszög alakú Drávaköz középső területe éles peremmel emelkedik ki a két folyó árterületéből. Ez a kiemelkedő terület a drávaközi hátság, vagy a morfológia nyelvén: a Duna-Dráva II. számú közös terrasza. 2–4 m vastag lösszel betakart fiatal jégkori árterület megmaradt tanuja. Ezen akkor, 5–6 m-rel magasabban a mai árterület felett, a régi Duna és Dráva váltakozva kanyarogtak. Lassan bevágódtak ebbe a jégkori völgyfenékbe 5–6 m mélyen. A bevágódás után jobbra, balra kanyarogtak. Lehordták a régi völgyfenék legnagyobb részét, amiből csak a drávaközi hátság, illetve a II. számú terrasz maradt meg. A Duna és Dráva kanyarulatainak álmosságait bizonyítják a terrasz peremébe beöblösödő félkör alakú íves fülkék. (Lásd a 4. rajzot). Két szomszédos beöblösödés íveinek metszőpontjában mindenütt gazdag községek keletkeztek. A települések elhelyezkedésén világosan látszik az a szándék, hogy minél mélyebben nyomuljanak be az árterületbe. Ebből a szempontból legszerencsésebb helyzete van Kopácsnak. Kopácsot a terraszból kinyúló nyelvalakú nyúlvány, a szó szoros értelmében benyújtja, betolja a Duna és a Dráva találkozásában, az árterületek közzé. Ezért változatos, ezért vadregényes a kopácsi táj! Három oldalról veszi körül, kétféle természetű folyó árvizes területe. A többi község csak egy oldalról érintkezik árterülettel. Ez az oka, hogy az ősi halászálet ma már csak Kopácson található meg. A többi községben már csak a «dologkerülő» foglalkoznak halászáttal. Kopács határában az árterület felszíne is más, mint a többi község határában. Polipszerűen szétágazó tavakat, tavak között hátakat sehol máshol nem találunk, csak a

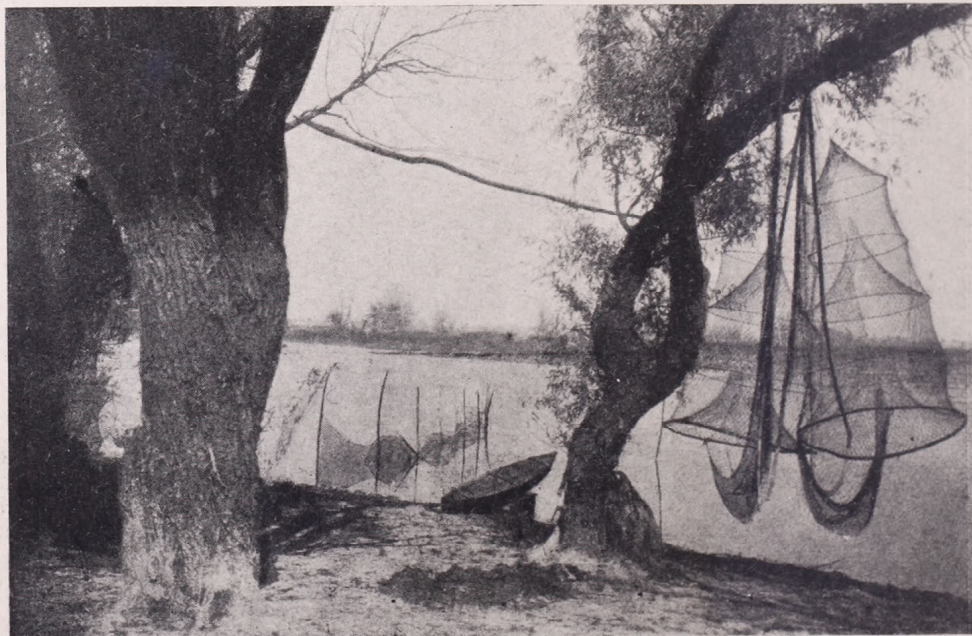

3. A drávaközi hátság termékeny felszíne.

4. A Drávaköz tömbszelvénye. B. Bellye. — D. Dárda. — E. Eszék. — K. Kopács — KL. Kislaskafalu. — L. Laskó. — TK. Törmelékkúp — V. Várdaróc. — A számok a tengerszint feletti magasságot jelzik.

kopácsi határon. Nem is találhatunk, mert a Dráva csak egy helyen éri el a Duna völgyét. És ott, ahol eléri, Kopács táján, ott különös formájú, szélesen elterülő, lapos törmelékkúpot épített a Duna árterületére. A Duna is törmelékkúpot épített a Kisalföldre. Ennek kicsinyített formája a kopácsi törmelékkúp. A Dráva völgye ugyanis 3 m-rel magasabb a találkozás pontjában, mint a Duna árterülete. A törmelékkúpon a Dráva állandóan helyét változtatta, szétágazott, fattyúágakat bocsátott ki magából. A furcsa alakú tavak ezeknek a medreknek az átalakult marad-

5. A kopácsi halász munkaterülete. A kép közepén beállított varsák a csonakút vizében. Jobbszélen, a fűzfágon száradó varsák.

6. Hazafelé a bőséges halfogás után.

ványai. A tavakat keskenyebb, vagy szélesebb patakok kötik össze. Ezek az erek, fokok, völgyek, ahogy az itt lakó ember nevezi. Ezért olyan bonyolultan szétágazók a tavak. A természetes földrajzi helyzetén kívül emeli a kopácsi táj értékét és érdekességét még az is, hogy a folyókat szabályozó és irányító töltések, gátak Kopács vidékén nem befolyásolják a természetes erőknek, főképen a víznek tájformáló munkáját. A gátak érdekes módon idáig nem érnek le, Kopács előtt elkanyarodnak és a terrasz széléhez kapcsolódnak. Természetes táj tehát az árterület, ahol az ember még ma is terített asztalt talál, ahová még ma is csak gyűjtögetni, vadászni és halászni jár (5. és 6. kép). És ehhez a terített asztalhoz a kopácsiak laknak a legközelebb. Csábító ez az adottság még akkor is, amikor a hátságon, a község tövében hazánk legjobb talajfajtája ígér gazdag aratást. Gazdaságilag két különböző értékű terület az árterület és a hátság. Amióta az itt lakó ember ezt észrevette, gazdaságilag mérlegelni és értékelni is tudta, azóta ennek a két területnek nyomasztó és kikerülhetetlen hatása alatt él, küzd és ingadozik. A kopácsi ember élete is csupa keresés, tele van bizonytalan imbolygással, sokszor kapkodással, találgatással és kísérletezéssel. A lösztakaró kitűnő termőföldje csábító és sokat ígér, az árterülethez azonban a gazdagság mellett hagyomány is fűzi a kopácsi embert. Életlehetősége váltakozva lendül az árterületről a hátságra és vissza. Ma éppen a választás hangulatában él a kopácsi ember, mert az árvízgátak továbbépítésének kérdése újra és újra előtérbe kerül és talán megvalósuláshoz is jut. Ma már majdnem minden halász igyekszik földet is szerezni. De azért bármelyik időben lelkiismeretfurdalás nélkül hagyják ott a kertet, ha a tófeneknek megtelnek hallal. Az ősi foglalkozáshoz szívesen visszatérnek.

A kétféle felszínformájú tájon, ezen a kettős tájon, kettős az ember életberendezése is! Nem sok helyen érezhető és figyelhető meg ilyen világosan az emberföldrajzi törvények, mint a kopácsi tájon.

IRODALOM

Debreczy Sándor dr.: *Kőrösi Csoma Sándor csodálatos élete.* 2. kiadás, Lapikás kiadása, 160 old. Sepsiszentgyörgy, 1942.

Debreczy Sándor több okból hivatott arra, hogy Kőrösi Csoma Sándorról beszéljen. Benne is él a megismerés nyughatatlan vágya és reá is hat a messzeségek vonzása. Székely ő is, mint a nagy «Siculo-Hungarian». Lelkesedő szeretet vezetitollát, amikor száz évvel ezelőtt elhunyt kiváló honfitársának csodálatos életével foglalkozik. Ért az íráshoz, jól forgatja a tollat, izes székely magyarsággal közli mondanivalóját.

Mindezen felül sok fáradsággal utána is járt azoknak a hazai adatoknak, amelyek Csomára vonatkoznak, köztük nem egy olyat is feltárva, mely feledésbe ment, vagy egyáltalán nem vált azelőtt ismertté. Így aztán Csoma szülőföldje, családja, gyermekkorának környezete, általában az erdélyi kapcsolatok és körülmények élesen, határozott körvonalakkal, érdekesen és tanulságosan jelennek meg a kis könyv lapjain. A leírt szavakból kiemelkedik Kőrösi Csoma Sándor alakja, a székely diáké, a nagyceľű vándoré, aki merészen nekivág egy ismeretlen világnak, nem törődve az akadályokkal, vesztélyekkel és a maga szükös segédeszközeivel.

Ezek a részek valóban értékesek, sok tekintetben pedig hézagpótló jelentőségük is van, mert Debreczy sok új, becses adalékkal gazdagította a Csomával foglalkozó irodalmat. Kár, hogy vagy nem elégedett meg ennyivel, vagy nem fordított ugyanannyi gondot, ugyanolyan figyelmet és kritikát leírásának további részeire, azokra is, amelyek Csoma nagy útjáról, ázsiai életéről és munkásságáról szólanak. Mert ezekkel kapcsolatban bizony — sajnos — sok hiba, sok félreértés és sok elhanyagolás került a szövegbe.

Szinte érthetetlen, hogy ugyanaz az író, aki olyan fáradságtalan gonddal gyűjtötte össze Csoma első életrészének sok adatát és részletét, megelégedjék a továbbiakban olyan bizonytalanságokkal és feltevésekkel, amelyeket nem támaszthat alá tényekkel. S ez annál érthetlenebb, mert rendelkezésre álltak a szükséges adatok. E sorok írójának adatott a szerencse, hogy végigjárhatta Csoma indiai és tibeti útját, leírhatta a tájakat és Csoma munkásságának egykori színhelyeit a Himálaja zord hegyvilágában, s helyszíni adatokat gyűjtöhetett a nagy székely-magyar ottani életére vonatkozóan. Mindez nyilvánosság elé került, először pl. «A Világ Tetején» c. munkámban. Debreczy fel is használta

a főntebb említett munkát, hiszen másutt nem is található voltna közvetlen adatokat és részletes leírásokat Csoma ázsiai életéről és útjáról. De az adatokat és részleteket félreértette vagy helytelenül jegyezte meg a legtöbb esetben, s így került igen sok tárgyi hiba, meglehetősen súlyos tévedés a munkájába.

Bocsássa meg nekem a kitúnó szerző, hogy ilyen élesen rámutatok a hibákra. De Csomával kapcsolatban száz éven át és még ma is annyi tévedés, annyi elnagyolás, annyi felületesség vert gyökeret a köztudatban, hogy azok számát igazán vétek szaporítani. Az olvasó, akiben Debreczy könyvének első része joggal kelthet bizalmat a szerző iránt, kétkedés nélkül fogadja a továbbiakat is, s ezzel egész sereg tévedés rögzödik meg benne, éppen Csoma szülőhazájában Erdélyben, ahol legtöbbször olvasták és olvassák Debreczy könyvét. Az életrajzírás, még egy regényes életrajz írása is, komoly következményeket támaszt és nem hagyhatja figyelmen kívül a való tényeket. Lelkiismeretes gonddal kell felkutatni és felhasználni minden adalékot, kellő ellenőrzéssel mérve le a mindent. Debreczy így tett könyvének első részében, s ezzel igazán érdemet szerzett. Kár volt, hogy a továbbiakban már kevesebbel is megelégedett és a rendelkezésre álló adatokat is gondatlanul használta fel. Amikor azt, ami munkájában kitúnó, a legmelegebben elismerjük, de rámutatunk a hibákra is, az a remény vezet minket, hogy egy esetleges újabb kiadásban a szerző helyrehozza a kellemetlen hibákat, amelyeket bizony aránylag könnyűszerrel elkerülhetett volna.

Baktay Ervin dr.

Réthly Antal dr.: *A hegyi obszervatóriumok és a Horthy-csúcs.* A Kis Akadémia könyvtára LVIII. kötet. Kis 8°, 87 old. Sok szövegközötti képpel és ábrával. A Kis Akadémia kiadása, 1943.

Az időszerű meteorológiaszolgálat a magasabb légrétegek rendszeres és állandó megfigyelhetősége miatt nehezen nélkülözi a magashegyi megfigyelőállomásokat. Azokra ma multhatatlanul szükség van. Magyarországon eddig még egyetlen magashegyi állomás sincsen működésben, egyedül az új antennatorony az, ahonnan viszonylagosan magasabb szintből kapunk adatokat, de ez a magasság még nagyon alatta van annak az értéknek, amelyik ebben a viszonylatban komolyan számításba jöhet. A környező kisebb és nagyobb állomások csaknem mindegyikének megvan a maga magashegyi állomása. Eltekintve az

Alpokról, ahol több igen nagyjelentőségű és tudományos szempontból is nagymúltú állomás működik már régebben és ahol azért újabb állomások létesítésével is sürítették a magashegyi megfigyelések hálózatát, már a Magas Tátrában, a Lomnici csúcson is szorgalmasan dolgozik 1940 óta az állomás, amelynek felállításáért olyan sok harcot folytattak az érdekelt tudományos körök még jóval a mult világháború kitörése előtt. Ebben a küzdelemben vezető egyéniség volt Réthly Antal, ennek a kis munkának a szerzője is.

A szerzőnek az a legfőbb célja, hogy nemcsak az érdekelt tudományos körökkel, hanem a nagyközönségnek komolyabban gondolkozó részével is megértesse a magashegyi megfigyelőállomások munkájának fontosságát és szükségességét. Ezért nagyon jó és kimerítő felvilágosítást nyújt a világ valamennyi magashegyi obszervato-

riumáról, felállításuk körülményeiről, felszerelésükről, különleges munkakörükről stb. Ez az összefoglalás foglalja el a munka nagyobb részét, hogy így megfelelő beállítás után rátérjen a Radnai havasok Horthy-csúcsán felállítandó magashegyi megfigyelőállomás és magaslati kutatóintézet felállítására legfőbb kérdéseinek megbeszélésére. Szerző részletesen foglalkozik a gyakorlati megoldás lehetőségeivel, az épület elhelyezésével, beosztásával stb. kérdésekkel is és közli a tervrajzokat is.

Bizonyos, hogy a magyar közönség belátja a magashegyi állomás felállításának szükségességét, és reméljük, hogy az idők jobbrafordultával végre az ismertett munka szerzője, aki már évtizedek óta olyan lelkesen szolgálja a magyar magashegyi megfigyelőállomás ügyét, végre megérheti minden vonatkozásban célszerű és egészséges tervének valóra-válását.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A világ nyersolajtermelése

1941-ben 2232 millió standard hordóra rügött, míg 1940-ben a termelés 2.158 millió hordó volt. Az emelkedés tehát 3.5%-os. A legnagyobb nyersolajtermelők:

	1941	1940
USA	1998	1938
Szovjetunio	242	242
Venezuela	227	186
Románia	40.5	42.5
Irak	10	26
Hollandus India ...	61	65
Mexico	40.4	42.4

standard hordókban.

(m. t.)

Lavina-kutyák.

A leghűségesebb háziállat életmentő tevékenységét most a svejci hadsereg igyekszik kihasználni. A fegyveres semlegeség állapotában sok svejci katona van őrszolgálatra közben lavinaveszélynek és hóhalálnak kitéve. A szentbernát-hegyi barátok és az I. világháború vöröskeresztes csapatainak segítő társait, a kutyákat, most különleges kiképzésben részesíti a svejci hadsereg: hógörgetegbe temetett emberek felkutatására és kiásására idomítja. Mint a «Die Alpen» c. svejci turistaközlönyben olvassuk, a kiképzés nem is olyan egyszerű. Frissen omlott lavinákba 2—3 m mélységbe élő embereket temetnek be és kerestetik meg őket a kutyákkal. Ilyen módon az oktatás is életveszélyes, vagy legalább is a megbetegedés veszélyé-

nek kitévő feladat. A fáradozások eredményeit szerencsére még nem volt alkalom próbára tenni, mert a svejci katonaságot eddig nem érte sok baleset. De a hadsereg lavina-kutyái polgári egyének szerencsétlenségei esetén is rendelkezésre állanak. Bármelyik távbeszélőállomásról, bármikor felhívható a lavinakutyás mentőcsapatok Bernben székelő parancsnoksága s ez azonnal utasítja a baleset helyéhez legközelebb lévő katonai mentőosztagot, hogy vonuljon ki életmentő kutyáival.

P. J.

Mohamedánok a Balkánon.

Legújabb számítások és becslések alapján 3.700.000 főre teszik a Balkán félszigeten élő mohamedánok számát. Ezek országunkint így oszlanak meg:

Bulgária	800,000
Albánia	700,000
Az egykori Jugoszlávia ...	1,200,000
Románia	200,000
Görögország	180,000
Montenegro	10,000

P. J.

A görög narancstermelés

1927 és 1938 között 135%-kal növekedett. A világháború előtt csaknem félmilliárd narancs, mandarin és citrom került piacra Görögország gyümölcsöskertjeiből. A termelt mennyiség 42% volt narancs; kivitelre került 30,000 q, mégpedig 10,000 q Németországba, alig kevesebb Romániába és 9,000 q Nagy-Britan-

niába. A termelés 30%-át kitevő citromot csaknem teljes egészében a görög lakosság fogyasztotta el, kivételre ebből említésre érdemes mennyiség nem jutott. Ezzel szemben a fennmaradó 28%-os mandarin termésből 50,000 q került külföldre. Románia 22,000 q-t, Németország 10,000 q-t, Jugoszlávia 7000 q-t és Anglia 4000 q-t vásárolt meg belőle. P. J.

Horvátország népessége és közigazgatási beosztása.

Horvátország népessége az 1941 dec. 31-i népszámlálás adatai szerint 6.674,573 fő, a népsűrűség 67,7 km². A lakosság megoszlása nemzetiségek szerint:

horvát	5.100,000	76,4%
szerb	1.348,000	20,2%
német	145,000	2,2%
magyar	70,000	1,0%
szlovák	8,000	0,2%
egyéb	4,000	0,2%

Közép-Európa legfiatalabb középhatalmának területe 102,196 km². Közigazgatás szempontjából 22 ú. n. nagyzsupánságra és Zagreb fővárosra osztották fel. A nagyzsupánások területe 2—8,5 ezer km² között váltakozik, egy-egy történelmi nevű, kisebb gazdasági egység foglalja össze 7—80 községét. A terjedelmesebb zsupánások még kerületekre is tagolódnak. A horvát nagyzsupánások és székhelyeik:

Baranja, székhelye:	Osijek.
Bilogora, székhelye:	Bjelovar.
Bribir-Sidraga, székhelye:	Knin.
Cetina, székhelye:	Omiš.
Dubrava, székhelye:	Dubrovnik.
Gora, székhelye:	Petrinja.
Hum, székhelye:	Bitolja.
Krbava Psat, székhelye:	Bikać.
Lasva-Glaz, székhelye:	Travnik.
Lika-Gačca, székhelye:	Gospić.
Sivać-Zapolje, székhelye:	Nova-Grodisća.
Modrus, székhelye:	Ogulin.
Pliva-Rama, székhelye:	Bugojno.
Pokupje, székhelye:	Karlovac.
Posavja, székhelye:	Brodna Savi.
Prigorja, székhelye:	Zagreb.
Sana-Luka, székhelye:	Banja Luka.
Usora-Soli, székhelye:	Tuzla.
V. Podgorje, székhelye:	Senj.
Vrh Bosna, székhelye:	Sarajevo.
Vuka, székhelye:	Vukovar.
Zagorje, székhelye:	Varaždin.

P. J.

Olaszország gyapottermelése.

Az olasz gyapottermelés igen régi multra tekinthet vissza. A gyapotcserjét az arabok hozták magukkal Sziciliába s innen terjedt el Itália más részeibe is, különösen Calabriába. A termelés zöme

azonban mindvégig Sziciliára jutott. A termelés mennyisége nagyon ingadozó. A napoleoni szárazföldi zárlat és az amerikai szabadságharc alatt hatalmasan felledült az olasz gyapottermelés, hogy a normális gazdasági viszonyok helyreálltával ismét eredeti állapotába zuhanjon vissza. A legutóbbi években a szankciók és a mostani háborús viszonyok megint serkentően hatottak a gyapottermelésre. Adatokkal a hivatalos statisztika érthetőleg nem szolgál, annyit azonban tudunk, hogy Szicília kivül, Foggia, Salerno vidékén, Sardegnában, a lecsapolt Pontini mocsarak helyén, sőt még Ravenna környékén is sikerült gyapotföldeket létesíteni. Majdnem kizárólagosan a Kis Ázsiába ezelőtt tíz évvel Amerikából betelepített, igen ellenálló Acala fajtát termelik, amely az eddig termesztett ősi olasz gyapotfajtákat teljesen kiszorította. Elég bő termésű: 140 tok ad 1 kg. gyapotot, a szálak hossza is 28—29 mm-rel elég kielégítő. K. F.

Nagy a kininhiány Indiában.

Jáva szigetének elvesztésével Anglia és szövetségesei a világ kinintermelésének 97%-tól estek el. A hiány különösen Indiában érezhető, mert itt az évi szükséglet 210,000 libra, míg az indiai termelés mindössze 80,000 librára tehető. A kinin hiánya következtében dühöng a malária. Noha az indiai kormány a készletekből 195,000 librát piacra dobott, célt nem ért el, mert a kinin csak a zúgkereskedelemben kapható. A 100 tablettás csomag ára 5 sh 6 d ár helyett 32 és fél shillingre szökött fel. (m. t.)

A tengerentúli búzafeleslegek.

Az állandósult hajóterhiány következtében a tengerentúli nagy búzatermő országok búzafeleslegei egyre nőnek. Az alábbi táblázat nagyon jól feltárja a búzapiac katasztrófális helyzetét. A mennyiségek millió bushelben értendők.

	Argentína	Ausztrália	Canada	U. S. A.
Termés 1941/42-ben	224	170	425	900
Búzatartalék	120	170	403	600
Összesen	344	340	828	1500
Ebből honi szükség	110	60	140	700
Kiviteli felesleg	234	280	688	800
Angliai kiviteli	4	15	220	15
Egyéb kiviteli	9	3	4	—
Eladhatatlan	221	262	464	785
Ezenkívül raktáron	234	—	240	160

(m. t.)

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR :

Elnök :	Cholnoky Jenő dr., nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök :	Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tisztt. tag (Debrecen). Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tisztt. tag (Kolozsvár). Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Főtitkár :	vitéz Temesy Győző dr., gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Titkár :	Pósáné Ormos Jerne, tanár.
Könyvtáros :	Dubovitz István, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros :	Koch Ferenc dr., keresk. középisk. tanár.
Ellenőr :	Bacsó Nándor dr., főmet. orológus.
Ügyész :	Erődi-Harrach Tihamér dr., ügyvéd.

Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos,** gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK : *

Cholnoky Jenő dr., ny. egyet. tanár,
Budapest.

Farkasfalvy Kornél, ny. gimn. tanár, Budapest.

Fest Aladár, kir. tanácsos, ny. főigazg., Bpest.

Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen).

Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.

Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója.

vitéz Somogyi Endre a. tábornagy, a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Baktay Ervin dr., író.

Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.

Erődi Kálmán dr., ny. tanügyi főtan.

Farkas László dr., gimn. igazgató.

Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. fő-igazgató, lev. tag. Pécs.

Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.

Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.

Gunda Béla dr., egyet. m. tanár.

Halász Gyula, író, lev. tag.

Halteneberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.

Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.

Hézsér Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.

Horváth Károly dr., középisk. igazgató.

Irmédi-Molnár László dr., őrnagy.

Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.

Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag, Kolozsvár.

Kádár László dr., egyet. m. tanár. főisk. tanár, Újvidék.

Kerekes József dr., mezőgazd. kísérletügyi assisztens.

Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.

Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.

Németh József, ny. gimn. igazgató.

Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.

Pécsi Albert dr., ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.

Rónai András dr., egyetemi tanár.

Schwalm Amadé dr., középisk. tanár.

Steiner Lajos dr., egy. m. tan., ny. igazgató, lev. tag.

Strömpl Gábor dr., egy. m. tan. alezredes, lev. tag

Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.

Takács József dr., százados.

Walter Ernő dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár. Veszprém.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

A BÚVÁR KÖNYVEI

	Kötve
I. LAMBRECHT KÁLMÁN <i>Az ősvilági élet</i>	6.—
II. EDDINGTON <i>A természettudomány új útjai</i>	6·80
III. REICHENBACH <i>Atom és világegyetem</i>	6·80
IV. HUZELLA TIVADAR <i>Az élet tudománya</i>	7·80
V. COLERUS <i>Az egyszeregytől az integrálig</i>	6·80
VI. TANGL HARALD <i>A hormon és az ember</i>	6.—
VII. MANNINGER VILMOS <i>A sebészet diadalútja</i>	7·40
VIII. COLERUS <i>A ponttól a négy dimenzióig</i>	7·80
IX. JEANS <i>Zene- és természettudomány</i>	5·40
X. PONGRÁCZ SÁNDOR <i>Az ősködtől az emberig</i>	8·20
XI. MARALDI <i>Az ágyútól a halálsugárig</i>	9·60
XII. TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS <i>Gyűjtés hegyen-völgyön</i>	8·40
XIII. ZIMMER <i>Forradalom a fizikában</i>	7·80
XIV. FRANCÉ <i>Az állatok csodálatos világa</i>	9·20
XV. FRANCÉ <i>Földünk kincsei</i>	8·20
XVI. EREDIA <i>A légkör titkai</i>	5·20
XVII. COLERUS <i>Pythagorastól Hilbertig</i>	10.—

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

**BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.**

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10— pengő

Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák nyáron: július 1-én és augusztus 2-án, d. u. 1 és 2 óra közt.

TARTALOM:

Wallner Ernő dr.: Európa földközitengeri partjai a Pireneusoktól a Tarantói öbölig. — *ifj. Tonelli Sándor dr.:* Nagybánya. — *Szurovy Géza dr.:* A Szovjet olajellátása. — *Irodalom:* A magyarság őstörténete. Szerkesztette: Ligeti Lajos. — *Ismertetések és hírek mindenfelől:* Svédország. Finnország tavai. Dánia terméseredményei. Algéria narancstermelése. Venezuela szerepe Amerika kőolajellátásában. Canada terméseredménye. A portugál népszámlálás. Új vasút vonal Taiföldön. Argentína terméseredményei.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

7509. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

7. SZÁM

EURÓPA FÖLDKÖZITENGERI PARTJAI A PIRENEUSOKTÓL A TARANTÓI ÖBÖLIG.

Írta WALLNER ERNŐ dr.

A napoleoni idők óta nem fordult olyan nagy érdeklődéssel népek figyelme a Földközi tenger felé, mint napjainkban. Az angolok tengeri fölénye, amelyet akkor Nelson győzelmei biztosítottak, ma a napoleoni időkhez hasonló válságban van. Nem csoda, ha felvetődik a kérdés: mit jelenthet az a kockázat, amellyel az északafrikai partokról netán elinduló és Francia- vagy Olaszországban partraszállni szándékozó angol-amerikai hadsereg vállal? S az első kérdést önként követi a második: milyen a francia-olasz partvidék, melyek a sebezhető pontjai?

Tengerparton a támadás és védelem voltaképpen két tájelemem megy végbe. Egyik maga a partvonal, vagyis a partraszállás közvetlen színhelye, a másik a hozzá csatlakozó partvidék, ahol későbbi hadműveletek számára szükséges támaszpont — hídfőállás — létesül. Egyik félre sem közömbös, milyen a két tájelem jellege és felépítése. Ezt viszont elsősorban a felszín- és partalakító tényezők szabták meg; az emberi alkotások csak ezek előnyeit használták ki.

A Földközi tengerben mindenütt — a következőkben csak annak nyugati medencéjéről lesz szó — hiányzik az Európa atlanti partjait alakító két legfőbb tényező: az árapály és a gleccserek munkája. Az árapály vízszintingadozása itt mindössze 10—30 cm. Nincs, ami a folyók torkolatát tisztogassa, s ezért a felfelé messze hajózható tölesértorkolatok helyett deltákat találunk. A jelentős kikötők a folyótorkolatoktól messze oldalt fekszenek. A partvidék ősi rögök helyett fiatal gyűrthegeységekből és süllyedt medencéiből épült fel. A megsüllyedt harántvölgyek öblöket alkotnak, tarkítva elszakadt szigetekkel, kiugró fokokkal, hirtelen letörésekkel, helyenkint a ma is működő vulkánosság jelenségeivel. A folyó és tenger építő munkája számára csak ott nyílik tér, ahol a hegység távolabb van.

A halászfalvak és kikötők kerülve az egészségtelen alacsony feltöltődő partokat, inkább a töréses partok meredek lejtőjű, mély vizű öbleit keresik fel. Ezért olyan jellegzetes a tájképi megjelenésük. Az atlanti kikötőkkel szemben, ahol sokszor még a toronytetőről sem látni a nyílt tengert, különös varázst és szépséget jelent a legtöbb liguriai és tirrenoi tengeri kikötőben a nyílt tenger, a védett öböl és a lejtőkre felkapaszkodó városrészek együttese. Keretet hozzá a Földközi tenger sajátos éghajlata ad, kéklő vizével, derült egével és örökzöld növényzetével.

Az éghajlat még a szerkezeti rokonságnál is jobban egységbe foglalja a parti tájakat. A szubtrópusi fekvés (é. sz. 37—43°) és a medencét körülzáró nagy szárazulatok okozta nyári forróság az északolasz parton nem sokkal marad az északafrikai mögött. A júliusi középhőmérséklet Genovában 24,1, Tuniszban 26,6 C°. A nyári csapadék-szegénység is dél felé nő. A délfraancia parton 1—2, Szicíliában 4—5 hónapra át alig esik az eső. A tél enyhe voltát — a januári középhőmérséklet Genovában 7,4, Palermóban 10,3 C° — részben a tengervíz melegének köszönheti. A Földközi tenger nyugati 3—3 1/2 ezer méter mély medencéjét az Atlanti óceántól a Gibraltári szorosban egy magas küszöb választja el. A mélység itt csupán 320 m s így az atlanti hideg (3—4 C°) fenékvíz nem

juthat át. A Riviera partjain a tenger hőmérséklete télen sem száll 12–13 °C alá. A nagyobb párolgás következtében a tengervíz sótartalma nagyobb az atlanti átlagnál. Ez okozza sokat emlegetett gyönyörű kék színét és nagy átlátszóságát.

Az éghajlati egység visszatükröződik a partvidék növényzetében is. Mindenfelé díszlik az őshonos olajfa, szőlő, füge mellett a keletről régen betelepített narancs, citrom. Az erdőtakaró nagy része lepusztult, helyét jellegzetes, sokszor járhatatlan bozótrengeteg — a macchia — foglalta el. Tekintélyes a szelídgesztenye elterjedése is. A városkülső falvak, lapostetű sokemeletes házak, egy séta a szűk utcán a nyitott műhelyek előtt, az élénk utcai zaj, mindenkit meggyőz, hogy a mediterrán éghajlat a lakosság életmódjára, lelki sajátságaira sem maradt hatás nélkül. Az éghajlat jelöli meg a tengeri hadműveletek idejét is. A nyári hónapok nyugodt időjárása megkönnyíti a hajózást. Nagyobb csapatszállító hajókötelékeknek nincs mit tartaniuk a viharoktól. Kihasználható az az előny is, hogy a dagály vagy apály nem korlátozza a kikötés idejét. A partvédelem a téli viharos, esős időszakban talán könnyebb, de a nyári csendes derült éjszakák szinte kizárják az ellenség meglepetésszerű megjelenését, s elősegítik a légi felderítést is.

A francia pireneusi határtól az Otrantói szorosig a déleurópai part hosszúsága a szigetek nélkül 2500 km. Nem sokkal kevesebbet — 2300 km-t — tesznek együtt Szicília, Szardéna és Korzika (Korzika) partjai. Ahol a part hadászati értékét a gazdasági és szellemi műveltség alkotásai növelik, veszélybe kerülnek az évszázados multtal büszkélkedő emlékek és a jövőt szolgáló munka eredményei egyaránt.

A Pireneusoktól a Rhône torkolatáig 250 km hosszúságban a tenger a part mentén nyugatnak szállítja és teregeti el a folyók — elsősorban a Rhône hordalékát. Perpignanig sok turzás keletkezett s mögöttük az elzáródó öblök — az étangok — fokozatosan feltöltődnek. Az épülő homokos, sekély part egyenes vonalú, kikötésre alkalmatlan.

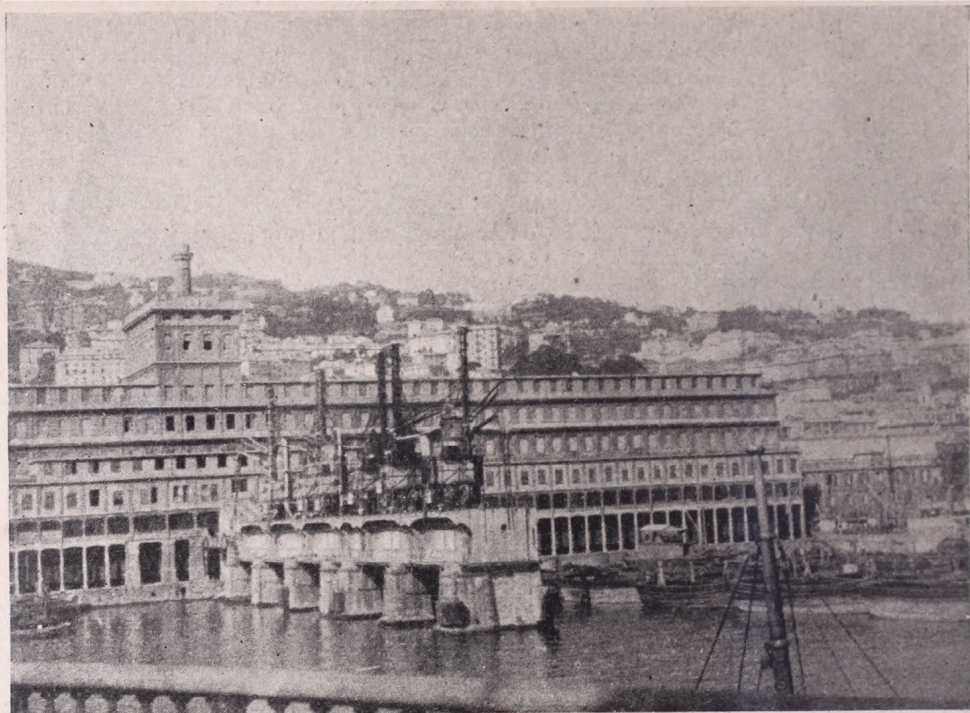
A keskeny parti sávon gazdasági jelentősége csak a halászatnak és sókerteknek van. A languedoci szőlőművelés a belső magasabb vidékek felől a filloxerapusztítás nyomán a homokos talajon messze előrenyomult a tenger felé. Az olajfákkal és paratölgyekkel beültetett lejtők felett a hegytetők kopárak. A Garonne és Rhône völgyein át az Oroszlán (Lion) öbölbe behatolnak az atlanti légtömegek s a partvidéket a Földközi tenger viszonylagosan hűvösebb vidékévé teszik. Elősegíti ezt a bórához hasonló, gyakori száraz hűvös szél, a mistral. A városok — Perpignan, Narbonne, Béziers, Montpellier — az étang-övezet mögött a tengertől 10 km-re vannak. Az egyetlen jelentős kikötő — Sète — a borkivitelnek köszöni forgalmát. Az innen induló Canal du Midi, amely a Földközi tengertől Toulouseon és Bordeaux-n át az Atlanti óceánig vezet, már régen nem felel meg a korszerű hajózásnak. Valamennyi város csupán egy-egy kisebb vidék központja. Rájuk támaszkodik a partvédelem is. Belőlük szinte sugarasan indulnak a tengerpart felé az utak és vasutak, lehetővé téve a szükséges gyors csapatmozdulatokat és elhárítást.

A Rhône delta legnagyobb része ma már mezőgazdasági művelés alá került. Aigues-Mortes, ahol IX. Lajos 1248-ban kereszties hadaival hajóra szállt, ma 6 km-re van a parttól. A delta évenként 50 méterrel nyomul előre, s hordalékregtegének vastagsága meghaladja a 100 m-t. A Rhône észak-déli völgye nemcsak kitűnő tájhatár, hanem Európa törzsébe vezető fontos útvonal. A Rhône hajózása Arlesnél elhagyja a folyót, s az Étang de Berre-en áthaladva 8 km hosszú, $14\frac{1}{2}$ m magas alagúttal éri el a marseillei kikötőt.

Marseille 900,000 lakossal Franciaországnak Páris után legnagyobb városa s a Földközi tenger legjelentősebb kikötője. 750 km-re Algirtól, az északafrikai francia gyarmatokból az anyaországba irányuló kereskedelem gyűjtője. A város félkörben veszi körül a régi kicsiny kikötőmedenét. A kétes hírű óváros, szűk sikátoraiival, csap-

Marseille, a kikötő, repülőgépről.

Genova, kikötőrészlet.

székeivel már a múlté. Régen tervbevolt lebontását 1943 telén a német megszállás katonás gyorsasággal végezte el. A külső negyedek tágasan, egészségesen épültek a lejtőkön. A kikötő a nyílt öbölben észak felé terjeszkedik. Az új rakpartokat a hullámverés ellen $3\frac{1}{2}$ km hosszú kőgát védi. A kikötő továbbfejlesztését a 20 km-re fekvő és csatorna-alagúton át közvetlenül is elérhető Étang de Berre védett, 10 m mély természetes medencéjében tervezik. Sok kis sziget — köztük a Dumas «Gróf Monte Christo» regényéből ismertté vált If — erődeivel megkönnyítette régebben a város védelmét. Ma a partraszállás különleges járművekkel könnyebb széles, sekély parton, mint mély szűk kikötő-medencékben. Ezért Marseille közvetlenül a tenger felől nehezen támadható. A város gazdasági háttere a bor- és olajtermő Provence. Ennek forgalmát a hegyek nyugatkeleti csapása elzárja a közvetlen tengerparttól s a Rhône felé irányítja. Provence belső kopár mészkőláncaival ellentétben a parti hegység ókori és kristályos rögeit erdők — köztük paratölgy — borítják. Egyik védhető mély öblében fekszik Toulon, a legfontosabb délfrancia hadikikötő.

Ahol Provence hegyei az öblökkel tarkított partvonal mentén hirtelen leszakadnak, kezdődik Európa egyik legszebb tája. Csodás színeivel, pálmásétányaival, vörösfényes napsütésével, enyhe éghajlatával, s nem utolsó sorban kényelmes idegenforgalmi berendezéseivel méltán tett szert világhírré. Ki ne ismerné a francia Côte d'Azuron Cannes, Nice, Monte Carlo, Mentone, az olasz Nyugati Rivierán San Remo, Bordighera és a Keleti Rivierán Nervi, Sta Margherita, Rapallo, Sestri neveit és tájképi szépségeit, — legalább képekről. Az Alpok és Appenninok olyan meredeken törnek le a Genovai öbölre, hogy gyakran út és település számára talpalatnyi hely sincs. A vasút alagútba bújik, az országot magasra kapaszkodik, s a halászfalvak messze az öblök belsejében húzódnak, de házaik ott is mint fecskefészkek tapadnak a meredek lejtőkhez. Rövid távolságokon nagy, 2000 m-es szintkülönbségeket találunk itt. Míg az Oroszlán öbölben a

Nápolyi városrészlet: a hegyoldal, a Villa Nazionale parti sétányával.

parttól 10 km-re csupán 40—50 méteres mélységek vannak, addig a Riviera előtt a parttól 10 km-re már 1000 m mély a tenger. A hegységben viszont 10 km távolságban már 1300 m magas gerinceken járhatunk. Nagyobb hadműveletekre a Marseilleől Speziáig terjedő 600 km-es meredek part kevésbé alkalmas. Sok kis öblét könnyű megerősíteni. A békeidők üdülést, szórakozást keresői helyett ma olasz katonák a vendégek. Nagyobb hadászati jelentőségű helyek ott vannak, ahonnan utak nyílnak a hegységen túlra.

Az Appenninókon átvezető jó közlekedő vonalak tették Genovát Olaszország első kikötőjévé. A régi félkörös öblön már régen túlnőtt a kikötő és új meg új rakpartok épültek a Po síkság iparvárosai részére érkező gabona, pamut, szén stb. számára. Genova Piemont és Lombardia kapuja. Szerepe a mostani háborúban fejlett iparánál fogva is jelentős. A város védelmére a XVII. században a hegyekre felkapaszkodó 15 km hosszú fal épült. Később erődök váltották fel és Genova ma is jól védhető. A Po síkságra vezető utak a tengerpartot elhagyva hamar szűk völgybe kerülnek, ahol a védelem a tenger felől jövő támadással szemben előnyben van. Nagy-Genova Olaszország negyedik városa (635,000 l.) s kiterjedése a tengerpart mentén 25 km.

A Genovai öböl délkeleti szárnyán a francia Toulonhoz hasonló fekvése van La Speziának, a legfontosabb olasz hadikikötőnek. Öblét víz alatt gát védi. La Speziától délre a part szerkezete megváltozik. A folyók és tenger építő munkája válik uralkodó tényezővé. Az Appenninók láncsa messze kerül a parttól, még egy tájalakító tényező — a vulkánosság — számára engedve helyet. La Speziától a Salernói öböl a partvonalat 700 km hosszúságban kiugró fokok tágas karéjokra tagolják. Annnyira nyíltak ezek, hogy a Gaetái öböl nevét sem viselnek. A félsziget puha kőzetanyagából sok törmelékkel szállítanak a folyók. Belőle építi a tenger a karéjok turzásait. A lagunaszerű öblök gyorsan betöltődnek, csak néhány keskeny maradt meg pl. az Anzio fok mellett. Helyükön

alacsony mocsaras, maláriától fertőzött síkságok, az ú. n. maremmák keletkeztek. Legtöbbjét már régebben művelés alá vették. A 20 km széles, 50 km hosszú Pontini mocsarak kiszáritása és betelepítése a fasiszta Olaszország egyik kiváló teljesítménye. A partépítő munka jól megfigyelhető ott, ahol a rögöket — mint a Monte Argentario-t, Monte Circeo-t — a turzások még nem képesolták teljesen a szárazföldre. A legészakibb karéjón van Olaszország egyik leglátogatottabb tengeri fürdője, Viareggio.

Az Arno deltája évente 8 $\frac{1}{2}$ m-rel nyomul előre a tengerbe. Pisától, amely az ókorban Velencéhez hasonló lagunakikötő volt, a part 7 km-rel távolodott el. Pisa helyett ma az Arno torkolatától 15 km-re délre fekvő Livorno Toscana kikötője. Forgalmát — az olasz kikötők között az ötödik — a sűrűn lakott Toscanai medence táplálja. Az ércekben gazdag Toscanai hegyvidék aránylag néptelen, központja Siena félreesik. Ezért nincs az Arnotól Rómaig jelentős város sem a parton, sem a harmadkori vulkánok lávájával és törtelékével borított partvidéken. Északon az 1734 m magas Monte Amiata vulkáni kúpja 50 km-re van a tengertől, délebbre a Bracciano krátertől 164 m magasságban csak 18 km-re. A tó 160 m mély s így a fenék majdnem a tengerszintig ér. Rómától délre a vulkánok az Albanoi hegyekben ismét 1000 m-ig magasodnak fel. Az üde levegőjű egészséges lejtőkön a régi rómaiak Tusculuma helyén ma is sok a nyaraló. A csatlakozó Monte Lepini mészkőrégei helyenként 1500 m-ig érnek, de a Gaetai öböl és Volturno deltája előtt a mélybe süllyednek.

A tengerpartot kísérő vulkános vidék az ókori Róma számos harcának színtere. Természetes központja a Tevere-től átszelt Campagna. A vulkáni takarót rajta a folyók enyhe halomvidékké szabdalják. Csak a síremlékek és az ókori vízvezetékek romjai emlékeztetnek arra az időre, amikor nyaralókkal, kertekkel volt tele. Ma legnagyobb részén juhnyájak legelnek. Az Arno és Volturno közötti partvidéknek ipara szegényes, Róma sem ipari város. Az olasz búzacsata során itt nagy területek kerültek eke alá. A megtámadható nyílt part védelmét könnyíti, hogy nincs jelentős kikötője. Az ellenség nem talál utánpótlása számára támaszpontot s így tartós hadászati sikert még akkor sem érhet el, ha sikerülne is leküzdenie az erősen kiépített partvédelmet. A homokos part fürdőtelepei közül legnagyobb híre Ostia tett szert. Rómából félóra alatt elérhető s korszerű berendezései minden kényelmet megadnak. A Tevere torkolata az ókori Ostia kikötőjétől már 4 km-re nyomult előre.

A délolasz partvidék legérdekesebb téja Campania három öble: a Gaetai, Napoli és Salernoi. Gaetától a Miseno fokig turzások és lagunák kísérik a partot, úgyhogy az öböl lassan tágas karéjjá alakul. A Napoli öblöt a tenger feltöltő munkájától oldalt két félsziget mint természetes hullámtörő védi meg. Északon a Flegrei mezők és Ischia fiatal vulkános vidék, délen a Sorrentoi félsziget és Capri az Appenninók fennmaradt mészkőrége. Köztük a Vesuvio lába a tengerig ér.

Napoli kikötője nem olyan zárt öböl, mint Genováé. Bővebben jutott itt a parti városrészek, sőt pompás sétány számára is hely. Csak a nyugati városrész kapaszkodik fel hegyoldalra, de korántsem olyan meredeken, mint Genova. Keleten a Vesuvio lejtői a külvárosokig érnek. Az ő és új városrészek ellentéte, érdekessége, sajátossága itt is megvan, s annyiaval színesebb, amennyivel délebbre járunk. Napoli csak a legutóbbi időben szorult Róma és Milano mögé harmadik helyre. Kikötőjének jelentősége az olasz szigetek és gyarmatok szempontjából elsőrendű, s forgalma vetekszik Genováéval. Ezért is szenvedti napjainkban a sorozatos légítámadásokat. Az elpusztult városrészek felépülnek, de elvesztett patinájukat egy földrész fájlatja.

Campania Olaszország egyik legsűrűbben lakott vidéke (1 km²-re 274 l.). A 25 km átmérőjű Napoli öbölben Napolin (865 ezer l.) kívül ott sorakoznak Pozzuoli, Torre del Greco, Torre dell'Annunziata, Castellammare nagyobb és a Sorrentoi félsziget kisebb városai. Partraszállásra ennyire sűrűn lakott öblöt ellenség csak akkor választhat, ha leküzdötte az oldalozó védelmet. A Sorrentoi félsziget rendkívül meredek partjain a kikötők — elsősorban Amalfi — éppen védhetőségüknél fogva váltak híressé a közép-korban. A félsziget délszaki növényzetével, sziklás partjaival, kék tengerével egyike Olaszország legvonzóbb tájainak. Campania termékeny földje, a Vesuvio szőlő- és gyümölcsstermő lejtői, a halászoknak menedéket adó öblök korán vonzották az embert. Így Pozzuoli és Paestum a Kr. e. VI. századból való görög gyarmati alapítások. Paestum

Jellegzetes sziklás part Capri szigetén apró elszakadt szirtekkel. A település számára a parton nincs hely. Helyenként terraszos földművelés.

görög templomai szépségükben az athéniekre emlékeztetnek, Puzzouli oszlopain pedig a földkéreg történelmi időközön belüli süllyedésének és emelkedésének nyomait láthatjuk. A Salernoi öböl belseje lassankint éppúgy feltöltődik, mint a Gaetai. Déli szomszédságában azonban az Appenninók mészkőröge 1200 m magasságról hirtelen szakad le a Tirreno tengerre. Kezdődik a Calabriai félszigetet végigkísérő meredek part.

Az olasz partvidék lakossága mindenütt igénytelen, kevéssel beéri. A frutta di mare — tengeri puhatestűek, rákok stb. nyálkás tömege — vagy az olajbogyó nem a mi ízlésünk szerint való. Calabriát szegénysége miatt is kerüli az idegenforgalom. Óriási itt a feszültség a Föld kérgében, nem múlik el évtized pusztító földrengés nélkül. Az olasz partvidék letörése a Tirreno tenger mélységére — ennek köszönheti keletkezését a Napoli öböl is — Calabria előtt a legnagyobb. A 2000 m-ig felmagasodó kopár félszigetet a Tirreno tengerben 50 km-re, a Jón tengerben 25 km-re közelítik meg a 2000 m-es mélységek. Calabria lakossága halászatból, juhtenyésztésből s újabban növekvő déligyümölestermelésből él. Sok az olajfa és gesztenyeerdő. Csak egyetlen vasút vezet át a félszigeten, ott, ahol az a Sila és Aspromonte kristályos tönkjei között lealacsonyodik és 30 km-re elkeskenyedik. A téli esők alkalmával megduzzadó patakok nagy törmelékkúpokat építettek a part mentén. A jelentéktelen városkák 3—400 m magasságra húzódtak, csak a vasútvonal fut mindkét oldalon a partszegélyen. Száznál több alagútban s még több áthidalással küzdi le a rendkívüli térszíni nehézségeket. Calabria az egyetlen szárazföldi út Sicília felé, s ez adja hadászati értékét. Elfoglalásával a dél felől támadó ellenség a Tirreno tengerig tolhatná előre támaszpontjait. A délolasz védelem egyik fontos vonala húzódik itt a Salernoi öböltől a félszigetet megkerülve 1000 km hosszúságban a tarantoi hadikikötőig. Reggio (100,000 l.) kikötője a 3—5 km-re keskenyedő Messinai szorosban a Siciliába irányuló forgalom közvetítője. A szorosban

megtorlódo áramlástól előidézett örvények — Scilla és Charybdis — a mai hajózásra, a vasuti kocsikat átszállító kompokra már nem jelentenek veszélyt.

Olaszország nyugati partjai védelme szempontjából életkérdés Sicilia, Sardegna és Corse birtoklása. A három sziget légi és tengeri támaszpontjairól az ellenség tengeri hadműveleteinek figyelése értékes időbeli előnyt biztosít a belső partvédelem számára. A Tirreno tenger 3 bejárója — a Korzikai csatorna, a Bonifacio és Messinai szoros — szűk, könnyen védhető. Csak nyugaton nyílik Sicilia és Sardegna között egy 300 km széles kapu. A két nagy olasz sziget ma a bejáratot védő két bástyaerőd. A távolság tőlük az afrikai partokig átlag 200 km. Elfoglalásukkal az ellenség nemcsak közelebb kerülne az ország szívéhez, hanem megszűnne számára az a veszély, amelyet a két sziget a Földközi tenger keleti medencéjébe irányuló hajózás számára jelent. Ez a rendkívüli hadászati jelentőség az oka annak a sok súlyos légitámadásnak, amely kikötőit sorban éri. Siciliát történelme során váltakozva kormányozták Európából és Áfrikából. Ma is közel kerültek itt egymáshoz a küzdő felek. Ezért vigyáznak minden eshetőségre felkészülten a rendkívüli megerősített parton a messzehordó ütegek és elhárító hadihajók.

Sicilia (25,700 km², 4 millió l.) felépítésében három elem veszerl: északon az 1800—2000 m magas Appenninók folytatása, tőle délre termékeny alacsonyabb hegyvidék, északkeleten a még működő Etna vulkánja. Mindmennyi eltérő táj. Az északi partvidéken a déligyümölcs, olajfa, szőlő; a sziget belsejében a búza a fő termény. Az Etna lejtőin 3279 m-es csúcsáig az olajfa, szőlő, déligyümölcs kulturáiról, gabonaföldeken, lombos és fenyérdőkön, havasi legelőkön át jutunk az örök hó határáig. Az amúgyis sűrűn lakott sziget (1 km²-re 160 l.) népsűrűsége itt emelkedik a legmagasabbra. Sicilia városai a part mentén sorakoznak. Palermot történelmi emlékei, műremekei, környékének buja növényzete és a Pellegrino hegy pompás mészköröge szépségben joggal Napoli és Genova mellé sorakoztatják. Keleten Catania és az 1908. évi földrengés óta újjáépült Messina a déligyümölcs, nyugaton Trapani és Marsala a bor, délen Porto Empedocle az agrigentoi kén kiviteli kikötői. Az ókori görög gyarmatvárosok közül ma csak Siracusa jelentős, a többinek — mint Taorminának — csak romjait csodáljuk.

Sardegna (24,000 km², 1 millió l.) és Corse (8700 km², 320,000 l.) távol az idegenforgalom és hajózás útjaitól, a többi földközi-tengeri tájhoz képest szegény és gyéren lakott maradt. Sardegna tönkje 1800 m-ig emelkedik. Itt is a Tirreno tenger felé fordult oldala meredek, míg a nyugati lankás. A parti síkságok egészségtelenek, a hegyvidéken kevés a termőföld s így a népsűrűség a siciliainak csak negyede. Jó kikötője csak egy van, délen Cagliari (100,000 l.). Corse tönkje 2700 m magas, jellegzetes mediterrán növényzettel. A sziget felét borító macchián kívül a gesztenye-, olajfa és déligyümölcs adják jellegét. Itt a nyugati part a meredek és öblökben gazdag, a keletin több észak keletkezett. A francia szigeten ma olasz katonák állnak őrt, de az olasz kapcsolatok mindig erősek voltak. Ajaccio (37 ezer l.) Napoleon emléket ápolta, Bastia (50 ezer l.) az olasz kereskedelmet gazdagította.

A Tirreno tenger kisebb szigetesportjai — a Toscanai, Lipari, Egadi és partmenti sok apró — különböző felépítésűek, sok tekintetben érdekesek, de nem jelentősek. Csak a Siciliától délre fekvő angol Malta és az olasz Pantelleria jutottak mint hadászati pontok nagy szerephez. Pantelleria, akárcsak a kis Lampedusa, elkerülhetetlenül magára vonta az ellenség támadását, hiszen az angol erőknél úgyszólván torkában fekszik.

A kéklő Tirreno tenger felett rajokban szállnak a gépmadarak, a habokat büszkén szántó hajókra tengeralattjárók leselkednek. Mindenütt bő aratása van a halálnak és pusztulásnak. A világ feszülten nézi, mint vívja sorsdöntő harcát a Földközi tenger legnagyobb népe, hogy — akárcsak hajdan — az afrikai part felől fenyegető ellenféltől kiküzdje életútja szabadságát.

NAGYBÁNYA

Irta ifj. TONELLI SÁNDOR dr.

A trianoni békeparancs Magyarországot úgyszólván valamennyi jelentősebb bányatelepétől megfosztotta, s az ország ipari nyersanyagainak nagyrésztét, főleg ami az érceket és a szénét illeti, külföldről kellett behoznia. A Felvidék és Erdély egy részének visszacsatolása nagy változást hozott. A visszatért területek bányagazdaságilag legfontosabb része a nagybányai érceletelepülés. A Vihorlát—Gutin vulkanikus eredetű hegyvonulat érces övezete Szatmár—Máramaros—Beszterce vármegyék határán húzódik végig, legfontosabb központja pedig Nagybánya. Nagybánya köré csatlakoznak a szulfidos ércekben (szfalerit-galenit-pirit) gazdag hegyvidékek, Felső-, Kis-, Kapnik-, Erzsébetbánya stb. A bányászott fémek közül elsőnek a galenithez kötött ezüstöt kell megemlíteni, mint a történelmi Magyarország leggazdagabb nemesfém előfordulását. Aranyelőfordulásáról főleg Nagybánya nevezetes, de bányásszák még Felső-, Kapnik- és Erzsébetbányán is.

A bányavidék történelmi, gazdasági és kulturális központja Nagybánya. A város maga két oldalról hegyekkel övezett és a Szamos völgyében fekszik. Lakosainak nagy száma, a pezsgő élet mutatják jelentőségét. Szerencsés fekvése, a környező hegyek érc tartalma vonzotta ide a települőket.

Az első település ideje ködbe vész. Nagyon valószínű, hogy már a rómaiak is ismerték és kiaknázták a vidék gazdag ércelőfordulásait. Rómának Dáciából való visszavonulása a bányavidék feladását, sőt elfeledését vonta maga után. 1140 körül II. Géza szászokat telepített a vidékre. II. Endre a Bazini és Szentgyörgyi grófok őseit, Sebest és Sándort megerősítette a környékbeli erdőségek birtoklásában. A városról ekkor még nem tesznek említést az oklevélben. Nagybányáról az első írásos feljegyzést Róbert Károly 1327-i egyik oklevelében találjuk, itt Zazarbánya néven fordul elő.

Ettől az időponttól kezdve Nagybánya, illetőleg amint a középkorban nevezték, Rivulus Dominarum, Asszonypataka története az oklevelek alapján napjainkig követ-

A város látképe a református templommal és a Virághegy.

Nagybánya várfalának egyetlen megmaradt saroktornya.

kető. Két évvel Róbert Károly említett oklevele után Nagybánya és Felsőbánya közös bíró alá tartozó városokként szerepelnek. Nagy Lajos alatt indul meg tulajdonképpen a város fejlődése. A nagy király bányászszabadalmakat ad a városnak, egyben megújítja az elégett kiváltságleveleket. Ekkor kezdődik meg a Szent István-templom építése, amely a körülményekből ítélve a magyar korai gótikának egyik igen jelentős alkotása lehetett. Sajnos, a templomot a XIX. században lerombolták; megmaradt tornya valószínűleg az alapításnál későbbi időből való. Ez a negyven méter magas torony és az ismert alapfalak 43 m-es hosszúsága eléggé kidomborítják a templom hajdani jelentőségét. A templom Nagy Lajos uralkodásának végén már készen állott. A XV. század elején Brankovics György szerb deszota kapta meg a várost eszébe Nándorfehérvárárt, tőle részben foglalással, részben szerződésekkkel Hunyadi János szerezte meg. Nagybánya hamarosan szívéhez nőtt a Hunyadi-családnak, amit a városra vonatkozó Hunyadi János, illetőleg Mátyás idejéből megmaradt egész sereg okirat bizonyít. Megerősíti ezt a tényt az is, hogy Szilágyi Erzsébetnek háza volt a városban. A ház a mai napig is fennáll és a kinestar tulajdona. Valószínű, hogy a templom harangtornya is Hunyadi János idejében épült. Mátyás emléket őrzi a harangtoronyba falazott címer-töredék. Az ő idejében vették körül a várost szivalakú fallal, védekezésül Drágos oláh vajda hordáinak garázdálkodása ellen. Asszonypataka Mátyás korában európai jelentőségre és hírre tett szert, hiszen Mátyás 13,000 forintért adta bérbe a bányákat. Mátyás pénzverdét is létesített a városban, mely csak a szabadságharc alatt szüntette be működését.

1490-ben a kereszthegyi bánya a Fuggerek birtokában van. Mátyás halálától kezdve a város gyakran cserélt gazdát, lakossága és egyben jelentősége is csökkent s a háborús évszázadokban sokszor pusztulásnak volt a színhelye. A XVI. század elején a bányászat is erős hanyatlásnak indult. Martinuzzi Fráter Györgynek csak nagy áldozatokkal sikerült a bányaművelést úgy ahogy a régi fokra visszaállítani. A reformáció tanai hamar tért nyertek Nagybányán, annyira, hogy a XVII. század elején az egész város református vallású volt. A régi Szent István-templomban Horthy István, a későbbi erdélyi püspök látta el a papi teendőket. Csak az ellenreformációval idekerült Jézus-társasági atyák indították meg a visszatérítést. Ők építették a mai Szent Háromság-templomot. A régi és új hit hívei között gyakran heves harcok dúltak, aminek az öreg templom adta meg az árát. A templom pusztult, a változó vallású kegyurak nem törődtek vele, nem javították és amikor 1769-ben villámcsapás következtében leégett, nem építették fel többé. A romokat 1847-ben felrobbantották, köveit pedig az új épületekbe

falazták be. A megmaradt tornyot a millénium évében helyreállították, a templomfalak kiásásának gondolatával most foglalkozik a Műemlékek Országos Bizottsága.

Nagybányán a reformációnak jelentős kultúralkotásai közé tartozott a hírben a debreceni kollégium után következő Scola Rivulina. Magyarország kormányzójának egyik öse, Horthy István is ennek a kollégiumnak volt elismert nevű rektora. Innen került azután a kolozsvári püspöki székhelybe. Az ő nevéhez fűződik az egyik híres magyarországi nyomdász, Tóthfalussy Kiss Miklós felfedezése és taníttatása.

A Nagybányára vonatkozó sok régebbi feljegyzés között különösen érdekes az, amit John Paget angol orvos kerek száz esztendővel ezelőtt írt Nagybányáról «Hungary and Transylvania» című útleírásában. Ez a kétkötetes nagy munka a száz esztendő előtti Magyarországról szóló legjobb ismertetések közé tartozik. Szerzőjének személyi érdekessége, hogy magyar nőt, özv. Bánffy Lászlóné, Wesselényi Polixénát vette feleségül, felesége kedvéért az 1846—47. évi erdélyi országgyűléssel honfűsített magát és mint nemes Paget János, Bem tábornok oldalán résztvett a szabadságharcban. 1892-ben halt meg nyolcvannégy esztendőskorában. Szatmár megye egész keleti része bőségesen szerepel könyvében. Nagybányáról ez a magyarrá lett angol a következőket írja :

«Nagy-Bánya nagyon kedves kis város, nagy négyszögletes térral és néhány olyan kitűnő épülettel, hogy az ember csodálkozik, hogy azok miként kerültek oda. A környék köröskörül hegyes és a közeli völgyek egynemelyike igazán elbájoló. A bányavidék, melynek Nagy-Bánya a középpontja, köröskörül messzire terjed, de bár gazdag ércekben, mégis kevésbé jelentős, mint más bányavidékek, melyeket előzőleg meglátogattunk. A bányák közül legérdekesebb a Kereszthegy, közvetlenül a város közelében, melyet már a rómaiak is műveltek ; később felhagytak a művelésével s a legutolsó nyolcvan esztendő alatt ismét feltárták és jelenleg szép termelési eredményt tüntet fel. A bányának szép bejárata van, amelyet rövidesen lovaskocsik számára is járhatóvá tesznek. Bent lépten-nyomon

mesteri római munka nyomait lehet felfedezni. Mi egy új eret, illetőleg egy régi érnek a folytatását találtuk munkában, amely meglehetősen gazdag és folytatásában szép eredményt ígér. Az érc mázsája nyolc uncia ezüstöt és minden uncia ezüst negyven dénár aranyat tartalmaz. (Ügylátszik, hogy az angol szerző, aki nem volt geológus szakember, itt kissé összekeverte a mértékeket.) A Kereszthegy havonta mintegy négy márka aranyat termel. Az alapanyag főként porfir. A bányának víztelenítését egy szivattyúval összeköttetésben álló nyolclevas kerek végzi. Néhány esztendeje egy emberi csontvázat, valószínűleg egy régi bányász maradványait, különböző szerzőkkel és egy római lámpával együtt, találtak a bányában.

A Kereszthegynek egyik legérdekesebb jelensége egy hatalmas bevágás, amely a

Szilágyi Erzsébet háza.

felszínről háromszáznyolcvan yard mélységre nyúlik, hosszúsága ezerkétszáz yard, a mélysége pedig hat láb. Hogy ez a bevágás mikor keletkezett, nem bizonyos, de ha jól emlékszem, azt kell feltételezni, hogy a rómaiak korából való.

Megtétekintettünk néhány kohót is, melyek valamivel feljebb fekszenek a völgyben és berendezésüket jobbnak találtuk, mint a legtöbbet azok közül, melyeket azelőtt láttunk.

A bányák legfőbb terméke arany és ezüst. Az elsőnek termelése, miként mondták, évente körülbelül négy száz márkára, a másodiké pedig tizennyolcezer márkára rúg. Aranyon és ezüstön kívül még bizonyos mennyiségű rezet, ólmot és vasat is termelnek. A tisztviselők a termelés pontos mennyiségét nem tudták megmondani, mert az aranyat és ezüstöt havonta egy tömegben Kőrmöcre szállítják s a különválasztás csak ott történik meg. Ebből a vegyes fémből, amint mondták, havonta ezerkétszáz márkát termelnek, ami jelentékenyen kevesebbet eredményezne a fentebb említett mennyiségnél.)

Ma természetesen a városnak és környékének bánya- és kohóipara már egészen más képet mutat, mint a száz esztendővel itt járt angol orvos idejében. Különösen a magyar impérium visszaállítása óta igen sok történt a bányák felszereléseinek tökéletesítése és időszerűsítése érdekében. A magyar kormány a románoktól félig kész állapotban vett át egy iskolaépületet és ebben az ország első középfokú bányászati

A Szt. István torony északi oldala.

szakiskoláját helyezte el. Bányái és kohóüzemei révén a mai Nagybánya igen jelentős szerepet tölt be bányászati nyersanyagszükségletünk fedezésében. Évente körülbelül 600 vagón ólmot, 80 vagón rezet, 240 vagón cinket, 2,000 kg aranyat és 30,000 kg ezüstöt szolgáltat. Ehhez járul még napi 50 vagón kénsvatermelése. Jelenleg Nagybányának négy nagy bányavállalata van: Állami Érbányászat, Hungária, Petrozsényi és Aurum. Ezenkívül van a városban négy nagyobb fűrésztelep. A bányák, fűrésztelepek és a többi iparvállalatok, melyek munkásainak jó része természetesen a környező falvakból való, összesen mintegy 13,000 munkáskezet foglalkoztatnak.

A XIX. század közepén a város lakossága 6400 lélek volt, húsz évvel később 9082, 1890-ben pedig 9838. Érdekes ebben az időben a nemzetiségi megoszlás: 7600 magyar, 1940 román, 110 német és 100 egyéb. A világháború előtti legutolsó magyar népszámlálás 1910-ben a város lakosságának számát 11,543 lélekben állapította meg.

A város maga két oldalról hegyekkel övezett. Észak felől az 1300 m magas Rozsály, az 1400 méteres Gutin védi az orosz puszták süvítő szélviharaitól. A nyugati oldalon a költői nevű Virághegy és Kereszthegy uralkodnak a város felett. Magas fekvését meghazudtoló módon, a város éghajlata enyhe. Bizonyítják ezt az itt található szelidgesztenye erdők.

Nagybánya jelentőségét az elmondottak szerint környékének ércekben való gazdagsága, illetve bánya- és kohóipara adja meg. A nagyközönység azonban Nagy bányát talán még jobban a nagy bányai festőiskoláról ismeri, amely külön fejezetet jelent a magyar művészettörténetben. Ezt a festőiskolát a kilencvenes években alapították és a huszadik század neves magyar festőinek nagy része innen indult el művészi útjára. A huszontíz esztendő idegen uralom ezt az intézményt is lezüllesztette, ma azonban ismét jó úton van arra, hogy visszanyerje régi jelentőségét.

A városi hatóságok és kormányzati tényezők ma együttes erővel igyekeznek a huszontíz esztendő idegen uralom hanyagságának, nemtörődőségének nyomait eltüntetni. Nagyobb építkezések indultak meg s a már végrehajtott és folyamatban lévő építkezéseken kívül új festőiskola, városi bérházak, hűtőház építése van tervbevéve. Az év folyamán elkészült Horthy István református püspök szobra is, amelyet a református templom mellett, a Zazar patak partján állítanak fel.

Nagybánya megérdemli, hogy megismerjük; hegylábi környéke arra van hivatva, hogy kiépülése után belső és külső idegenforgalmunknak elismert állomása legyen.

A jezsuiták építette Szt. Háromság templom.

A portugál népszámlálás.

Az 1940 december 12-i portugál népszámlálás eredményeit most közli első ízben a «Diario de Noticias», amely szerint Portugália lakosainak száma (Madeirával és az Azorokkal): 7.709.425 fő és pedig 3.700.055 férfi és 4.009.370 nő. Portugáliában tehát a feles nők száma 309.315, az összes lakosság 4%-a. (m. t.)

Új vasútvonal Taiföldön.

A taiföldi és japáni kormány meg egyezése értelmében japáni mérnökök irá-

nyításával vasútépítés indul meg Taiföldön. Az épülő vonal Bangkokból észak felé halad, keresztezi a Mekongot, majd a 15°-os szélességi körtől északra a burmai határt és 65 km-nyire Moulmeintől délre eléri a tengerpartot. P. J.

Argentina terméseredményei

az 1942—43. gazdasági évben igen jók voltak. A becslés 64 millió q búza, 3,5 millió q árpa, 1,5 millió q rozs, 7 millió F zab és 16,6 millió q lenmag begyűjtését várta. P. J.

A SZOVJET OLAJELLÁTÁSA.

Írta: SZUROVY GÉZA dr.

Az európai országok között a Szovjet mindig az első helyet foglalta el az olajtermelésben. Földje páratlanul gazdag olajban, gázban és aszfaltban egyaránt. A Föld olajtermelése 1938-ban 271.4 millió tonna volt. Ebből Oroszországra 29.3 millió tonna (17.0%) jutott és a világtermelésben a 164.7 millió tonnával (63.4%), első helyen álló Egyesült Államok után következett. Igen valószínű, hogy a bevallott 29.3 millió tonnánál jelentékenyen nagyobb volt a termelés, hiszen a második öt éves tervben 70 milliót irányoztak elő. Az alacsony szám valószínűleg csak egyike ama mesteri megtévesztéseknek, amivel a Szovjet elképzelhetetlen méretű világhatalmi készülődéseit leplezni akarta. A jelenlegi háborúban soha nem látott méretekben vetette be a gépesített alakulatokat és benzin-, illetőleg olajellátásában akkor sem állt be zavar, amikor a német csapatok semlegesítették a Fekete tengerhez és a Don medence iparvidékére vezető olajvezetékeket, megszállták a majkopi olajvidéket, — a Kaukázus legnyugatibb olajmezőit — sőt elérve a Volgát elválták a bakui olaj szállításának legfontosabb útőrerét is. Ezek a súlyos csapások nem jelentettek nagyobb zavart a szovjethadsereg olajellátásában. Sőt arra is volt a Szovjetnek elég ereje, hogy egy minden eddiginél súlyosabb téli támadó hadjáratot készítsen elő és biztosítsa a páncélosok, repülőgépek, motorizált tüzérség, gyorscsapatok és szállító járművek tízezreinek üzemanyagellátását, mozgásban tartsa feketetengeri flottáját. Azonkívül a mezőgazdaságban foglalkoztatott traktorok ezreinek üzemét is fenn kellett tartania, mert csakis ezek segítségével vonhatott be új és kiterjedt területeket a mezőgazdasági termelésbe Ukrajna pótlására, hiszen az emberi munkaerő legjavát az arcvonal kíméletlen tömegtámadásai emésztették fel.

Tehát valószínű, hogy sikerült a Szovjetnek az urali és ázsiai új olajmezők beható feltárásával és kihasználásával a kaukázusi olaj átmeneti kiesésével keletkezett űrt pótolni. Emellett bizonyára hatalmas készleteket is felhalmozhatott, hiszen saját bevallott benzinfelhasználása 1938-ban mindössze 3 millió tonna volt. Kivitelre nem dolgozott, még a német-országi barátságiszerződésben megígért mennyiséget sem szállította le.

Az országnak még fel nem tárt olajtartalékát az amerikai dr. Stebinger 1922-ben 965 millió tonnára becsülte. Az ugyancsak amerikai Garafia és Whetsel 1938-ban 557 millió tonnára. 1924—1938-ig 279.9 millió tonnát termeltek. Ha ezt levonjuk a Stebinger-féle számból, akkor láthatjuk, hogy a két becslés nagyon közel áll egymáshoz. Az ebben a kérdésben sokkal illetékesebb Goubkine becslései ennél sokkal magasabbak. Tény azonban, hogy a becslések nagyon bizonytalanok és a készletek kiapadása korántsem következik be olyan hamar, mint azt egyesek jósolják. A jóslatok szerint a Föld olajkészleteinek 1958-ban kellene végleg kimerülniök a mai ütemű termelés mellett.

Oroszország legfontosabb olajmezői a kaukázusiak. Hatalmas vonulatban húzódik az olajjal impregnált kőzetek a Kaukázus északi szegélyén, párhuzamosan a hegylánccal, a Krim félszigettől a Kaszpi tó keleti partjáig. Idetartozik a Kuban-Terek vidék, Dagesztán, Apseron, a Cseleken sziget, valamint északabbra a Melitopol-Bjergjanszk és a Sztavropol körüli kiterjedt gázmezők. Egy ugyancsak gazdag olajvonulat húzódik a hegylanc déli oldalán.

A második legfontosabb terület az Ural vidék. A Pecsorától a Kaszpi tó északi partjáig húzódik ez a nem kevésbé fontos, de csak újabban feltárásnak indult vonulat. Legfontosabb itt északon Uchta, középen Perm és délen az Ural-Emba kerület.

Az Ural-Emba és a Cseleken-vidék már ázsiai Oroszországhoz tartozik és beletartozik abba a hatalmas vonulatba, amelyik követve az eurázsiai hegyrendszer felgyűrődését kelet felé húzódik és magabafoglalja Krasznojvodszkot a Kaszpi tó keleti partján, Ferghanát a Tien-San nyugati lábánál és Szachalint a Csendes óceánban.

Az első nyomokat már megtaláljuk a Kerics-félszigeten. Számos iszapvulkán, természetes olajszivárgás és gázakkumuláció tanúskodik az olaj jelenlétéről. Egy szép antiklinális a Taman félszigeten is sok reménnyel kecsegtet. Az egész vonulat tovább

húzódik Majkopig. Hosszúsága 400 km, szélessége pedig 20—30 km. Legfontosabbak a Kuban—Majkop-vidéki mezők. Az olaj harmadkori rétegeket itatott át hatalmas vastagságban. A krétakorú kőzetekre mintegy 800 m vastagságban települnek az eocén-oligocén márgák, agyagok, bitumenes palák, homokok, mészkövek, dolomitok, konglomerátumok a legváltozatosabb felépítésben. Legfontosabb olajszint a Majkop-szint; a felső oligocént és az alsó miocént foglalja magában. Ennek a harmadkori tengernek hullámai végig-hőmpolyogtek a Magyar medencén is, sajnos, nálunk még nem egészen tisztázott földtani behatások folytán nem hagytak hátra a folyékony arannyal ilyen dúsan átítatott képződményeket. A miocén legfontosabb olajszintjei a Siravan, Tarakhan, Csokrak, Karagan és Konka-rétegek. Az ezekre következő, mintegy 700 m vastag szarmata rétegek szintén tartalmaznak olajat, sőt nem hiányzik ez a zöldesbarna folyadék a legfinomabb pliocén rétegekből sem.

Vázlatos térkép a legfontosabb orosz szénhidrogénes területekről.

1. Termelő olajmezők. 2. Gázmezők. 3. Feltárás alatt álló mezők.
4. Bitumenes rétegek.

Nálunk Magyarországon csak a legutóbbi rétegek tartalmaznak gazdaságilag is számotvető olajat, hiszen a délzalai alsópannon olajhomokok el tudnák látni a meg-nagyobbodott ország békeszükségletét. A Bécsi medencében a szarmata homokok ontják a gépek véréit soha nem remélt mennyiségben — de mindez messze mögötte marad a Kaukázus gazdagságának.

A Taman félszigettől kelet felé haladva az első jelentős mező Szuvorovo-Cserkesz, Varenikovo, Adagum és Keszlerovo vidéke. Csak 1936-ban tarták fel nagyobb mértékben. A mintegy 500 m mély kutak kezdetben 110 tonnát termeltek naponta. Távolság kelet felé terülnek el az 1866-ban feltárt Kudako-Krimszkaja, Ilszkaja, Kaluskaja mezői. Ezek már részben kimerültek, részben közel vannak a kimerüléshez.

Következnek a legjelentősebb előkaukázusi mezők: a Majkop-körüliek. Ide-tartozik Apszeronszkaja, Neftjanaja-Sirvanszkaja, Khadijinszkaja, Aszfalthegy, Kura-Cece és Kutaisz. Ezek a mezők az orosz termelésben a negyedik helyen állanak. Össz-termelésük 1935-ben 1,194.600 tonna volt. Ki nem termelt készleteiket Goubkine 85,000,000 tonnára teszi.

A mélyebb szintek olaja könnyű, a fajsúlya 0.840, szemben a magasabb szintek nehezebb olajával, melynek fajsúlya 0.940. A gáz 71.68%-ban metánból áll és egy köbmétere 43 cm³ gázolint tartalmaz.

A második nagy kaukázusi olajvidék Grozny vidéke. A mezők két folyó körül csoportosulnak: a Terek medencéjében van Vozneszenka, Malgobek és Gorszkaja.

Tőlük délre a Sunja medencében pedig Új- és Ó-Grozny. Az olaj iskolapéldaszerű felboltozódásokban gyűlt össze. Ezeket csak számos vetődés teszi változatossá.

A legrégebben — 1893-ban — feltárt Ó-Grozny mintegy 700 m mélységből a mediterrán rétegekből termel. Új-Groznynek 23 szintje produktív. Közülük 13 a Karagan-10 pedig a Csokrak-rétegekben van. Az első termelő rétegek mintegy 500 m mélyen találhatók. Érdekes, hogy vannak olajok és sósvizek itt, amelyek hőfoka 100 C°. A mezőket 1913-ban kezdték feltárni. A legnagyobb teljesítményt 1931—32-ben érték el 7,000.000 tonna termeléssel. Tehát Új-Grozny egymaga többet termelt, mint az összes román olajmezők legszebb virágkorukban!

Vozneszenka 90 km-re nyugatra van Groznytól. 1942-ben 12 szintből 100.000 tonnát adott. Malgobek 10—12 km-rel még nyugatabbra 1933-ban 18,000 tonnát, 1935-ben pedig 797,000 tonnát termelt. Tehát két év alatt megnegyvennégszerezte hozamát.

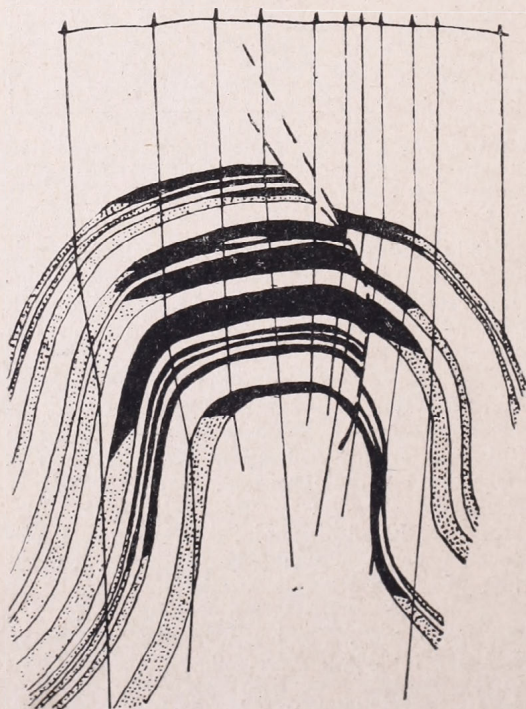
Gorszkaja 30 km-re Vozneszenkától keletre egészen új mező. Feltárása 1936-ban indult meg. 1937-ben az 1025—1220 m mély kutak 300—700 tonnát adtak naponta.

A Terek-Grozny vidéken még sok kisebb, kevésbé feltárt mező van, amelyek még kétségkívül szép jövő előtt állanak. Ez a vidék Oroszországnak második legnagyobb olajterülete. A termelés csúcspontját 1931-ben érte el 8,100.000 tonnával. Azóta rohamosan csökkent és 1935-ben 3,200.000 tonnára esett vissza.

A vonulat meghosszabbításában Derbenttől északra a Kaszpi tó partjához Daghesztánba jutunk. Itt a szénhidrogénes terület kb. 200 km hosszú és 20—25 km széles. A nevezetesebb felboltozódások, mint a Kubar-Arka, Malkach-Kala, Kukurt-Tau és az Eldema beható feltáró munka színhelyei. A délebbre fekvő Acsi-Szu 1934-ben kezdett termelni. Néhány lyuk naponta 20 tonnát adott. A még fel nem tárt mennyiséget 25,000.000 tonnára becsülték. Izber-Bach még gazdagabb. A lyukak hozama elérte 1936-ban a napi 250 tonnát, a készleteket 100,000.000 tonnára becsülik. Kaja-Kent 20 km-el délebbre igen kiváló minőségű olajat szolgáltat kb 20—30% könnyű párlattal.

Berkey, Dag-Ogny és még három feltárás alatt álló szerkezet kisebb — 280—800 m — mélységből különösen sok gázt termel.

A legfontosabb orosz olajvidék Azerbeidszán. Magábfoglalja az Apszeron-félszigetet és Artem szigetét. Délebbre néhány kisebb mezőben folytatódik. Hossza 60, szélessége 30 km. Lépten-nyomon iszapvulkánok, gázok törnek fel a talajból. Az égő szénhidrogének, az «örök tüzek» már az ókorban különös tűzimidó kultuszt teremtettek. A feltárásnak a múlt század végén a Nobel-testvérek adtak lendületet, azóta a leghevesebb és semilyen eszköztől vissza nem riadó módon igyekeztek a különféle érdekcsoportok minél nagyobb befolyást biztosítani maguknak. Az első világháború végén megszállták a németek, a forradalom romhalmazzá változtatta az élénk iparvidéket, majd minden huzavonának végetvetett a Szovjet, amikor állami kezelésbe vette az egész termelést. A két ötéves terv gondoskodott róla, hogy a rendszeres feltáró és termelő munka soha nem látott arányokban induljon meg. Nemkímélve embert és anyagot szédítő iramban

Vázlatos keresztmetszet Új-Groznyről.

készültek az új kutak és ontották a fekete vért a többszáz kilométeres új csővezetékek fűtőerén át az ország ipartelepeire, hogy Sztalin fegyvert kovácsolhasson ördögi hordái számára és minél alaposabban felkészülhessen Európa letiprására.

Van néhány olajsínt itt, ami a világ legjobb repülőbenzinjét és könnyű kenőolaját adja. Balakhany, Bog-Boga, Szurakhany, Kara-Csukur (Koganovics), Bibi-Eibat (Sztalin), Kala (Azybekov), 8,000.000, 1,200.000, 4,000.000 és 1,000.000 tonnával járultak hozzá a harminc évek végén az évi termeléshez. Hosszú és unalmas lenne, ha fel akarnók sorolni az összes fontosabb mezőket, hiszen a kisebbek is messze túlszárnyalják az összes európai olajföldek termelését, ha a román termelést leszámítjuk. A Lok-Batan (Mikoyan) mezőn vannak kutak, melyek egymaguk 10—20,000 tonnát adnak naponta.

Azerbejdzsán az orosz olajnak 1936-ban 19,500.000 tonnával 72,5%-át szolgáltatta. 1937-ben az olajhozam túllépte a 21,000.000 tonnát. Goubkine becslése szerint a tartalékok 1,911.000.000 tonnára tehetőek.

A Kaukázus déli oldaláról kevesebb adat áll rendelkezésünkre. A mezők jelentőségére következtethetünk abból, hogy pl. Mirsany mellett 27 olajsíntet tártak fel.

A Kaszpi tó keleti partján Cseleken szigete és Nefte-Dagh, valamint Boja-Dagh Turkmenisztán olajvidékéhez tartozik. A vidék 1935-ben 343,000 tonnát adott, a tartalékot 75,000.000 tonnára becsülik. További szerkezetek feltárása folyamatban van.

Az Ural elsimuló redőivel kapcsolatosak az Uralvidék néven ismert olajtelepek. Itt főleg a jura- és krétakeri rétegek vannak olajjal és bitumennel átitatva.

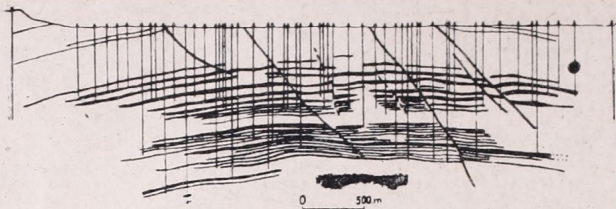
Az Emba és az Ural folyó alsó folyása között a Kaszpi tó északi partján van az újabban mind nagyobb fontosságra szert tevő Ural-Emba kerület. Itt öt fő-antiklinálist különböztetünk meg: a Temir-Martuk, Tersakan, Iman-Kara, Dosszor-Makat és a Gurjev antiklinálist. A lyukak mélysége 100—250 m körül mozog. Az olaj könnyű fajsúlyú, paraffinszegény. Neokom, perm- és jura-rétegek az olajtárolók. 1936-ban 269,000 tonna volt a kutak hozama, a tartalékot Orenburg (Cskalov) — Aktyubinszk vidékével együtt 685,000.000 tonnára becsülik.

Érdekesek a baskiriai Ichimbaevo vidékének olajmezői. Itt az olaj permkori sótelepekkel kapcsolatos és a fekü-mész kő repedéseiben, üregeiben halmozódott fel. Ebből következik, hogy a kutak néha napi 600 tonnát is adnak, de termelésük gyorsan hanyatlal. A lyukak csak 750—850 m mélyek. Az olaj szintén igen könnyű, benzinben gazdag.

A Szamara körüli kutak átlag napi 15 tonnát hoznak. Egyik jól sikerült fúrás napi 150 tonnát adott. A telep érdekessége, hogy a vele kapcsolatos vizek igen gazdagok jódban (50—60 milligr. pro liter) és brómban (300—400 milligr. pro liter). A két mező

A Baku-környéki olajmezők vázlatos térképe. 1. Feltárás alatt álló boltozatok. 2. Termelő mezők. 3. Antiklinális tengelyek.

Vázlatos keresztmetszet az egyik bakui olajmezőről.

készleteit 323 millió tonnára becsülik.

A Perm-körüli mezők felépítése hasonló Ichimbevohoz. A kutak 240—390 m mélyek. Permtől kissé nyugatra az első termelő rétegek 160—180 m mélyen vannak, az utolsók 900—950 m-ben. 1937. év első öt hónap-

jában 7-800 tonna folyt ki, a készletek 22,000,000 tonnára becsülhetők.

A Turkesztáni medencében a Tien san lábainál vannak Fergana olajmezői. Itt is az eocén és krétakori képződmények tartalmazzák a benzinben gazdag könnyű olajat. A kutak 160,000 tonnát szolgáltatottak 1935-ben, a ki nem termelt mennyiség mintegy 15,000,000 tonna.

Sok jel vall arra, hogy ezen a vidéken, különösen Üzbekisztánban, Bokharában még rohamos fejlődés várható. Kutatások folynak a Balkas tó, a Tunguzka és Jakutzk vidékén, valamint Kamcsatka félszigeten. A Balkas tó körüli kutatásokat a nehezen kiszivárgó adatok szerint máris nagy siker koronázta. Szachalin szigetének az oroszok birtokában lévő északi részén a pliocén rétegekből 1936-ban 307,800 tonnát termeltek, míg a készleteket 119,000,000 tonnára teszik.

Mindebből látjuk, hogy milyen páratlanul nagy gazdagságot jelent az olaj Oroszországnak. Milyen korlátlan lehetőségeket nyújt a gépek háborújában a nyugati világ elpusztítására törő Szovjetnek. A két ötéves terv 1,600,000 jármű számára akarta biztosítani az életet adó olajat és benzint. Azóta ezt a számot bizonyára jóval felül is múlták. Az olaj gyors és olcsó továbbítására hatalmas csővezetékek épültek amerikai műszaki segítséggel. A régi Baku-Batum-i vezeték mellett megkezdték egy új, nagyobb teljesítőképességű vezeték építését. Tőle északra elkészült a Kaszpi tó partjáról Machacs-Kalából (Petrovszky) kiinduló nagy csővezeték. Ez Groznyn keresztül Armavirba megy, ott elágazik: a déli ág Tuapszba a Fekete tengerhez, az északi ág Rosztovon át Ordzsonikidzsébe, a Don medencébe vezet. Az Ural-Emba vidék földjének fekete véré a Gurbjéből és Koscsagilból kiinduló vezeték viszi Orszkba, az Urali iparvidékre.

Csővezeték az olaj gyors és olcsó szállítására.

IRODALOM

A magyarság őstörténete. Írták: *Czeglédy Károly, Deér József, Gunda Béla, Gyóni Mátyás, Kniesza István, Kossányi Béla, Halasi Kun Tibor, László Gyula, Ligeti Lajos, Nemeskéri János, Zsirai Miklós.* Szerkesztette *Ligeti Lajos.* 1943. 8°, 289 old. Kiadta a Bp. Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem bölcs. karának magyarságtudományi intézete és a Franklin-Társulat, Budapest.

A történelem szoros kapcsolatban áll a földrajzzal; őstörténetünknek föld- és néprajzi vonatkozásai vannak. De a magyarság őstörténete annyira érdekel minden magyart, hogy a most megjelent munkával nekünk is foglalkoznunk kell.

Régóta vártunk ilyen munkára! Ligeti Lajos, a mű szerkesztője, taláiban állapítja meg az előszóban: «A forrásoktól, de még a legegyszerűbb alapismeretektől is magukat gondosan távoltartó lelkes rajongók őstörténeti művekkel árasztják el a könyvpiacot, társadalmi folyóiratok vitáznak, tudománytól távol álló napilapok anketóznak a magyar előidők alapvető kérdéseiről». — Nem csoda, ha így aztán a legellentétesebb, sőt legképtelenebb elméletek és feltevések kerülnek köztudatba, legtöbbször már nem is feltevésekként, hanem olyan formában, hogy az avatatlan, de jóhiszemű olvasóközönség befejezett tények gyanánt fogadja el a zabolátlan képzelet szülötteit. A hivatalos szaktudomány ezideig kevésbé jött a nagyközönség segítségére ezeknek a fontos kérdéseknek a tisztázásában. A jelen munka bizonyítja, hogy a szaktudomány maga is sok újabb lépést tett a legutóbbi, népszerű formában is közzétett tudományos felfogás megszervezése óta, s pl. őstörténetünknek az az összegezése, melyet a Hóman—Szekfü-féle «Magyar Történet» közölt, ma már nem egy részletében lényeges módosításra szorul. A művelt nagyközönség nélkülözötte a komoly tudományos alapokon nyugvó tájékoztatást, s így — valljuk meg — szaktudósaink maguk is némileg hibásak voltak abban, ha a magyar közönség széles rétegei egyedül a hivatlan prókatorok ellenőrzetlen közléseiből igyekezett tájékoztatást szerezni a minden magyar embert érthetően érdeklő fontos kérdésben. A most megjelent munka tehát a szó szoros értelmében mulasztást hoz helyre és valóban hézagpótló.

A mű írói önálló dolgozatokban tárgyalják az összetett kérdés részleteit a

következő fejezetekben: A magyarság eredete, Az uráli magyar őshaza, A magyarság kaukázusi története, A magyarság Dél-Oroszországban, A honfoglaló magyarság, Keleten maradt magyar töredékek, Nyelvészet és őstörténet, A magyar őstörténet régészete, A néprajz és a magyar őstörténet, Az embertan és a magyar őstörténet, A magyar őstörténet írásos forrásai, s végül röviden beszámol az «Őstörténeti csodabogarak»-ról is. A szerzők hivatott képviselői szaktudományuknak. A tájékoztatás eszerint valóban komoly, megbízható, s ezidőszert csakugyan az utolsó szót jelenti a probléma feltárásában.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nagyfontosságú kérdésben nem történhetnének még további, újabb lépések, annak a lehetőségét sem zárja ki, hogy esetleg olyan döntően új eredmények következzenek be, melyek a jelen munkában összegezett felfogást lényegesen megváltoztathatják. A magyarság eredetének és őstörténetének kérdése annyira bonyolult, sok részletében ma is annyira homályos, hogy a kutatásnak még igen nagy feladatai maradnak. De ha mégoly lényegbevágó változások állnának is elő a jövőben, annyi kétségtelen, hogy a további kutatás is csak azokkal a módszerekkel mehet végbe, mint amelyekkel a jelen munka szerzői dolgoznak. És egyedül az ilyen természetű kutatómunkának időnkénti népszerű közzététele akadályozhatja meg, hogy őstörténetünk területén továbbra is ágáljanak a felelőtlen és kritikátlan fantaszták, akik hovatovább már csaknem minden elképzelhető exotikus néppel és emberfajtaival rokonsági kapcsolatba hozták a magyarságot.

Ha a magyarság őstörténetének problémáját nem tekinthetjük is végleg lezártnak, — amit különben a tárgyalt munka kitűnő írói sem állítanak — «A magyarság őstörténete» becsületesen és lelkiismeretesen tárja fel a kérdés ezidőszert tudományosan lemérhető állását, komoly tájékoztatással szolgál és helyes irányba tereli a magyar olvasótábor érdeklődését. S ezért minden elismerést megérdemel.

Csupán egyetlen kis hiányosságot tartunk szükségesnek megemlíteni: hasonló munkában becses szolgálatot tenne több és részletesebb térképvázlat. Ezt a remélhető újabb kiadásban pótolni lehetne.

Bakhtay Ervin dr.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Svédország

az északi szélesség 55°20'-tól a 69°-ig terjed. Ugyanabban a szélességi övben fekszik, mint Amerikában a Hudson-öböl déli része, mint Oroszországban Tomszk és az Ob folyó torkolata. Svédország területe 448,960 négyzetkilométer. 3760 négyzetkilométerrel kevesebb, mint Németország területe. K. S.

Finnország tavai.

Finnországnak 69,763 tava van. Ezeknek területe összesen 33,875 négyzetkilométer. Ez az ország területének 9%-át teszi ki.

Három legmagasabb hegye: a Palastunturi 815 méter magas, a Muotkunturi 1,000 méter magas és a Haltia 1,300 méter magasán emelkedik a tenger szintje fölé. K. S.

Dánia terméseredményei

1942-ben kielégítőek voltak, csupán a takarmány és cukorrépatermés mutatott némi visszaesést. Ezzel szemben a rozs (4.1 millió q), búza (13.9 millió q), zab (10 millió q) és burgonya (17 millió q) 1942. évi termése jóval felülmulta az előző, 1941. év termését. P. J.

Algéria narancstermelése

az utóbbi években állandóan emelkedett. A belső fogyasztás is tekintélyes, mintegy 40%-a a termésnek, a kivitel pedig csaknem teljes egészében az anyaországba irányult. A háború kitörése előtt Algériában több mint 5000 ha-on narancsot, 4000 ha-on mandarint és 1000 ha-on citromot termeltek. A narancsszüret eredménye az 500 ezer q-t, a mandariné a 400 ezer q-t, a citromé a 30 ezer q-t is meghaladta. P. J.

Venezuela szerepe Amerika kőolajellátásában.

Venezuela rendkívül gazdag kőolajtelepei az utolsó 25 esztendőben emelkedtek a világforgalomban nagy jelentőségre. A mult világháború végén Venezuela évi kőolajtermelése 50,000 t volt, 1924-ben elérte az egy millió, 1928-ban a tíz, 1935-ben a húsz és 1939-ben a harminc millió tonnát. Ezzel az Egyesült Államok és Szovjet Oroszország után elfoglalta a harmadik helyet a kőolajtermelők rangsorában, mert a világ kőolajának 10—15%-át adja. Még nagyobb a jelentősége szűkebb körében: Amerikában. Az U. S. A.

után második helyen áll s az Unión kívül termelés 60%-át szolgáltatja. Az amerikai országok kőolajtermelése az utóbbi években millió tonnákban:

	1939	1940	1941
U. S. A.	171·15	182·90	192·60
Mexico	5·79	5·84	5·52
Canada	1·00	1·11	1·19
Észak-Amerika			
összesen ...	177·94	189·85	199·31
Venezuela	30·53	27·43	30·54
Columbia	3·33	3·57	3·35
Argentina	2·66	2·94	2·96
Trinidad	2·71	2·84	2·91
Peru	1·80	1·72	1·76
Ecuador.....	0·31	0·31	0·21
Bolivia	0·01	0·01	0·02

Dél-Amerika

összesen ...	41·35	38·82	41·75
Amerika			
összesen ...	219·29	228·67	241·36
Amerika a világtermelésben.....	77·1%	76·9%	78·3%

Kivétel szempontjából Venezuela jelentősége sokszorosan felülmúlja az Egyesült Államokat, mert ennek belső fogyasztása olyan óriási, hogy kivitelre csak a termelés 10%-a, kereken mintegy 20 millió tonna jut. Venezuela kőolajának viszont 98%-át, több mint 25 millió tonnát exportál. A kivitel 80%-a a hollandi birtokban lévő Aroeba és Curaçao finomítóin keresztül jut külföldre. Az angol bevétel 40%-át és az U. S. A. bevételének 90%-át venezuelai kőolaj fedezi. Az Egyesült Államok erősen iparosodott északkeleti államai ugyanis inkább vásárolják a venezuelai olajat, mint a Californiából drága szárazföldi vagy a Panama-csatornán át hosszú tengeri fuvarral érkező belföldi termést. Különösen a háborús időkben van ilyenformán nagy jelentősége az U. S. A. számára a venezuelai kőolajtermékeknek. A venezuelai kőolaj, közvetlenül az aroebai és curaçaoi finomítók birtokbavétele az Egyesült Államok számára gyakorlatilag egész Amerika kőolajtermelésének monopóliumát jelenti. P. J.

Canada terméseredményei

1942-ben körülbelül kétszerese az előző évinek. Számszerűleg learattak 16,9 millió tonna búzát, 18,1 millió t zabot, 7,2 millió t árpát, 6,9 millió t rozsot, és 4,2 millió t lenmagot. P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR :

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök: **Milleker Rezső dr.**, egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Kolozsvar).
Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Főtítkár: **vitész Temesy Győző dr.**, gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Títkár: **Pósáné Ormos Jerne**, tanár.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, keresk. középisk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, a Meteorológiai Int. adjunktus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd.

Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK :*

Cholnoky Jenő dr., ny. egyet. tanár, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, ny. gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, ny. főigazg., Bpest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvar.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója.
vitész Somogyi Endre altábornagy, a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.
Erődi Kálmán dr., ny. tanügyi főtan.
Farkas László dr., gimn. igazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. főigazgató, lev. tag. Pécs.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., egyet. m. tanár.
Halász Gyula, író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvar.
Hézsér Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. igazgató.
Irmédi-Molnár László dr., őrnagy.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag. Kolozsvar.
Kádár László dr., egyet. m. tanár. főisk. tanár, Újvidék.
Kerekes József dr., mezőgazd. kísérletügyi assisztens.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Németh József, ny. gimn. igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., egyetemi tanár.
Schwalm Amadé dr., középisk. tanár.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., ny. igazgató, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan. alezredes, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., százados.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

A Magyar Földrajzi Társaság könyvei

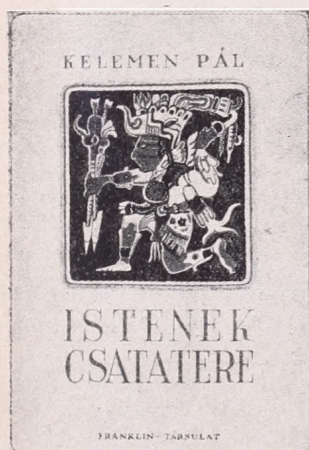
Ára kötve P 8.—

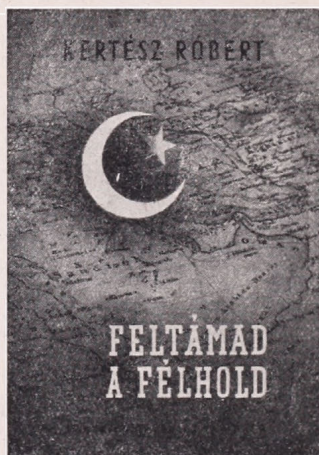
Ára kötve P 7.—

Ára kötve P 8.—

Ára kötve P 7.—

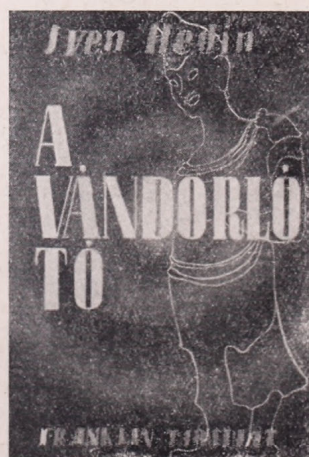
Ára kötve P 12.—

Ára kötve P 8.—

Ára kötve P 9.—

Ára kötve P 8.60

Ára kötve P 7.50

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

**BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.**

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10— pengő

Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák nyáron: július 1-én és augusztus 2-án, d. u. 1 és 2 óra közt.

TARTALOM:

Irmédy-Molnár László dr.: Sicilia. — *Kotsis Tivadar*: A Fertő tóról. — *Wallner Ernő dr.*: A görög partok. — *Irodalom*: Jánosfalvi Sándor István: Székelyhoni utazás a két Homoród mellett. — *Ismertetések és hírek mindenfelől*: A világ ezüsttermelése. Telepítés Bulgáriában. Dánia tőzegttermelése. Ásványolajhiány Svédországban. Norvégia dohánytermelése. Az almadéni higanybányák. Európa néhány államának papirosipara. Oroszország belvizi hajózása. A francia bortermelés válsága. Finnország őstermelői. Transnistria. A Florida-csatorna.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

7552. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

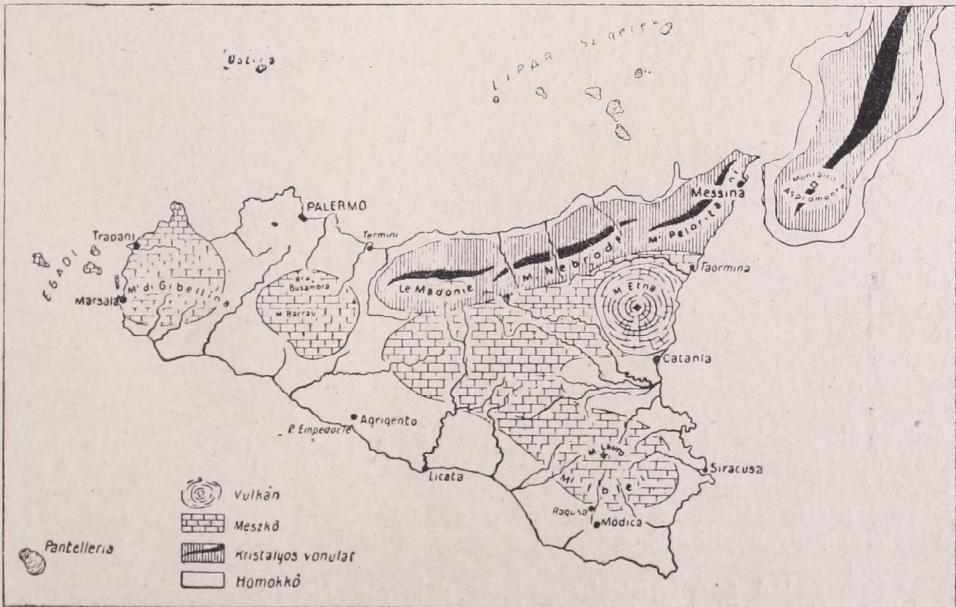
8. SZÁM

SICILIA

Irta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Ha Itáliának ezt a gyönyörű szigetét — napjainkban súlyos harcok színhelyét — meglátogatjuk, bármerről is fusson felé hajónk, a csillogó hóval borított, füstölő hatalmas hegyóriás, az Etna fog üdvözölni elsőnek bennünket.

Feledhetetlen az a kép, amikor a körülöttünk pompázó, üde zöld színvilágból, messze tekintő szemünk előtt a távoli kékség felett úszó sötét felhők közül lenyűgözően ragyog ki fehér csúcsos kúpja. Nem esoda, ha a klasszikus ókor mítoszai oly sok szállal fonták körül. Éjnek idején a hatalmas kráter mélyen fortyogó tüzes láva fénykoszorút fon a sötétségben és természetes világítótoronyként szolgált a nagy tűzhányó az ókor hajóinak. Tüzes lénye kapcsolatba került a görög-római istenségek kultuszával, és a hitregék szerint az Etna lakóhelye volt Vulcanusnak, aki a kyclopsok segítségével kovácsolta a kráter mélyében Jupiter számára a villámokat. «A hegy», ahogyan a bennszülöttek nevezik (Il monte), környezete a természeti szépségek egyik gyűjteményének mondható. Ez a szépség varázsa alatt tartja az emberi lelket is, mert amit építészetben itt az ember művészete alkotott, az szinte versenyezni látszik a természet örök, elvülhetetlen szépségével.

Taormina: Kilátás a tengerre.

Itália hatalmas félszigetétől a 3 km-es Messinai szoros választja el. A nagy szigetet sok apróbb veszi körül: a Lipari szigetek csoportja, Ustica, az Egadi szigetek, Pantelleria, Linosa, Lampedusa, valamint a brit uralom alatt álló Malta-csoport. Délnyugaton Afrika szárazföldje, közelebről Tunisz Mahouin félszigete közelíti meg és a Bon-fok Marsalától kerekén 150 km távolságra fekszik. Ezt a szűk tengerszorosot hol Tuniszi útnak, hol pedig Siciliani csatornának nevezik. Sicilia tehát eléggé nagy gátat, akadályt képez a Földközi tenger két, keleti és nyugati medencéje között. A szűk átjáró jelentőségét a britek már korán felismerték és ezért igyekeztek valamiféle támaszpontot szerezni a siciliai vizek környékén. Malta három nagy szigete erre a célra tökéletesen meg is felelt. Idegen kézen való birtoka a most folyó háborúban súlyos teher-tétele volt Olaszországnak.

A hatalmas, 25 és félezer km²-nyi területű Sicilia ősi lakosai a ligurokkal rokon sicanok voltak, akik Dél Itáliából az oszkuszoknak dél felé való terjeszkedése következtében voltak kénytelenek a szigetre átköltözni. Itt a sicanok vagy siculi-k* a szigetet gyarmatosító föniciaiakkal, később pedig a hódítóként fellépő görögséggel keveredtek. A sziget azonban mindenesetre róluk nyerte nevét. A hódító görögök elől a siculok a sziget belsejébe szorultak, mialatt a peremeken egyik szebb és nagyobb város a másik után keletkezett, természetesen tiszta görög telepésekkel benépesítve. Sok küzdelemnek volt színhelye a szép sziget. A görögség harcai a siculokkal, a föniciaiakkal, majd a rómaiakkal a szép városok hanyatlására vezettek. Ebben az időben a legfőbb város Syrakusa volt, amelyet a rómaiak 241-ben hódítottak el tirannusától. Itt volt ekkor a tudományos és politikai élet központja. Itt élt Archimedes, aki a római hódítók ellen különleges hadigépezeteivel igen soká védelmezte a várost. Itt hangzott el az a híres és örökké élő mondása a görög szellemóriásnak, a «Noli turbare circulos meos», ami a barbár római katonának szólt. Az Afrikából kiinduló pún harcok is érintették a szigetet, s később nem maradt ment sem a gótok, sem a vandálok kísérletezéseitől, akik igyekeztek partra szállítani csapataikat. Az arab hódítások idején arabok is nagy számban lepték el, olyannyira, hogy amikor a normann hódítás elérte Siciliát, 1090 körül

* Nem szabad összetéveszteni a mi székelyeinknek az újkori latin nyelv szerinti megnevezésével a teljesen újkeletű «siculi» szóval.

I. Roger seregeinek már kimondottan az arabság hatalmát kellett megtörniök. A hódító fia, II. Roger alapította a szicíliai királyságot, amely hosszú századokig virágzott és viharos mult után csak 1861-ben szűnt meg, amikor is a sziget az olasz egyesülés nagy vezérének, Garibaldinak irányítása folytán az olasz anyaország sorsához kötötte életét. Azóta az Etna időnkinti kitöréseinek borzalmaitól eltekintve nyugodt fejlődésnek indult és csak a ma dúló háború szele hozott rá újra történelmi napokat.

A sziget domborzati viszonyait tekintve elsősorban a partok milyenségére kell figyelemmel lennünk. A rajta végighúzódnó hegység az Itália testén végigfutó Appenninók folytatása. Ez a kristályos kőzetből álló lánchegység a sziget északi részén fut kb. a Termini öböl és 3 részre tagozódik, ú. m. : a Monti Peloritani, a Monti Nebrodi vagy Caronie és a Le Madonie. A hegylánc nyugatnak futva erősen veszít magasságából. A sziget legnyugatibb részén egészen elszigetelten ugrik ki a meredek falú Monti di Gibellina mészkőszirtje. A mészkőszirtnek a Monti Barrauban és a Rocca Busambraban a sziget belsejében ismét megjelennek, majd nagyobb kiterjedésben kelet felé folytatódnak, egészen a Monti Iblei-ig. A Monti Iblei-től északra a gazdagon öntözött cataniai lapály terül el. Gyönyörű a Monti Lauro-ról (986 m) északra tekintve az elénk táruló kép : előttünk az erdők zöldje, majd messze a síkon szépen művelt földek ; a Cataniai öböl mélykék vize fölött pedig fehéren csillogva ott áll előttünk a füstöt lehelő óriási kúp, az Etna, a «Mongibello».

Sicilia partjai északon lankásak. Itáliának egyik legszebben művelt lejtőjét látjuk itt. Az út olaj- és narancserdők között halad, így éri el a gyönyörű fővárost, Palermót ; felette festőien emelkedik a meredek falú Monte Pellegrino. Délnek a partok a homokkő-övezetbe tartoznak és helyenkint egészen lankásan tűnnek el a tengerben. A vulkánosság a szigeten természetesen a 3279 m magas Etnához kapcsolódik. A hatalmas tömegű vulkán oldala száznál több működő, kisebb parazita vulkánal ékeskedik. A vulkanizmus hatása Agrigento vidékén is mutatkozik. Nagy terület van itt solfatara jelenséggel átitatva. Ez a vulkáni működés nagy tömegű ként halmazt fel a kőzetek repedéseiben és nemcsak Olaszország, de a világ egyik legnagyobb kénbányászata folyik a nemrégén még Girgenti (ma Agrigento) nevű város távolabbi környékén. A vulkanizmus hatása az Eoli vagy Lipari szigeteken is erősen mutatkozik, ahol a híres Stromboli sajátosságos, de mondhatni szabályos működése már a római világban is ismeretes volt. A szigetek közül a vulkanizmus köré tartozik még Pantelleria és Linosa szigete is. Ezek általában Pelagosi szigetek néven ismeretesek. Az Egadi szigetsorozat a nagy sziget nyugati részén, valamint Malta, Lampedusa és Lampione a mészkőzónához tartozik.

A sziget legszebb tájai a keleti partokon terülnek el ; különösen az Etna lábánál elterülő, de mégis már mészkőszirtken épült Taormina vidéke az, ahol a szemlélő lelkét annyira megkapja a természet szépsége, a mult lehelete, hogy kevés azoknak a száma, akik még itt sem érzik meg a felettünk lévő Örökkévalót... A városka görög emlékei kényszerítik az embert, hogy gondolatban végigszánguldjon a görög-római történelem

Siracusa : Ortigia szigete az öreg várossal.

Licata: Kénkikötő.

mozaikjan. Ösztönösen megéreződik itt ennek a földnek misztikus varázsa. A messziről látható Messinai szoros képe felidézi bennünk Odysseus Scylla és Charybdisának veszélyességét.

Szinte látjuk lelki szemeink előtt a tenger vizét feltornyosodni Polyphemos, az egyszemű óriás kődarabjaitól, melyeket a menekülők után hajtott. És ha hirtelen a havas Etnára esik tekintetünk, Empedokles tragédiája elevenedik meg képzeletünkben... Mindenütt a mult varázsa, az ősi kultúrák kisugárzása hat arra, aki nem lélek nélkül jár ezen a vidéken.

Siracusa ma már nem az a fontos kikötő, mint az ókorban volt, bár a Libiába induló hajók fő állomáshelye. Egyik zárt öble hadikikötőül szolgál. Az óváros tulajdonképpen Ortigia szigetén épült, amelyet híd köt össze a nagy szigettel. A kis Ortigián épült óvárost fal keríti körül. Benne járva, a történelem súlyos levegője szinte az ember mellére nehezedik. Lehetetlen úgy nézelődni, hogy a multat ne idézze a képzelet. Az ókor nagy technikusának, Archimedesnek szobra figyelmeztet leginkább arra, hogy a hellenség tudása, tehetsége, még ősi földjétől Achaiától távol is maradandót tudott alkotni, ahol csak lábát megvetette. A kis szigetecske érdekessége még Arethusa forrása, amely ugyancsak görög emlékeket rejteget és Artemis Alpheiaia kultuszára vall. Arethusa vízi sellő neve, emléke itt lengi körül az üde forrás vizét és örökdik annak tisztasága felett. Eredetileg vadászno volt, aki Alpheios szerelme elől menekülve forrásvízzé változott.

A szigettel szemközti parton húzódnak a régi görög kultúrát tanúsító romok. A hegyoldal egyik barlangja is érdemes a megtekintésre. Nem a barlangok örök szépsége vonzza hozzá az embereket, hanem sajátságos akusztikája lepi meg a vándort. Ha elszakítunk a barlangban pl. egy papírlapot, a szakítás hangját a természet játéka százszorosra növeli és fent, a nagy üreg egyik nyílásában is kitűnően hallható az eredetileg csekélyke zaj. Ide zárták el egykor a politikai foglyokat és Dyonisios ezen a hallgatódzó részen lopta ki azok suttogásából minden titkukat. Ezért nevezik az üreget még ma is Dyonisios fülének.

A déli partok legjelentősebb városát a hegyen épült Agrigentóban találjuk meg. Klasszikus nevét nemrégén Mussolini parancsára kapta vissza. Azelőtt, hosszú időn át Girgenti volt. Ez a 32.000 lelket számláló városka magasan, egy karéjalakú hegygerinc egyik részén épült, gyönyörű panorámával a tengerre. Ha a gerincen tovább haladunk, megtaláljuk a görögök sajátságos barnaszínű kőből épült hatalmas épületeinek romjait. Közülük a legnevezetesebb a Zeusnak szentelt, óriási oszlopsorral díszített templom.

Innen, ha a tenger felé tekintünk, lent a mélyben a part mellett jól látjuk Porto Empedocle-t, Agrigento kikötőjét.

Nyugaton két várost érdemes megemlíteni: Marsalát és Trapanit. Marsala ősi város, környéke csupa szőlő és újra szőlő. A fürtöket aszúra hagyja érni a lakosság és ebből készítik Marsala híres borait. Marsala az újabb olasz történelem során tett világhírré szert. Innen indult el ugyanis Garibaldi nevezetes ezer emberével a felszabadító harcra, hogy hozzákapcsolja Szicíliát Itáliához. A «marsalai ezer» meg is tette kötelességét és a szép sziget egyik gyöngyszeme lett az Italia Unita-nak. A városban ennek a történelmi eseménynek számos nyoma van, szinte azt mondhatjuk, hogy itt újík a legnagyobb Garibaldi-kultuszt. Trapani igen forgalmas kikötőváros. Előtte az Egadi szigetesoport fekszik, amely jól megvédi a nyílt tenger erejétől. A város különösen a Tunisz felé irányuló hajóforgalom főhelye. Trapaniból kiindulva érjük el a sziget fővárosát, Palermót, az ókor Panormos-át (440,000 lakos). A kerek öbölben fekvő város tele van az arab és normann világ emlékeivel. Ilyenek pl. a székesegyház meg a monrealei kolostor. Roppant szűk és görbén haladó utcái ma már akadályai a megnövekedett modern forgalomnak. 1929-ben kezdték el a korszerű szabályozást, széles utakat vágva az ősi, mitsem érő házakon át. Palermo gyönyörű fekvésén kívül a rengeteg délszaki növényzet teszi vonzóvá a várost az északi ember számára. Növénykertjében megtalálhatjuk a délszaki különlegességek majdnem mindenfajta példányát. Magyar emlékekre is akadhatunk, mert amikor végigmegyünk a Corso Tukery-n, vagy elmegyünk a Caserma Tukery elé, híres hazánkfiára, a hősléklő katonára, Tüköry ezredesre kell gondolnunk. Kikötője elég forgalmas, különösen Nápoly felé irányulóan. Palermóból vagy vasúton indulhatunk el nyugat felé a keskeny parti övön olaj- és narancsligetek, meg élénk pirosszínű muskátli-féle bokrok között futó vonalon, vagy hajón, és akkor 7 óra alatt érünk a 203,000 lelket számláló Messinába. Igen jellemző erre a városra, hogy bár az 1908. esztendő szörnyű emlékezetű földrengése után a teljesen rombadúlt város újjáépült, de egyemeletes háznál magasabbat ma már nem igen látni. A székesegyház előtt még 1929-ben is ott heverték a ledőlő oszlopok. Érdekes és figyelemreméltó a tengerszoroson át közlekedő komphajó, a Ferry Boat, amely Villa San Giovanniból (Calabriából) hozza át a közvetlen vasúti kocsikat a szigetre és a parton várakozó két gyors-

[A meredeken leszaladó partfal, jellegzetes szicíliai tengerpart.

Palermo : Háttérben a M. Pellegrino.

vonatra rákapcsolva azok egyszerre indulnak, az egyik Palermo, a másik Siracusa felé.

Röviden még Cataniáról kell néhány szót szólni, hogy befejezzük Sicilia szép városgyöngyeinek sorozatát. Catania szép városa közvetlenül a nagy vulkán alatt, ugyancsak nagy multat zár magába. Görög alapítású város, ma kb. 270,000 lélekkel. Ez Sicilia legmodernebb városa, de minden modernsége ellenére mindennapi kép benne az aszfaltozott utcákon végigtipegő kecskenyáj! Az itt megszokott forróság idején, tikkasztó melegben jóleső érzés, hogy jól kiépített hegyi pályán rövid idő alatt el lehet érni az Etna hőmezőit, ahol az újabban erősen sportoló olasz ifjúság kedvére élvezheti a téli sportnak minden örömét. Még egy tekintet a szép székesegyházra, elbúcsúzunk Bellini síremlékétől és hajónk tovább visz Siracusába, majd onnan a sivatag forró szelét már nagyon is éreztető Afrika partjai felé.

Sicilia szemet gyönyörködtető tájai szépségüket nem utolsó sorban a változatos, üdén zöld növényzetnek köszönhetik. Az égbenyúló hegyek gondoskodnak, hogy a magasan járó felhőkből kivegyék az áldáshozó vizet és azok jól megöntözzék Itáliának ezt a gazdag tartományát. A bőséges esők bőven telítik vízzel a folyók, patakok medrét. A nagy nyári szárazság így könnyen elviselhető, hiszen mindig van öntözésre elegendő vize a folyóknak. Ez a vízgazdagság az oka, hogy a növényzet olyan buján tenyészik és üde színeket nyújt a szemnek az összetöredezett hegyek itt-ott furcsán megbillent oldalain. Az egyenletes és állandó meleg pedig szinte páratlanul érdekes mediterrán növényzetnek adott létlehetőséget. A patakok, folyók feltöltötte lapályokon szorgoskodik a sziget minden képzelenet felülmúlóan babonás népe. A színes halászfalucskák és körülöttük a még színesebb virágszönyegek, váltakozva a zöld minden sötét és világos árnyalatában pompázó lombos és pálmaerdőkkel, amelyekben megtaláljuk a gesztenye, narancs és olajfa gyümölcseit egyaránt, a képzelhető legszebb harmóniában olvadnak össze a fehér habfodrokat vető sötétkék tengerrel és a világoskék égboljával.

A FERTŐ TÓRÓL

Írta KOTSIS TIVADAR

Hazánk második legnagyobb tavát kevesen ismerik. Bizonyos, hogy sokkal nehezebben megközelíthető, mint a Balaton, s tájképi szépségei sem olyan előkelők, hanem aki egyszer megismerte ezt az egyszerű, de nem egyhangú vidéket, sokszor visszavágyódik még ide.

A Fertő tó, bár «fiatalabb» a Balatonnál, az elöregedésnek mégis előrehaladottabb szakában van.

A régi időben a Fertőnek általánosan ismert és elfogadott neve: Peiso, de az a Balatont is jelentette. Már Plinius is írt a Peso tőről, amely határos a Noricummal. Ez a tudósítás eleinte sokakat megtévesztett, ma azonban már nem kétséges, hogy a Balatont kell rajta értenünk, annál is inkább, mert Pliniusnak még aligha volt határozott földrajzi ismerete Pannonia felső vidékéről és ennek földrajzi viszonyairól. Egyesek szerint a Fertő ekkor még jobbra száraz terület volt. A későbbi írónál is (Aurelius Victor, Jordanes) találkozunk a Peiso, Pelso, Pelsois névvel. Ezek az elnevezések a Kr. u. IX. századig fennmaradtak, így tehát két legnagyobb tavunknak egyforma neve volt. Később a Pelso név mellett használatosabb lesz a Pelissa superior, ellentétben a Pelissa inferiorral, a Balatonnal.

A Peiso szó eredetéről nagyon eltérők a vélemények. Legvalószínűbb, hogy a Peiso név kelta eredetű s a szót később a Fertőre is alkalmazták.

A magyar krónikákban először Anonymus foglalkozik a Fertővel: Lutum Musumnak, Mosonsárnak nevezi, így valószínű, hogy a Hanságot is beleérti. Más helyen Ferteu mocsárról beszél, ezt a mocsarat azonban a Velencei tóban kell keresnünk, annál is inkább, mert ezt még III. Béla korában is emlegetik.

Később mind gyakrabban fordul elő okleveleinkben a Fertő a legkülönbözőbb neveken (Ferte, Ferteu, Ferteutov, Ferteutu, Fertev, Fertew, Vertwe, sőt Wertsee). A krónikák kicsi tónak nevezik, ellentétben a «Lutum Magnummal», a Balatonnal.

A «Fertő» szó egyesek szerint szláv eredetű, minthogy szlávok laktak a Dunántúlon és a mai Fertő vidékén is. A nyelvészet azonban kétségtelenül bebizonyította már, hogy a Fertő őseredetű finnugor szó, amely mocsarat, ingoványt jelent. Ha tehát a Fertő ugor szó, nem gondolhatunk másra a névadásnál, mint őseinkre, akik minden tavat fertő szóval jelöltek meg. A tó mai neve csak századok múltán lett sajátos neve.

A tó kialakulásáról nagyon érdekes monda maradt fenn. Ezt a mondát igen kevesen ismerik, hisz a Fertő tónak nincs költészete, irodalma, mert tájképe nem él igazi magyar ember, mint a Balaton mentén. A monda a következőképpen szól:

Azon a helyen, ahol ma a Fertő elterül, hajdan termékeny völgy-lapály volt, amelyen a leányai szépségéről híres Leányvölgy község feküdt. Egy alkalommal Giletus fraknoi herceg egyszerű vadászruhában idetévedt s meglátva a csodaszép Mária-t, halálisan beleszeretett. A leány hűséget esküdött a mind gyakrabban idelátogató, ismeretlen, délceg vadásznak. De a herceg neje a herceg kísérőjét, Samu apródot megvesztegette, férje titkát megtudta s bosszút forralt a bűnösnek vélt leány ellen. Míg férje háborúba indult, meghitt embereivel és Samu apróddal Leányvölgyön termett. Mária-t és anyját, Ilust, akik ártatlanságukat hiába erősítették, megkötöztette és a falu melletti tócsába vettette. A kétségbeesett anya átokkal sújtotta a hercegnőt és a támadással szemben közönyös falu népét. Másnap a tócsa vize tetemesen megdagadt és azon a két holttest, változatlan arcvonásokkal, kötelékeiktől megszabadítva úszott. A falu népe csodának vélte a dolgot és a holttesteket eltemette. De a víz mind magasabbra nőtt, s a falu lakosai menekülni voltak kénytelenek. A víz mindaddig növekedett, amíg felülete el nem érte mai terjedelmét. A hercegnőt is utólérte a sors büntető keze, mert lelkifurdalásaitól marcangolva megőrült. Az áruló Samu pedig az új tavon csónakázva a habokban lelte halálát. A háborúból visszatérő herceg Mária-nak kiengesztelésére meztláb Rómába zarándokolt, a leány halálának helyén pedig kolostort építtetett, amelyet Boldogasszony-nak (ma község Moson vármegyében) nevezett el. A Leányvölgyről menekülő lakosok

Fertőboz látképe. (Angyalfi Andor felvétele.)

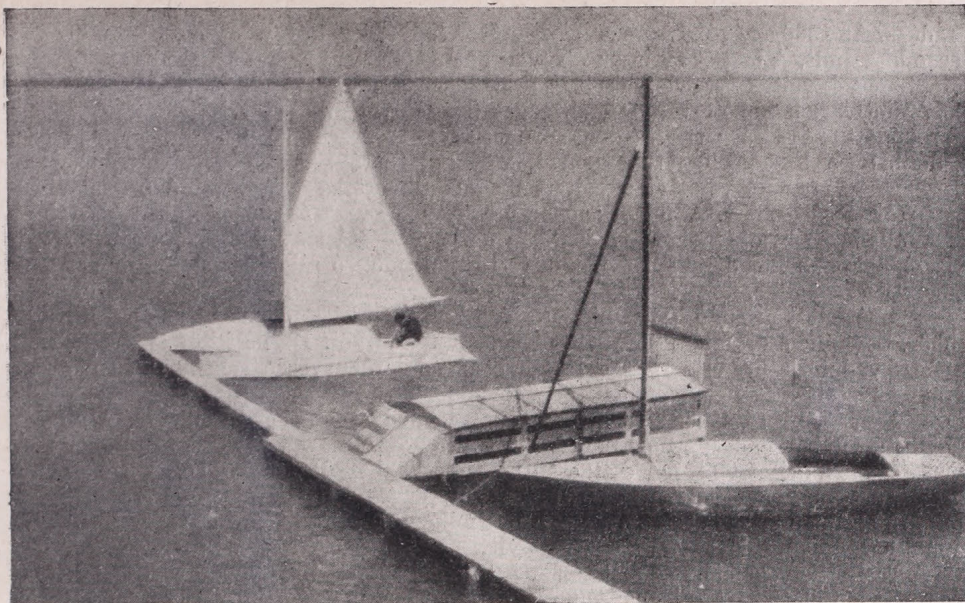
pedig a tó északi végén új községet alapítottak s azt Neusiedlernek (mai Nezsider) nevezték el.

Ez a színes és megkapó monda, akárcsak a többi monda, sok mélyértelmű gondolatot rejt magában.

Annyit megállapíthatunk, hogy tavunk nem régi eredetű. A Fertő tó is, miként a többi sekély tavunk, defláció útján keletkezett. Síksági tavaink mind sekélyek s egészen elszélednek a síkságon, míg idők folyamán lép lesz belőlük. Tavunk tehát nem a Szarmata tenger maradványa, hanem sokkal fiatalabb keletű. A bozi és hidegségi ásatások alkalmával gazdag anyag került felszínre a tó ágyából. Ezek a neolith tárgyak elvitathatatlan jelei annak, hogy a kőkorszakban a Fertő medrében élénk élet uralkodott. Leletek nemcsak a déli, hanem az északi oldalról is kerültek ki. Ez azonban nem zárja ki azt a feltevésünket, mintha a kőkorszakban egyes mocsarak, kisebb állóvizek nem lehettek volna a tó helyén. Szükségképen kellett ilyeneknek lenni, hiszen ősrünknek élete nagyrészt vízhez volt kötve. Bár feltevésünk szerint ősemberünk víz mellett élt, mégsem találkozunk itt cölöpépítményekkel. Miért? Mert a környéken nem volt fa; ha lett volna, az ásatások bizonyosan már felszínre hozták volna maradványait.

A történeti kor küszöbén tehát már megvolt a tó. A római uralom alatt az előző korban megtelt medence nagy részében kiszáradt. A medence partjain virágzott a római kultúra, különösen a déli oldalon, ahol számos leletre bukkantak. Plinius is ír erről a korról és a vidéket «Deserta Bojorum-nak» a bojok pusztaságának nevezi. Később Ptolemaiosz is megemlékezik a vidékről s a Deserta Bojorumot Felső Pannoniába teszi, Sabaria (Szombathely és Scarbantia (Sopron) városok közé. Kétségtelen tehát, hogy a bojok pusztasága a Fertőt és a Hanságot jelenti.

Később, az avarok idején a tó ismeretlen okoknál fogva ismét kezdett megtelni. Érdekes, hogy már ekkor felismerték a Fertőnek (a mai napig is tartó) hétéves periódusait. Amikor őseink a hazát elfoglalták, ismét nem volt egyéb, mint nagyobb terjedelmű mocsár (fertő). A bajor győzelem után 907-ben ismét nagy tóvá lett, amint azt egykorú oklevelek bizonyítják. Anonymusnál ugyan még a XII. század végén is találkozunk a stagnum, pratum, aquae jelzőkkel, de hogy mennyire felületesek ezek a nevek,

Fertőrákosi vizitelep. ⁴/₂ (Angyalfi Andor felvétele.)

világosan látható abból, hogy a Balaton hatalmas tava nem egy ízben szerepel pocsolya név alatt. Hogy a Fertő az Árpádok alatt nem volt mocsár, bizonyítja az a körülmény is, hogy a tavon vámot szedtek. A révjog felerészben a soproni főispáné, felerészben a városé volt. A közlekedés bizonyára kompon történt, a legfejlettebb átkelő a tó közepén (legkeskenyebb részén) volt. Nagysága mellett bizonyít az is, hogy Könyves Kálmán 1096-ban Bouillon Gottfriedet, a kereszties hadak vezérét, «az új tó partjai mellé, Sopronba» hívta tanácskozássra. Ebből viszont az is következik, hogy a tó nyugati része a város határa mellett volt.

Imre alatt egyik adománylevélben találkozunk néhány ismeretlennel, ma már nem létező községgel, és pedig a Fertu, Eyché és Roucht néven. Ezeknek Balf és Rákos közt kellett feküdniök.

Az utolsó Árpádok alatt a tó határai Széleskút, Rákos, Balf, Boz (Bozyes), Hidegség (Hydegsed), Hegykő (Egku) és Ilmicz (Ilmeuch) voltak, tehát nem lehetett nagyobb közepes nagyságánál. Egy 1362-ből származó adat szerint a tó igen erősen szétterült, úgyhogy a víz Pomogyig húzódott. A XV. században állítólag oly rohamosan tört elő a víz, hogy számtalan helységet elpusztított. A nép mai is érdekes történeteket tud erről az időről. Sokan még ma is látni vélik az eltemetett templomromokat, egyesek pedig csendes esténként a tó medréből felzúgó harangszót hallják. Ne mosolyogjunk ezen, mert ez a hit nemcsak a nép lelkében él, hanem a tudósokat is megejtette s nem kis buzgósággal iparkodtak ezt a katasztrófát elfogadhatóvá tenni. Mi magunk nem hiszünk ebben a történetben, de annyit el kell ismernünk, hogy a XIV. és XV. században a Fertő valóban erősen megnőtt, úgyhogy a szomszédos partokat, jószágokat több ízben elpusztította kiöntéseivel. A XVI. századtól (1568-tól) kezdve váratlanul kezdett a víz régi medrébe visszahúzódni. A halászat megcsappant, ezt Bécs érezte meg legjobban. Úgy a XVII. század közepéig tetemes apadásban lehetett a tó, ahogy az egykorú okiratokból kitűnik, de ezután ismét nőni kezdett. Kiterjedését, kisebb-nagyobb ingadozásokkal, 1786-ig megtartotta. Ekkor érte el virágkorát, mert olyan hatalmas volt, hogy sem előtte, sem utána nem borított akkora területet. Elöntötte árterületét is, tehát 515 km² volt ebben az időben. A század folyamán több ízben elpusztította a környék határait a tó

áradása. Az 1860-as évek közepén ismét erősen fogyni kezdett, míg 1866-ban szinte teljesen kiszáradt. A jelzett év júniusában csaknem teljesen kiszáradt a meder, csupán az iszaptömegek voltak veszedelmesek. A parti lakosok hozzá is fogtak a meder műveléséhez. Minthogy a tó sótartalma igen magas (literenkint 16 g), sok helyen nagytömegű só rakódott le és virágzott ki. Az egykorú feljegyzések szerint a sós levegőben gyönyörű, a délibábhöz hasonló fénytűnemények voltak láthatók. A kivirágzott só azonban hasznossága mellett veszélyt is rejtett magában, mert az állandóan fúvó szelek felkavarták a só-tengert. A finom sópor különösen a szemre és tüdőre volt veszedelmes és gyulladáshoz vezetett. 1870-ben ismét visszatért a víz és azóta a mai napig kisebb-nagyobb ingadozásokkal megtartotta mai nyugvó állapotát. Mostani vízállása emelkedésre mutat.

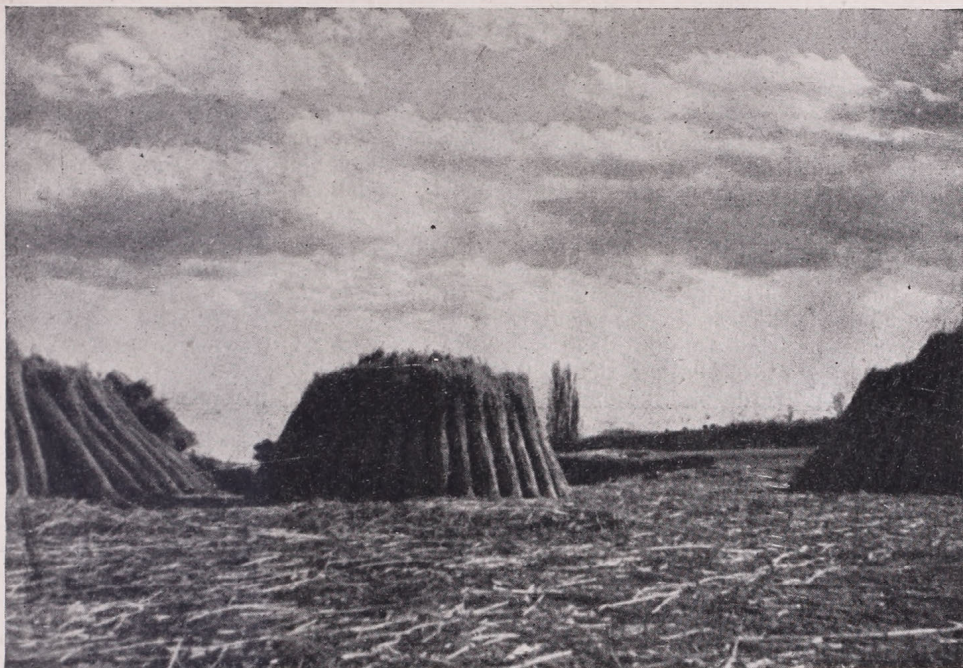
A tó felett állandó légáramlat uralkodik. Szélcsendes időben mozdulatlan a víztükör. Semmiféle áramlást nem lehet ilyenkor felfedezni. De ha kitör az északi szél, a Fertő vadabb, szilaj víz lesz. A Fertőt erről az oldaláról kevesen ismerik, pedig nem egy vihar követelt már halálos áldozatot.

A nyári Fertő a környék lakosságának legkedvesebb szórakozóhelye. A régebbi időkben, amikor nádasok még nem borították el annyira a víztükröt és amikor a tó mélysége is 2 méter volt, nemcsak a környező falvakból, de Ausztriából is sokan látogatták a tavat. Élénk élet volt itt, csónak-, vitorlás- és sportversenyeket rendeztek; mindez azonban lassan elmaradt. Most újra fellendült a Fertő kultusza, amit a parton épülő házak egyre növekvő száma bizonyít.

Talán még élénkebb az élet télen. A tó nagy sótartalma ellenére gyorsan befagy és rövid idő alatt vastag jégpáncélt ölt. A kocsolyázás és a fakutyázás itt is divatos, csak a vitorlás szánkózás nem. A Balatonon a turolások állják útját a vitorlásnak, itt a «vizesek» nehezítik meg ezt a sportot. Az ilyen helyeken a víz többnyire nem fagy be, vagy pedig a jég igen puha, úgyhogy minduntalan kisebb-nagyobb részt elönt a belőle kiáramló víz. A repedések egészen kicsik, ritkán érik el a félmétert.

Fertői-csatorna részlet.

Fertői táj. (Angyalfi Andor felvétele.)

Szóljunk még néhány szót a fertői halászatról. A régi időkben, a tó virágzásának idején szinte hihetetlen nagy volt a halállomány. Egy-egy húzásra 2—3, sőt több mázsa halat is fogtak. A közeli városok, Sopron, Pozsony piacát elárasztották hallal, de hetenkint felkeresték Bécsset is a társzekerekkel. Ma 6—7 húzásra fognak annyit, mint régen egy kerítésre. De a halak is inkább a tó északi végébe, meg a nyugati partokra húzódnak, mert ott mélyebb a víz és több patak üdíti fel a Fertőt. A halállomány egyrészt az erős apadások idején pusztul, de a sokszor fenéig befagyó tó is megöl minden életet.

A halászat egyik régi sajátos eszköze a vejsze, a nádfonatos kerítés. Ősmagyar eredetű halászeszköz és már a legrégebbi okiratainkban is előfordul. Kétségtelen, hogy őseink hozták magukkal ázsiai hazájukból. Napjainkban hosszú kerítőhálóval halásznak. A sekélyebb vízállásokban még láthatjuk a varsát is, meg egy különleges halászeszközt, a cérna-eresztőhálót. Ez utóbbit vízben függőlegesen kifeszítik, úgyhogy a hal hátszonyával megakad benne és vergődésével még jobban belekeveredik a hálóba.

Bár a halászat évről évre hanyatlik, a fertői halászember mégis megmarad szegény, de egészséges foglalkozása mellett. Ha a halászatból nehezen él is meg, annál jövedelmezőbb számára a nádtermelés. A nád egyre nagyobb tért hódít el a tóból. Aratása ugyan nyáron is folyik, de a valódi nagy aratás télen van. Nádvágószánnal vagy kézi nádvágóval aratnak. A téli hónapokban a környező községek — Szilsárkány, Bősárkány — lakossága dolgozza fel a nádat és a kákát. Szőnyegek, gyékények, kosarak, papucskok készítéséből él ekkor a nép.

Tavunkat ismét kezdik felkarolni. Talán egyszer elérkezik az idő, amikor megint vidám élet lesz a tavon. Mert bizonyos, hogy sokirányú jelentősége mellett, ha nem is dísz, de valóságos áldása Sopron és Moson megyéknek a Fertő.

A GÖRÖG PARTOK

Írta WALLNER ERNŐ dr.

Görögországgal a legtöbb ember valahogy úgy van, mint gyermekkori barátjával. Jól ismeri multját serdülő éveiből, azután eltűnt szeme elől s csak néha hozza össze vele a sors. Ki ne ismerné az ókori Athén, Spárta küzdelmeit, Leonidasz, Periklész halhatatlan alakjait? De vajjon hányan tudják hirtelen megmondani, hogy vezet-e vasút Spártába vagy milyen öblök tagolják a Peloponniszoszi félszigetet?

Hogy így van, annak nem Görögország az oka. Sorsa az utolsó évszázadokban olyan mostoha volt, hogy alig keltette fel az európai érdeklődést. Népe, amely az ókorban a Földközi és Fekete tenger távoli partvidékeire bocsátotta ki gyarmatosító rajait, a középkorban szláv s utóbb albán beözönlés során erős faji keveredést szenvedett. A 350 évig tartó török uralom alól 1830-ban szabadult fel angol-francia-orosz segítséggel. Nagyhatalmi érdekek ütközőpontján a XX. század háborúiban újra jelentős szerephez jutott.

A görög föld Európa legtagoltabb vidéke. Közép- és Dél-Görögországban a legnagyobb tengertávolság csak 50—60 km. Az Adriai tengert kísérő Dinaridák észak-déli láncait harántírányú törések és árkos süllyedések dél felé mindjobban elkülönülő tájakra s végül már csak pillérszerűen fennmaradt szigetsorokra bontották fel. Az összetört gyúrt láncokhoz keleten ősi rögök támaszkodnak, bonyolulttá téve a szerkezeti felépítést. Mindezt azonban egységes keretbe foglalja az éghajlat és növényzet nagy szabályozója, a görög nép jó és balsorsának örök forrása: a Földközi tenger. Görögország ennek természetes melegvíz-fűtés áldását élvezi. A búza tenyészideje a mienkénél két hónappal rövidebb. A tenger hőmérséklete nyáron 24—25 C° s a leghidegebb téli hónapban sem száll 15—16 C° alá. Az eső évszakos eloszlása egyenlőtlen. Csak a téli hónapokban hoz esőt a nyugati szél s ezért a jón partvidéken a csapadék (évi 750—1000 mm) jóval több mint az égein (5—600 mm). A májustól októberig tartó forró, száraz nyárban a szél állandóan észak felől fúj, útközben felmelegszik és derült időt hoz. Szabályos megjelenése miatt nagy szerepe volt az ókori hajózásban s a régi görögök évszak-szélnek — etézia — nevezték.

A partvidék növényzete örökzöld, jellegzetes mediterrán kultúrnövényekkel: olajfa, szőlő, narancs, füge. A természetes növénytakaró sýnyi az erős nyári párolgást s mindenütt a szárazságot kedvelő fajok az uralkodók. Az örökzöld tölgyfajták — gubacs, magyal — levelei kicsinyek, kemények. A száraz nyílt makkerdőket az állattartás — kecske — fokozatosan lepusztította. Felújításuknak az éghajlat nem kedvez. Helyüket többnyire értéktelen, legfeljebb juhlegelőt adó növényzet, a macchia és frigana foglalta el. A macchia sűrű magas bozót, benne babér, mirtus, szeder, oleander stb.; a frigana alacsony, gyéren bokros, és sziklái között az erikás fűtakaró nem záródik. A szarvasmarha jelentősége ezért háttérbe szorul a juh és kecske mellett, s a fő teherhordó a ló helyett a szamar és öszvér.

Tagoltság, tenger, mediterrán növényzet a görög élet fővonásai. A kis tájegységek egy-egy életkamarát jelentenek. Összefogásuk, akárcsak az ókor versenyző városállamainak idején, ma is nehéz feladat, s erős kéz kell hozzá. Az öblöket elválasztó hegygerincekkel szemben kényelmesebb út a tenger. Hajózásra készítette ősidőktől fogva a népet a hosszú partvonal s a Kis Ázsiáig éró szigetvilág. Korán megindult a termények cseréje idegen tájakkal s a görögök ma is Levante legügyesebb kereskedői. Hagomány és természeti adottság egyaránt közrejátszott abban, hogy a partvidékek mezőgazdasági művelése egyoldalúvá vált. Az ország rendkívüli nagy külföldi búzaszükségletét olaj, mazsola, narancs, füge, bor, dohány kivitelével fizeti.

A görög föld háttal a Jón, arccal az Égei tengernek, ma is híd Európa délkeletén; de a kapu is, amelyen át az ellenség utat találhat Közép-Európa útjére, a Dunához. Tengerpartjának tagoltsága a hegyszerkezet tükörképeként északról délnek és nyugatról keletnek erősödik.

Az albán határtól a Pátrei öblig terjedő 200 km hosszú partvonalat a mélyen

benyúló Artai öböl két — az északi és a déli akarnaniai — szakaszra osztja. A keskeny partvidék mögött Ipirosz kopár láncai húzódnak. A parton jelentéktelen folyók feltöltődő egészségtelen torkolatvidékei és a párhuzamosan futó láncok gyorsan emelkedő lejtői váltogatják egymást és határozzák meg annak jellegét. A mediterrán növényzet csak néhány km-es sávban kíséri a partot. Természetes utak a belső vidék felé alig nyílnak, de kiépítésük sem érdemes, hiszen Ipirosz Görögország egyik legszegényebb pásztorkodó vidéke. A partvidéken sehol sincsen vasút s még közepes nagyságú város sem tudott rajta keletkezni. Legnépesebb települését, Prevezát (10 ezer l.), csak gyér hajóforgalom érinti. Közvetlen hadászati értéke ennek a partvidéknek nincsen, mert komoly hadművelet támaszpontjaul nem szolgálhat. Közvetett jelentősége a Jón tenger hajózásának ellenőrzésében lehet, de ezt csupán az előtte fekvő Jón szigetekkel együtt gyakorolhatja. Ezeken vannak a délolasz partok és Adria tenger bejárájának védelme szempontjából értékes kikötők. Ezért kerültek e szigetek a középkorban Nápoly, majd Velence birtokába, s a napoleoni idők után Nagybritannia védelme alá. Görög lakosságuk 1864-ben érte el célját, az anyaországhoz történt csatolást. Olaszországnak sohasem lehet közömbös e szigetek sorsa, mert ellenség kezén délkeleti partvidéke állandóan fenyegetetté válik. Csak természetes, ha rajtuk ma éberren állt.

A Jón szigetek a Dinaridák nyugati megsüllyedt mészkőláncának fennmaradt rögei. Valamennyinek nyugati partja a meredek. A Jón tenger 1—2000 m-es mélységei itt alig 10—15 km távolságban vannak. A magasra emelkedő hegyek (Kerkirán) 900 m, Kefallinián 1600 m) lépcsőzetesen megművelt lejtőin a partig mindenfelé gazdag termésű a mazsola, olajfa, déligyümölcs stb. A népsűrűség mindenütt nagy (1 km²-en 80—100 l.) s az egész országban Kerkira (Korfu) szigetén emelkedik a legmagasabbra (1 km²-en 166 l.). A 60 km hosszú Kerkira csak 10—15 km-re van az ipiroszi parttól s nemcsak a legnépesebb, hanem a leggazdagabb is. Hasonnevű fővárosát (35 ezer l.) két

Görögország. Pireusz.

keskeny szoroson át lehet elérni, s ezért jól védhető hadikikötővé épült ki. Idegenforgalma nő, mert az örökzöld tájak — a sziget felét olajfaerdők borítják — és a partok sziklás zugai szépségben Dalmáciára vagy a Rivierára emlékeztetnek.

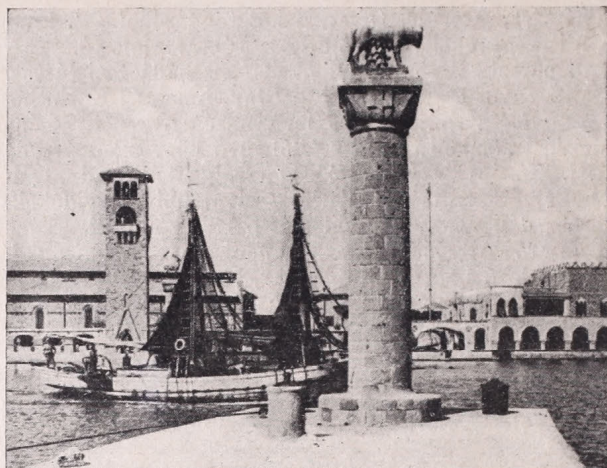
A délre fekvő szigetek — Lefkász, Kefallinia, Zákynthosz és Odyszeusz Ithakája — a Pátrei öböl előtt fekszenek és annak bejáratát védik. Rajtuk csak kisebb kikötővárosokat találunk — Lejkász (6 ezer l.), Argosztolion (9 ezer l.), Zákynthosz (12 ezer l.) Ezek forgalma jelentéktelen a közeli Pátre-hez (Patras) képest. Pátre (70 ezer l.) Görögország nyugati kapuvárosa. Kereskedelmi és hadászati szempontból egyaránt jelentős. A Pátrei és Korinthoszi öböl 160 km hosszú tektonikus árka itt különíti el Dél-Görögországot, vagyis a Peloponniszoszi félszigetet Közép-Görögországtól. Az 5 km-es Korinthoszi földszoros átvágása óta Peloponniszoszt (22 zer km²) akár szigetnek is tekinthetjük, amelyre csak a Korinthoszi csatornán átvezető hídon juthatunk. A csatornával közvetlen tengeri forgalom nyílt Pátre és Pireeusz között. Pátre ezzel végképpen elragadta a forgalmat az öböl belső zugában fekvő Korinthosztól (10 ezer l.), amelynek régi szerepe már a középkorban hanyatlani kezdett. Pátre a görög szabadságharcban 1821-ben teljesen elpusztult. A város alaprajza és az utcák képe magán viseli az újjáépítés bélyegét. Gazdasági háttéréhez tartozik nemcsak az északpeloponniszoszi Achaia, hanem a szemközti partvidéken Aetolia és Phokis sok öble. A keletre forduló középgörögországi hegláncok rögei észak felől elzárják ezeket az öblöket. Vasút híján egyetlen természetes útjuk az előttük húzódó tengeri átjáró. A tengerből déli partját Pátrétól keletre 2300 m-ig emelkedő, egymáshoz szorosan illeszkedő rögök kísérik, elzárva a partvidéket a belső, apró medencékben bővelkedő Arkádiától. A térszín a partvonaltól hirtelen emelkedik s 10 km-re már az 1700 m magasságot is eléri. Sok párhuzamos rövid szurdokvölgy tagolja a partot. A télen megduzzadó patakok nagy törmelékűeket építenek a part mentén. Széleiken egymást érik a falvak. A Korinthoszból Pátrebe vezető partmenti vasút és sűrű parti hajózás emelték a gazdasági jólétet. Ennek alapja az aprószemű

mazsolaszőlő. Mellette az olajfa háttérbe szorult. Olyan a két tengerből a 2 km-re elkeskenyedő Lepantói szorossal, mint egy gyönyörű zöld koszorúba foglalt tó.

Pátre csak a szemközt fekvő partokkal együtt jelent értékes hadászati támaszpontot. Amikor 1941-ben német ejtőernyős csapatok megszállták, innen és Korinthosz felől vette kezdetét Peloponniszosz elfoglalása. Ma Dél-Görögország nyugati részének védelmében a legfontosabb utánpótlási központ. Tenger felől jövő közvetlen támadás belső fekvésénél fogva nem érheti. Közép- és Észak-Görögország elleni hadművelet kiindulópontjává viszont csak akkor válhat, ha az ellenfél a távolabbi partvidékeket is birtokába vette. A Peloponniszosz déli tagolt partvidékén partraszálló ellenségnek azonban számolnia kell nemcsak az erős partvédelemmel, hanem a természeti akadályokkal, az előrenyúló félszigetek oldalozó hatásával, a kopár, magas gerincek járhatatlanságával, a medencék peremeinek könnyebb védhetőségével. A tenger felől támadó fél a déli parton sehol sem talál nagyobb kikötőt, s a félsziget körvasútja délen a part helyett Árkádia magasabb medencéjében halad.

Görögország. Kükládok, Szantorin-sziget.

Rhodosz kikötője.

Nagyobb városközpont a mezőgazdasági vidéken Pirgosz (20 ezer l.), innen vasút vezet az ókori játékaikról ismert közeli Olympiáig.

Messzínia jón partjaitól a Korinthoszi csatornáig a vasútnak a kapaszkodókkal több mint 200 km-re van szüksége, hogy megtegye a légvonalban alig 140 km-es távolságot. A part vonalát követve ez a távolság — a kicsiny öbölzugokat nem is számítva — több mint 800 km-re — hatszorosára — nő.

Félszigetek közé fogott tengeröblökre tekintő félmedencékből áll Peloponniszosz déli része. Kalame (30 ezer l.) kikötőjének van vasúti összeköttetése, de forgalma félreeső fekvésénél fogva csak helyi jellegű és Messzínia termékenységének köszönhető. Vasút innen a kis Náfplionig (7 ezer l.) a partvidéken nincsen. Lakóniát nyugat felé a 2400 m-es Taigetosz gerinc, kelet felé az 1900 m-es kopár Parnon zárják el. Az Evrotasz folyó síksága termékeny, rajta kiterjedt olajfaerdők, a lejtőkön gabonaföldek. Lakonia távol fekszik minden forgalomtól s a régi Spárta romjait az idegenek is csak elvéve keresik fel.

Az Argoliszi öböl nyugati partjai meredeken törnek le; az értéktelen macchia rajtuk sok helyütt a tengerig ér. A parton csak elvéve húzódik meg egy-egy település, de a Parnon kopár fennsíkjaian sem sok akad. Lakonia és Argolisz népsűrűsége a messzíniaiak még felét sem éri el. Az argoliszi partot a sok sziget miatt nehezen lehet megközelíteni. A tágas Ejjinai öböl déli partvidékén, kis lakatlan szigetek mögött, semmi sem árulja el, hogy milyen közel vagyunk a görög élet szívéhez.

Attika az Ejjinai öböllel együtt Görögország szárazföldi és vízi közlekedésének középpontja. Az öböl bejáratát a népesebb Ejjina sziget őrzi hasonló nevű kikötőjével (6 ezer l.). Athine (Athén) fekvése az európai délkeleti út egyik végpontján, a peloponniszoszi átjáró előtt, a Földközi tengerből a Fekete tengerbe vezető hajózási vonalon, rendkívül kedvező. A város már az ókorban is szükség szerint vagy a tengerre vagy a szárazföldre támaszkodott. A peloponniszoszi háborúk idején szárazföldi úton biztosította ellátását, mint tengeri hatalom hajóival a búzát messze földről hozatta. Az elegendő gazdasági háttérre lehetővé az ókori városállam kialakulását, a védett öböl segített kifejleszteni tengeri hatalmát. Athine ma is érzi kettősségét. Olyan ország fővárosa, amelyhez a Balkán fontos területei tartoznak, de hosszú tengerpartja a Földközi tenger erőviszonyainak éles figyelésére is készíti. Ezért vett részt a Balkán háborúkban s ezért volt kénytelen az első világháborúban a tengeri hatalmaknak átengedni Thesszaloniki támaszpontját. Ha ma a Közép-Európát a Földközi tenger felől fenyegető támadásról esik szó, Athine — mint történelmének során annyiszor — újból dél felől kerül veszélybe. A partraszállást azonban aligha teszi könnyűvé az erősen kiépített német-olasz partvédelem. A csak pár kilométerre fekvő Szalamisz sziget mögött a görög

A Peloponniszosz nyugati 150 km hosszú partvidéke alacsony, nyitott, tengerre néző táj. Szerkezete az olasz Tirreno-tengeri partra emlékeztet. Itt is széles karéjok pihennek a kiugró fokok között s a karéjokban turzások, mögöttük lagunák, megszakítva a tengerbe előrenyomuló folyótorkolatoktól. A kikötésre alkalmatlan parton nincs jelentősebb város. A part mögött termékeny, sűrűn lakott és gondosan művelt a táj. A mazsolaszőlő sok helyütt az egyedül uralkodó monokultúra. A Pátrei és Messzíniai öböl között évente több mint egymillió métermázsa mazsolát termelnek.

hajóhad támaszpontját ma a védelem hasznosíthatja. Vajjon nem rejt-e az Ejinai öböl a támadó számára a perzsák szalamiszi sorsához hasonlót? Annyi bizonyos, hogy észrevétlenül ellenséges hajóhad Athine elé nem juthat.

Athine az ország XX. századbeli területgyarapodása és a világháború után Kis-Ázsiából történt hazatelepítések révén milliós várossá nőtt. Mindjobban összeépül kikötőjével, Pireefsszel. Kiterjedése a tengerparttól az északi külvárosokig ma már 15 km. A város szíve az Akropolisz környéke. Az évezredekkel dacoló romok fenséges nyugalommal tekintenek alá az új palotasorokkal szegélyezett széles sugárutak lüktető, túlhangos forgalmára.

Attika északi partvidéke nem nyílttengeri táj. Előtte fekszik Evvia szigete. Közük az Atalanti és Évriposz tengerszorosok szélessége a legtöbb helyen a 10—12 km-t is alig éri el, Chalkisznél pedig 40 méterre keskenyedik. A mai forgóhíd táján már az ókorban is híd vezetett át. A belső partvonal a sziget mögött tengeri hadműveletekre nem alkalmas, a szorosok bejárata könnyen védhető. Evvia középső részén az 1700 m-ig nyúló rögök még a Dinaridák keletnek fordult részei, Thesszália partvidéke azonban már a keletgörög masszívumhoz tartozik. A Thesszáliai medencét az Egei tengertől az Olimbosz (Olympus) és Kiszavosz kristályos tömegei zárják el. A Vóloszi öböl — ahonnan az argonauták útnak indultak — szinte tóvá zárult. Kikötője Vólosz (50 ezer l.) mindig csak helyi jelentőségű marad. A tenger felől páratlan kép a 2920 m magas Olimbosz. Tetejét az év nagy részében hó borítja. Sötét fenyveseivel, alpesi növényzetével annyira idegen a mediterrán tájban, hogy nem csoda, ha gyakran felhőkbe burkolódzó csúcsát a képzelet az istenek székhelyének avatta. A 350 km hosszú evviai és thesszáliai külső partvidék gyéren lakott, kikötőnélküli, gazdasági tekintetben elmaradt. Hadászati értéke csekély, mert alig van összefüggése a belső vidékekkel. Vasútja is csak az északi részen van.

Annál fontosabb hadászati pont Thesszaloniki (250 ezer l.). Szerepe az első világ-

Korfu. Lazareto-szigete.

háborúból még élénk emlékezetben él. A tenger felé jól védhető öbölzugban a nyugati Balkán természetes útjainak találkozó pontján az ókortól napjainkig megőrizte jelentőségét. Gazdasági háttere nagyobb és kedvezőbb mint Athénéé. A makedon medencékben a mediterrán jelleg háttérbe szorul s a legfontosabb növény a dohány. A kikötő előtti öbölrészt a Vardar gyorsan előrenyomuló torkolata elzárással fenyegeti, egyelőre azonban a város jövője inkább Makedonia viharos sorsának nyugópontra jutásától függ.

A háromujjú Chalkidiki félsziget és a tőle keletre húzódó makedon-trák partvidéket a tenger felől közvetlen veszély csak a kisázsiai török partokról fenyegetheti. Aki távolabbról támad, annak először át kell hatolnia vagy a Boszporusz-Dardanellák kettős szorosán vagy a délgörög szigetövezeten. A szigetsorok közül a legbelső Attikától a Kikládokon és Déli Szporádokon át a Kis-Ázsia előtt fekvő Rodiig húzódik; a legkülső a peleponniszosi Parnon félszigettől Kithirán — Krétán s több apró szigeten át nagyobb ívben ugyancsak Rodiig ér. Az Égei tenger északi szigetei között a legnagyobb távolság 40 km. A Kikládok rajában ez 5—10 km-re csökken. A vulkános Millosz és Thira (Santorin) kivételével valamennyi a keletgörög kristályos masszívum fennmaradt röge. Kevés kivétellel a kontinentális talapzaton, 200 m mély tengerben vannak. A mai messzehordó ágyúk korában szinte áttörhetetlen védelmi öv erődeivé váltak s köztük pompás búvóhelyeket találnak a tengeralttjárók. Bár jó részük sziklás, kopár, — a vékony termőréteget a téli eső lemossa — lakosságuk inkább pásztorkodó és földműves, mint hajós. Legnagyobb köztük Naxosz, amelynek kemény csiszolóporát messze földön ismerik. Pároszon bányászták a hellén szobrászatnak a remek márványt. A kis Dilosz Apollo tiszteletére rendezett ünnepélyei révén a görög vallási élet egyik központja volt. Milosz szigetéről került Párisba a világhírű Vénusz szobor. A Kikládok nemcsak a művész és történetész, hanem a természettudós számára is sok érdekeset nyújtanak. Thira félkör alakban veszi körül egy régi vulkán óriási kalderáját. A sziget a Kr. e. második évezredben, amikor egy hatalmas kitörés közepét a levegőbe röpítette, s mai felszínét betemette, már lakott volt. A jelenlegi kráter közepén a láva új szigeteket épített, ahol ma is működnek a vulkáni erők. A meredek régi kráterfal 2—300 m magasra emelkedik. Külső lejtőjén sűrű lakosság műveli a termékeny vulkáni talajt. Thira a Krétai tenger 2000 m-es sülydedékének északi peremét jelzi. Róla átlátni a 100 km-re fekvő Krétára.

Kréta (8166 km², 400 ezer l.) Európa legdélibb földje. Egy szélességen (35°) fekszik középső Tunisszal. Hadászati értéke rendkívüli, mert 250 km hosszúságban elzárja az Égei tengerbe vezető utat. Amilyen szükséges volt gyors megszállása a Balkán tőkéletes ellenőrzése szempontjából, olyan fontos birtoklása annak további védelmében. A német-olasz őrség nem is habozott rendkívüli módon megerősíteni a szigetnek nemcsak partvidékét, hanem belsejét is. Megkönnyítette ezt a hegyszerkezet, amely meredek, zárt, kitörésre alkalmatlan részével délnek, kifelé fordult; míg északi belső oldalán több a jó kikötő. A 15—45 kilométer széles sziget a nyugatpeleponniszosi hegláncok folytatása. Mészkörgői közül legmagasabb a középső Psziloritisz — az ókori Ida. A szikla-óriás zordon fenségével megérdemelte mitológiai hírét, Zeus bölcsőjét. Tetejéről (2498 m) egyaránt látni Európa és Ázsia partjait. Kréta északi öblei közül kikötésre legjobb a védett Szuda öböl, alig pár km-re Chaneától, a fővárostól (32 ezer l.). A sziget legnagyobb városa és kikötője Iraklion (38 ezer l.) olajtaerdtől övezett vidéken.

Krétának Európa történetében koronként jelentős szerep jutott. Innen — a görög nép bölcsőjéből — került át a műveltség az európai szárazföldre. Később híd volt a török előretörés számára. A Földközi tenger egyik legrégebben lakott helye. Kr. e. három évezreddel rajta öntöző földművelés virágzott s egy kereskedő, hajós nép épített gazdag városokat. Kréta védőőrségében ma a germán síkság és mediterrán medence jövője forrt egybe. Csak egy jó séta Irakliontól Mínos király és lánya Ariadne knosszosi palotájának nagyszerű romja. A rajtuk elcsodálkozó egyszerű gránátos nem is gondol arra, hogy öntudatlanul is követi azt a fonalat, amely ötezer év múltán egy küzdő világ labirintusán húzódik.

IRODALOM

Jánosfalvi Sándor István: *Szekelyhoni utazás a két Homoród mellett.* Sajtó alá rendezte: Benczédi Pál. Megjelent: dr. Jancsó Elemér szerkesztésében az Erdélyi Ritkaságok című sorozatban. Minerva rt. kiadása, 1942. I. kötet 158 l., + II. k. 112 l.

A bevezetésben, a sajtó alá rendező Benczédi Pál az íróról és a kiadás körülményeiről emlékezik meg. Ebből tudjuk meg, hogy Benkő Józsefhez és Nagyajtai Kovács István kortörténetírókhoz hasonlítható *Sándor István* működése, aki végtelen nagy szerénységében soha nem gondolt munkáinak kiadására. Szerencse, hogy korának hű festője (1804—1879) hátramaradt iratai az Unitárius Lelkéször tulajdonába kerültek s Kelemen Lajosnak, Erdély történetének legjobb ismerőjének, közreműködésével nyilvánosságra kerülhetett az eddig rejtve maradt értékes munka.

Szekelyudvarhely leírásával kezdődik a munka (I. k.) s innen kiindulva, Orbán Balázs módszere szerint, tájleírások keretében kerül sor a két Homoród egész vidékére, de közben a környező vidékekre is kapunk értékes utalásokat. (Kénosi tető környékének éghajlata, Sólőfordulások, Homoródszentmárton, Mezei kutak Lókod

határában, Bágyi vár, Derzs és vidéke, Jánosfalvi kőbánya, Városfalva fölötti halmok, Szent nevű falvak az unitárius vidéken; a II. kötetben Oláhfalva, Hargita, Vashámor, Királyfürdő, Homoródalmási barlang, Régi építési mód, Mészégetés, Sós-patak természeti ritkaságai, Rika-hegység, Kőpec, Földvár, Szekelyzsombor stb.)

Az utazás formájában írt és könnyen olvasható munka nemcsak értékes földrajzi és néprajzi ismereteket közöl, hanem rengeteg olyan adatot ment meg, amelyek időről-időre el-elűnnek minden nép életéből. Különösen a szellemi néprajzzal foglalkozók és a nyelvészek találhatnak benne figyelemreméltó anyagot. Sok olyan népi szólásmódnak tudjuk meg az okát és eredetét, amelyeket most is használnak, de a magyarázatát másként nem tudnók.

Úgy látszik, hogy az erdélyi könyvtárak kéziratgyűjteményeiben még sok hasonló kézirat hever. Az Erdélyi Ritkaságok sorozata megfelelő és méltó helye napvilágra kerülésüknek. Szerkesztőjük, Jancsó Elemér dr. megbecsülhetetlen szolgálatot tett, amikor ezeket az értékeket hozzáférhetővé tette. *Bányai János dr.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A világ ezüsttermelése

1942-ben 203,5 millió uncia volt. 10 millió unciával kevesebb, mint 1941-ben. A csökkent termelésért az amerikai ezüstművelés felelős. *P. J.*

Telepítés Bulgáriában.

1942 őszén kezdődött Trákiának bolgár földművesekkel való betelepítése. A Meszta és Sztruma folyók között olyan bolgár parasztnak juttattak birtokot, akik 1919 előtt ezen a vidéken laktak s csak a világháború után adták át földjüket kisázsiai görög menekülteknek. A telepítési akciót 1943 őszén nagyobb arányban folytatják. *P. J.*

Dánia tőzegtermelése

a háborús szállításhézségek okozta szükségben évről-évre növekszik. 1942-ben 4,8 millió tonna tőzeget bányásztak Dániában, ebből 2,6 millió tonnát Jylland félszigetén. *P. J.*

Ásványolajhiány Svédországban.

A Svédországban is egyre nagyobb mértékben jelentkező kőolajhiány enyhítésére olajpalát használnak legújában. A belföldi olajtartalmú palákból sajtolják ki a kenőolajnak használható lehető legnagyobb mennyiségű ásványolajat. *P. J.*

Norvégia dohánytermelése

1942-ben négyszer akkora területen folyt, mint az előző esztendőben. A dohánytermelésre használt terület 56,000 m² *P. J.*

Az almadéni higanybányák

1941-ben érték el termelésük eddigi maximumát, s 20%-kal múlták felül az előző legnagyobb termelésű esztendő (1937) hozamát. A termelt higany 2950 tonna volt, vagy mint ott mérik: 85,523 palack. Ebből 39,989 palack kivitelre került, 706 az országban talált alkalmazást. 1942 elején 66,000 palack kénéső várta vevőjét az almadéni higanybánya raktárában. *P. J.*

Európa néhány államának papirosipara.]

A papirosgyártás legfontosabb nyersanyaga a fa, pontosabban a fapép. Európa aránylag óriási papirosszükségletét béke idején is behozatalból fedezte a legtöbb állam; s ma is csak kevés függetlenítheti magát attól, jóllehet a fogyasztást korlátozták. Elsősorban az erdőkben gazdag Észak-Európa látja el papirossal földrészünket.

Svédország 1942. évi papirosteremlése 25%-kal haladta meg az előző évit; növekedett a kivitele Németország, Dánia és Itália felé, csökkent viszont a francia, belga és németalföldi rendelés és szállítási lehetőségek száma. A termelés egy részét még mindig a délamerikai országok vásárolták meg.

Finnország papiroskivitele 1942-ben 80,000 t újságpapiros és 40,000 lemezpapiros volt, az 1941. évi 47,000 és 23,000 tonnával szemben. Vásárlói természetesen a tengelyállamok voltak.

Tiszteletreméltó erőfeszítéseket tesz a spanyol papirosipar is. 170 papirosgyára számára régebben az északi államok szolgáltatták a nyersanyagot, a külföldi szállítmányok elmaradása tehát katasztrófális hatású volt.

A kormány előrelátása folytán ma már 36 cellulozegár is működik az országban s ezek spanyol fából 1942-ben 75 millió kg fapépet állítottak elő, hogy a spanyol papirosgyárak a belföldi szükségletet, amennyire lehetséges, kielégíthessék.

P. J.

Oroszország belvízi hajózása

— természetesen csak a fagymentes hónapokban — nagy szerepet játszik. A legújabb orosz statisztikák szerint a belvízi hajóraj 2800 gőz- és olajmotoros egységből és 7400 uszályból állott. Mindezek befogadóképessége 5,4 millió tonna volt. 1938-ban a belvízi kereskedelmi flotta 67 millió t árut juttatott rendeltetési helyére. A szállított áruk között mennyiségben legjelentékenyebb volt a fa, azután az építőanyagok, majd 9,6 millió tonnával a kőolaj. Az 545 tartályhajó befogadóképessége összesen 1,5 millió tonna. Az olaj legnagyobb részét, 7 millió tonnát, a Volga és a Káma folyókon szállították északra.

P. J.

A francia bortermelés válsága.

Franciaország volt a világháború előtt a világ legtöbb bort szüretelő országa; az utolsó békeévben 67,5 millió hl bor termett európai Franciaországban, de a borkedvelő lakosságnak ez sem volt elég, hanem még körülbelül 10 millió hl-t afrikai felségterületeiről vásárolt. A világháború

óta a munkáskezek, trágya és permetezőszerek hiánya következtében a bortermelés nagyon megcsappant. 1941-ben 42,5 millió, 1942-ben már csak 23,75 millió hl bor került a francia pincékbe. Az afrikai behozatal is megszűnt. El lehet képzelni, hogy a borívó franciák milyen nagy mértékben kénytelenek ezt a szükségletszámba menő italt, sőt táplálékot nélkülözni.

P. J.

Finnország őstermelői

a legnagyobb erőfeszítéssel igyekeznek az ország szükségleteit előteremteni. A mostoha talaj és éghajlat természetesen megakadályozza a teljes önellátást, de törekvéseik mégsem hiábavalóak. Remélik, hogy 1943-ban szükségletük 80%-át varázsolhatják elő földjükből. 25,150 ha-t vetettek be őszi gabonával, 111,000 ha-t tavaszi búzára és 218,000 ha-t rozsrá és 119,000 ha-t burgonyára készítettek elő.

A fakitermelést is növelik. 1942 első kilenc hónapjában kétszer annyi volt a kitermelt fa mennyisége, mint az előző esztendőnek ugyanebben az időszakában, a gyártott cellulozé mennyisége pedig 107,000 t-ról 130,000 t-ra emelkedett. A kivitelre kerülő fa, fapép és papirosért cserébe szerzi meg Finnország élelmiszer-szükségletének hiányzó 20%-át.

P. J.

Transnistria

néven kormányozza Románia délkelet Ukrajnának a Dnyesztr és a Bug között elterülő darabját. Ez a földet 1940-ben szállták meg a tengelyhatalmak s 1941-ben román közigazgatás alá helyezték. A 33,774 km² területű Transnistria őstermelő vidék; termőterületéből 2,800,000 ha (69,5%) szántóföld, 237,000 ha rét és legelő, 86,000 ha szőlő és gyümölcsös, 220,000 ha erdő. Lakóinak száma az utolsó orosz népszámlálás adatai szerint 2.236.226 lélek, a fővárosban, Ogyesszában 1933-ban 600,000, másik nagy városában Tiraszpoljban 316,000 lakost írtak össze.

P. J.

A Florida-csatorna

elkészítéséről szóló törvényt már szentesítette az Egyesült Államok elnöke. A Florida félszigetet átszelő víziút az Atlanti óceánba ömlő St. Johns Rivert használja majd fel, amelyet 12—15 m magasan fekvő csatorna fog a Mexikói-öböllel összekötni. A magasságkülönbség leküzdésére öt kamaraszilipet terveznek. Számítások szerint a csatorna építése három évig fog tartani. Ezzel párhuzamosan tervbe vették a Mexikói-öböl partmenti sávjának kímélyítését is Corpus Christi és az Apalache-öböl között.

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: JÓZSEF kir. herceg Öfensége.

TISZTIKAR :

Elnök : Cholnoky Jenő dr., nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tisztt. tag (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tisztt. tag (Kolozsvár).
Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Főtitkár vitéz Temesy Győző dr., gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Titkár Pösáné Ormos Jerne, tanár.
Könyvtáros : Dubovitz István, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros : Koch Ferenc dr., keresk. középisk. tanár.
Ellenőr : Bacsó Nándor dr., főmeteorológus.
Ügyész Erődi-Harrach Tihamér dr., ügyvéd.

Didaktikai Szakosztály elnöke: Bodnár Lajos, gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK : *

Cholnoky Jenő dr., ny. egyet. tanár, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, ny. gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, ny. főigazg., Bpest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója.
vitéz Somogyi Endre altábornagy, a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Baktay Ervin dr., író.
Bandat Horst dr., m. kir. főgeológus
Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.
Erődi Kálmán dr., ny. tanügyi főtan.
Farkas László dr., gimn. igazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. főigazgató, lev. tag. Pécs.
Gesztai Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., egyet. m. tanár.
Halász Gyula, író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.
Hézsér Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. igazgató.
Irmédi-Molnár László dr., alezredes.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag, Kolozsvár.
Kádár László dr., egyet. m. tanár. főisk. tanár Újvidék.
Kerekes József dr., mezőgazd. kísérletügyi assisztens.
Kéz Andor dr., egyet. c. ny. rk. m. tanár lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Németh József, ny. gimn. igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., egyetemi tanár.
Schwalm Amadé dr., középisk. tanár.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan. alezredes, lev. tag
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., százados.
Wallner Ernő dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár. Veszprém.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

NAGY REGÉNYEK NAGY SIKEREK

Lagerlöf **Gösta Berling**

Mikszáth **A fekete város**

Lewis **Dr. Arrowsmith**

Török **Valaki kopog**

Merezskovszkij **Istenek halála**

Németh **Bűn**

Undset **Ida Elisabeth**

Martin du Gard **Egy lélek története**

Woolf **Évek**

Kaffka **Színek és évek**

Mária évei

Lagerlöf **Az antikrisztus csodái**

Loti **Az ébredők**

Török **Az idegen város**

Egy-egy hatalmas kötet ára kötve P 10'50

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.

és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 12'80 pengő

Egy-egy szám ára 1'50 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—¹/₂ 3 óráig.

TARTALOM:

Gáspár Gyula: Sepsiszentgyörgy. — Tonelli Sándor: A Po síksága. — Sujtó Béla: Felsőbánya és vidéke. — Ismeretések és hírek mindenfelől: A világ réztermelése 1938 és 1941 között. Olasz—svejci határmegállapítás. A francia bormetelés. A Cseh—Morva protektorátus lakossága 1940 október 1-én. Ónércsek Afrikában. Palesztina népessége. A Zöldfoki szigetek népessége. A világ legnagyobb vashévon vasúti hídja. Az orosz tea. Kelet-Azsia kaucsuktermelése.

A Földgömb előfizetési ára ezentúl 12'80 pengő, egyes szám ára pedig 1'50 pengő lesz. Amidőn ezt bejelentjük, hozzá kell fűznünk a következőket. A háború negyedik évének végén járunk immár. Lapunk előállítási költsége tetemesen megnövekedett. A súlyos terhek és a megváltozott idő kényszerít arra, hogy a Földgömb árát felemeljük. Hűségese előfizetőink lelkes tábora biztonnyal megérti helyzetünket. Ezért tehát kételkedés nélkül bizunk olvasóink megértő támogatásában. Kérjük, álljanak mellettünk olyan lelkes kitartással, mint eddig — a jövőben is.

A Földgömb szerkesztősége és kiadóhivatala.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

7687. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

9. SZÁM

SEPSISZENTGYÖRGY

Írta GÁSPÁR GYULA

Csillagos, hideg nyári éjszaka.

Az Olt völgyében rohan a gyorsvonat. A Hold fehéren izzik az égen és a hegyekre, fákra, bokrokra vastagon ráfolyik a fényessége. A vasuti töltés mellett habosan rohan az Olt vize. A vonat kerekei elnyomják a víz zaját és mégis mintha hallanám. Gyermekkorom emlékei zúgnak fülemben. Itt érzem a rohanó hegyifolyók örök zúgását. Csattognak a kerekek és az ablak előtt gyorsan, szinte forogva suhannak el a telefonpóznák.

A völgy kiszélesedik és a hegyek messzire szétrebbenek. A Háromszéki medence kitérült előttünk. A vonat zaja mintha elhalkult volna? Nem! Csak a széles völgy éjjeli esendje felissza a zajok egy részét.

Rohanunk tovább a mesebeli, holdfényes éjszakában.

Sepsiszentgyörgy állomása.

Kisigényű állomásépület. A gyorsvonat mozdonya furesán pöfög. Tán nem is akarja elhinni, hogy a végállomásra érkezett. Valahogy az az érzése az embernek, hogy szeretne mindjárt továbbindulni. Neki a Barcaság széles mezőinek, hogy Brassóban. A Cenk óriás hegye tegyen pontot ziháló rohanása végére. Olyan ez a megérkezés Sepsiszentgyörgyre, mint valami félbenmaradt mondat. Csak a vesszőig jutottunk el és várjuk a pontot.

Az állomás éjszakai zsi bongása vesz körül. A város messze, üres kocsik már nincs, csupán a rozoga autóbusz állóhelyére van némi remény. A kihalt város közepén kiszállunk a zsúfolt autóbusból. Szállodából-szállodába küldenek, sehol sincs üres szoba. Az idei nyáron Budapest valósággal megszállta a Székelyföldet. Végre nagynehezen az egyik mellékutcában elhelyez a Városi Szálloda altisztje és mire pitymallik, lefekhetem.

Vége az éjszakai kalandnak Sepsiszentgyörgyön.

Sepsiszentgyörgy Háromszék vármegye székvárosa. A megye a mai Magyarország legkeletibb része Erdély délkeleti sarkában. Területe 3556 négyzetkilométer. Miként a neve is mutatja, a megye három régi székely székéből alakult: Sepsi, Kézdi és Orbai székéből. Szépmezőnek nevezett legnagyobb összefüggő medencéjét keleten a Kárpátok láncolata, északon és nyugaton a Bodoki hegység és délről a Brassói havasok veszik körül. A megye délnyugati szabadon maradt része az Olt mentén összekötő átjáró a Barcaság termékeny síksága felé. Ez az átjáró egyben elválasztó vonal is volt évszázadokon keresztül a szász és székely néptelepülés között.

Maga a székváros, Sepsiszentgyörgy, nemcsak a megye székhelye, de kulturális és gazdasági központja is. Okmányok hiányában sem a város, sem a székek alakulásának pontos idejét nem tudjuk megállapítani. Az Árpádok korából fennmaradt néhány okmány nem gyújt semmiféle világosságot a város és a megye történetére. Anyuit tudunk csupán, hogy Sepsi szék földjéről Terra Sebus néven 1224-ből, Kézdi székéről 1320-ból és Orbai székéről 1396-ból maradt ránk feljegyzés. Miklósvár fiúszék nevét 1404-ből ismerjük. A pápai tizedjegyzék, mely 1332-ben készült, 32 háromszéki plébánia nevét említi. Ezek között találjuk Sepsiszentgyörgy plébániáját is. A kivetett adó nagysága azonban mutatja, hogy a többi plébánia mellett vezető sorban, az élen állott. Tehát

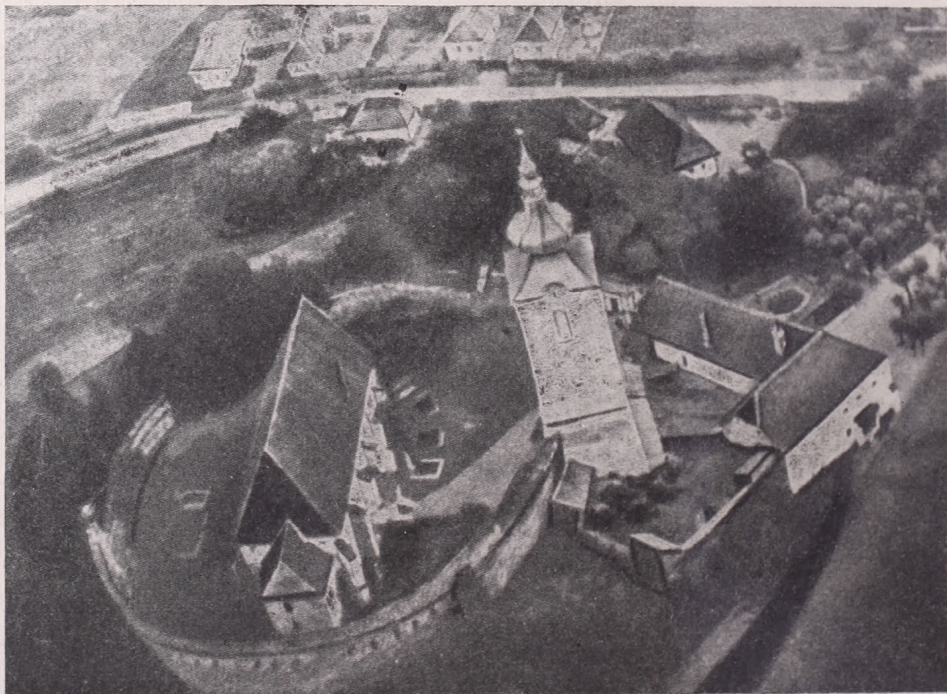

már akkor nagyobb és jelentősebb települési hely lehetett. A mohácsi vész idejéből származó feljegyzés a megye területén 97 plébániát említ. Ezek közül már határozottan kiemelkedik Sepsiszentgyörgy népességével és vezető helyzetével. Erre különben rámutat az a tény is, hogy már a XIV. század végén a város legszebb pontján felépült gót stílusú temploma, mely aztán a reformáció idején a kálvinisták kezébe került. Ez a fallal körülvett erőd-templom, mely gótikus szépségében évszázadok óta áll, az ősi székely építészeti kultúra legszebb bizonyágtétele.

Sepsiszentgyörgy már 1461-ben városi rangot szerzett. Polgárai ezért büszkék városuk ősi voltára. A régi város azonban épületeiben alig mutatja ősi patinás voltát. Régi épülete alig maradt fenn. Nem úgy, mint Kolozsváron vagy Brassóban, melyek alig valamivel előbb szereztek városi kiváltságokat. Ennek magyarázata nagyon egyszerű, ha ismerjük a székely nép építészétét. A székely nép mind a falvaiban, mind a városai-ban főleg fából építkezett. A faépület pedig hamarabb pusztul, korhad és főként tűz-vész alkalmával hamar a lángok martaléka lesz. Így aztán nevezetesebb épületei közül csupán az erőd-templom és annak köralakú várfala dacolt az évszázadok csatáival, pusztításaival, dulásaival és tűzvészeivel. A jelenleg omladozó várfal egykor a katonai védelem céljaira szolgált.

Sepsiszentgyörgy, ha lakóinak számát vizsgáljuk, jellegzetesen kisváros. Az Alföldön számos községnek több a lakossága. Az a 16.000 lélek, mely Sepsiszentgyörgy városában lakik, az Alföldön legfeljebb nagyközség számban jelentkezne a térképen. Itt azonban Háromszékben, a székely hegyek között ez a kisváros jelentős hely. A magyar kultúra biztosfényű világítótornya az Olt kiszélesedett völgyében. Nem lélekszáma, de jelentősége és kultúrája miatt város. Sepsiszentgyörgy kicsinségében nagy és hely-zetében jelentős.

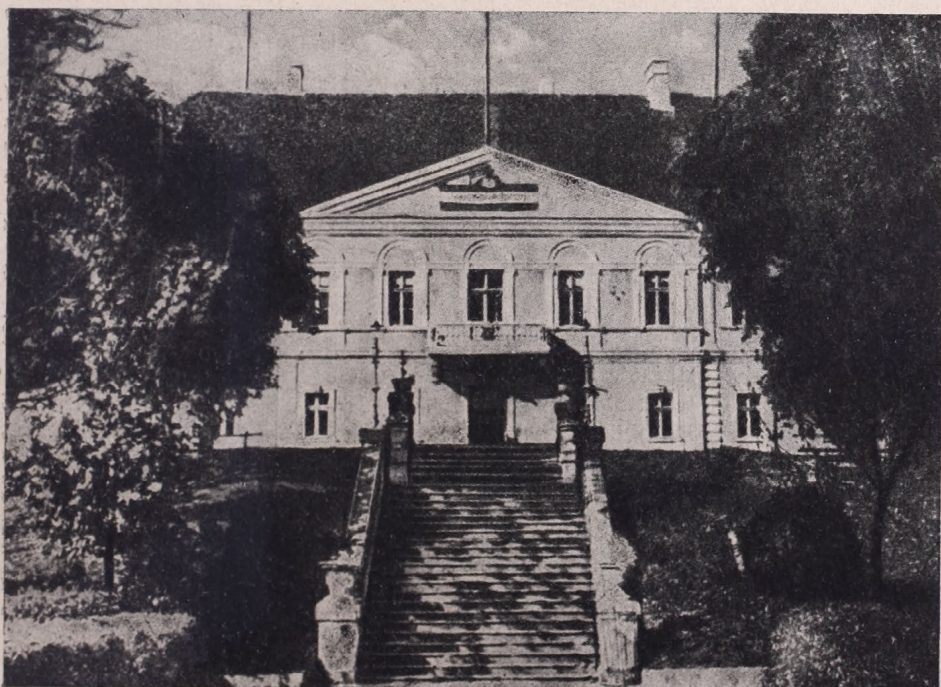
Székely szellemi őr bástyaa végeken!

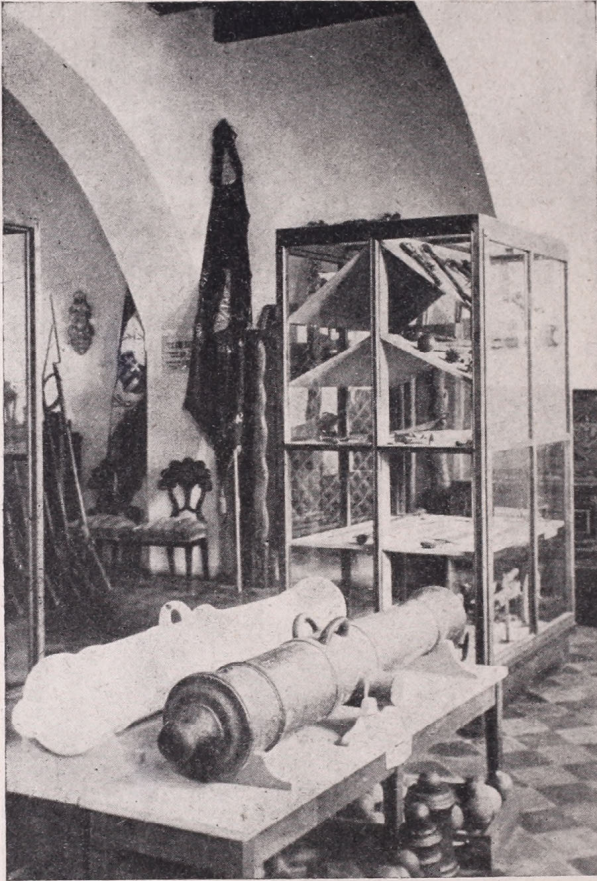
Á sepsiszentgyörgyi református vártemplom (XIV. sz.).

A Székely Nemzeti Múzeum (Tervezte Kós Károly).

A vármegyeháza.

Gábor Áron ágyúja a Székely Nemzeti Múzeumban.

vonallá lépett elő. Ma már Budapesttől Sepsiszentgyörgyig robog a gyorsvonat és Háromszék központja közelebb került az ország szívéhez, mint például a nyírségi tanyák. Ez a lendület kereskedelmi és ipari téren, (eltekinthetve a háborús nehézségektől) meg is látszik a város arculatán. A változás azonban olyan hirtelen érte Sepsiszentgyörgyöt, hogy készületlenül találta. A nyári nagyarányú belföldi forgalom előtt napról-napra csődöt mond minden jóakarát. Az éjszaka megérkezése idegen tanácsalannul kóborol a csendes utcákon. Az idegenforgalmi hivatal sokat segíthetne ezen a téren! Ez a kérdés márcsak azért is fontos, mert a mai körültekintő gondoskodással a békeévek vendégforgalmát biztosítanók.

A Székelyföld és a székely nép érdeke megkívánja ezt a munkatöbbletet. Meleg nyári Nap süt az égen.

Ismerkedem a várossal. Járom az utcáit, figyelem a házakat és figyelem az embereket. Székely származású vagyok magam is, de udvarhelyszéki. Diákkoromban jártam utoljára erre. Így tehát ismeretlen a város előttem is.

Minden ismeretlen város első pillanatra rideg. Csak rendre oldódik fel az emberben az idegenkedés. Sepsiszentgyörgy a maga közvetlenségével hamar megbarátkozik a messziről jött látogatóval. Jó néhány várost bejártam már, de ilyen gyorsan nem

Lakói tiszta székelyek. Vallás szempontjából jelentősebb részben kálvinisták, de a katolikus réteg is számottevő. A reformáció korában nekilendült szellemi fejlődés itt is termékenyen éreztette hatását. Az utolsó 30 évben lélekszáma megkétszereződött. A világháború előtt 1910-ben Sepsiszentgyörgynek még csak 7130 lakosa volt. Ma már 16,000 lakosú város. Fejlődése tehát szembeötlő. Pedig sem a világháború, sem a megszállás keserves évei nem nagyon kedveztek a város fejlődésének szempontjából.

Sepsiszentgyörgy az Őrkő lábánál, a Barótihegység keleti oldalán, 549 méter tengerszint feletti magasságban épült. Folyója az Olt, még Csíkbán ered. Onnan dél felé indulva átszeli a Csíki medencét és a Tusnád környékén levő szűkület után a Háromszéki medencébe jut.

A város az új magyar-román határ következtében peremvárossá vált. Délről a megyét megcsonkította a határ, de Sepsiszentgyörgy belföldi jelentősége növekedett. Főleg azóta növekedett, mióta elkészült a Szeretfalva—Déda bekötő-vasútvonal és a székely körvasút elsőrendű vasút-

barátkoztam meg egyikkel sem. Valami szerető melegség sugárzik ki mindemből. Házai utcái, emberei csakhamar barátságba fogadják az idegent.

Az 1832-ben épült történelmi nevezetességű megyeháza szinte vonzza az embert. Gábor Áron, a vasakarátú székely itt jelentette ki 1848 november 28-án, hogy két hét alatt ágyút teremt elgyötört népe védelmére. És valóban állotta szavát. A székelyföldi harangok imádságos bongása ágyúbömböléssé erősödött Gábor Áron öntőműhelyében. Háromszék népe a szabadságharc szellemét élő emlékként őrzi székelyvárosában ma is. Főterén az emlékmű, a szabadság akarásának beszédes bizonyítéka.

Katolikus templomát az 1830-as években emelték a hívek. Egyszerű templom, de tömörségében lélekemelő. A város másik nevezetessége a református kollégium, a régi reformáció korabeli iskolának ősi törzsből hajtott ki a mult évszázad sötét évtizedében. Az osztrák elnyomatás éveiben ugyanis Háromszék letiport székelysége saját erejéből református algimnáziumot alapított. Ezt az algimnáziumot fejlesztette aztán a székelyek Széchenyiye, Mikó Imre gróf 60.000 forintos alapítványával főgimnáziummá. Az iskola ezért viseli tehát a Székely Mikó-kollégium nevet.

Utolsónak hagytam Sepsiszentgyörgy legjelentősebb intézményét, mely a város részére a Székelyföldön művelődéstörténeti előjogokat biztosít. Ez az intézmény a Székely Nemzeti Múzeum. A múzeumot özv. Cserey Jánosné sz. Zathureczky Emilia alapította 1879 szeptember 15-én és Háromszék, Csíkszék, valamint Udvarhelyszék közönségének adományozta. Az alapítás idején a múzeum gyűjteménye 8779 darabból állott és a Mikó-kollégium négy szobájában kapott helyet. Az idő múlásával azonban oly rohamosan gyarapodott a gyűjtemény, hogy önálló épületről kellett gondoskodni. Az épület terve csakhamar el is készült, de csak 1911—12-ben lehetett megvalósítani, amikor aztán Kós Károly tervei szerint felépült a mai székelystílusú gyönyörű múzeum.

A Székely Nemzeti Múzeumnak jelenleg öt osztálya van: régiség és ereklyetár, levéltár és könyvtár, néprajzi osztály, természetrajzi osztály és képtár. Régiségtárának hírét a tudományos világban László Ferenc dr. alapozta meg eredményes ásatásaival. Híresebb darabjai az erődsdi és oltszemi őstelepeken talált festett edények. Ezek a külföldi régészek érdeklődését is felkeltették. Történelmi és ereklyetára a székely mult

Részlet a Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi gyűjteményéből.

A Szabadság-tér, háttérben a Mikó-kollégium.

gazdag emlékgyűjteménye. Könyvtára gazdag : 40.000 kt. kódexgyűjteményében található a felbecsülhetetlen értékű Apor-kódex, amely a legrégebb magyar bibliafordítás töredékét őrzi. Híres ezenkívül a Szikulikák nevű gyűjteménye, mely a székelyírók munkáit és a székelységre vonatkozó könyvek hiánytalan sorozatát nyújtja. A több százezer darabból álló levéltári gyűjtemény legrégebb eredeti okirata 1325-ből származik, első hiteles kiadványa pedig 1307-ből. A régi kéziratok gyűjteménye csaknem 400 darab. Képtárában a székely művészek legjelesebbjeinek munkáit láthatjuk. A nagyértékű Barabás Miklós és Gyárfás Jenő képeken kívül Istók János, Nagy Imre, Nagy István, Síró Miklós, Szopós Sándor, Varga Nándor, Vastagh György és Vastagh László munkái bizonyítják a székely művészi tudást és tehetséget. A múzeum természetrajzi gyűjteménye a Székelyföld állatvilágát, növényeit és ásványgazdagságát mutatja be a látogatóknak. Itt őrzik a Székelyföld torzszülött állatait és különleges fejlődésű fáit is.

Sepsiszentgyörgy a Székelyföld végvára. Felette ott az Őrkő, mely időtlen idők óta őrködik az ország délkeleti végein. A székely történelem dúlásoktól és pusztításoktól sötét éveiben ez a hely katonai őrhely volt.

Az Őrkő tetején állott a lármafa, mellyel az őrség jelt adott, ha veszély közeledett a Székelyföld felé.

Az Őrkő a város multjának és jövőjének jelképe. Sepsiszentgyörgy a folytonos, éber őrködés városa!

A PO SÍKSÁGA

Írta TONELLI SÁNDOR

Az Itáliai félsziget legnagyobb részében harmadkori geológiai alakulás. A harmadkor kezdetén már állott az Alpok láncolata, az Appenninók csúcsai pedig szigetek hosszú sorának formájában emelkedtek ki a tengerből. Többszöri kiemelkedések után ezek a szigetek összekapcsolódtak egymással és a harmadkor utolsó szakaszában, a pliocénban már teljesen összefüggő láncolatot alkotott a félsziget alpi-appennin gerince. Igen nagy területek, legfőként a Po síksága fölött azonban még a tenger vize hullámzott. A negyedkorban jégkori törmelékanyagból töltődik fel a Po síksága, Felső Olaszország nagy alföldje, amellyel az Itáliai félsziget kialakulása nagyjából be is fejeződött. Azért kell ezt a kifejezést használni, hogy nagyjából, mert az Alpokból lerohanó folyók tömérdek hordalékukkal még ma is állandóan emelik az alföld talaját és tolják előre adriai torkolatuknál a tenger irányában a szárazföld határát. Alsó folyásában a gátak közé szorított Po medre már mindenütt magasabb a környező talaj szintjénél. Ferraránál már az emeletes házak teteje van a töltések között lassan hömpölygő víz tükrével egymagasságban. A velencei lagunák vidéke, ahol a szárazföld valóságosan összeolvad a tengerrel, valamint a Po deltája, képét már a történelmi idők óta is észrevehetően megváltoztatta. A folyóknak a tengerbe szállított hordaléka évente átlag egy négyzetkilométerrel gyarapítja Olaszország területét. Geológusok számítása szerint ennek a hordalékmennyiségnek állandó gyarapodása tizenkétezer esztendő alatt betölti a Trieszti öblöt és eléri a Po deltájával szemben fekvő isztriai partot.

Ez a Po síksága, vagy másnéven Lombárd alföld, nemcsak a legfiatalabb, hanem egyúttal a legtermékenyebb és mezőgazdaságilag legértékesebb része egész Olaszországnak. Északi szegélyén talaja jégkori kavics és homok, a Po mentén pedig a mezőgazdasági termelésre legalkalmasabb alluvium. Kiterjedését 50—55,000 négyzetkilométerre teszik, aszerint, hogy a vele határos és az Alpok és Appenninók nyúlványait alkotó

Mezőgazdaság Lombardiában. A kertgazdaság jellegű szántóföldeket gyümölcsfasorok szegélyezik.

A Brenta Vigonovónál.

hullámos, dombos vidékből mennyit számítanak hozzája. Hozzávetőlegesen ez a terület a Duna-Tisza közének és Szolnok vármegyének a kétszerese. Alakja hosszúkás négyzet, amely nyugatról kelet felé állandóan szélesedik. Hosszúsága Torinótól a Po torkolatáig 440 km, szélessége 100—200 km. Északon az Alpok, délen az Appenninók határolják. Földrajzi középvonala Olaszország legnagyobb folyója, a Po, amelyet különösen északi oldalán az Alpokból jövő bővízű mellékfolyók gyarapítanak. Sajátosságuk ezeknek a mellékfolyóknak, hogy kezdetben mind észak-déli irányúak, azután a főfolyó irányával párhuzamosan délkelet és kelet felé hajlanak el. Az Adige vizénél ez az elhajlás olyan erős, hogy már el sem éri a Pót, hanem vele teljesen párhuzamosan haladva ömlik az Adriai tengerbe. Minthogy ezek az északról jövő folyók sokkal több hordalékot szállítanak, mint az Appenninókból jövő kisebb folyók, a Po medrét lassankint délnek, az Appenninók felé tolták el. Északon a síkság széléig nyúlnak le a bájosan szép felsőolaszországi tavak, melyek a jégkorszakban megannyi óriási gleccser medrét alkották. Az Alpok délre nyíló völgyeit és a tavak déli végét, ahol valaha a gleccserek végződtek, morénagátak zárják el.

Közigazgatásilag a Po alföldjének nyugati része Lombardiához, keleti része pedig Venetóhoz, vagyis a velencei tartományhoz tartozik. A két tartományt a Mincio választja el egymástól, amely a Garda tó vizét vezeti le a Póba. A keleti tengerparton a síkság kiszélesedik és északkeleti irányban az Alpok és a tenger között benyúlik Venezia Giulia tartományba, délkeleten pedig, Bologna és Ravenna között, Emilia tartomány sík részét is magába foglalja.

Alföld és alföld között óriási a különbség. A Lombárd alföldet jóformán semmiféle tekintetben sem lehet a mi Alföldünkkel összehasonlítani. Ha valamikor a Kárpátok medencéjét betöltő víztükör megérdemelte a tenger nevet, a Po síkságának néhai víztükre csak jókora öböl volt az Alpok és Appenninók magas partfalai között. Míg Alföldünkön a végtelenségben vész el a tekintetünk, a Po síkjának jóformán nincsen olyan pontja, ahonnét tiszta időben ne lehetne látni a peremén emelkedő hegyóriások

körvonalait. Ezeket a havas ormoktól koszorúzott lombárdiai és velencei tájakat öröközte meg legszebb tájképein Segantini. Ha Velencéből gyorsvonattal, vagy a kitűnő betonúton gépkocsival száguld végig az ember Veronán, Brescián, Milanón és Novarán keresztül Torinóba, jobbkéz felől allandóan kíséri az Alpok gerincsora. Peschieránál, majd Desenzanónál egy pillanatra megcsillan előtte a Garda tó tükre, melynek sötétkék vizében északon kétezer méteres hegyóriások tükröződnek, déli vége pedig szétterülve a Venetói síkság üde zöldjében vész el.

Ez az allandóan üde zöld szín a Lombárd alföld másik, szemre kellemes és gazdaságilag nagyon becses tulajdonsága. Részint a hegyek, részint pedig a tenger viszonylagos közelsége teszi, hogy a Po síkja Alföldünk éghajlatának szélsőségeit egyáltalán nem ismeri. Milano, Lombardia középpontja, melyet az olaszok erősen szárazföldi városnak tekintenek, mindössze 120 km-nyire, vagyis Budapest—Siófoknál alig valamivel nagyobb távolságra van a tengertől. A hegyvidék és a tenger így allandóan érezteti éghajlat- és csapadékszabályozó hatását. Nyáron és ősszel, amikor Olaszországnak az Appenninóktól délre fekvő része a szemben elterülő Afrika forró lehelletét érzi, a Po völgye megőrzi üde, zöld színét, mert az Alpokból jövő folyók ilyenkor szállítják a hóolvadásból eredő legnagyobb vízmennyiséget. A Ticino, Adda, Oglio, Adige, Brenta, Piave és Tagliamento ilyenkor megduzzadnak, kavicssal és görgeteg kövekkel teli széles medrük, melyben máskor csak keskeny erecske folydogál, megtelik vízzel és pótolja az eső hiányát. Az olaszok azt szokták mondani, hogy az évi csapadékmennyiség a félszigetnek az Appenninóktól délre fekvő részén is elegendő volna, s a baj csak az, hogy eloszlása nem felel meg a mezőgazdaság igényeinek. A száraz nyári hónapokban Toscana legszebb rétjeit is szürke por lepi be, délen pedig a ciprus, babér és akantusz színe fakóra változik. Lombardia és Velence ezt a kiszikkadást és szárazságot nem ismeri. Az emberi

Legelőgazdaság Lombardiában.

szorgalom és kitartás a folyókat mind töltések közé szorította, vizüket jobbra-balra-csatornákban vezette el, amelyek nemcsak közlekedésre használhatók, hanem öntözéssel pótolják a légköri nedvesség és csapadék hiányát. Nem kisebb ember, mint Leonardo da Vinci szerkesztette meg az Adda első zsilipes csatornáját és példáját százan meg százán, fejedelmek, köztársaságok, városi közületek, alkalmi egyesülések és magánosok követték. A Lombard alföldnek egyik jellegzetessége ez a sűrű csatornahálózat. A csatornákat sok helyütt fasorok és élősövények szegélyezik s ezek között terülnek el a gabona-, tengeri- és rizsföldek, rétek, legelők, szőlők és veteményes földek. Az öntözött réteken gazdag állattenyésztés folyik; vannak rétek, amelyeken a lóherét évente hat-szor is kaszálják.

Mezőgazdaság tekintetében a Po síksága Olaszországban hasonlíthatatlanul a legelső helyet foglalja el. Mikor 1937-ben Mussolini az autarkhiás törekvések jegyében megindította a «battaglia del grano» néven ismert küzdelmet a gabonatermelés fokozásáért, Lombardia és a velencei tartomány, amely addig is élén állott az olasz gabonatermelésnek, mutatta fel a legnagyobb eredményeket. Ipari növények termelése terén is a Po síksága vezet. Ferrara, Modena, de különösen Bologna vidéke termeli Európa legjobb minőségű kenderét. A Pótól északra elsőrendű minőségű len is terem. A kisebb birtokokat majdnem mindenütt eperfák szegélyezik; néhol az epret sövényyszerűen csak embermagasságúra engedik megnőni; levele szolgáltatja a selyemhernyók táplálékát; a Po síksága évszázadok óta a világhírű olasz selyemipar igazi otthona. Gyümölcsben is már a rómaiak kora óta a Po vidéke vezet. Verona körül terem Olaszország legszebb és legnagyobb őszibarackja. A színekben gazdag veronai gyümölcspiacot a németek nagy festője, Menzel is érdemesnek tartotta, hogy egyik legszebb vásznán megörökítse. A különböző lombardiai és velencei borfajták nevének felsorolása egész oldalt venne igénybe.

Réti gazdálkodás, eperfakkal a selyemtenyésztés számára.

Mindezek a körülményeken kívül a Po síkjának van még egy jellegzetessége: a hihetetlenül sűrű emberi település. A síkság már a középkor óta Európának egyik legsűrűbben lakott vidéke. A belterjes mezőgazdaság és sűrű ipari központok egyaránt hozzájárulnak ennek a nagy népsűrűségnek lehetővé tételéhez. Az 1936. évi statisztika szerint Lombardiában 245, Venetóban 168, Emiliában pedig 151 lakos jutott egy négyzetkilométerre. Ezek a számok azonban nem fedik pontosan a tényleges viszonyokat. E három tartománynak a pereme ugyanis viszonylag ritkán lakott hegyvidék s az átlagos népsűrűség ennek a hegyvidéknek hozzászámításával adódik. A hegyvidék nélkül az alföldnek egy négyzetkilométerre jutó lélekszáma jelentősen emelkednék. Aki egyszer megtette az utat Velencétől Torinóig,

Milanói külváros.

Ötemeletes házak közvetlenül a búzamező szélén.

visszaemlékezhet rá, hogy ezen az útvonalon milyen sűrűn érik egymást a közép nagyságú városok, nem is szólva arról, hogy a viszonylag rövid vonalon négy olyan város van, amelynek lélekszáma másfélszáz ezer körül jár, Milano lakossága pedig a milliót és Torino lakossága a hatszáz ezret jóval meghaladja. Érdekeségük ezeknek a városi településeknek, hogy Torinót kivéve, ahol a Po kilép a hegyek közül, mind a vidék főfolyójától távol épültek. A régi időkben, amikor a víz folyását még nem szabályozták és a gátak nem nyújtottak biztonságot, a gyakori áradások nem tették kívánatosná a folyó partján való megtelepedést. Mindezek a lombardiai és venetói városok gazdagok történelmi és művészi emlékekben, újabbak pedig megannyi ipari gócponttá is fejlődtek. Ilyen szempontból való ismeretetésük azonban nem tartozik ennek a tanulmánynak a keretébe.

De bármekkora tömegek éljenek is ezekben a városokban, a Lombard alföld igazi nagy népsűrűségét mégsem ezek mutatják. Az idegennek legjobban az tűnik fel, hogy nemcsak a városok közvetlen környéke, hanem a campagna is végesvégi tanyákkal, emberi lakás céljára szolgáló épületekkel van telezsorva. Ez a lombardiai és venetói tanya természetesen egészen más valami, mint amit mi a Magyar Alföldön tanya elnevezés alatt ismerünk. Tágas udvarok, szanaszét szórt gazdasági épületek és istállók nincsenek, a vízállásos kacsaszátató ismeretlen valami, a malacot és baromfit nem hajtják ki a gondozatlan legelőre, hanem drótkerítés mögött tartják. Az épületek szinte szigetként emelkednek ki a gabonaföldek és a zöldelő növényzet tengeréből. Képek ebben a vonatkozásban többet mondanak minden leírásnál. Vannak városok, ahol öt-hatemeletes betonházak mellett nyomban gabonaföldek kezdődnek. A föld erős tagoltsága, a sűrű út- és csatornahálózat, az egyes birtoktesteket egymástól elválasztó eperfasorok és élősövények, és a földnek legutolsó rögzítő való gondos megmunkálása a Po síkságát valósággal kerthez teszi hasonlatossá. Erdők nincsenek ugyan, mert azokat még a középkorban kivágták, de fa azért van bőven; mindenféle gyümölcsösök, kertek és ligetek teszik változatosná a tájéket. Nem csoda, ha évszázadok óta

Jellegzetes lombardiai tájkép. Csatorna, országút, fasor, drótkerítéssel elhatárolt birtokok.

hatalmat jelképező császári koronát. Diadalmenetüknek sokszor állta útját a hatalmuk tudatára ébredt lombárd városok polgári öntudata és katonai ereje. Az újkor hajnalán itt játszódtak le a spanyol és osztrák Habsburgok és a francia királyok harcái az Európa fölötti hegemoniáért. Napoleon harci géniusza itt lendült először magasra és a XIX. században az új Olaszország itt vívta meg egységesítésének nehéz küzdelmeit. A magentai, solferinói és custozai csaták a magyar történelembe is belejártak. Ismét a Lombárd síkság peremét érintette az első világháború, s az Isonzo és Piave köves partjai esztendőkön keresztül a felkúszó kövi rózsáknál is pirosabb vérrózsákat termettek.

Az idegen hódítók között, akik a történelem folyamán betörték a Po vidékére, voltak olyanok, akik vihar módjára vonultak el fölöttük, de voltak olyanok is, akik megtelepedtek, tartós uralmat alapítottak, összeolvadtak a bennszülöttekkel és érezhetően befolyásolták a lakosság etnikai összetételét és lelki alkatát. Felső Olaszország lakosságának ereiben sok gall és germán vér folyik. A Dél-Olaszországban uralkodó mediterrán típusal szemben itt az alpi, dinári és kifejezetten északi típus a túlnyomó. Amilyen arányban lehet találni Szicíliában az afrikai szomszédságra utaló olajosan sötétbarna, gyapjas és feketehajú típusokat, olyan mértékben fordulnak elő Lombardiában és a velencei tartományban magastermetű, világos arcborúú és szőkés árnyalatú északiak. Lendület és szenvedélyesség helyett ezt az északi olaszt kitartó munka és megfontolt-ság jellemzi. Van benne valami a tájék lelkéből is. Ez a lélek pedig azt mondja, hogy a Po síkja Európa törzséhez, Olaszországnak az Appenninóktól délre fekvő része pedig egy ettől lényegében eltérő világhoz, a Földközi tenger medencéjéhez tartozik.

Itália kertjének nevezik ezt a vidéket.

A gondosan megművelt kert, ez a gazdag ország évszázadokon át nagy vonzóerőt gyakorolt az Alpok északi oldalán lakó harcias népekre. Csábította őket az olasz föld gazdagsága, hogy oda betörjenek és javait maguknak megszerezzék. A Po síkságát körülvevő Alpok földrajzi alkata ugyanis olyan, hogy a belső lejtő mindenütt sokkal meredekebb a külsőnél, minek következtében a közlekedés északról délre könnyebb, mint fordított irányban. Ezért Itáliát könnyebb kívülről megtámadni, mint Itáliából támadást indítani a környező országok ellen. Míg a köztársaság hatalmas volt, a gallokat, cimbereket és teutonokat Róma meg tudta fékezni, de a birodalom meggyengültével egymásután jelentek meg Felső Itáliában a gótok, húnok, longobardok, frankok és magyarok. Aközépkori német császárok számtalanszor keltek át a Brenneren, hogy világuralmi igényeiket érvényesítsék és Rómában tegyék fejükre az egyetemes

FELSŐBÁNYA ÉS VIDÉKE

írta SUJTÓ BÉLA

A Zazár mentén települt, kedves kis bányavárost pompás keretbe foglalja a természet. Ezer méternél magasabb hegykoszorú övezi. Északnyugaton az 1307 méteres Rozsály szélesen terpeszkedő fennsíkja púposodik. Délkelet felé kigyózó, magas gerince indul belőle. Csak a Kőröshegy (1148 m) után alacsonyodik le annyira, hogy a Pintye-forrásnál néhány méterrel alul maradjon az 1000 méteren. Ezen a 989 méteres hágón vezették át a Szatmárt Máramarossal összekötő műutat. A főgerince a Magurán (1123 m) át a Gutony (Gutin, 1147 m) felé folytatódik. A koporsóalakú Gutony nyugati vége előtt emelkedő Kovahegytől (1058 m) délnyugat felé ágazó mellékgerince a Fekete hegyben tetőzik (1243 m), majd Felsőbányához ereszkedik le. Az íves hegyvonulat a távolabbi keret, ezen belül formás hegyek emelkednek. Ilyen a sebhelyes Bányahegy (729 m) és a karsú Hegyes hegy (625 m). Lábuknál települt a város, szinte benne van a természetben.

A szép hegyvidék a fiatal harmadkori vulkánosság eredménye. A pannoniai időszak vége felé indult meg a vulkáni tevékenység. A legújabb vizsgálatok szerint három szakaszban történtek a kitörések. Az első kitöréssorozat volt a legerősebb, hatalmas felszint takarnak termékei. A pontusi agyagot tufák és breccsák, helyenkint lávapakok borítják. Tömörebb kőzetei alapján dacitos andezitnek, előfordulásmódját tekintve lepelképződménynek nevezhető.

Két kisebb kitöréssorozat következett utána. Időbeli sorrendjüket nem lehetett eddig pontosan megállapítani, mert a lepelképződményt törték át és kőzeteik egymással nem érintkeznek. Az egyik a magas felszíneket hozta létre: a Rozsályt, Gutonyt és a

A Rozsály. (A fényképek a szerző felvételei.)

Kőböre a Rozsályon, háttérben a Gutony koporsószerű teste, jobbra a Fekete hegy.

Fekete hegyet. Valószínű, hogy ez a kitérőssorozat volt sorrendben a második, mert abban az időben olyan magas volt még a lepel, hogy a láva 700—800 m magas felszín tetejére került. Ennek a kitérési szakasznak tömörebb láva volt a terméke. Hiperszténangit andezit táblás, pados takarója borult rá a lepel kevésbé bolygatott felszínére. A kitérések az előzőnél kisebb területet borítottak be. — Vegyük sorra egyes darabjait, uralkodó magaslatai a vidéknek, a természetjárók elsősorban ezeket keresik fel.

Az 1307 méteres Rozsály fennsíkos jellegű. Forrásliget felől szeliden emelkedik, áfonyával borított háta enyhe vonalú, csak dél és délnyugat felé szakad le meredeken, ott éles a pereme. A külső erők feldarabolták, szakadozottá tették a takaró szélét, az idő vasfogával dacoló merész tornyok emelkednek ki a térszínből. Jól látható rajtuk a pados szerkezet. A Gutony a legmagasabb, koporsószerű testének élvonala mintegy 1400 méteres. A Gutonynak sajátos képződményei az élesen kiemelkedő kőzettelérek. Legszebb példájának, a Kakastaréjnak képét Kapnikbányáról írott cikkemben mutattam be. (1942. évf. 155. old.) A Fekete hegy a legkisebb, de ez is felülmúlja az 1200 métert. Fennsíkja háromszögalakú. A másik kitérési szakasz — az ember szempontjából — jelentősebb az ércelérek kialakulása miatt. Szintmagassága jóval alacsonyabb az előzőnél. Anyaga minden valószínűség szerint a lepel már megkopott felszínére halmozódott, ezért lehet harmadiknak sorolni. A kitérések termékei különböző kémiai és ásványos összetételű kőzetek. A felsőbányai Bányahegy savanyú riolitja és Kapnikbánya bazaltszerűen sötét andezitje képviseli a két végletet. Ezek a kőzetek a nagy hegyek alacsonyabb lejtőin bukkannak elő. Anyaguk tömör, hozzájuk símulva, vagy bennük húzódnak a hidrotermális hatásra létrejött ércelérek. A Bányahegy belsejében egyetlen nagy telér fejlődött ki és az a felszín felé legyezőszerűen szétágazik. Aranyat, ezüstöt, ólmot, cinket, rezet tartalmaznak, a vezérére a galenit és a szfalerit.

A telérekben szép kifejlődésű és ritka ásványok fordulnak elő, a gyűjtők előtt világszerte nemes csengésű Felsőbánya neve.

A Bányahegy testét átszövő éretelérekben telepítő erő rejtett. A hagyomány szerint II. Géza korában kerültek ide az első telepések, valószínűbb azonban, hogy csak a tatárjárást követő időben fejlődik ki a városi élet. Nagy Lajos 1374-ben kelt kiváltságlevele a várost «a tempore immemoriali», azaz emlékezet előtti időből valónak említi. A királyi okirat régi kiváltságokat erősít és újít meg. Felsőbánya a multban nevezetes szerepet játszott, szabad királyi városi rangja beszédesen bizonyítja ezt.

Menjünk fel a temetőbe és tekintsünk onnan széjjel. A Bányahegy, az egykori «Közép hegy» uralkodik a városképen. Nem csoda, hogy a várost hajdanában róla nevezték «Civitas de medio monte»-nak, vagy egyszerűen *Medius Mons*-nak. (A város Felsőbánya néven egy 1390-ből származó, latinnyelvű okiratban szerepel először.) A Bányahegy erdős oldalának üde zöldjét barnás foltok szakítják meg. Századok óta termelik már az éreket, a bányajaratok keresztül-kasul hálózják a hegy belsejét. Nagy-Magyarország nemesfémbányái között Felsőbányán hatoltak le a legmélyebbre. A XI. színt a legmagasabb felszíni kibúvás alatt, több mint 600 méteres mélységben létesült. A hegy oldalát régebben felszíni műveléssel is kikezdték. A hányókon alig tudott gyökeret verni a növényzet és a görgeteges foltok úgy hatnak, mint a testen a sebhelyek.

A völgy talpán épült házakat nem látjuk, csak a hegy oldalához símuló bányász-házak láthatók apró, fehérítő pontok formájában. A nagyobb középületeknek csak a teteje látszik, két templom érvényesül szépen. Különösen a róm. kat. templom köti le figyelmünket. Szinte túlméretezettnek tűnik az alig több mint 4000 lakosú városkához képest. Olyan, mintha a régi nagyság jelképe volna. Amikor építették, még 6000-es volt a város lélekszáma, de messzebb kell visszamennünk a történelemben, hogy megfejtjük a kérdést. A felsőbányaiak szép templomukat végeredményben Hunyadi János-nal, Magyarország akkori kormányzójának köszönhetik. A törökverő hős, a bányák

A Pintye forrás, a Rozsály és a Gutony közötti hágón.

Felsőbánya, mögötte a Bányahegy.

tulajdonosaként 1452-ben felkereste a várost. Az egykori templom orgonája nagyon megnyerte tetszését, elvitette, de bőséges kárpótlást biztosított érte. Úgy intézkedett, hogy az ércek beváltásakor a tiszta jövedelem $\frac{1}{10}$ -ét a templom pénztárába kell befizetni. Csak a mult század derekán oldották fel ezt a rendelkezést. Az évről-évre gyarapodó tizedből hatalmas vagyon keletkezett. 1847-ben fogtak hozzá a templom építéséhez és 1855-ben fejezték be. Közben arra is volt gondja az egyháznak, hogy a szabadságharcot is támogassa. Felsőbánya népe átérezte a nemzet önvédelmi harcának jelentőségét. Ismerte a multból a hírhedt Caraffa, 1848-ban az oláhokat fellázító Urbán császári ezredes kezét. Az egyház 18.000 forinttal segítette elő a honvédség felszerelését. A templom alapjából létesült a zárda is, ez is jellegzetes épülete a városnak, szépen érvényesül a Hegyes hegy háttérével.

A róm. kat. templom közelében emelkedik a reformátusok istenháza. A felsőbányai ref. egyháznak nagy a multja. Luther fellépése után a reformáció a városban hamarosan gyökeret vert, de 1567 óta a felsőbányaiak Calvint követték. Nagyjelentőségű volt ez a város további fejlődésére. Nemcsak a magyar polgárok, hanem a német bányászok is Calvin híveivé szegődtek, így lett az új hit a magyar nyelv terjesztőjévé. (Felsőbányán 1573 óta magyarul vezették a városi jegyzőkönyveket.) A ref. egyház régi emlékeket őriz: XVI. századbeli úrasztali tányért, fedeles keresztelő kancsót. A Graduál a legértékesebb emlékük, az énekes könyvet 1636-ban I. Rákóczi György sajátkezű aláírásával küldte az eklézsiának. A ref. egyház a XVI. és XVII. században élte fénykorát, akkoriban a tizedek is az ő pénztárukba folytak be. A róm. kat. egyház 1719-ben éled újra, állandóan erősödik és a reformátusok fokozatosan háttérbe szorulnak. Ma a két egyház keresztyéni egyetértésben dolgozik a lelkek erősítésén. A két templom nemcsak a hitnek, hanem a magyarságnak is vára. A gör. kat. egyház főként a hegyvidékről beszüremkedő oláhokból toborozza híveit. Az 1793-ban épült kis fatemplomuk elvész a városképben.

Felsőbánya éltető ereje hajdan kifelé is érvényesült. 1579-ben a Rozsály déli lábánál bányásztelepet létesített. Kisbánya fiókközsége volt a városnak. A XVII. században azután nehéz helyzetbe került a város, súlyos adósságok terhelték, ezért bányáit 1689-ben átadta a kincstárnak. A mult század második felében erősen hanyatlott a bányászat, ennek következtében a város lakosainak száma állandóan fogyott. A munka nélkül maradt, elszegényedett lakosok elszéledtek, másutt próbáltak szerencsét. 1870-ben 6001, 80-ban 5758, 90-ben 4816, 1900-ban 4584, 10-ben 4422 főt mutatott ki a népszámlálás. A román megszállás csak fokozta a hanyatlást, az 1930-beli 4127-es lélekszám a mélypontot jelenti. A város magyar jellegét a szomorú időkben is megtartotta. Az anyanyelven kívül az etnikai eredetet is figyelembe vevő román statisztika mesterkedése se tudta magyar többségét eltüntetni. 1930-ban 62·5, ill. 55·6%-os magyar többséget mutattak ki a románok is. Felsőbánya magyar végvár! Éppen ezért örömmel tölthet el minden jó magyart, hogy a felszabadulás óta újra a fejlődés jelei mutatkoznak. Az 1941-es népszámlálás már 4304 lakosról ad számot. Felsőbánya a legkisebb városa a legnagyobbodott csonkaországnak, 4000-es lélekszámával egyedül áll megyei városaink között.

Medius Mons hajdanában vetélytársa volt Nagybánya ősének, *Rivulus Dominarum*-nak, Asszonypatakának. Ma, Nagybánya árnyékában másodrendű szerepre van kárhoztatva Felsőbánya. Mindössze 11 km a távolság közöttük, és Nagybánya sokoldalúbb földrajzi energiája az idők folyamán egyre jobban érvényesült. Az erdős hegyvidék és a mezőgazdasági területek határán települt, nyíltabb fekvésű Nagybánya széles területek vonzóhelye. Kereskedelmi szempontból Felsőbánya is Nagybányára van utalva. Művelődési központ, Felsőbányának bányaiskoláját is át kellett engednie. Nagybánya ipari várossá alakult. Az eredetileg Felsőbányához tartozó Kisbánya felett emelkedő Herzsa hegy (650 m) érceit drótkötélpályán Nagybányára szállítják, hogy hatalmas gyártelepén ólmot, kénsavat stb. állítsanak elő belőle. Nagybánya lakossága az utóbbi

A felsőbányai zárd, háttérben a Hegyes hegy.

Bódi tó a Gutonnyal.

nak az erek, a Bódi tóból pótolják a hiányt. A festői fekvésű tó szép kirándulólhely. A Fekete hegy alján, mintegy 700 m magasságban csillog a vize. Az erdők fái lehűződnak egészen a vízpartig és tükrében megfürdetik lombzatukat. A sudár fenyőszálak változatosságot visznek a képbe. Ha csónakba ülünk és a gépház mellől átevezünk a túlsó partra, a háttérben feltűnik a vidék uralkodó magaslata, a Gutony.

Felsőbánya szép vidéke révén méltó a természetjárók érdeklődésére. A kis város arra hivatott, hogy kedvelt üdülőlhely legyen. Rajta van a mult hímpora, csendjét nem zavarta meg a mai idők rohanó életüteme. A nyaralni vágyók éppen ezt értékelhetik benne. Az ősi város olyan kedves kettősfedelű, ódon épületeivel, virágos ablakú, kis bányászházaival, ízletes gyümölcsöt termő kertjeivel, erdős környezetével, hogy aki megismerte, megszereti és ismételten visszatér meghitt hangulatot keltő falai közé.

70 év alatt állandóan gyarapodott, különösen 1930 óta volt ugrásszerű a fejlődése. 1870-ben 9082, 1910-ben 12,877, 1930-ban 13,904, 1941-ben pedig már 21,404 lakosa volt. Felsőbánya lakossága ugyanez idő alatt 6001-ről 4304-re fogyott. Nagybánya megifjodott, Felsőbánya olyan hatást gyakorol a szemlélőre, mintha az utóbbi évtizedeket átaludta volna.

Az új időknek jelképező ércelőkészítő üzeme a városon kívül létesült. Az érceket a legújabb eljárással, flotálással különítik el a meddő résztől. A kibányászott érces anyagot előbb összezúzzák; azután egymásután felhozzák a különféleképen kezelt, habos folyadék felszínére az érceket és úszóképességük sorrendjében különítik el őket, hogy a dúsítás után nyert szinporból kiolvaszthatók legyenek a fémek. Az üzemnek sok vízre van szüksége. A környék vizeit a hegyek oldalán vezetett, a lejtők vonalára merőlegesen haladó árkokkal gyűjtik egybe. Ha aszályos időben elapadná-

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A világ réztermelése 1938 és 1941 között.

A világ réztermeléséről nem állnak rendelkezésre minden államból pontos adatok. A becsült adatokat *dült számokkal* jelöltük meg. A mennyiségek 100 tonnánként értendők.

	1938	1939	1940	1941
USA	501.0	661.5	803.1	881.6
Canada.....	261.2	279.5	315.0	—
Mexico	41.1	48.4	40.5	45.0
Chile.....	348.7	336.5	349.7	451.8
Peru	37.2	35.3	36.6	36.0
Németország	29.8	29.7	31.5	—
Szovjetunio	97.2	106.2	108.0	—
Ibériai félsz.	34.2	25.6	31.5	—
Japán	76.4	76.4	75.6	—
Afrika	265.8	354.1	369.0	—
Egyéb ter. .	183.1	193.9	202.5	—

Az egész Föld 1875.6 2146.8 2362.9 2511.0

A becslések igen óvatosak, de még így is megállapítható, hogy a réztermelés növekedése 1938-hoz képest 1939-ben : 14.5%
1940-ben : 26%, 1941-ben : 33.9%.

(m. t.)

Olasz—svejci határmegállapítás.

Olaszország és Svejce 690 km hosszú határvonalának bizonyos részei 1559 óta számos nézeteltérésre vezettek a két szomszédos állam között. A két ország részletes térképei egymástól különbözően tüntették fel a határt, bizonytalan futásuk következtében olasz felségterületől körülzárt, magukat Svejchoz számító szigetekeské kísérték a határt. Különösen a Nagy Szent Bernát-hágó és Pizzo Pioltone között húzódó 150 km hosszú vonal adott sok vitára alkalmat. Tíz évvel ezelőtt a két ország felelős kiküldötteiből álló bizottság vette kezébe a vitás határkérdés megoldását. A nagy munka most készült el. Pontosan megállapították és térképezték Olaszország és Svejce felségterületének határvonalát.

P. J.

A francia bortermelés.

Franciaország egyik legnagyobb kincse a bor. A francia bortermő vidékek a nagyobb folyók mellékén fejlődtek ki. A «Champagne» a Marne és mellékfolyói (Pouilly, Sancerre, Bourgueil, Chinon), valamint a Loire völgyében, a burgundi borok a Saône völgyében, a bordeauxi borok pedig a Garonne mellékén teremnek. A francia szőlők területe 1938-ban 1.47 millió hektár volt, ami körülbelül $\frac{1}{4}$ része az egész világ szőlőterületének (6.7 millió

hektár). 1930 és 1938 között a világ évi közepes bortermelése 175 millió hektoliter volt s ebből 57 millió hektoliter termett Franciaországban és Algírban, tehát a világ bortermelésének kb. $\frac{1}{3}$ része jut a francia borokra. A francia bortermés értéke évenként 15—20 milliárd frankra tehető. Ennek az óriási termésnek java-részt Franciaország maga fogyasztja el. A kivitel, amely 1870 és 1880 között 3.23 millió hektoliterre rügött, 1930 és 1937 között évi 0.8 millió hektoliterre zsugorodott. A francia borvidék is nagyobb volt a múlt század utolsó harmadában. 1875-ben 2.45 millió hektáron termeltek bort. A floxéra közel 0.9 millió hektáron teljesen elpusztította a szőlőket. Megemlíthetjük még, hogy az európai átlagos borfogyasztás fejenként és évenként 15 liter. Ezzel szemben a francia borfogyasztás 50 liternél is több.

(m. t.)

A Cseh-Morva protektorátus lakossága

1940 október 1-én :

Kerület	Területe km ²	Lélekszáma	1 km ² -re jut
Budweis.....	2,875	255,519	89 lakos
Jungbunzlau	3,089	456,486	148 «
Kladno	2,805	457,939	163 «
Klattau ...	4,159	360,767	87 «
Kolin	4,477	516,127	115 «
Königgrätz ..	2,376	399,874	168 «
Pardubitz ...	2,885	391,173	136 «
Pilsen	2,247	340,864	152 «
Prága	1,296	1,232,642	951 «
Tabor	5,131	390,107	76 «
Csehország	31,340	4,801,498	153 lakos
Brünn	3,697	762,475	206 lakos
Iglau	5,240	423,744	81 «
M.-Ostrau ...	2,070	455,960	220 «
Olmütz	2,733	495,947	181 «
M.-Ostrau ...	2,070	455,960	220 «
Olmütz	2,733	495,947	181 «
Zlin	3,821	516,497	135 «
Morvaország	17,561	2,654,623	151 lakos

A Cseh-morva

protektorátus 48,901 7,456,121 153 lakos

(m. t.)

A Zöldfoki szigetek népessége.

A Portugáliához tartozó Zöldfoki szigetek 3845 km²-nyi területén 1940-ben 181,740 lakost számláltak össze. Ezek közül 57,821 volt néger, 5623 fehér ember, 117,216 keverék fajta. A külföldiek közül 84 személy volt az Egyesült Államok

polgára, 60 volt angol, 49 német, 34 olasz és 22 francia. Legsűrűbb volt a népesség Praia környékén.

P. J.

A világ legnagyobb vasbeton vasúti hidja.

Spanyolországban a Duero északi mellékfolyója, a Rio Esla fölött épül és közvetlen befejezése előtt áll. A Zamora-La Coruna vasútvonal kettős sínparján kívül közúti forgalom számára is lesz hely rajta, tehát szélessége tekintélyes. Hossza 500 m; közepe egyetlen, 210 m fesztávolságú óriási ív, amely 100 m magasan van a Rio Esla medre fölött. A két oldalt hozzácsatlakozó öt kisebb ív az árteret és gátakat hidalja át. A híd hat óriáspillérehez 4000 m³ vasbetont használtak fel. A vasmunkát 1939 decembere és 1940 júliusa között készítették el, a betonozáshoz 1940 októberében kezdtek hozzá s egy év alatt fejezték be. A téli hónapokban a cementet forró vízzel kezelték és hatalmas villanykályhákkal szárították.

P. J.

Az orosz tea

addig csak kereskedelmi forgalom volt, újabb időben azonban szőszerint valóssággá vált: Oroszországban kezd komoly gazdasági tényező lenni a teatermelés. A Kaukázus vidékén, főleg Georgiában 50 éves multja van ugyan a teatermelésnek, de nagyobb arányokat csak a két világháború között, illetve a jelen háború folyamán öltött. 1931-ben csak 16,000 ha, 1939-ben már 41,000 ha, s terveik szerint rövidesen 60,000 ha lesz a georgiai teaültetvények területe. Természetesen a hozam is hasonló arányokban növekszik. 1931-ben 290 tonna 1939-ben 10,000 tonna, 1940-ben 20,500 tonna, valódi orosz tea került forgalomba a füstön szárított fekete fajtából s az utóbbi évben még 3000 tonna zöld, préselt teakocka járult hozzá. 1938-39-ben a transzkaukázusi teaültetvények területe akkora volt, mint Ceylon híres teaültetvényeinek negyed része. Ugyanekkor azonban már a Kaukázus északi lejtőjén, Krasznodár vidékén és a Fekete tenger mellékén is tekintélyes teaültetvények díszeltek. A teaszáritó és feldolgozó üzemeket az ültetvények közelében rendezték be. 1942-ben négy új üzemet állítottak használatba. Ezek összesen 12.000 tonna tea levelet dolgoznak fel, míg a Szungdidiben létesített teaszáritó évi teljesítőképessége 7900 tonna. A tervek szerint 1944-ben 21 fafeldolgozóüzemnek kellene elkészülnie. — Azonban akármennyire csökkent is a cári idők óta az orosz nép tea fogyasztása (legutóbb 180 gr fejenként, kétharmad része a cári időben fogyasztott fejadagnak), a mester-

ségesen előmozdított orosz teatermelés még nem tudja fedezni a hatalmas birodalom belső szükségletét. Az utóbbi évek statisztikája szerint Oroszország évi tea fogyasztása 27,000 tonna volt.

P. J.

Palesztina népessége.

1941 januárius 1-én 1.590,952 lakost számláltak össze a 26,319 km² területű Palesztinában; a népsűrűség tehát 60.4 km². A zsidók száma 501,452, holott 1922-ben csak 83,790 volt. A rendkívül nagy szaporodás természetesen a bevándorlás következménye és lényegesen megváltoztatta a zsidó és arab lakosság százalékos arányát is. A zsidók százalékarányszáma 20 év alatt 11.1-ről 31.5%-ra emelkedett.

P. J.

Kelet-Ázsia kaucsuktermelése.

Kelet-Ázsia óriási kaucsuktermelése is irányított gazdálkodás eredménye. A kaucsuktermelést ellenőrző nemzetközi bizottság előirányzata szerint 1942-ben a különböző keletázsiai országoknak a következő nyerskaucsuk mennyiségeket kellett volna termelniük:

Malája	651,000 t
Kelet-India	650,000 "
Indochina	75,000 "
Thaiföld.....	56,000 "
Sarawak.....	44,000 "
Észak-Borneo.....	21,000 "
Burma	13,000 "

Összesen ... 1.510,000 t

A munkáshiány és háborús zavarok következtében a valóságban ennél jóval kevesebb, kb. 1.450,000 millió t kaucsuk volt az 1942. év terméseredménye. Ez a mennyiség is jóval több, mint amennyi Japán és a vele barátságos viszonyban álló keletázsiai országok szükséglete. Ezért a japáni hatóságok a folyó év kaucsuktermelését 70%-kal csökkentették. Előirányzatuk szerint az évi termelés 455,000 t lesz s ezt a mennyiséget a következőképpen osztják el:

Japán szükséglete	125,000 t
Nemzeti Kína és Mandzsukuo szükséglete	25,000 "
A termelő országok szükséglete	10,000 "
Tartalék és kivitelre marad	295,000 "

P. J.

Ónércék Afrikában.

1942-ben nagy ónércetelepeket fedeztek fel Kelet-Afrikában, Kaokoveld környékén, s kiaknázásukra rögtön bányatársaságot alapítottak. A munkálatok megkezdődtek s már erre az esztendőre sikerrel kecsegtetnek.

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg** Ófensége.

TISZTIKAR :

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök: **Milleker Rezső dr.**, egyetemi tanár, tisztt. tag (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tisztt. tag (Kolozsvár).
Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Titkár: **Pósáné Ormos Jerne**, tanár.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, keresk. középisk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, főmeteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd.

Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK : *

Cholnoky Jenő dr., ny. egyet. tanár,
Budapest.
Farkasfalvy Kornél, ny. gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, ny. főigazg., Bpest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen).

Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója.
vitéz Somogyi Endre altábornagy, a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Baktay Ervin dr., író.
Bandat Horst dr., m. kir. főgeológus
Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.
Erődi Kálmán dr., ny. tanügyi főtan.
Farkas László dr., gimn. igazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. főigazgató, lev. tag. Pécs.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tiszttviselő.
Gunda Béla dr., egyet. m. tanár.
Halász Gyula, író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.
Hézszer Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. igazgató.
Irmédi-Molnár László dr., alezredes.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag, Kolozsvár.

Kádár László dr., egyet. m. tanár, főisk. tanár, Újvidék.
Kerekes József dr., mezőgazd. kísérletügyi assisztens.
Kéz Andor dr., egyet. c. ny. rk. m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Németh József, ny. gimn. igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., egyetemi tanár.
Schwalm Amadé dr., középisk. tanár.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan. alezredes, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., százados.
Wallner Ernő dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár. Veszprém.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

MAGYAR ÉLETRAJZOK

Szerkeszti : SZEK F Ű G Y U L A

Csapodi Csaba

Eszterházy Miklós nádor

Ára kötve P 5.80

Lengyel Tamás

Gróf Teleki László

Ára kötve P 5.60

Benda Kálmán

Boeckai István

Ára kötve P 7.20

Zolnai Béla

II. Rákóczi Ferenc

Ára kötve P —

Kósa János

II. Rákóczi György

Ára kötve P 6.60

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

A földgömb

Á MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 1280 pengő

Egy-egy szám ára 150 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—¹/₂ 3 óráig.

TARTALOM:

Timajfy László dr.: Az 1900 éves Szombathely. — *Pajzs Elemér*: A gránitváros. —
Peja Győző dr.: A változatos gömöri tájon. — *Irodalom*. Szabó Miklós: Kiev.
Herbert Tichy: Alaszka, Észak paradicsoma. — *Ismertetések és hírek mindenfelől*:
Új öntözőmű Bulgáriában. A francia cukortermelés. Dánia területe. Sven Hedin-
intézet. Dohánytermelés Franciaországban. Tengeri csatorna Dél-Svédországban.
Hajók a Kaszpi tengeren. A Bagdad-vasút. Vasércbányászat Észak-Amerikában.
A tengelyhatalmak állampolgárai az USA-ban. Új szenttelep Argentínában.
Mesterséges kaucsuk. Angol útépítések Afrikában. Az amerikai Coullee-gát.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

október 4-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó
Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

ELŐADÁSÁRA.

Dr. CHOLNOKY JENŐ, elnök:

ITÁLIA.

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket
szívesen látjuk.

Budapest, 1943. október 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtítkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

7822. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

10. SZÁM

AZ 1900 ÉVES SZOMBATHELY

írta TIMAFFY LÁSZLÓ dr.

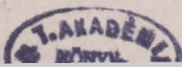
Országgraszoló ünnepségekkel ez évben ülte meg Szombathely annak évfordulóját, hogy Kr. után 43-ban Claudius császár gvarmatvárossá emelte. 1900 év nagy idő egy város életében, s így annál érdekesebb szemlét tartani a földrajzi energiák felett, amelyeknek közel két évezredes virágzó életét köszönheti:

A városok fejlődésének sokféle alapfeltétele közt ugyanis — mint például a gazdasági, történeti, politikai, társadalmi tényezők — első helyen állanak a földrajzi adottságok. Közvetve vagy közvetlenül tőlük függnek a többiek mind, s szinte a motor szerepét játsszák a fejlődésben. Szombathely sem azért volt tizenkilenc évszázadon át virágzó város, mert a korok változása szerint nagy volt a politikai, történeti, vagy gazdasági jelentősége, hanem éppen azért válhatott gazdasági, politikai vagy kulturális központtá, mert megvolt hozzá a földrajzi adottsága!

Szombathelyt nem a természeti kincsekben rejlő földrajzi energiák tették várossá, hiszen nem rendelkezik települést vonzó bányakincsekkel, terményekkel; országokat

Szombathely távlati képe.

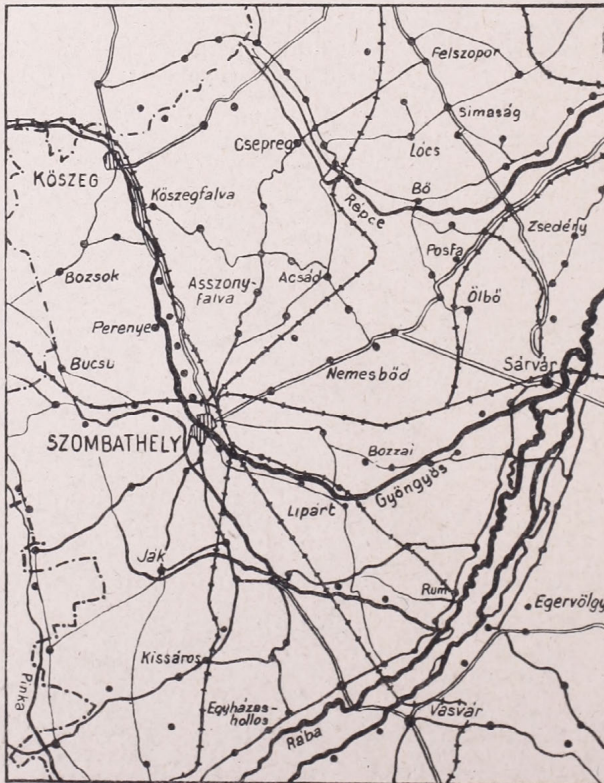
összekötő nagy vizekkel sines megáldva. S hogy mégis legnagyobb multú városaink egyike, azt kedvező fekvése nyújtotta földrajzi erőinek köszönheti. Az Alpok keleti nyulványait Dunántúl dombvidékével összekötő folyóvölgyek mentén épült, a legszerencsésebb helyen, úgy hogy mint természetes központ, állandó jelentőségű tudott lenni az egymást mindenképpen kiegészíteni kényszerülő területek életében.

Természetes központjellege a vidék morfológiai kialakulásával függ össze. A harmadkori pannoniai agyagréteget itt is vastagon fedi az Alpok keleti nyulványairól lezúdult vizek kavicsbordaléka. Ebbe vágódtak mélyen a patakok a Dunavölgy kialakulásával párhuzamosan, szintűgy terraszosan, s dímbes-dombossá szabdalták ezt az eredetileg széles kavicsfennsíkot. A patakok csaknem párhuzamosan futnak le a Rába felé. Köztük legnagyobbak a Perint és a Gyöngyös. A völgyek szabályos ÉNy-DK-i irányát itt-ott törésvonalak zavarják meg. Ilyen törésvonalban térül ki a Perint völgye, megkerülve egy útjában álló felbillent kéregdarabot. A kitérés miatt egészen megközelíti patakszomszédját, a Gyöngyöst, majd szétvállva egymástól eredeti irányába újra visszatérve torkollik a Rábába. Ahol a két völgy összeér egymással, oda települt Szombathely. Ezért lett a város a sűrűtelepülésű terraszos patakvölgyek természetes központja. A völgyek egyúttal pompás összekötő útvonalak is az Alpok nyulványai és a Rába széles, gazdag völgye közt, maga a Rába pedig a Dunántúl középső részei és a Kis-Alföld felé. Természetes tehát, hogy a földfelszín adottságait követő utak itt futottak össze, ahol nemesak közlekedéstechnikailag, hanem mint természetes településközpontban, gazdaságilag is a legelőnyösebb volt. Szerencsés fekvése így tette település- és közlekedésközponttá. Ebből következett a gazdasági központ kialakulása s ezek természetes következménye, a kulturális és politikai centrum.

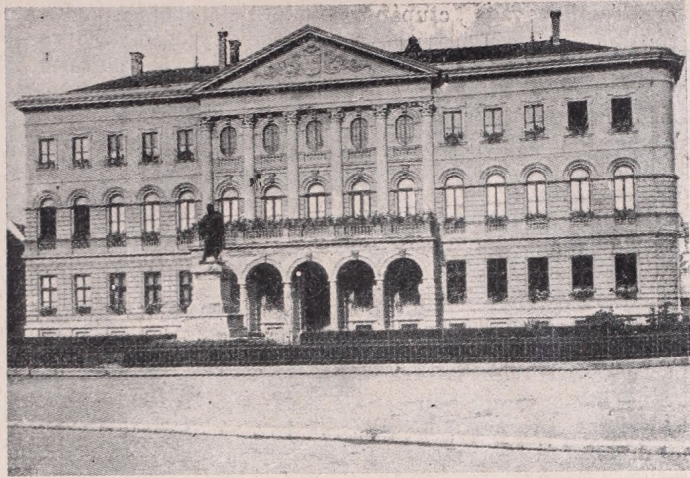
A kedvező földrajzi adottságok révén a város helyén a legrégebb idők óta folytonos

a település. Már az ősi népek felismerték jelentőségét, különösen a közlekedésszpontjából. Az ősi «borostyánkő út»-nak volt fontos állomáshelye, de később is mint a kelettengeri és itáliai cserekereskedelem egyik csomópontja fontos szerepet játszott.

A rómaiak idejében, kezdetben, fontos katonai útvonalak kereszteződése. De a birodalmi határ nyugatrólodásával ez a szerepe elvesztette jelentőségét, s helyébe a kereskedelmi forgalom lépett. Éppen ebben különbözött Savaria Pannonia többi római telepétől, hogy míg azok főleg katonai központok voltak, s telepeik is nagyrészt csupán a földhözjuttatott veteránokból kerültek ki, addig Savariában a gazdasági, kereskedelmi élet virágzott, polgárai gazdag itáliai kereskedők, iparosok voltak, s az egész tartomány kulturális központjává is vált. Ezért emelte

Tiberius Claudius császár Kr. után 43-ban coloniává, gyarmatvárossá. Nevét a savarokról, Felső Pannónia őslakóiról kapta, s egyik határfolyóját a Gyöngyöst is «l. Savariának» hívták. A coloniák szervezete-
 tükben, városi életükben Rómához hasonlítottak. Polgárai római polgárjoggal rendelkeztek. Természetes tehát, hogy mindenben igyekeztek a mintavárost, Rómát utánozni szokásokban, fényűzésben, kultúrában egyaránt. Savaria is

Szombathely. Városháza, a Berzsényi-szoborral.

ezért valóságos kis Róma volt, mint Felső Pannónia fővárosa, prefektusi székhely. Az elsők között állt a nagy birodalom városai közt. Régi nagyságát a sok pompás lelet bizonyítja. Gazdag iparos- és kereskedőváros volt. Négy nagyforgalmú út vezetett rajta keresztül. Nyomaikat ma is megtalálni, s közülük a Szombathelyről Körmen—Zalalövő—Csáktornyan át Zagráb felé vezető pompás római út ma is forgalmas útvonalunk! A rohoni hegyekből nagyszabású vízvezetéken kapta vizét. A folyóterraszokon gazdag-pompájú nyaralók, függőkertek díszeltek. Művészek, költők tanyája volt. Kulturális élete a Flaviusok alatt virágzott legjobban. Császárok is többször meglátogatták. Politikai jelentőségét misem bizonyítja jobban, hogy Septimus Severust itt kiáltották ki császárrá.

A birodalom bukása után épületei elpusztultak ugyan, de kedvező földrajzi helyzete miatt a népvándorlás alatt sem vesztette el jelentőségét. Régi források megemlékeznek róla, mint a hunok élénk telephelyéről. Attila halála után földrengés pusztította, de az avar uralom alatt újra virágzott. Nagy Károly avar hadjáratának egyik fontos állomása volt, s a későbbi oklevelek is állandóan civitas néven említik.

A honfoglalással új élet költözött a nagymultú városba. Már első királyaink kiváltságokkal ruházták fel és sok adat, emlék bizonyítja, hogy mint magyar város sem maradt el addigi virágzó multjától. Kereskedelmi forgalmunk egyik legfőbb nyugati központjaként élénk városi életet élt. A középkorban fallal kerített, öt kapuval rendelkező város volt. Vásárainak híre messzire terjedt, s valószínű, vásáraitól kapta nevét is: szombat-vásárhely: Szombathely.

Újkori rohamos fejlődése a közlekedőeszközök tökéletesedésével függ össze, híven közlekedésföldrajzi helyzetéhez. Az utak javulásával, a közlekedés biztonságának erősödésével, s a járművek sebességének fokozásával rohamosan nőtt forgalma is és ugrásszerűen emelkedett lakosainak száma. 1750-ben még csak 2000 lakója volt. 1815-ben már 3591, 1857-ben 5853, 1890-ben 17,271, ma pedig 43,800 a lélekszáma! A foglalkozások statisztikája szerint is lakói legtöbben mindig iparosok, kereskedők voltak és különösen a közlekedéssel kapcsolatos foglalkozásuk (szállító, fuvaros, forgalmi alkalmazott).

A mai város a Perint és a Gyöngyös terraszaire települt. Az ősi település mag a két patak közti kavicsháton, a legmagasabb ponton van. Innen terjedt tovább a patakok partjain, a két terraszon. Nyugat felől dombok zárják le, a patakok fellegvári terraszaival, belesímulva a kiszélesedő régi kavicsfennsíkba. Az Alsóhegy, Közép- és Felsőhegy elnevezés szépen visszatükrözi a terraszkok különböző szintmagasságát.

Talaja agyagos, csupán a hegyterületen homokos. Itt a Közép- vagy Szőlőhegyen szépek szőlői, gyümölcsösei. A Szőlőhegy tövében néhol a pannoniai rétegek is előkerülnek. Mint a fejlett mezőgazdaságú patak völgyek természetes központjának, élénk a mezőgazdasági forgalma. A város területén virágzó a kertészkedő földművelés. Valamikor híres volt erdőgazdálkodása is, de erdőit nagyrészt kiirtották.

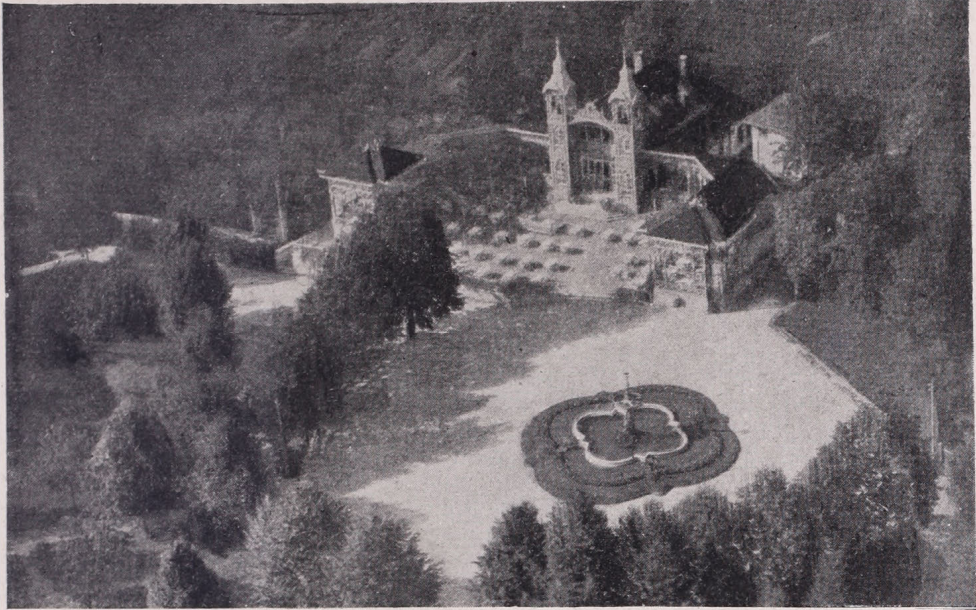
Gazdasági élete ma is közlekedéscsoporthoz tartozik. Összekötő kapocs a Dunántúl termővidékei közt, s fontos kiinduló piac nyugat felé. Sok útvonal fut itt össze. A már említett földrajzi helyzeténél fogva egész Vas megye úthálózatának központja, de több országos jelentőségű útvonal is keresztülvezet rajta. Útjai ma is nagyrészt a régi római utak nyomdokain haladnak. A közlekedéscsoporthoz tartozó vasútvonalaknak is természetes központja Szombathely, egész Dunántúlra kiterjedő fő vasúti csomópont. Kereskedelme éppen ezért igen élénk. Főleg gabona-, bor-, terménykereskedelme. Híresek nagyforgalmú hetivásárai, ami településcsoporthoz tartozásából érthető. Ipara sokban a jó közlekedés függvénye. Jelentős nyersanyagok hiányában csakis kedvező közlekedési helyzetének köszönheti, hogy legújabbban mint ipari központ is egyre jobban kialakul. Gyáripara, mezőgazdasági, bőr, textil ipara, közlekedési ipara jelentős, szerepet játszik a város életében. Pannoniai agyagrétegei könnyen elérhetőek, ezért sok a téglagyára is. Ugyancsak nevezetes a villamos ipara, s élénk belső forgalmának lebonyolítására Magyarországon az elsők között építette ki ma is jól bevált villamosvasút közlekedését.

Római utca kövezet a székesegyház kertjében.

Ami a város külső képét illeti, elsősorban az a látogató benyomása, hogy évezredek nagy multja ellenére Szombathely nem patinás régi város, hanem új, alig egy-két évszázados külsőt mutat. 1900 éves gazdag életéből néhány emléken kívül szinte semmit sem őrzött meg, pedig a történelem pusztító viharai más magyar városokhoz képest aránylag megkímélték. Helyettük azonban a természeti erők, földrengés, tűzvészek pusztították el. A romokon újra sarjadó élet a mult emlékeit is felhasználta az újjáépítésre, noha építőanyagokhoz: kőhöz, téglához a közelben könnyen hozzájuthatott volna. Elég kár, hogy a város újjáépítői nem rendelkeztek elég történelmi érzéssel, hogy megakadályozták volna a régi falak, romok, emlékek széjjel-hordását. Legutoljára a XVIII. század végén épült újra, ekkor nyerte mai városias képét.

Szombathely a szép városok közé tartozik. Meglévő természeti szépségeit

Szt. István-parkrészlet.

ügyesen kihasználták, a hiányzókat kimagasló épületekkel helyettesítették. A nyugati dombor szép villáival, a fellegvári terraszra épült Kálváriával, Bagolyvárral, a régi víztoronnyal, pompásan zárja le az egységes városképet. A mai központ is a régi római város helyén alakult ki. Ide futnak össze az utcák, s a három fő-térnek, a Szent Márton, Szent-háromság- és a Templom-térnek mesteri összekapcsolása a központ jellegét mégjobban ki-domborítja. A központban a székesegyház festői tömege uralkodik az egész város felett. A püspöki palota, a nagyrépost-lak, a szeminárium, a városház és megyeháza nagyszerű épületei méltóképpen sorakoznak köréje. A püspöki kertben feltárt római emlékek a régi híres multról tanúskodnak. A hatalmas Szentháromság-tér a régi nagy vásárok emlékét őrzi, ma is jelentős forgalmával. Fő utcája, a Király-utca méltó a város lüktető életéhez, s lezárása igen szerencsés az öreg Sabáriával, a város egyik legpatinásabb épületével. Magas kultúráját sok szép templom, középület, iskola hirdeti, mint a Domonkos rend és a Szt. Ferenc rend temploma, az új ref. templom, a múzeum és kultúrház, a prémontrei rendház és gimnázium, s az ország egyik legszebb iskolaépülete: az áll. Faludy-gimnázium.

Szombathelyt a parkok városának lehetne nevezni. Kevés olyan vidéki város van Magyarországon, ahol annyi gondot fordítanak a parkosításra, mint itt, s ez határozottan rányomja bélyegét a város egyetemes képére. Itt is a természeti adottságokat használják ki elsősorban. A két folyóvíz partját, ahol csak lehetett, beültették, s a vízbehajló fűzek, fehértörzsű nyírfák festőivé teszik a sétányokat. Az utcák is fásak, virágosak. A koratavasztól késő őszig nyíló változatos virágú fák üdészéppé varázsolják az utca képét. A sok kisebb-nagyobb liget közül kiemelkedik az új víztorony körüli park ősi fái közt örökzöld növényeivel, a kedves hangulatú Pelikán-park pázsitjának közepén a szép pelikán szoborral, és a nyugati dombor mentén diszló Szt. István park folytatásával, az Ezredévi-parkkal, mely mesteri elrendezésével, sétányaival, rózsalugasaival a Margitszigettel vetekszik.

Szombathely típusa a természet erőtől életre hívott nagymultú városoknak. Ezeknek köszönhető, hogy csaknem két évezreden át szinte megszakítatlan folytonossággal város él ezen a helyen, s ezek kellő kihasználása, előnyeik további kiépítése biztosítja Szombathely számára a fejlődést és a virágzást.

A GRÁNITVÁROS

Írta PAJZS ELEMÉR

A Douro nem portugál folyó; spanyol vizet hömpölyget az Óceán felé: a Sierra Cabollera vizét viszi és mintha kergetnék, úgy rohan át vele az ókasztiliai fennsíkon.

Ennek a nyolcszáz kilométer hosszú vízkígyónak mintegy a harmada tekereg csak portugál földön, egy csodálatos völgyben, amelyet sziklatarajú dombok szegélyeznek. Az út felső szakasza csupa kanyón, csupa szakadék. Százhusz kilométeren gránitágyban fetreng, gránitpartok között kanyarog a Douro, Traz-os-Montes gránitját öblögeti. Ezek a gránitsziklák ingyen kínálják az építőanyagot Pórtonak, csak le kell fejtenie, le kell hasogatnia a tömböket a hegyről. Takarékoskodni vele? Minek? A készlet kimeríthetetlen.

Kemény kő, de ha avatott kéz nyúl hozzá, puha lesz — kapukat, oromzatokat, ablakdíszeket látsz, amelyek szinte a firenzei filigránmunkák báját idézik.

Elpusztíthatatlan építőanyag. De a bőkezű hegyek a város lakóinak is adtak a keménységükből. A pórtói nem olyan puha, mint a lisboai. Nyakasabb, határozottabb, északibb. A krónikásnak, aki csokrot akar kötni az ellenzéki mozgalmakból, forradalmi megmozdulásokból, amelyek az ősi Pórtóból indultak ki, nem nehéz a dolga. Félig szárazföldi, félig tengeri ember — a portói mindössze hat kilométernyire van az Óceántól! — de sokkal öntudatosabb és magabizóbb, semhogy a hovatarozás bizonytalansága meglátszanék rajta.

A kapu, amelyen a városba belépünk, meghökkentően pompás. A Douro hirtelen megszoványodik, sziklás partjai összehajolnak és a torkolatból torok lesz. A panoráma

A Praça da Liberdade, Pórto egyik főtere. Háttérben az új városháza.

Pôrto. A Dom Luiz I. híd egyik útteste az alsóvárosokat, a másik a felső városrészeket köti össze.

gyorsan pereg, valóságos átváltozóművészet, amit a táj művel, villanegyedek, elővárosok alatt úszik el a hajó, amíg beér Pôrto alá, amely mint «hű és legyőzhetetlen város» került bele a portugál történelembe. Noha Humboldt Lisboa-nak adja a pálmát, a «Borváros» talán még annál is eredetibb, még Lisboánál is portugálabb.

A tulajdonképeni város a folyó északi partján fekszik. Fekszik? Inkább áll. Egymáshoz préselve szorongnak a házai, mint a kíváncsiak, akik az előttük elvonuló menetet nézik. Barna, szürke, fekete tömeg, csak a Nap kölcsönöz derűsebb ragyogást neki. Kis házak, nagy házak, szerény és szerénytelen gránittömbök, felrakva a sziklákra, odacsapva a hegyoldalhoz. Háromszázezer lélek él ezekben a fecskefészkekben.

A déli part alacsonyabb. Egy érdekes városrész: Vila Nova de Gaia villáit és kertjeit látod itt, földfeletti borpincéit, amelyeknek tetői, mint a napra kiterített piros abroszok sorakoznak a vízparton.

A díszletnek különös kulisszája a bonyolult rácsoszatú Ponte de Dom Luiz I., az érdekes, kétpályás híd alsó hídlapja tíz, a felső hatvan méternyire a víztől. Tervezője így két legyet ütött egy csapásra. Nemcsak a vízparti, alacsonyabb, hanem a hegyoldalra felrakott magasabb városrészeket is összekötötte.

Jó mulatság megállni a felső hídpályán, gyümöleshéjat, papírszeletet hajigálni az agyagtól festett, szinte narancssárga vízbe és szemmeltartani, amíg leér. A másik, felnőttebb játék: elmerülni a tündéri kilátás szemléletébe. Két oldalt a sziklákra ragasztott város gránittömege, előtted a Douro nedves szalagja, a végtelenbe vesző Óceánnal. Ha háttal fordulsz az Óceánnak, a folyó romantikus, szakadékos partjai a «Paiz do Vinho» felé nyilaznak, a pôrtóinak, ennek a folyékony aranynek termőhelye felé. Innen, a magasból a parafával, borral megrakott dereglyék játékahajóknak látszanak.

A Douro zátonyos, homokpados torkolata csak a négyezer tonnán aluli hajókat engedni be a «Gránitváros» alá. De a homoktorlaszok púpjai, a fenékről fölhegyesedő

sziklák még ezek számára is veszedelmessé teszik a hajózást. A nagy óceánjárók a közeli Leixões mólókkal védett, modern kikötőjében vetnek horgonyt.

Pôrto élete szorosan összeforrott a Rio de Ouroval, az aranyfolyóval, amelynek homokját már a római költők megénekelték. Hiszen a város mai neve : Pôrto, Oporto is kikötőt jelent.

Régi város. A rómaiak Portus Calonak hívták, katonai térképeiken is ilyen néven szerepel. A Portus Caloból később Portucale lett, az a név, amelyből az ország mai neve származik.

Iberek, barbárok, svévek : a város sűrűn cserélt gazdát. Amikor a svévek uralma véget ért, Afrika berberjei pörkölték fel. Gyilkoltak, fosztogattak. Az északról jövő nyomás azonban visszaszorította az arab hullámot és a város fellélekzett.

Pôrto különben sincs híjával a borzalmas emlékeknek. A napoleoni időkben egyetlen napon 18,000 pôrtói vesztette életét : Soult tábornagy katonái mészárolták le őket. Akik menekülni próbáltak, azok alatt beszakadt a Douro rozoga hídja és a víz végzett velük.

Fekete emlék az 1910 esztendei szökőár is, amelynek házmagasságú hullámai egész házsorokat borotváltak le a partról, hajókat téptek le horgonyaikról és zúztak pozdorjává az éles szirteken.

A város leghíresebb fia Dom Henrique infáns, a történelem Tengerjárom Henrik-je.

A Rua da Alfundegaban ma is megvannak annak a középkori háznak a maradványai, amelyben az aljubarrotai győző negyedik fiaként megszületett. Tengerjáromnak hívják, noha egyetlen felfedezőúton se vett részt. Vizeu hercege volt és a mókelleni küzdelemre alapított Krisztus-rend nagymestere, aki a rend bőséges anyagi eszközeivel is segíthette terveit. Sagresben csillagvizsgálót létesített, megalapította a világ első tengerésziskoláját és onnan indította el fölfedező útjaikra a pôrtói hajóépítőműhelyekben készült caravellákat. Ezek a sikeres felfedezőutak alapozták meg Portugália gyarmati hatalmát, hangsúlyozták ki világkereskedelmi jelentőségét.

A történelem tragikus fordulatai a hatalmas gyarmatbirodalmat darabokra tördelték, az ország világkereskedelmi jelentőségét alaposan megtépázták, de a mai Portugália gazdasági életében a gránitvárosnak ma is vezető szerep jutott. Kereskedőváros : gyorsan lélekzik, gyorsan ver a pulzusa. A gyárak szirénáinak

A Szt. Ferenc-templom belseje.

hangja erősebb, mint a költészet fuvolájáé. Pôrto utcáin gyorsan lépkedneka járókelők, Pôrto kávéházaiban gyorsan hajtják fel a feketét. Amerikai tempó? Mondjuk. Persze módjával. A Douro távol van a Hudsontól. De ha Lisboa a «Tejo királynője», Pôrto nem királynője, hanem királya a Douronak.

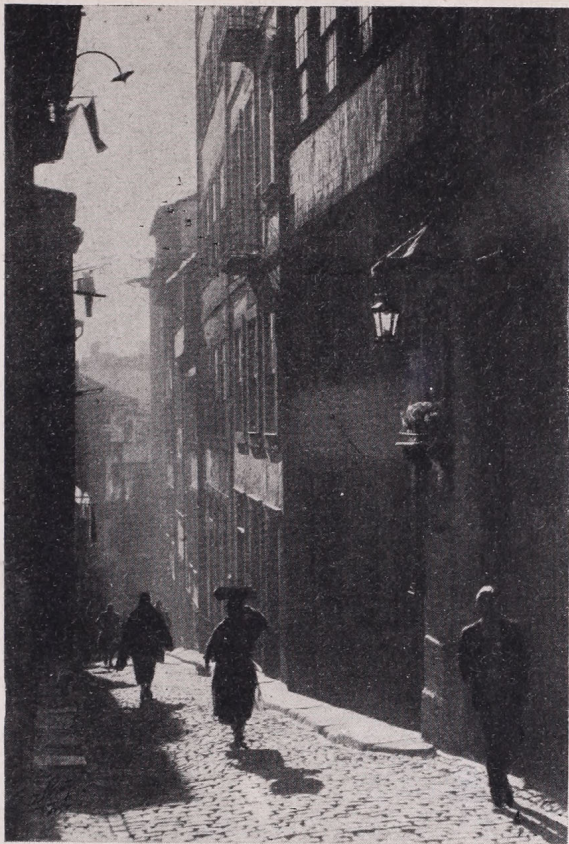
Gyárváros is, nemesak kereskedőváros. A portugál ipar tekintélyes hányada csoportosul Pôrto ipartelepein: pamut-, gyapjú- és selyemszövődéek, dugó-, kőedény- és ékszergyarak. A portói borok, a parafa, a déligyümölcsök, a közeli Matosinhos konzervgyárainak hatalmas szardiniatömegei Pôrtóból és Leixõesből indulnak az öt világrész kikötőibe. A város iparában és kereskedelmében még ma is jelentős szerep jut a régebben bevándorolt angoloknak.

Pôrto legjellegzetesebb színteltjei kétségkívül régi negyedek. «Ribeira», «Barredo», «Miragaia» mint egy keresztmetszet a ház belsejét; olyan pontosan feltárják a lakosság életét.

Az ócska falakból születte faerkélyek ugranak ki, a kapuk fölé öreg címerek borulnak. A házfalak igen gyakran színes csempével burkoltak. Ezek a mintázott csempék bizonyos fürdőszoba-intimitást adnak a házaknak. Itt nincs lehulló vakolat, legfeljebb a csempe esik le. A claraboiák, az ökörszemalakú padlásablakok kerek szemekkel nézik az utca nyüzsgését. A forró napsugarak a homlokzatok, ablakdíszek legrejtettebb zugait is kinyomozzák.

A régi falak között mai emberek élnek, de olyan szorosan, olyan összezsúfoltan, hogy a matosinhosi halkonzervgyarak se préselik szorosabban a bádogdobozokba a szardiniákat. A lakások szűkek és zezugosak. Talán festőiek, de nem laknivalók. A kőnek és fának szörnnyű torlódása kísért, ásító pincék, emeleti odúk, omladozó kerítések, csupa józan, kiabrándító valóság, minden szépítő illúzió nélkül, amely feloldaná, meg-lazítaná a rajz éles vonalait.

A hídfő körül elterülő Barredo-negyed lépcsőivel, terraszaival, sikátorraival, kerítéseivel a mértani formák valóságos mintagyűjteménye. Kubista álom. Ezt a díszletet a kikötői dolgozók és ténfergők színes tömege népesíti be. Ott tanyáznak az utcákon, a tereken, megannyi eleven szoborfigura, az olesó kiskoreszmák ételgőzében, a kötél-, vitorla- és vasmaeskaboltokban, az élelmiszerbutikok sajtkorongjai, olajbogyói, a szárított tőkehal vékony lepényei között. És nemcsak felnőttek, gyerekek is visongva cikáznak a járdán és az utcaközépen, ki tudja, micsoda titokzatos szabályok szerint, vagy lábukat lógatva horgásznak a rakparton. Amikor megmozdul a dugó, a teherhordók megállnak és megvárják, mit hoz fel a zsinég. Fekete szemet vagy ezüstszínű halat visznek a hátukon, ezt is, azt is a mélység adja; az egyik élettelen, a másik élő gépe-

Pôrto egyik régi városrésze.

ket, emberi szervezeteket fűt. A folyópartról kiinduló utcák valóságos mászóversenyt rendeznek, melyikük ér fel elsőnek a hegyre.

Néhány évtized óta vedlik a város, régi bőrét ledobja és újat vesz fel. A szűk sikátorokat, homályos útvesztőket ízekre tépi a csákány. Új házak, új utcák, új nyedek nőnek ki a földből. Pompás üzletek, élettől nyüzsgő kávéházak. De az új épületeknek is a gránit a lelke. Gránit, mindenütt gránit. A kőbányák kifogyhatatlanok.

A Praça da Liberdade komoly versenyháza a Rocionak, amelyre oly büszkék a lisboaiak. Mozaikját ugyanolyan sűrű embertömeg tapossa. Folytatása a széles Avenida des Aliados is minden provinciális íz nélkül való.

A keskeny Rua do São João-ban a forgalomnak csak árja van, apálva nincsen. A Rua das Flores az aranyművesek utcája. Miféle bőségszaru öntötte a kirakatokba ezt a tömérdek drágaságot? Ezt az elképesztő halmazát az aranynek és a köveknek, amelyek versenyt szikráznak a fényes portugál Nappal. A Rua do Bellomonte csillogása szerényebb csillogás; az azulejok csak fénylenek, de nem vakítanak.

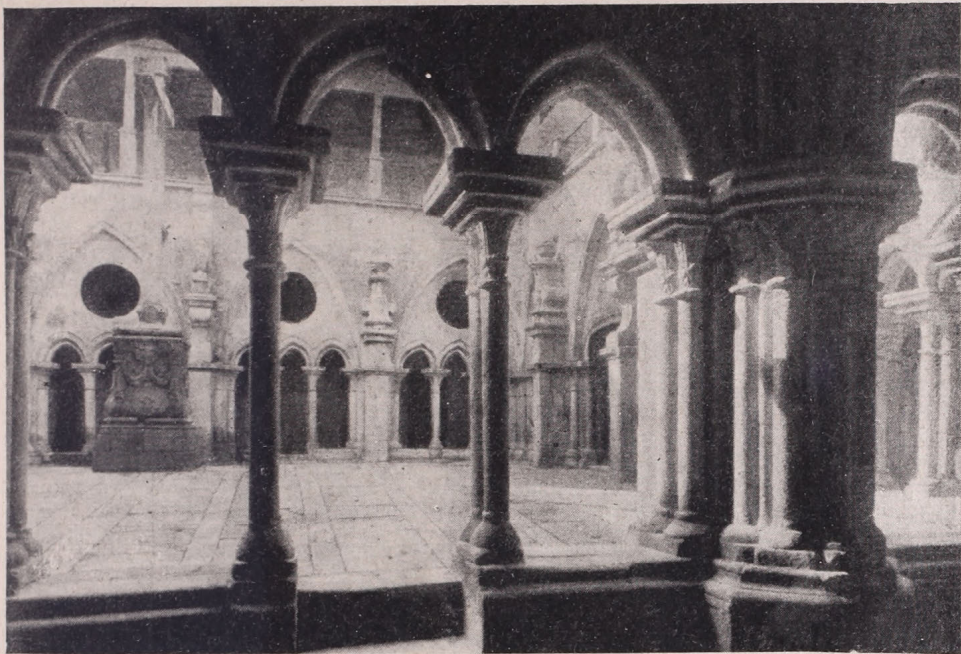
A halpiacon az Óceán lakóit árulják a szárazföld lakói. Akármilyen félelmetesek is ennek az óriási akváriumnak a szörnyetegei, nem ijed meg tőlük senki. Hályogos szemmel, a halál jótékony dermedtségében fekszenek szalmával kevert jéggravatalukon, mozdulatlan kopolyúkat soha többé nem helyezik üzembe.

Tőzsdéjükre, amelyet a leégett franciskánus-kolostor telkén építettek, vajjon mért olyan büszkék a pórtóiak? A mórstílusú díszterem valóban pompás, csupa arany és csupa ornamentika, de a pompa még nem művészet.

Régi utcák régi házai között áll a románstílusú székesegyház, a Sé. Komor, városzerű épület. A XII. század óta, amikor épült, több ízben is átalakították, de olyan szerencsétlenül, hogy minden átépítéssel veszített. Még így, megnyomorítva se hatástalan. A belseje csak egy pompás ezüstoltár. Ez művészet. A többi «látnivaló» vigasztalan iparosmunka. A gótikus keresztfolyosó biblikus azulejoi se meggyőzőek.

Pórtói borszállító ökrösfogat.

A katedrális kolostorudvara.

A São Martinho de Cedofeita, amelyet még Theodimir, a svévek királya építtetett 559-ben, Pôrto legrégebbi műemléke. Gyorsan építtette, cedo-feita, innen a név. Eredeti falaiból persze nem sok van meg. A mai épületet a XII. században emelték. Természetesen gránitból. Kis, egyhajós templom. Komoly és méltóságos.

A Carmo egy olasz művész, Nicolo Mazzoni kézjegyét viseli, aki a kiáltó ellentmondást, amely a gránit súlyos tömörsége és a barokk könnyed, játékos lendülete között van, szerencsés művészi leleménnyel tudta eltüntetni. Ebben a hamisítatlan portugál barokkban itt-ott klasszicizáló törekvések is mutatkoznak, sőt néhol a sokáig száműzött, de boldog emlékezetű manuelin is jelentkezik.

A Dos Clórigosnak ugyancsak Mazzoni a mestere. Díszes, finomvonalú gránitornya magas árbócként ágaskodik a körülötte elszórt házrengeteg fölé. Jelképe, ismertetőjele a városnak. Könnyed és merész. És mégis csupa áhítat.

A Serra do Pilar, a Douro déli partján épült augusztinus-kolostor most tüzérségi kaszárnya. Azokban a cellákban, ahol valaha szentéletű barátok morzsolgatták az olvasójukat, most tüzérek zsörtölődnek.

A São Francisco csupa arany és ragyogás. Szemképráztató pompa, aminőt csak a tündérmesék hordanak össze. Az ornamensek kiáradó gazdagsága előnti a mennyezetet, körülöleli az oszlopokat, felkúszik a szószékre, még a falakat is ellepi, akárcsak az elhanyagolt kertek a dudva. Az oszlopok körül szőlőindák kígyóznak. Úgy lógnak a márványon, mint az őserdő fái a liánok. Az «aranyozott templom» díszkapui valószínű kirakodására a stílusoknak. Gótika, manuelin, renaissance, a művészettörténet minden fejezetéhez van itt illusztráció.

Pôrto parkjai éppen olyan gazdagok és fényűzők, akárcsak a São Francisco. A pôrtóiak nagyon szeretik a virágot és maguk is szívesen kertészkednek. Pepceselő ujjaikra nem ragad át a gránit keménysége.

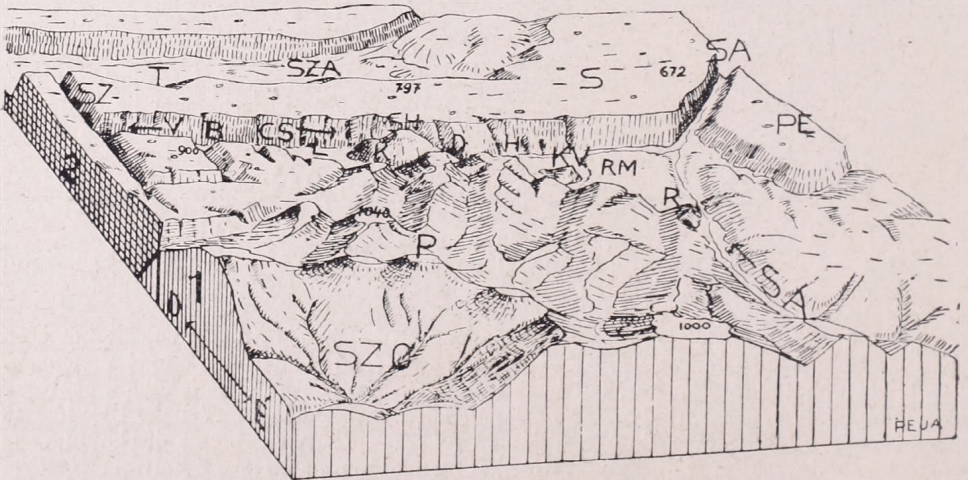
De nemcsak a kertek, a temetők is virággal zsúfoltak, hogy akik idefönt szertették, odalent se legyenek kénytelenek nélkülözni a színeket és illatokat.

A VÁLTOZATOS GÖMÖRI TÁJON

írta PEJA GYŐZŐ dr.

Hajnalhasadáskor indultunk el Dernőről. Négyórás gyaloglás után, harmatos erdőben, meredek lejtőkön kapaszkodva felértünk a Pipitkére. Az 1227 m tszf. magasságú hegytetőről pompás kilátás nyílik a változatos felszínű rozsnyói tájra.

Messze távolban, dél felől hazánk legtökéletesebb mészkőfennsíkainak, a Pelsőci és a Szilicei fennsíknek oldalai kékes színben bontakoznak ki a reggeli párás levegőből. A két fennsík között a Sajó festői völgye húzódik. (L. 1. ábra.) A Szilicei fennsík keleti végében a csodás szépségű Szádelői völgy gyarapítja ennek a tájnak a nagyszerűségét. A Pipitke vonulat és a mészkőfennsíkok közé tölséralakú völgyedek ékelődik. A tölsérelvékonyodó szára a Vinkely-völgvnek és a Csermosnya-völgynek felel meg. A kiszélesedő szája pedig a Rozsnyói medencét jelképezi (1. ábra.). A Csermosnya-patak a Rozsnyói medencén keresztül a Sajóba ömlik. Az ugyanabban a völgyben fakadó Vinkely patak pedig ellenkező iránnyal keletnek folyik és a Torna közvetítésével a Bodva vizét gyarapítja. A kelet-nyugati irányú mélyedés szépségét a belőle kiemelkedő kisebb-nagyobb mészkőszirtek teszik még vonzóbbá (2. kép.). A szirtek közül a legnevezetesebb az, amelyet a krasznahorkai vár tündökölve koronáz, a legnagyobb tömegű pedig a Dernő fölé emelkedő Somhegy (805 m). Ezenkívül még sok kisebb mészkőszirt merész vonalaiban gyönyörködhetünk. Tekintetünk egyre jobban közeledik a kilátó helyünkhöz és máris a Pipitke köré csoportosult, erdővel borított hegyeken siklik végig. Ókori kőzetekből (palák, homokkövek) felépített, völgyekkel mélyen összeszabdalt vadregényes hegyecsoprt ez. A domború, vagy ritkán meredek lejtők széles pihenőkre, tetőkre vezetnek fel. Típusos gömöri táj ez! Lassan az az érzés fog el, hogy hazánk legváltozatosabb, legérdekesebb tája felett lebeg tekintetünk. Itt egy helyen gyűjthetjük csokorba a földrajzi alapfogalmakat, jellemképeket. A nyugodt vonalú, de részleteiben, kicsi formáiban annál rejtélyesebb mészkőfennsíkok tökéletes példáját figyelhetjük meg itt. Gyönyörködhetünk típusos hegyecsoprtban és tanulmányozhatunk bonyolult kialakulású, formáiban feltűnő szép mélyedéseket, völgyeket.

1. A Rozsnyói medence és környékének vázlatos tömbszelvénye. A jelek magyarázata: B=Barka; CS=Csermosnyavölgy; D=Dernő; H=Hárskút; K=Kiskovácsvágása; KV=Krasznahorka vára; L=Lueska; P=Pipitke; PE=Pelsőci fennsík; R=Rozsnyó; RM=Rozsnyói medence; S=Szilicei fennsík; SA=Sajó völgye; SH=Somhegy; SZ=Szádelői völgy; SZA=Szádmalmás; SZO=Szomolnok; 1=Ókori homokkőből és palából álló hegytömeg; 2=Középkori (werfeni) agyagpalából (alul) és mészkőtakaróból (felül) felépített fennsíkok.

2. A Csermosnya völgyéből kiemelkedő, erdővel borított mészkőszirtek.
(A felvételeket a szerző készítette.)

Most észak felé fordulunk. A sűrű, sötétzöld szepesi fenyvesek felett nyugszik meg szemünk. Az erdőkkel koszorúzott mély völgyekben Szomolnok és Stósz házai fehérlelenek. Az előbbi nevezetes érebánya hely, az utóbbi látogatott fürdőhely.

A változatos felszínformákból összerakott csokrot élénk színekkel gazdagítják az éghajlat és növényzet változására vonatkozó megfigyeléseink. Talán sehol sem lehet kézzelfoghatóbban, csaknem egy helyen szemléltetni, megfigyelni a felszínformák hatását egy-egy kicsi tájrészlet mikroklímájára és ezzel együtt természetesen annak életére. Így például a Szilicei fennsík déli oldalán (Pipitkétől 8 km), Szádalmás határában szép gyümölcsösök és jól termő szőlők terjengenek. Szádalmásból a fennsíkra felkapaszkodva, 3—4 km-es gyaloglás után a Csermosnya völgyébe, Dernőre jutunk. Itt rögtön észrevesszük, hogy egészen más a mezőgazdasági kultúra. A szőlő teljesen hiányzik, a gyümölcsök közül csak a szilva és az alma található, a búza csak ritkán sikerül, kukoricát sem ültetnek, mert termését nem érleli meg. Dernőtől északra légvonalban 5—6 km távolságban, a Pipitke északi lejtőjén ismét hirtelen megváltozik a növényzet. Itt már a fenyvesek az urak és ezek nemcsak a hegyeken élnek már, hanem lehúzódnak a völgyek mélyébe. Érdekes megfigyelésünk volt, hogy amíg 1—2 nappal ezelőtt mint táborozó cserkészek a dernői rozs- és zabföldeken a kévék összehordásában segédkeztünk az aratóknak, a Pipitkéről csodálkozva látjuk, hogy a szomolnokai szántókon üdén zöldek még a zabkalászkok. Az aratásnak híre sincs, pedig egyenesben alig nagyobb a távolság a két hely között 7 km-nél. A növénytakaró változásának oka a hőmérséklet változása. A hőmérsékletnek csökkenését pedig a felszínformák, hegyek-völgyek fekvésének változása sietteti. A hegyek déli lejtői ugyanis sokkal több napsugarat kapnak, mint az északiak.

A gömöri tájon gyűjthető földrajzi érdekességek csokra azonban tovább gyarapodik az itt lakó nép életének tarka színeivel. Hogy megláthassuk és összegyűjthessük ezeket, le kell szállnunk a Pipitkéről. Keressük fel a csermosnyavölgyi falvakat. A kicsi, kedves faluk felfűzött gyöngyszemek módjára helyezkednek el a Csermosnya mentén. A községek településmódja és a bennük küzdő életforma, a földrajzi adottságokhoz híven,

szintén nagyon változatos. Barka község a patak forrásánál, a völgyfenéken épült. Lucska már kiemelkedett a völgyfenékből és széles terraszszerű mészkőfennsíkra telepedett. Hogy a település ne legyen az előbbiekhöz hasonló, Kiskovácsvágása egészen más telepformát keresett és a Csermosnya-völgy legszűkebb részletében, a somhegyi szurdokban húzódott meg, erdővel körülrzárt festői környezetben. A letelepedés helyének megválasztásában Dernő sem utánozta a többieket; a Csermosnya-völgy egyik mellék-patakjának törmelék-kúpján talált alkalmas helyet. Dernőtől a Csermosnya-patak völgy-oldalai kezdenek szétnyílni és a Rozsnyói medencét karolják át. A szétnyíló déli völgyoldalhoz simul Hárskút. Vele szemben az észak felé szétnyíló völgyoldalak egyik szirtjének, a krasznahorkai várhegynék tövében Krasznahorkaváralja terül el. Itt már a Rozsnyói medencébe értünk. Legnagyobb települése az erdővel koszorúzott, esinos fekvésű Rozsnyó.

A települések keletkezésének egyik főfeltétele a víz. A csermosnyavölgyi községek erről változatos módon gondoskodnak. A patak közelébe való letelepedéssel a kérdés még nem oldódik meg teljesen, mert ivóvízről is gondoskodni kell. Az ivóvizet különböző módon nyerik. Barka községben rendszeres kutak ásának. A mészkőfennsíkra települt lucskaiak rendszeres kutat már nem tudnak ásni. Ők különös módon oldották meg az ivóvíz-kérdést. A falu fölé emelkedő mészkőfennsík, a Lucs-tető (897) aljában a törmelék-lejtő szivacszerűen felszívja a vizet. A falu felső vége a törmelék-lejtőre húzódott fel. Itt az átázott törmelékből ásónyira mélyesztett kutakkal tárják fel a vizet. A kiásott kutakba, hogy be ne omoljanak, kivájt vastag fatörzseket dugnak. A különös formájú kutakat a 3. képen láthatjuk. A falu alsó vége takaratlan, csupasz mészkőre telepedett, itt már nincs kút. Vízért a felvégre jártak. Ma, a visszatérés óta, csőben vezetik a vizet az alvégre. A «Felvidékért» adakozó áldozatkészség közreműködésével épült meg a vízvezeték, a lucskaiak régi vágya. Kiskovácsvágása természetes, bővízü

3. Lucska. A falu felső vége karsztvízzel átitatott törmelék-lejtőre épült. Ezen a képen a törmelék-lejtőbe bemélyesztett, kivájt fatörzsek, egyszerű kutak láthatók. A nagymosáshoz kitűnően használhatók. Háttérben az Ergető hegy látszik.

4. A Csermosnya összeszűkülő völgyrészlete (szurdok) a lucskai mészkőfennsíkba bevágódva.

forrásból kapja az ivóvizet. Ez a forrás a Somhegy mészkőtömegének keleti végéből tör elő. Vetődésvonalon feltörő karsztforrás. Dernőn kétféle eredetű az ivóvíz. A község déli része a lucskaihoz hasonlóan csövekkel elvezetett karsztvizet iszik. Az északi fele pedig az ókori kőzetekből álló hegytömegek (Pipitke-vonulat) bőséges vastartalmú forrásvizét használja ivásra.

A változatos természeti adottságok az embernek változatos életformát biztosítottak. A gyűjtögetéstől egészen a legfejlettebb iparig mindenféle foglalkozását találhatunk ezen a tájon. A gömöri magyar az erdők tisztásán áfonyát és málnát szed, az erdők sűrűjében fát dönt, a csörgedező patakokból halat és rákot halászik, silány és kevés szántóföldjét szántja-veti, a kopár hegyoldalakon legeltet, a föld belsejéből ércet hoz fel, a vasgyárok kohóit verejtékes arccal fűti. Mindezt a sokféle foglalkozást összehangban, csodálatosan egységes lendülettel végzi, mert a különböző tájtényezővel munkálkodó lélek csak egy itt: magyar! Érezzük, hogy a gömöri tájon csokorba-gyűjtött ismeretanyag legértékesebb virága az itt élő magyarság. Ennek az egységes és szilárd magyarságnak köszönhetjük, hogy a húszéves kemény megpróbáltatásból ilyen töretlenül tért vissza a gömöri magyar lélek! A nemzeti erők kohója a gömöri táj. És erre a kohóra szükségünk van. Nagy szükségünk van a krasznahorkai várból kisugárzó történeti erőre, a gömöri erdők suttogásában, a madarak dalában élő kurucdalra. Erdemes megismerkedni ezzel a különösen érdekes vidékkel, ahol a vaskohók mellett a magyar lélek edző kohója is izzik. Éppen ezért ne hagyjuk a jövőben megismétlődni a következő képet: Dernő községben egy fehérre meszelt esinos kicsi házba léptünk be. Az udvar rendes, látszik a friss söprés nyoma. 60 év körüli asszony a ház ura. Kérdéseinkre könnyes szemmel elmondja, hogy férje és két fia Amerikában van. Kivándoroltak kereset után. De sok család van így még más faluban is itt a környéken. A szép új házak mind amerikai pénzen épültek. Megdöbbenve hallgatjuk ezt a vallomást, mert fent a falu felett, a Somhegy mögött a régi szántóföldek műveletlenül hevernek. Begyepesedett, lassan elsimuló barázdák és elvadult kores gyümölcsfák hirdetik a munkaerő kivándorlását. Elgondolkodunk... Bármilyen legyen is a kivándorlás oka, nagy kár ezekért a krasznahorkai szellemben élő, lelkiileg gazdag magyarokért!

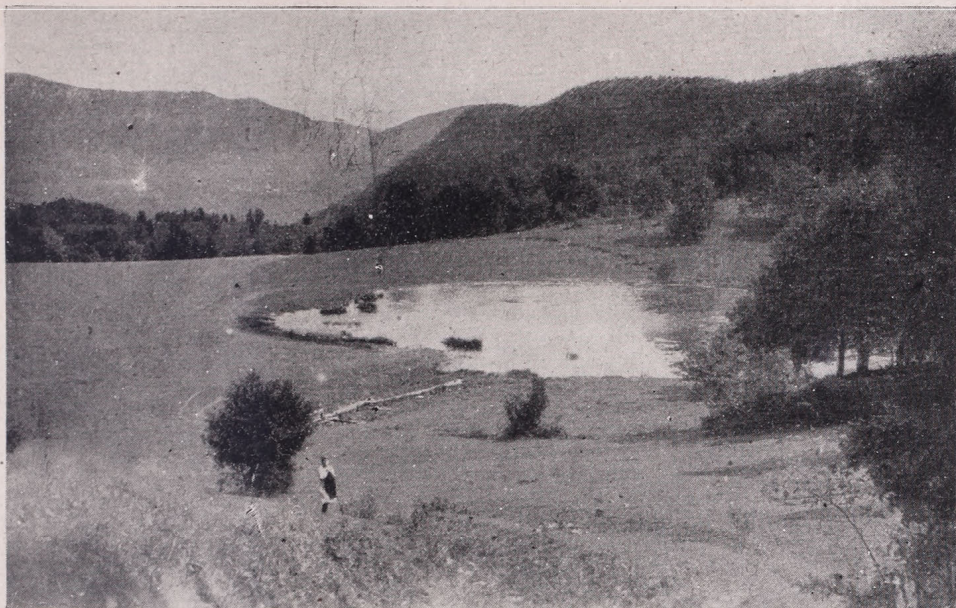
Ha valamelyik táj változatos formájával és életével feltűnik, s azt értékesnek,

érdekesnek találjuk, ösztönszerűen tudni szeretnénk arról mindent, hogy a kép, amit magunkkal viszünk róla, minél tökéletesebb, minél teljesebb legyen. Ilyenkor joggal vétődik fel, kíváncsi érdeklődéssel mindenkiben az a kérdés is: hogyan keletkezett ez a táj? Volt idő, amikor a földrajztudomány ilyen kérdésekre bizony nehezen, vagy egyáltalán nem tudott feleletet adni. Ma már azonban a természettudományos földrajz fellendülésének idejében bátrabban kérdezhetjük: hogyan is keletkezett a változatos gömöri táj?

A geomorfológiai kutatások eredményei alapján területünk kialakulásáról a következőket mondhatjuk. Valamilyen terület földtörténeti kialakulásában általában két állapot váltakozását figyelhetjük meg. A tengerrel való elöntés és a szárazulat váltakozásának állapotát. A tengeri időszak állapotában a terület építőközetei gyarapodnak a tengerből való leülepedés révén, a szárazulat időszakában éppen ellenkezően a terület pusztul. Abból a körülményből, hogy szóbanforgó területünk felépítésében résztvevő legfiatalabb képződmény a középkor közepéről (jura) való, arra következtethetünk, hogy ettől az időtől tenger nem borította el ezt a területet. Kiemelkedő szárazulat volt tehát! Azóta, még geológiai szempontból is, beláthatatlan hosszú idő telt el. Ez alatt a hosszú idő alatt a gömöri tájon magasra emelkedő hegység a külső erők romboló munkája következtében lekopott. A régi hegységnek csak a tönkje maradt meg (tönk-hegység), hullámos felületű, magas fennsík alakjában. A nagy kiterjedésű fennsík tanúi a mészkőből álló Pelsóci és Szilicei fennsíkok, továbbá a nem mészkőből álló Pipitke-tömegben található tetők. Amint látjuk tehát a régi nagy fennsík (hegytönk) sincs ma már meg teljes egészében, hanem csak a romjaiból következtethetünk jelenlétére. Vajon mi történt ezzel a fennsíkkal? Egyrészt összetörött, másrészt a folyóvizek mélyen bevágódva összeszabdalták. Az összetöredezés következtében egyes darabjai lesüllyedtek, mások felemelkedtek vagy elbillentek. Lesüllyedéssel keletkezett a Csermosnyavölgy. A csermosnyavölgyi sávban különben a legélénkebb kéregmozgások játszódtak le. A völgy tele van a törésvonalak iskolapéldáival. Ezenkívül ezt bizonyítja az érc-telének elhelyezkedése is. Az érc-telcek ugyanis csodálatosképpen a Csermosnyavölgyet

5. Víznyelő a Szilicei fennsíkon. A töleséralakú víznyelön túl, a síma felületű legelő agyagrétegek-ből van felépítve. A mészkő és agyag egymagasságban törésvonal mentén érintkezik egymással.

6. A lucskai Álomtó bedugult víznyelőben.

követve K-Ny irányban húzódnak és bukkannak fel. Feltűnő, hogy a völgy közvetlen szomszédságában már nem találhatóak. Ezért olyan furcsa és érdekes a Csermosnyavölgy alakja. Összeszűkülte völgyrészletekből, szurdokokból (4. kép) és szétterülő kisebb-nagyobb medencékből áll. Különös látvány az is, hogy a benne folyó főpatakon, a Csermosnyán kívül más patak, a Vinkely is helyet talál benne, ellenkező folyásiránnyal. Minden jel arra mutat tehát, hogy nem a folyóvíz véste ki magának ezt a völgyet. A csermosnyavölgyi törésrendszer járult hozzá a Szádelői völgy kialakulásához is.

A tektonikus mozgásokon kívül, a fennsíkot átalakító munkában azonban a folyóvíz is részt követelt magának. Mély völgyek vágódtak be a fennsíkra. Itt ismét egy különös jelenséggel állunk szemben. A mészkőből felépített tájon sok kilométert járhatunk anélkül, hogy völgyet találjunk. A nagyon ritka völgyhálózat miatt hatalmas darabokban maradt meg a fennsíkjelleg. Ezzel szemben a nem mészkőből álló területeken sűrű a völgyhálózat. Itt csak kicsi foltokban, roncokban találjuk meg a fennsík nyomait. Ennek az az oka, hogy a mészkő másképpen viselkedik a víz romboló munkájával szemben, mint a többi kőzet. Az esővíz a mészkőtömegek belsejébe jut és ott oldja, ott mossa ki medrét, völgyét. A mészkő belsejében hozza tehát létre földalatti völgyhálózatát, a barlangokat. A barlangokba a felszínről tölcseralakú nyílások vezetnek le. Nagy mennyiségben nyelik el az esővizet, ezért víznyelőknak nevezzük (5. kép). A mészkőfennsíknak az agyagos kőzetekkel érintkező határán megtörténik, hogy egy-egy víznyelő agyagos málladékkal bedugul, betömődik. A víz ekkor megáll benne és köralakú tó keletkezik. Így jött létre a lucskai Álomtó festői környezetben (6. kép). A Pipítke-vonulat pala- és homokkőtömegein külső völgyrendszer alakult ki, ezzel szemben a mészkőtakarókban belső völgyhálózat rejtőzködik. Ezért maradt meg itt a fennsík külső formája csaknem teljes épségben.

A földrajzi érdekességekből összegyűjtött csokorral a lelkünkben, a felejthetetlen szépségű Szádelői völgyön át, elhagyjuk a változatos gömői tájat.

IRODALOM

Szabó Miklós: *Kiev.* A szerző kiadása. 80. old. 29 képpel és 1 térképpel, valamint német kivonattal. Budapest, 1943.

Bármilyen közel van is hozzánk a hatalmas Orosz birodalom, mégis jóformán ismeretlen maradt, s kutatóink, tudósaink csak nehezen tudtak ebbe a rejtelmes keleti országba bejutni, és ha be is kerültek, inkább csak nyelvészeti kutatásokat végeztek. A régészet, a történelem eredményei úgyszólván kizárólag átvételbőkerültek bele a magyar irodalomba. Annnyit mindenki tudott, hogy vannak nagy városai Russiának, amilyen pl. Kiev is, de magukról a városokról, ebben az esetben pl. Kievről csak édes-keveset tudunk. Amikor *Szabó* könyvét végiglapozzuk, egy igen érdekes, éspedig különösen magyar vonatkozásban érdekes város háborús életébe tekinthetünk bele. De ebből a háborús városéletből is éppen elég szemléltetően tárul elénk, hogy milyen messzenyúló kultúrát őriz a város falai között.

A könyv bevezetője után röviden átsiklik a szerző az ország földrajzán, kiegészítve azt vázlatos történeti adatokkal. Ez a földrajz és történelem nem sok újat mond, hiszen csak tájékozásul szánta szerző a fejezet sorait azok részére, akik Oroszországból csak a nevét ismerték. Tökéletesen igaz szerzőnek az a megállapítása, hogy: «ha Oroszországról beszéltünk, csupa iskolában tanult földrajzi és történelmi közhely jutott az eszünkbe.» Ennek a mondatnak az igazsága kiáltó, és vajjon, ha általánosságban csak ennyit tudunk, ugyan mennyire vagyunk a részletekkel? Bevallhatjuk őszintén, hogy a részletek területén méginkább elmaradtak vagyunk. *Szabó* könyve a végtelen orosz birodalom egy ősi városáról igyekszik elénktárni azokat az élményeket és benyomásokat, amelyek a rombadőlt házak, templomok, bezárt kolostorok falai közül eléje vetítették a dicsőséges multat, a szent érzéseket.

A Rurikok városa fölött az a sűrű köd, amely titokzatosságba burkolta a multat, sőt részben a jelent is, kissé felszakadt, amikor a német hadsereg felvonta a kievi fellegvár Lavra kolostorának harangtornyára a horogkeresztes lobogót. Ezen a meghasadt részen át tekinthetett bele *Szabó Miklós* is a város lelkébe, és ha közlése benyomásairól nem is nagyterjedelmű, de annyira lenyűgözően érdekes, hogy mindenki érdeklődéssel olvashatja, aki szereti a mult nagyságát, küzdelmeit megismerni. A város leírása után szerző főleg

a kievi régi kolostorok, templomok építészeti és művészettörténeti vonatkozásait ismerteti, ezután következik az egyéb látnivalókról való megemlékezés színes, vonzó leírásban. A statisztikai adatok fejezete után «Európa vagy Ázsia» címen szerző az ukrán, illetve orosz lélek megnyilatkozásairól és más érdekes megfigyeléseiről számol be. Munkájával az volt a célja, — saját szavait idézve — hogy «... az olvasó az Orosz birodalom egyik legszebb, legrégebb, legnagyobb s hozzánk földrajzilag és magyar történeti vonatkozásokban legközelebb eső nagyvárosáról nyerjen valamilyen képet.» Ezt a célt *Szabó* könyve tökéletesen el is érte, de valamivel talán többet is, mert a mű olvasását befejezve, vágyat érez az olvasó, hogy még alaposabban megismerje ezt a misztikusan zárkózott földrészt, amit ismerni is kell, hiszen itt van a szomszédságunkban és az érdekeségeken túl egyéb szempontból sem árt sohasem, ha a szomszédainktól elválasztó kerítésen néha áttekinthetünk...

Külön meg kell említenünk a könyv kitűnő képanyagát, amely nagy mértékben járul hozzá, hogy a leírások után képzeletünkben is megrögzítsük egyiket-másikat azoknak az építészeti gyöngyszemeknek, festői tájaknak vagy szomorú romoknak, amelyek Kievet ma annyira érdekessé teszik.

Irmédi-Molnár László dr.

Herbert Tichy: *Alaska, Észak paradicsoma.* Fordította Konkoly Kálmán, 240 old. 16 képtábla. Singer és Wolfner kiadása, Bp. 1942.

A szerző nevével már találkoztunk, néhány évvel ezelőtt a Himálaja tibeti részeiben tett kalandos útjáról számolt be, s mint élesszemű megfigyelő, sőt, ami igen fontos, mint jótollú író mutatkozott be. Ezúttal a világ másik felére, Észak-Amerikának legkevesebbé feldolgozott, s a nagyközönség előtt igen kevésbé ismert részére vezeti el az olvasót: Alaszkába. Élvezetesen, érdekesen írja le Alaska életét és tájait, megemlékezik a régi «aranylázak» zajos történetéről, lefesti a vadászélet jellegzetességeit, a végtelen éghajlat okozta sajátságokat és sok jellemző alakkkal ismerteti meg bennünket: színes, kalandos, eredeti embertípusok vonulnak el előttünk: fehérek, indiánok, eszkimók vegyesen. Könyve nem lép fel tudományos igényekkel, de azért mégis igen tanulságos. A fordítás jó, a képek megfelelően egészítik ki a szöveget.

B. E.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Új öntözőmű Bulgáriában.

A Balkán hegység északi lejtőjén, Szevlijevo városka mellett, 45 m magas zárógáttal rekesztették el a Jantra Roszica nevű forrásfolyójának völgyét. A 160 millió m³ befogadóképességű tárolómedence vízzel 96,000 ha területet fognak öntözni és az építendő vízierőtelep évi áramtermelését 30 millió kilowatt-órára becsülik.

P. J.

A francia cukortermelés

1942-ben érezhetően csökkent. A cukorgyárak 617 ezer tonna cukrot hoztak forgalomba, míg 1941-ben 648 ezret. A cukortermelés csökkenésének fő oka a cukorrépa kis cukortartalma volt. Most erre az eshetőségre számítva a cukorrépával bevetett területet növelték, 240,000 ha-ba vetettek ezidén cukorrépát.

P. J.

Dánia területe

44,300 négyzetkilométer. Beleértve a politikailag odatartozó Farői szigeteket, amelyeknek területe összesen 1,400 négyzetkilométer. Dánia területéből a tavak, folyók és vízesések kerekén 2,000 kilométer területet vesznek el.

Köbénhavn lakossága 948,773 ember. Dánia fővárosában 1600 emberrel több él, mint Oslóban és Stockholmban együttvéve.

K. S.

Sven Hedin-intézetet

alapítottak a müncheni egyetemen 470 éves fennállásának emlékére. Az új intézet feladata Belső Ázsia kutatása és a reá vonatkozó adatok gyűjtése. Igazgatója Ernst Schäfer dr., az 1938/39. évi német Tibet-expedíció vezetője.

P. J.

Dohánytermelés Franciaországban.

Az Orléanstól délre elterülő ú. n. Sologne mocsaras vidéke eddig a vadászok paradicsoma volt. A francia kormány — bár minden talpalatnyi földre szüksége volna — most nem gondolhat az egész Sologne csatornázására és termővé tételére, mert tőkében s főleg munkáskezekben hiányt szenved. Kísérletek útján azonban bebizonyosodott, hogy a mocsarak között fekvő kisebb-nagyobb vízmentes réteken kitűnő dohány terem, egy-egy dohánylevél átlagos hossza 90 cm. A hatóságok teljes erejükkel támogatják a Sologne vidéken dohánykertészettel foglalkozni hajlandó gazdákat.

P. J.

Tengeri csatorna Dél-Svédországban.

Három évi munkával elkészült a Falsterbo-csatorna, amely Svédország délnyugati kis félszigetét vágja el a skandináv szárazföldről és belvízi összeköttetést létesít a Keleti tenger és az Öresund között. A csatorna építését a svéd parti hajózás biztonsága tette szükségessé. A hadviselő hatalmak ugyanis már az első, méginkább a most folyó világháborúban, csak három tengeri mérföld szélességű partmenti tengererrést ismernek el semleges zónának a Svédországtól kívánt négy mérföld szélességű sáv helyett. A 3 mf-es semleges tengersáv vize rendkívül sekély (5—5.5 m), azon belül a hajózásnak sok akadálya van. Svédország kénytelen volt tengeri közlekedésének egy részét a Falsterbo-csatorna svéd felségterületére áttérteni.

P. J.

Hajók a Kaszpi tengeren.

Földünk legnagyobb belvizén, a Kaszpi tengeren aránylag kis flotta áll a védelem és a kereskedelmi forgalom szolgálatában. Három torpedórombolót (egyenként 710 t), öt hatszáztonnás hadihajót és néhány fel-fegyverzett motoros órhajót a hadsereg tart a Kaszpi tengeren. Az olajszállító hajóraj 64 egysége 146,000 regisztertonna, az 50 kereskedelmi gőzös összesen 46,000 regisztertonna tartalmú. Legjelentékenyebb szerepet játszik a Kaszpi tengeren az olajszállítás. Baku és Groznij gazdag kőolajforrásainak természet vizi úton szállítják az ország belsejébe, ahová a csővezetékeken át nem juthat el. A tartályhajók Baku és Mahacs-Kala kikötőiben veszik fel az olajat és a Volga torkolatához szállítják. A keskeny és sekély torkolati ágakon azonban nem hatolhatnak fel, kénytelenek ezért az olajat kisebb, mintegy 1000 tonnás uszályokba áttöltve az asztraháni nagy tárolómedencékbe juttatni.

P. J.

A Bagdad-vasút

egy Beirutban székelő francia társaság tulajdona volt a legújabb időkig. A közelmultban kötött szerződés értelmében a vasútvonalnak a török—szíriai határon és Szíriában futó szakaszát a török állam vásárolta meg, illetve átvette annak igazgatását és üzemét. A Boszporustól Nusabynig hosszú és fontos útvonal került így török kézre, míg a vasút többi része az iraki kormány fennhatósága alá jutott.

P. J.

Mesterséges kaucuk

előállítására rendezkedik be már Svédország is. A Botteni öböl partján fekvő Sundsvall város mellett kezdték meg állami támogatással annak a mesterséges gumigyárnak építését, amelyben Svedberg professzor szabadalma szerint készül majd a fontos pótnyag.

P. J.

Angol útépitések Afrikában.

Az Atlanti óceán partvidékének és Egyiptomnak szárazföldi összeköttetését teremtette meg a brit hadvezetés új közép-afrikai műúthálózata. A nyugat-kelet irányú útvonal a francia camérouni Doualából indul ki s Jaundén át éri el Banguit, majd az Ubangi völgyét követi Belgakongó és Francia Egyenlítői Afrika határára. Innen a Wan-nak a Fehér Nílus mellékfolyójának völgyén át már Angol-Egyiptomi Szudán földjén fut Kodokig; Kodok és Khartoum között már a meglévő régi útban folytatódik. Ennek az új útnak északi kiágazása Bangui fölött, mintegy 100 km-rel Port de Posselnél kezdődik. Északra tart a Chari (Sári) mentén Fort Lanyig, itt keletre fordul s az első úttal csaknem párhuzamosan halad Ouadai (Wadai) és Abéché vidékének érintésével, El Fasheren át El Obeidig. Innen már vasút vezet a níluspartjára Kostiba, illetve Khartumba. Az útvonalakon több műtárgy építése is szükségessé vált. Legnagyobb ezek között az Ubangi mellékfolyójának, a Kutának 270 m hosszú hídja.

P. J.

Vasércbányászat Észak-Amerikában.

Az Egyesült Államok leggazdagabb vasérclevei a Felső tó környékén lévő Mesabi-hegységben kimerülésükhöz közelednek. Pótlásukra Kanadában, alig 100 mérföldnyire Duluth vasipari központtól északra hatalmas vasérclelőhelyet fedeztek fel. A Steep-Rock-tó vidékének érckészletét legalább 32, de a vérmesebb reményű új számítások 500 millió tonnára becsülik. Kanadára nézve nagy jelentőségű a Steep-Rock tó vasérc, mert eddig évi 2 millió tonna szükségletének nagy részét is kénytelen volt behozatal útján megszerezni, most pedig egyszeriben maga is exportáló állammá válik. Az új vasérclevek kiaknázása azonban elég nagy tőkebefektetést és munkát igényel. A Steep-Rock tó vizét ugyanis le kell vezetni s az ércszállító vasútvonalat meg kell építeni. Az utóbbi munkára Kanada kormánya már kiutalta a szükséges összeget, s az értelep vasútja Atikonan állomáson csatlakozik majd a Felső tó iparvidékének vasúti hálózatához. A kitermelés jogát s

így költségeit is az egyesült államokbeli Republic Steel Corporation szerezte meg és vállalta magára.

P. J.

A tengelyhatalmak állampolgárai az USA-ban.

Az USA-ban nyilvántartott német állampolgárok száma 263 930, ezekből 2,073 van fogságban és 992 internálva. A japáni állampolgárok száma 599,111, fogságban 4,784, internálva 2,073. Végül a nyilvántartott 47,963 olasz állampolgárból 506 van fogságban és 193 internálva. Az internáltak és fogságban tartott tengelyállampolgárok száma 10,621, az összes USA-ban nyilvántartottak 1.16%-a. (m. l.)

Az amerikai Coulee-gát.

Washington államban 1934-ben kezdték meg a Columbia folyó felső völgyét lezáró Coulee-gát építését azzal a céllal, hogy egyrészt tárolómedencéjének vízzel 1,2 millió acre terméketlen területet öntözzenek, másrészt vízierőtelepeiből keletre 2 milliárd kilowattóra-áramot termeljenek ki. 1942 nyarán elkészült a 12 km hosszú, óriási völgyzárógát és a nyugati part erőműtelepe. A jelen körülmények között az utóbbinak tulajdonít nagyobb jelentőséget az Egyesült Államok közgazdasági vezetősége. A telep szolgáltatja a hajtóerőt az ország északnyugati részén települt hadfelszerelési ipar, első sorban a most épülő alumíniumgyáraknak. A Columbia folyó keleti partjának erőtelepét is minél hamarabb üzembe akarják helyezni, ezért a californiai Shastragát erőtelepe számára gyártott két óriás turbinát ide szállították és itt építették be. Úgy tervezik, hogy 1944-ben mindkét erőtelep már a legnagyobb teljesítménnyel fog dolgozni.

Az eredetileg legfontosabbnak tartott öntözőberendezések elkészítése azonban lassúbb ütemben halad. A csatornák útját már kitzüzték, de a magasabban fekvő területek szivattyútelepeit majd csak a háború után fogják felépíteni és az erőtelepek fölös áramával üzemben tartani.

P. J.

Új széntelep Argentínában.

Argentína San Juan tartományában, a Sierra de Caballoluca-hegységben nagy-kiterjedésű széntelepet fedeztek fel. Az itt talált szén minősége igen jó, fűtőértéke sokszorosan felülmúlja az ország többi szénlelőhelyét. Kiaknázására azonban egyelőre nem kerülhet sor, mert a legközelebbi vasúti végállomástól, Jachaltól 60 mérföldnyire fekszik keletre. Az összekötő vonal építésének sok természeti nehézsége van.

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF** kir. herceg **Öfensége.**

TISZTIKAR :

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök: **Milleker Rezsó dr.**, egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Kolozsvár).
Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Főtítká: **vitéz Temesy Győző dr.**, gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Titká: **Pósáné Ormos Jerne**, tanár.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, keresk. középisk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, főmeteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK :*

Cholnoky Jenő dr., ny. egyet. tanár, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, ny. gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, ny. főigazg., Bpest.
Milleker Rezsó dr., egyet. tanár (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója.
vitéz Somogyi Endre altábornagy, a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Baktay Ervin dr., író.
Bandat Horst dr., m. kir. főgeológus
Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.
Erődi Kálmán dr., ny. tanügyi főtan.
Farkas László dr., gimn. igazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. főigazgató, lev. tag. Pécs.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., egyet. m. tanár.
Halász Gyula, író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.
Hézszer Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. igazgató.
Irmédi-Molnár László dr., alezredes.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag, Kolozsvár.
Kádár László dr., egyet. m. tanár. főisk. tanár, Újvidék.
Kerekes József dr., mezőgazd. kísérletügyi assisztens.
Kéz Andor dr., egyet. c. ny. rk. m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Németh József, ny. gimn. igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., egyetemi tanár.
Schwalm Amadé dr., középisk. tanár.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan. alezredes, lev. tag
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., százados.
Wallner Ernő dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár. Veszprém.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

MAGYARSÁGISMERET

Bonkáló Sándor

A rutének

Ára kötve P 5.—

Erdei Ferenc

A magyar paraszttársadalom

Ára kötve P 5.60

Lajos Árpád

A magyar nép játéka

Ára kötve P 5.—

Pukánszky Béla

Német polgárság magyar földön

Ára kötve P 5.80

Zolnai Béla

A magyar biedermeier

Ára kötve P 4.80

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.

és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 1280 pengő

Egy-egy szám ára 150 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—1½ 3 óráig.

TARTALOM:

Matolay Tibor: Barangolás Besztercében. — *Antonio de Leon Halimao* (Manila): A Filippinók életmódja. — *Bálint Béla*: Muraszombat, a vendek fővárosa. — *Papp Károly*: Pusztuló alföldi tájak. — *Ismertetések és hírek mindenfelől*: Besszarába termelése 1942-ben. Közél-Kélet forgalmi hálózata. Canada népessége 1871 óta. Új hegy Mexikóban. Postahivatalok az Antarktison.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

november 8-án, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

ELŐADÁSÁRA.

Dr. MARTIN GUSINDE, egyet. m. tanár (Wien):

BEI DEN INDIANERN NORDAMERIKAS.

(Vetített képekkel, német nyelven.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1943. november 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.
7928. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

11. SZÁM

BARANGOLÁS BESZTERCÉBEN

Írta MATOLAY TIBOR

A kosnai határállomáson várom a Bukovinából visszatérő magyar mozdony érkezését. Azzal utazom Kertceskére, a nemrég épült új vasúti vonal legmagasabb pontján fekvő állomásra (kb. 1100 m a t. sz. f.); onnan majd gyalog sétálok le a sínek mentén Nagyviláig s alaposan szemügyre veszem az ország ez idő szerint legmagasabb s legmerészebb építésű vasúti vonalát.

A kosnai állomás (t. sz. f.-i magassága kb. 950 m) hegyi lápon épült. Hogy a süpedő talajon szilárdan lefektethessék a síneket, nagy mélységig kiemelték a tőzeges talajt s helyébe száraz földet hordtak. A kettészakított láp tovább tengődik az állomáson innen és túl. Nyírek és pusztuló fenyők búslakodnak száradó zsombékjain. A megsemmisülő őstáj színes foltjai a galandvirág és a nefelejts. A vízerek mentén felkapaszknak a hegyoldalak rétjein s bemerészkednek a sötét fenyvesekbe is, ahol a puha mohapárnák társaságában élnek. A kiemelt tőzeggel együtt tonnaszámmra kerülnek a felszínre fagyókerek is. Igen jó tüzelőt adnak.

A Tesnán átvezető határhídon feldübörög a gép. Kérésemre a vezetője szívesen visz magával. Már indulunk is. Gyorsan tűnnek tova Kosna szétszórt házai, benn járunk a fenyvesben, jobbról nyílt rakodók, balról a felduzzasztott Tesna-ág tóvá szélesedő medre mentén. Néhány kisebb híd, egy-két kanyarodó s fenn is vagyunk. Talányos, hogy miért kapta ez az erdei állomás a «Kertecske» nevet. Fenyvesek övezik, délnek, a román határ felé, hatalmas hegyi lápok terülnek el az erdőn túl, északnak pedig a Cucuriassa (1392 m) meredek lejtői ágaskodnak.

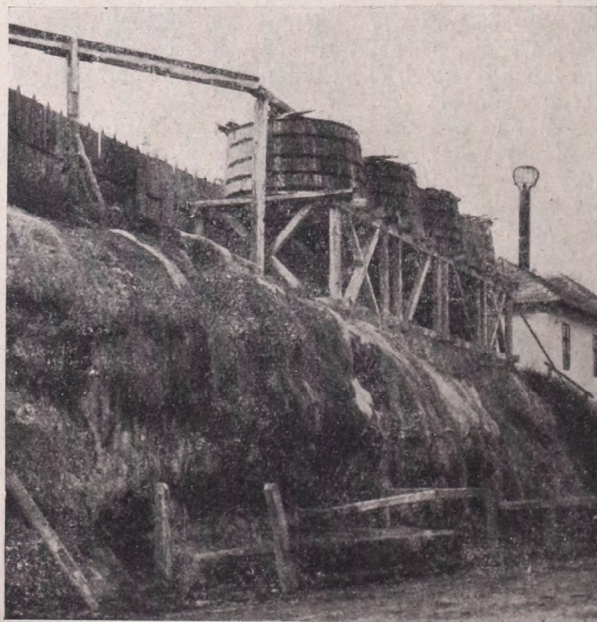
Nagyvilára toronyírányt másfélórás út vezet, a sínek mentén azonban több mint 30 km. Dél tájban indultam útnak az egyik szerb munkaszolgálatossal, aki a hátizsákomat vitte s úgy számítottam, hogy öt óra tájban Ilván leszek. Persze nem vettem számításba, hogy minden alagútnál és völgyáthidalásnál igazoltnak. Utamon végig minduntalan felhangzott az «Állj! Ki vagy?» s fenyegetőn meredt mellemnek a szurony.

Az egyik viadukton felénk integet az Ünökő hármás csúcsa. Mindössze 24 km-re van tőlünk légvonalban s így szabad szemmel is jól kivehetők a magas hegység formái. A karfülkékben még áll a májusvégi hó a déli oldalakon is. Igazi alpi táj, sokáig gyönyörködünk benne, pedig a közelben is van elég látnivaló. Ősfenyves terül el a pálya mentén, ölnyi vastag, százados törzsek állnak őrt. A meredek hegyoldalba vágott pálya biztosítása pedig a mérnöki munka valóságos képeskönyve. Az évi 1400 mm-es csapadék elvezetése, a csúszások meggátlása sok fejtörést okozhatott annak idején a pálya tervezőinek. Sajnos, fényképezni sehol sem szabad.

Fenyves állomásig csak két kisebb alagúton haladunk át. Az állomás a második és harmadik alagút között terül el. A harmadik alagút 855 méter hosszú s félkörben fut. Megtudakoljuk, van-e ellenvonat s aztán bebújunk a hegy gyomrába. A külső fény csakhamar eltűnik, sajnos, a lámpám is felmondja a szolgálatot. Tapogatódzva haladunk előre a konvex fal mentén s mire kiérünk, kormosak vagyunk, akár a kéményseprő. A vasutasok hosszú bottal járnak az alagútban s a végét nekitámasztják a falnak. Az alagúton túl az eddig nagyjából délnyugatnak haladó pálya északkeletnek fordul. Azonban alig érünk ki nyíltabb helyre — fejük felett is, alattunk is megpillantjuk a síneket.

Oláhszentgyörgy. (A héttérben a Bukna hegy 1038 m.)

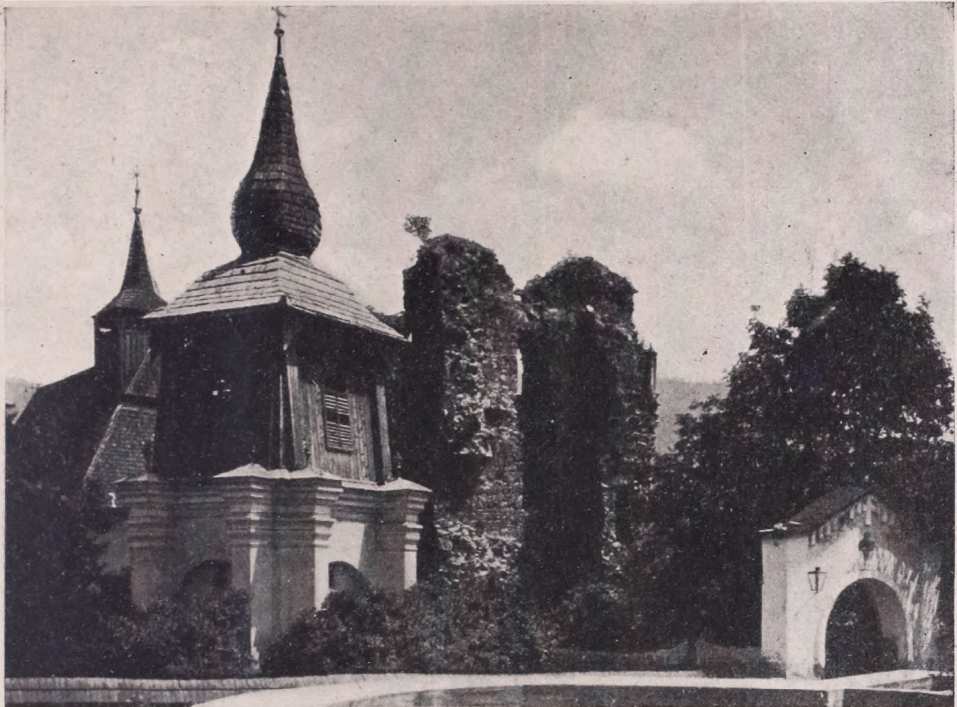
Az oláhszentgyörgyi hideg kénes-forrás lerakódásai.

Kettős hajtúkanyar középső ágán haladunk lefelé. Ebben a középső ágban épültek a szédítő magas és hosszú völgyáthidalások. A legmagasabbról lenézni sem jó. Apró pont a völgy talpán a katonai őrszem s gyufaszáladnak látszanak a ledöntött 40 méteres fenyőtörzsek. A mélyben megpillantom Lunkát. Hirtelen elhatározással balra nekivágok az erdőnek. Csakhamar kanyargós hegyi ösvényre bukkanunk.

Csalóka ám az erdő. Az ösvény szerteágazik. Találomra folytatjuk az utat s csakhamar vadvizes helyen járunk. Van ugyan néhány repülőhíd, de régen elkorhadtak a dorongok, beszakadtak a gömbfahidak. Nincs más hátra — térdig gázolunk a sárban. A sok kátyúért sok virág vigasztal. Itt már meleg májusi idő jár, nem úgy, mint Kosnán, ahol még május 25-én is hóviharban volt részünk.

Ritkul az erdő s halljuk, hogy alattunk erdei munkások dolgoznak. A «Regna» fakitermelő vállalat egyik telepére értünk. Nagy örömmre keskenyvágányú vasútra is bukkanunk s éppen indulni készül a megrakott szerelvény Ilva felé. Integetünk, kiáltozunk, amíg észrevesznek. Egy perc múlva már fenn is ülünk a hosszú törzseken. Lunkán megizleljük a gyengén sósízű csevicit s Nagyilván búcsút mondunk a Regnának. A vasúti állomásra sietünk s még idejében elcsípjük a «moslékost», azaz a vasutasok élelemszállító sínautóját, amelyik naponta végigjárja a pályát Kisilva és Kosna közt. A megengedett 60 km-es sebességgel indulunk lefelé.

Maguráig szándékozom menni, hogy onnan gyalog vágjak át a hágón Óradnára,

Az 1242-ben a tatárok által elpusztított vártemplom romjai Óradnán.

Az Óradnáról Borberekre vezető út.

Radnaborberek. A földművelésügyi minisztérium üdülője.

azonban esni kezd. Bőrig áznánk Radnáig. Magurán nincs rendes szállás. Menjünk hát végig a vonalon Kisilvára. Szentjózsef után összeszűkül a völgy. Bent vagyunk az Ilva-szorosban. Hangosan harsog a folyó s alig jut hely a vágálynak. Balra hatalmas gyűrődések látszanak. Kisilva-Les állomáson be kell várunk a kosnai személyvonatot. Pedig már arra számítottam, hogy Kisilván elcsípem ugyanennek a vonatnak radnai szerelvényét s este ott alszom. Újabb kérdés merül fel: hol fogunk éjszakázni? A személyvonat megérkezik s mi is indulunk tovább. Feltűnik Kisilva, elsiklunk a fedett híd mellett s a távolban megpillantjuk az Óradnára robogó vonatot. Kérésemre megállunk a nyílt pályán s kiszállunk a falu közepén. Egy öreg román, aki jól beszél magyarul, eligazít a csendőrségre. Itt megtudom, hogy Kisilván jó szállás nem kapható, de annál jobbat kapunk Oláhszentgyörgyön, ahol ugyanis egy esomó sós borkúttal együtt hideg kénes forrás is fakad. Szentgyörgy hamisítatlan erdélyi fürdő: kezdetleges és drága. Mivel még nem kezdődött el az idény s egyetlen vendég sincs, kaphatunk olcsó szobát. A térképet nézem. Az út nem sok, valami 12 km s a Szamos szűk szorosán vezet végig.

Áthaladunk a Szamos fedett hídján. Az élénk táruló völgyben, ameddig csak ellát a szemünk, hazafelé bandukoló nyájak. Tehenek, juhok, vásáros szekerek. Naszódon vásár volt s most igyekeznek hazafelé. Felkapaszzkodunk az első szekérre.

Csendben kocogunk s mégis sorra elhagyjuk a nyájakat. Az elől tilinkózó pakulár utat csinál a szekérnek. Nehéz dolog, mert balról a vasúti töltés, jobbról a Szamos s kétoldalt égnek meredő, sziklás oldalak. De a juhok is tudják, mi a regula. Egymáshoz szorulnak s gyapjukat cibálja a tengelyszög. A tehén sokkal ostobább: keresztbe áll az úton. A kocsis káromkodik, a pásztor szaladgál, működik az ostor boldogabbik vége. Egy sor szekér következik. A kasokban vidáman énekelnek. Csinos fáták integetnek s magukhoz ölelik a vásárfiát. Békésen állnak félre, mert domnulét visz a szekér.

Valami melegséget érzek a hátam megett. A kocsis kutyája fekszik keresztbe a rakományon. Fázott s közelebb húzódott hozzánk. Hatalmas állat. Farkasokkal

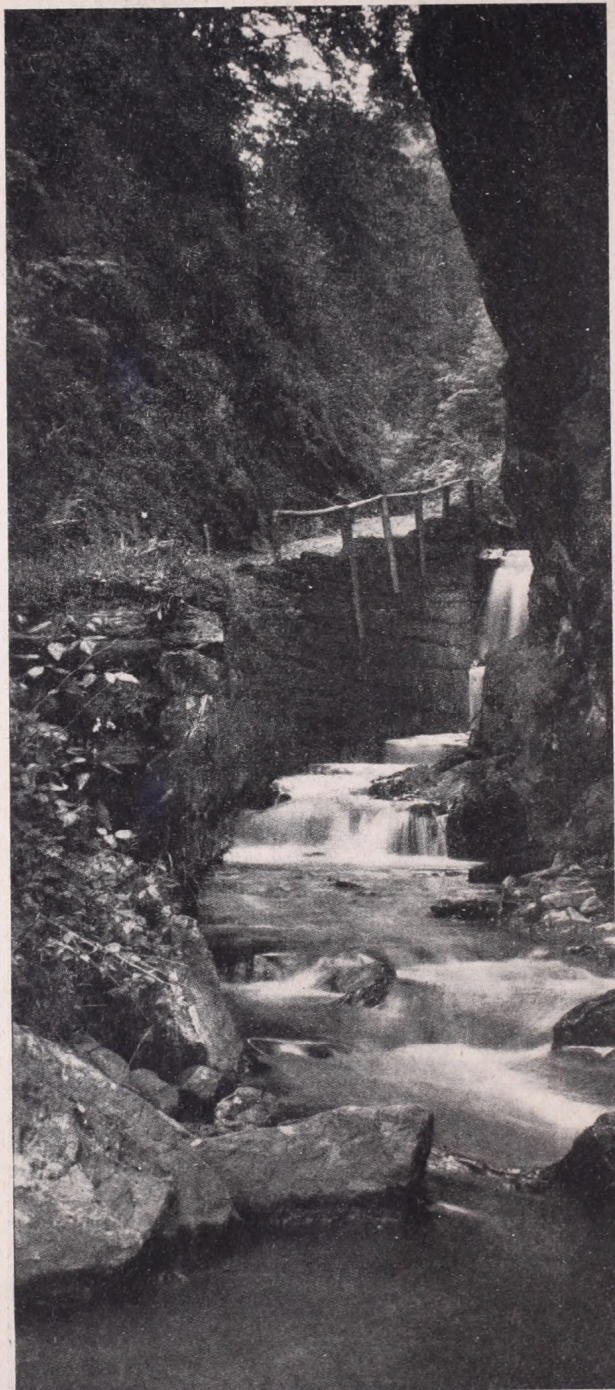
Radnaborberek. Falurészlet.

viaskodik a polyánákon s most olyan egykedvűen szunyókál, akár egy angol globetrotter az óceánjáró fedélzetén.

Észre sem vesszük az idő múlását. Fél-tizenegykor megállunk Oláhszentgyörgy főútján az első kocsmá mellett. Derék kocsisokkal felhajtatok három deci édes pálinkát. Ragyog a szeme s kissé bizonytalanul ül fel a bakra. Sebjaj! A lovak maguktól is tudják az utat. — Mi meg felkanyarodunk a fürdő felé. Az út mellett patak folyik.

Az Ünökő (2281 m. t. sz. f.)

Ördög-szoros. Radnaborberek és a bányatelep közötti úton.

A hatodik hídnál van a «Hebe» szálloda. Ott már várnak ránk vetett ággyal, frissen fejt tejet, mert a szobát még Kisilván megrendeltem. Lefekszünk s úgy isszuk meg a tejet.

Korán reggel talpon voltam s bejártam a fürdőt. Végigkóstoltam a forrásokat is. Az egyik borkút állítólag visszaadja az elvesztett fiatal-ságot. Egy hibája van: alig ereszti. Cseppenként telik meg a pohár.

Érdekesek a forráslerakódások. Akár a Margit-szigeten, itt is ásványos anyag rakódik rá a vízbe mártott virágcsokorra. Vastag rétegek rakódnak le évről évre. A lecsorgó víztől bütykösen rakódik le az ásványos anyag, a lecsepegő vízből pedig a teknőc héjához hasonló szabályos figurákban. A park közepén egész hegyecske rakódott le a geológiai közelmúltban.

Búcsút veszünk a fürdőtől s felülünk az Óradnára igyekvő autóbuszra. Majoron keresztül a Szamos partján visz utunk. Egy jó óra múlva feltűnik Óradna, az ősrégi város. Valamikor, még a tatárjárás előtt, 30.000 lakosa volt. Ma félmillió sines s magyarok, németek kevesen lakják. Csak a főtéren érezni magyar levegőt. Itt áll az ódon római katolikus templom, amelynek régi falfestményei között a román uralom alatt is megmaradt a magyar címer, s itt merednek az ég felé a tatárok által 1242-ben elpusztított vártemplom romjai. Óradnát a XII. század elején német telepesek lepték el, akiket az akkor felvirágzó bányáipar csalogatott ide. Noha kiváltságos helyzetük volt, hamar elmagyarosodtak.

Amikor a rombadőlt «tattárromot» látom, olyan érzés fog el, mint Zsámbékon. Ott is áll még a magyar kultúrát

hirdető Árpádkori rom, a török dúlás szomorú jeleként, s arom tövében idegenajkú község virul. Itt még a zsámbékinál is hatalmasabb vártemplom hirdette a magyarság erejét, míg fel nem égette a tatár s körülötte újkori, cifrázkodó román tornyok ágaskodnak. Az egyik román torony kapuja felett románnyelvű tábla hirdeti, hogy «az 1242-ben szétdőlt romokat 1925-ben restaurálták». Magyar nyelvű emléktáblát, amelyik azt hirdetné, hogy Óradna 800 éves magyar bányahely és végvár, s valaha 30.000 lakosa volt, sehol sem látok. Az idevetődő idegen

A radnaborberek felső bánya az Ünökő oldalában.

joggal hiszi, hogy a régi rom «román» eredetű. A történelmi jogra ott kell hivatkozni, ahol arra alkalom van. Állítsunk magyar nyelvű emléktáblákat a «tatárromok» gondozott parkudvarán (ahová különben be sem léphettem, mert ajtaja csukva volt) s akkor csak hadd álljon továbbra is mellette a cifra román torony. Hirdesse a magyar birodalmi gondolatot, amelynek erős pillére a türelem.

Első utam a borberek állami fémánya igazgatóságához vezetett. Dr. Koch Sándor, a szegedi egyetem tanára, kedves barátom felkért, hogy ásványokat szerezzek pompás szegedi gyűjteménye számára. Sajnos, a bányát nem látogathattam meg, mert szombaton jártam Radnán s a munka hétfőig szünetelt. Azonban Seyler Lajos bányatanácsos úr jóindulatából alaposan megrakodtam ércekkel.

Ébéd után Radnaborberekre sétáltam fel. Az út mindössze 7 km s a havasok egyik legszebb völgyében vezet. Útközben sok fa- és ércszállító szekérrel találkoztam. Ahogy fogott az út, egyre szebb lett. Minden kis zuga szép ennek a völgynek.

Végre felérek a fürdőbe. A pesti vendégek kártáznak. Senkit sem érdekel az Ünökő rejtelmes közelsége, a pakulár tilinkója, a juhok begetése. Mintha el se mozdultak volna Pestről. A fürdő különben igen takaros. A földművelésügyi minisztérium üdülője tette nagyvá, látogatottá s maholnap híressé is fogja tenni. Megnézem az új székely házat, színes freskóival. A forrást is újon foglalják. Persze díszesebb lesz. Pedig milyen szép volt a régi, tetejében az egyszerű nyírfakerítéssel.

Tovább megyek a bányák felé. El is jutok az Ördögstorosig, ott aztán elkap az eső. Megadom magam sorsomnak s visszafordulok Óradnára. Az úton egyre csak hátránézek. Csalogat az Ünökő. Talán holnap...

Az éjjel szörnyű égzengésre ébredtem fel. Zivatar tört ki s a hegyekben hóvihár. Reggelre javult ugyan az idő, de szó sem lehet kirándulásról. Délig tétlenül csavargok Óradna utcáin. A havas felé köd üli a hegyeket. Vigasztalan a helyzet. Gyerünk vissza Kosnára. Ébéd után felkerekedünk és bokáig sárban mászunk a Magurára vezető hágóra. Már jó magasan járunk, alattunk terül el a város, amikor szétfoszlik a havast takaró ködfüggöny és felénk ragyog fehér ünneplőben, frissen hullt hóruhában az Ünökő, a Benesfő, a Korongyos. Egyszerre elfelejtem a cudar időjárás minden bosszúságát. Hiszen ilyen szépnek csak télen láthatnánk a havast! És hogy ragyog minden a tűző napsütésben. A frissen mosott radnai tetők is ragyognak. A tatárrom is ragyog. Máskor tán feketén integetne. Megállunk és sokáig gyönyörködünk a városban és a havasban. Ver az eső a hágón s átjárja esontunkat is a metsző szél. Mindegy: odalenn mosolyog a tavasz, a havason pedig nevet a téli verőfény.

Menni kell. Megfordulunk és körülvesz egy fekete felleg. Bőrig ázunk, mire leérünk az Ilva völgyébe. Az első tehervonattal visszadöcögünk Kosnára.

A FILIPPINÓK ÉLETMÓDJA

írta ANTONIO DE LEON-HALIMAO (Manila).

A bennszülöttek háza, a «bahay kubo», majdnem minden esetben bambusznádból épült. A rattan nevű futónövényből nemcsak bútorokat, hanem a ház alkatrészeinek összekötéséhez szögeket is csinálnak. A háztetők és a falak nipa-pálma leveléből vannak. Ezek az úgynevezett nipakunyhók gyengék és törékenyek, mint a nők. Építőanyaga miatt azonban feltétlenül a legtökéletesebb, egyrészt a nagy meleg, másrészt a bennszülöttek igénytelensége miatt. A szegény család disznót, csirkét nevel, veteményes kertjük van és általában kis igényűek, egyszerű életűek. Az ő részükre, a szegény emberek számára, a cukor fényűzés számba megy.

A családban általában öt gyermek van. Az egyszobás nipakunyhót mindenre használják: fogadósobának éppen úgy, mint hálófülkének. A bennszülött élete teljesen itt folyik le. A konyhát egy gyékényfallal választják el a szobától, tűzhelye agyagból készült, úgyszintén a főzőedények is. Ivóvíznek az esővizet használják és azt nagy agyagkorsókban raktározzák. A család a bambuszpadlón elhelyezett gyékénymatracon alszik. A párnák kicsik és kemények, fagyapottal, azaz kapokkal vannak megtöltve. Az ágyneműt reggel összecsavarják és nappalra egy ládára helyezik, különben ez a láda tartalmazza minden szükséges holmijukat. Minden családnak van ilyen ládája.

A családfő az atya, ővé a munka oroszlánrésze (földművelés vagy halászat); az anya végzi a háztartási munkát, néha segít a föld megművelésében is. A családban egyenlőség van, a legidősebb vagy a legkisebb gyermek egészen egyenrangú, egyikkel sem tesznek kivételt, ha csak azt nem lehet kivételnek nevezni, hogy a maláji anya legkisebb gyermekét éppen úgy, mint a japáni és az indiai, hátára kötve, batyuba viszi mindenhova magával. A legidősebb fiú legtöbbször az apa mesterségét öröklí. Mindkét szülő egyformán neveli a gyermekeket. Amikor a gyermek az iskolából kikerül, az édesapja tanítja mesterségre, az édesanya pedig az illem szabályaira oktatja és vallási nevelésben részesíti.

Hegyvidéki filippinó lakóház.

Síksgági filippinó lakóház.

Mivel az állami oktatás jóformán ingyenes, minden gyermeknek megvan a lehetősége, hogy iskolába járjon, még a legszegényebbeknek is. A családok általában népesek, s mert szegények is, a szülőknek kevés idejük van a gyermekekkel foglalkozni. Az ifjak legtöbbször arra vannak utalva, hogy maguk erejéből álljanak meg az életben és tanuljanak meg mindent, ami számukra fontos.

Ebből következik, hogy a maláji típus általában csendes, megfigyelő, önálló; bármilyen helyzetbe kerüljön is, feltalálja magát. A család minden egyes tagja segít a házimunkában. A leányok sokat kézimunkáznak és sok háztartási munkát végeznek. A fiúk a nehezebb munkát vállalják. Igyekeznek magukat használhatókká tenni a ház körül. Megkönnyítik az édesanyjuk munkáját, sőt még a vásárlásban is segédkeznek. Minden családnak megvan a saját borbélyja. Az igorotok legtöbbször használt háziszerszámokkal, a baltájukkal borotválkoznak és vágják le a hajukat. Ha valamelyik nemzet fiaira ráillik az «ezermester» jelző, akkor a filippinókra valóban ráillik, mert nincs olyan munka a ház körül, amihez a filippinó ne értene és azt ne maga végezné el. A legtöbb bennszülött férfi és nő egyaránt szenvedélyes «bétel»-rágó (Magyarországon ezt bagózásnak neveznék). A bennszülött nők közül az idősebb korosztály a szívazásnak hódol. A férfiak a családban teljesen szabadok, szóval járhatnak ide-oda barátaikkal; a nők sokkal szigorúbb nevelésben részesülnek. A leányt nem engedik el hazulról kísérő nélkül. Csak szerelmi házasságot kötnek. A házassági engedély mindig és elsősorban az apától függ.

Az igorot pogányok között még mindig a próbaházasság a szokásos. Erre a célra épül az «olog», azaz a próbaházasságot szolgáló ház.

A filippinó ruházata egyszerű és szerény. A férfiak «barong tagalog» bő nadrágot hordanak és gallérnélküli inget. A nadrág gyapottból vagy selyemből készül, az ing pedig átlátszó, illetve lyukacsos szövetből, amit sinamaynak neveznek. A férfiak buntal kalapot hordanak. A nők sambayat, vagy «sayat» viselnek, aminek igen hosszú az alja

és ezt visszahajtva derekukra erősítik. A sayat zsinór rögzíti a derékra. A blúz erősen keményített sinamayból készül, bő újjal, ehhez kendőt is hordanak sinamayból. A ruhadarabokat szép hímzésekkel díszítik. A folyó vízében hófehérre sulykolt, a fűvön száritott, erősen keményített, szépen vasalt ruhákat férfiak és nők egyaránt nagyon szeretik. A filippinók lábbelije a papucs. A szegényebbek fapapucsot, bakiat hordanak.

A nép egyik legnagyobb ünnepe a rizsaratás. A rizst még néha a régi szokás szerint hántják, vagyis egy nagy fatörzset kivájnak és az abban elhelyezett rizst két vagy három ember egyszerre veri fadóronggal. Ez a közös munkaalkalom különösen sok örömet okoz. A rizsverést táncal és énekkel kötik össze, tréfálnak, játszanak — «kívánságokat tesznek egymás között». — Mindenki résztvesz ebben, hogy a multság sikeres és vidám legyen. A rizsveréskor éppúgy, mint vetéskor és aratáskor a malájink csengő énekétől hangosak a maláji rizsföldek.

Az igorot-ok még az ősi életmódhoz ragaszkodnak.

A májuskirálynő választás a Fülöp-szigetek lakói előtt sem ismeretlen. Május havában, mikor a természet is a legbájosabb ruháját ölti, választja meg minden falu a maga királynőjét, akit ének- és zeneszóval visznek végig körmenetben a falun.

A filippinó-zenét legjobban a kundiman fejezi ki. Ez legtöbb esetben szerelmi dalokból áll és ezek a szerelmi dalok tükrözik legjobban vissza a nép érzelmességét. Lágú, dallamos zene, és ahogy a gitár kíséri, elragadó. A nép általában daloskedvű és a zenét igen kedveli: nincs az az otthon, ahol gitár vagy hasonló húros hangszer ne volna. A modern otthonokban igen jelentős szerepet játszik és ritkán hiányzik a zongora. A zenei élművészetes adottsága, illetve a tehetség titka annak a nyugodt temperamentumnak és szociális kiegyensúlyozottságnak, ami a filippinót jellemzi. A muzsikális ösztön adta a népnek az egészséges szellemet és a szociális józanságot.

A táncok rendszerint csoportosak, miközben énekelnek és szól a gitár. Az ütemét a fatalpú papucs «bakia» kopogása adja meg. A mozdulatok könnyűek és hajlékonyak. Az igorotoknak és móroknak harci-táncuk és hadijétékaik van-

Városi lakóház udvara Manilában.

nak. A tánchoz és játékhoz lándzsát, pajzsot és fejszét használnak. Külön díszruhájuk is van erre az alkalomra. A táncok nagyon jól kifejezik a bennszülöttek önbizalmát, bátorságát és gazdag képzelőtehetségét.

A filippínó-ünnepekkor a «lechon» disznósütés szinte elmaradhatatlan. A megpörkölt disznó nyárson sütése teszi még hangulatosabbá a jókedvében felszabadult maláji lélek multságát, amit semmi földi jóval el nem cserélné a filippínó.

Bár a bennszülöttek nagy része katolikus és vallásukat fanatikusan gyakorolják, mégis vannak olyan régi szokások és babonák, melyekhez görcsösen ragaszkodnak. Hisznek még a pogány őrdögi szellemekben is. Némelyik vidéken igen népszerű a kuru slás és a boszorkányság itt-ott még uralkodik a népen.

A Fülöp-szigetieket a nyugati kultúra még nem hatotta annyira át, hogy ne volna saját romantikája és bája. Lelkiviláguk a természethez, táplálkozásukhoz és életmódjukhoz alkalmazkodik. A bennszülöttek meghitt és elzárt otthonában sok bizalmas szokással, hagyománnyal és babonával találkozunk. Éles ellentétben a buzgó, félnék városi emberrel, látjuk a csendes és szorgalmas egyszerű taót, aki panasz és zokszó nélkül halad az élettel, bölcselkedve nézi a dolgokat és megvan az életről a saját elmélete, hogy azt úgy kell venni, ahogyan adódik. Magányos életüket nagy csendességben töltik. Elhagyatottságukban az erdő hangjában és a tenger végtelen mély bűgésében keresik életük szépségét, erőt, örömet és vigasztalását. Minden gondolatukban, minden cselekedetükben a természet iránti végtelen szeretetük és rajongásuk a vezető eszme.

Munkájukat komolyan és lelkiismeretesen végzik, legjobb tudásukat adják bele, könnyen tanulnak és általában megbízhatók. A lopás ismeretlen. Vannak előítéleteik, mint minden embernek, de megállapított tény, hogy ők nem ahhoz a buzgó tevékenykedő, eréllyel telített birodalmi építőtípushoz tartoznak, amilyenekkel más nemzeteknél találkozhatunk. A filippínó a természet bőségétől van megáldva, a természet jól bánt

vele és a népnek a mindennapi kenyérért nem kell küzdeni. Természetes tehát, hogy a fokozott munkához nemcsak hogy kedve nincs, de annak értelmét sem látja, mert a fokozott munkából származó anyagi javakra a filippinónak igénytelensége miatt általában nincs szüksége. A filippinóban a munka terén észlelt ambíció hiányában mintha az igazságos Isten ujját látná az ember, valami hiány a filippinókban is kell, hogy legyen...

A filippinó házigazda és háziasszony jámbor, szelídhangú, mindig mosolygó és vendégszerető. Türelmesek még akkor is, ha az idegenek kellemetlen kérdésekkel zaklatják őket. Néha szertartásosak, de ennek kizárólag csak a dekorációk szeretete az oka.

A bemészültt igen jószívű, szívesen segít embertársain, utolsó falatját, lakását, mindenét megosztja az arra rászorulóval. Így vált örök igazsággá a Fülöp-szigeteken az a mondás, hogy : «sohasem fázunk és ritkán éhezünk».

A nép és általában az ifjúság kellő ismeret hiányában idegenkedik a kereskedelmi vállalkozástól. Hozzájárul ehhez az is, hogy nincs elég tőkénk és így csaknem az összes ipari és kereskedelmi vállalkozások külföldiek kezébe jutottak.

A nagyobb üzletek, áruházak, sőt még a kisebb üzletek is majdnem mind japáni és kínai kereskedők kezében vannak. A kisebb iparágak és a még fejletlen háziipar a filippinó kezén maradt. A filippinók nem tudtak versenyezni a japáni és kínai kereskedőkkel. Bár az ország nagyon gazdag nyersanyagban, mégis sokat kellett behozni, mert hiányzott az a nemzeti tőke, amelyik növeszthette volna a még fejlődőfélben lévő iparágakat.

A kormány és vezető embereik tisztában vannak ezzel az alapvető hibával és most egyik legfontosabb tervük a nemzeti gazdasági önállóság megteremtése. Az ifjúság már tudja, hogy milyen fontos az erős gazdasági önállóság. Minden lehetőségük megvan a háziipar fejlesztésére és már is sok tisztán filippinó munkából

Középosztályhoz tartozó filippinó-család.

és tőkéből álló vállalkozás létesült. Hogy biztosítsák a filippinók számára a földet, nagy állami területeket engednek át a tanyai gazdálkodás céljaira. Tőkét bocsátanak a rászorulóknak rendelkezésére, hogy hozzásegítsék őket a modern gazdasági eszközökhöz, hogy a legújabb mezőgazdasági eljárásokat elsajátíthassák. A népet megtanították a földművelés minden ágazatára, öntözésre, szakszerű trágyázásra stb. Sok államilag támogatott gazdasági iskolát létesítettek, hogy a hallgatókat helyes gazdálkodásra szoktassák.

A Fülöp-szigetek leggazdagabbja Mindanao, de a gazdasági élet itt még fiatal és csak fejlődőfélben van. A gazdag föld déli része Közép-Amerika nyugati részéhez hasonlít. A terület gazdagságát és termékenységét a japániak hamar felismerték és nagy telepeket létesítettek. Davao megye népességének legnagyobb része japáni. A japáni ültetvények közül egyeseket még a háború előtt közvetlen hajóval kötötte össze az anyaországgal. A kendertermelés lehetősége nagyon buzdította az amúgyis vállalkozó szellemű japániakat, úgyhogy most már hatalmas, japániaktól létesített kenderültetvények vannak. A kormányzat most a sűrűn lakott területekről át akarja telepíteni a népes családokat a még aránylag gyéren lakott Mindanao szigetre.

A filippinóknak megvan a kultúrájuk, gazdasági biztonságuk és politikai szerveztségük, vagyis a civilizáció három tényezője. A Fülöp-szigeteken naponként 200 különböző újság és napilap hagyja el a sajtót. Saját művészeik vannak. A leghíresebb bennszülött festők közül csak a néhai Fabian de la Rosa-t és a legtehetségesebb Guillermo Tollentino-t említem meg. Manilának nagy nyereséggel dolgozó filmgyára van és az a belföldön már konkurenciát jelentett az amerikai filmgyártásnak.

Az amerikai-japáni háború és a Fülöp-szigeteken lejátszódott drámai események gyorsasága nem lepte meg a filippinókat. A hasonló «sorsfordulatokat» már meg is szokták. A filippinók mindig rokonszenvvel néztek a japániakra és a japáni hatalmi törekvésekre Távolkeleten. Ebben a háborúban a filippinók nem akartak Japánnal ellenségeskedni. Rokonoknak, testvéreknek tartják a japániakat, minden filippinó tudja, hogy a keleti családi körön kívül nem élhet, mert a japániak sorsa azonos a malájjakéval.

Nagyon valószínű, hogy most minden filippinó családban felelevenedett az a nagyon régi néphit, népmese, amely szerint valamikor «egy maláji herceg beleszeretett egy gyönyörű japáni hercegnőbe, s mert nemcsak a hercegnő, hanem annak a hazája és a népe is megtetszett, hát ott maradt örökre...»

Manilai utca.

Az üzletek nagyrésznél kínai vagy japáni a tulajdonosa.

MURASZOMBAT, A VENDEK FŐVÁROSA

írta BÁLINT BÉLA

Vas és Zala vármegyék jugoszláv uralom alól felszabadult muránimeni része, a Muravidék három kisebb tájegységet foglal össze: az északnyugati hegyes Goricskót, a délnyugati alluviális Ravenszkót és a délkeleti alföldies Dolinszkót. A három kisebb tájegység összeszőgelésénél, tehát földrajzi energiával rendelkező helyen, a Lendvapaták partján fekszik Muraszombat, a vidék központja, legnagyobb községe.

A Muravidék jókora, mintegy 800—900 km² nagyságú terület, rendkívül sűrű lakossággal, km²-kint 100—120 embe.rel. Az apró falvak 1—3 km távolságra vannak egymástól, s úthálózatuk a központ, a mindössze négy es félezer lakosságú Muraszombat felé van kiépítve. Muraszombatra, mint «város»-ra tekint a falvak népe, s bíróját is «városbíró»-nak nevezi. A Muraszombatban járó idegen sem tudja, hogy a helységet ellentétes vonásai miatt a falvak vagy a városok sorába iktassa-e. Mindenképpen érdekes hely. Területe is csak 1600 ha nagyságú, gazdasági életének üteme mégis figyelemreméltó.

A község 190 m magasan fekszik a tenger szintje felett. Települési formája sok változáson ment keresztül. Már az ókorban fontos út vezetett erre Alsólendva és Regede között. A római multról tanúskodik a katolikus templom falába épített római sír- emlék. Az Árpádkori oklevelekben a helység Belmura néven szerepel. A keresztesháborúk idején a templomosok birtokolják, 1311-től kezdve pedig a Széchy grófok uralják. Ők emelnek ide először várkastélyt, amelynek nagy jelentősége volt a török időkben. A törökök az eredeti, a Bärkóc felé vezető úton elterült lakónegyedet elpusztították. A lakosságot pedig 1680—82 között a pestis tizedelte meg. Amikor a helység a Szapáry grófok birtokába kerül, gyors fejlődésnek indul. A pestisen és kisebb török harcokon kívül néha az árvizek is fenyegették létét, legutoljára 1925-ben. Történeti napokat élt ismét az összeomlás idején, s az 1919 jan. 2-i muraszombati esatával, amikor a megszálló délszláv csapatokat verték vissza a község belsejében, beleírta nevét a legújabbkori magyar történelembe is.

Muraszombat látképe.

Muraszombat legfőbb büszkesége a történeti emlékeket idéző várkastély. Monumentális külsejű, a világi barokk-építészet egyetlen helyi emléke. Gyönyörű portáljéa megragadja a műtörténészek figyelmét is. A kastély 1936-tól kezdve a község tulajdona. Eredeti, régi bútorzatát és gazdag könyvtárát — sajnos — a jugoszláv időkben elkötövtetyélték. Falai javításra szorulnak, a környező park területe pedig egyre fogy az építkezések miatt. Községháza, adóhivatal, állami leánypolgári iskola, iparos tanonciskola és egyéb hivatalos intézmények szállásává vált, pedig közművelődési ház és helytörténeti múzeum számára volna kiválóan alkalmas.

Másik érdekes történeti emléke a katolikus templom. Az eredeti templomot még az Árpádkorban emelték a régi római pogány templom talapzatára, árvízmentes magaslatra. A mai templomot a XIX. század végén a Szapáryak építették, de a régi templomból a szentély megmaradt XIV. századi falképekkel. Harangja is gót feliratot visel. 1910—12 között újra átalakították, úgyhogy ma a világháború előtti szellemnek megfelelően a hangsúly a magas tornyon van.

A község többi középülete a mai korból való. A délszláv munkásotthonnak emelt modern kasszárnyastílusú épületben a járásbírószék, állami kereskedelmi középiskola és zászlóaljparancsnokság foglalnak helyet. A község külső szélein modern villák emelkednek, sok az anyagihiány miatt félbenmaradt épülete, a belső részek házai azonban régiek, köztük szalmatető, nyílttűzhelyű faviskók is találhatóak.

A vend ház derékszög alakban épül. A derékszög egyik befogója lakóház, azaz utcára néz, másik szára istálló és szén. Az udvar így négyszög alakúvá válik, rendszerint szőlőlugas vet rá árnyékot. Kerekeken guruló kis- és nagykapun át jutni be az udvarra. A pitvarból nyílik a konyha és a szoba. A konyha kemencéje falbaépített és a szobának is ez ad meleget. Kuckóján terményt szárítanak vagy téli estéken mondákat, meséket eleventenek fel rajta az öregek. A fenyőágy párnáit magasra rakják, a falak mellé lócákat támasztanak. Egyszerű, újságokból kivágott képeket ezüstpapírral bekeretezve akasztanak a falra. A ház falai kívül, belül tiszták. Faoromzatát mintásan fűrészelt deszkanyílásokkal díszítik. A szellőző nyílások is díszítő elemként szerepelnek.

Muraszombat utcáin gyalogos embert alig látni. Mivel megfelelő vasúthálózata még nincs kiépülve, a társaságépkocsiforgalom pedig csak újabbkeletű, nagy mértékben kifejlődött a kerékpáron való közlekedés. Reggelenként és esténként ezen jár be a környező falvak népe a muraszombati gyárakba, a vásárookra és a hetipiaca. A tyúkász faketreget szerez fel kerékpárjára, amiben összegyűjti az eladó baromfiakat, az anya ülkét vagy állókat tesz rá gyermeke számára. A közvetlen utcák felett a nyári szárazság idején porfelhők gomolyognak, az esős időszakban pedig nagy sár borítja azokat. A szárazság azonban ritka, hiszen a vidék bősapadékú, átlag évente 800—1000 mm.

Muraszombat. Szapáry-sétány.

Vend ház.

Ezért a kertek általában üdék. A főbb útvonalakat platánfa-szegélyezi.

A község népe régi népviseletét nem tartotta meg, a mozik és a partfürdő, valamint az időszaki munkák alkalmával látottak következtében modernizálódtak. Régi szokásukat, a kocsmázást azonban híven ápolgatják. Sehol az országban nem látni annyi kis-kocsmát és vendéglőt, mint éppen a Vendvidéken. Az úri társadalom pedig neofényű cégjelzéses kávéházban szórakozhat. A községbe jövő idegen ebben a kis helységben három nagy szállodában pihenhet meg, ahol a hideg-

meleg folyóvíznek is örvendhet, pedig az állomáson sem autó, sem kocsni nem várja. Csomagját targoncán szállítják be a szállók inasai.

Az idegenforgalom a nagy gyárak miatt fejlett. Különösen jelentős az ország-szerte ismert húsáru- és konzervgyár. A Lendva síkság nedves völgytalpai és kaszálói főtámaszai az állattenyésztésnek, s ez a körülmény ad létet egy 180—200 munkaerővel dolgozó húsgyárnak. A gyár egészen modern berendezésű. A sertésölés villanykábítással és tüdőszűrással, a marhavágás schmerpisztolylövessel történik. A leszúrt állatokat beton-fürdőkben tisztítják és mérleggel ellátott tolópályán szállítják a lógó-csarnokba. Innen kihűlésük után a dolgozótermekbe kerülnek. A húsvágó-, őrölő- és keverőgépeket szintén villanyerő hajtja. A gyár naponta több ezer kilogramm kiváló minőségű zsírt tud előállítani.

A városka két fehérműgyárral is büszkélkedhet, ezek naponta kétezer inget gyártanak. A fehérműt villanyerővel hajtott körfűrészszel szabják ki, s az a futószalagon szalad munkástól-munkásig, míg percek múlva kész ingként kerül le.

A bádogárgyár lakkozott, égetett és nikkelezett kályhaelöket, falvédőket, kánnakat, konyhaedényeket és hőpalackokat állít elő.

A városka kulturális életének alapja a gimnázium. Nincs még az országban egy ilyen kevés lélekszámú hely, amelynek gimnáziuma volna. A vend szívesen tanul és saját magát látja el papokkal. Ezek a papok a délszláv nyelvesoportban olyan különleges helyet elfoglaló vend nyelv és irodalom ápolói. A vend írónemzedék legnagyobb muraszombati szülöttje Barla Mihály (1778—1824), aki imádságos és énekes könyveket adott népe kezébe.

A tanult vend értelmiséget a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület gyűjti táborába. Az egyesület nagy multra tekint ugyan vissza, de még egyetlen tudományos munkát sem adott ki. Mintha a gazdagság és jólét nem kedvezne a szellemi művelődésnek. Ünnepek rendezésében azonban fáradhatatlan. A Vendvidéki Könyvnyomdában hetilap jelenik meg magyar és vend nyelven, a Muraszombat és Vidéke.

A vendek fővárosának tehát a kulturális élet silánysága az árnyoldala. Kirakataiban valamirevaló könyvet nem találunk, a nagy gazdagság mellett szobor seholsem emelkedik. Még Barla Mihály emlékét sem őrzi semmi...

PUSZTULÓ ALFÖLDI TÁJAK

Írta PAPP KÁROLY.

A kultúra egyre fokozatosabb térhódítása, mely ma már sokkal többet vár a magyar földtől, szinte naponta alakítja a magyar föld arculatát. Hazánk természeti szépségeiről messzeföldön híres, jellegzetes alföldi tájai, tanyacsoportjai, tavai és erdei számtalan külföldi festőnek szolgáltak tárgyul. Sok külföldi jött Alföldünkre, hogy vászonra vesse a Hortobágy délibábját, a csöndes faluveget, a folyóparti nagymosást, vagy akár az erdei tópartot, fehér tavirózsákkal.

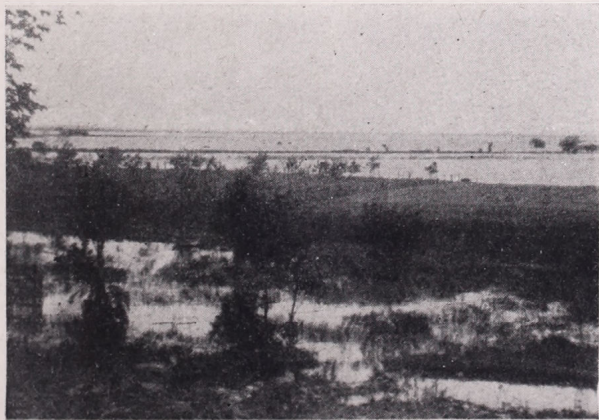
A megindult és rohamosan előrehaladó csatornázás nagyon megváltoztatja a táj arculatát. Sok, tudományos szempontból ismeretlen tavunk tűnt el az utóbbi években. Főleg nagy veszély fenyegeti homokos-szíkes talajaink vízállásait, amelyeknek gazdag állat- és növényvilága lelkes kutatókra vár.

Szeged határában, a Nagyszéksós kapitányság területén végbement változásokról, mint jellemző esetről szeretnék néhány szót mondani. Ez a környék az Alföld egyik legszebb, tájegységeiben legváltozatosabb vidéke. Bárhol álljunk is meg területén, úgy érezzük, mintha végeláthatatlan erdőben, néhány tanyával tarkított tisztáson állanánk. Környeskörül minden fa, a tanyai házikók is egy-egy facsoport aljában húzódnak meg, mint erdőmélyén az illatos ibolya. A talaj anyaga túlnyomórészt futóhomok, de a józan ésszel űzött és teryszerű építőmunka át tudta alakítani a futóhomokot. Hatalmas szőlőtáblák sötétlenek a fakó homokon, mellette végeláthatatlan rozstenger hullámszik a forró nyári szélben. A csatornázást elvégezni ilyen helyen a legnehezebb. A lerohanó víztömeg hamar elmosa a laza homokot, és ha dűlőút mellett fekszik, beomlásával a forgalmat akadályozza.

A környéken sok, kisebb-nagyobb kiterjedésű tó akad. Ilyenek: a Madarász tó, Nagy- és Kisszéksós tó és a Kancsal tó, köztük a Nagyszéksós tó már nincs meg. A megmaradottak is utolsó óráikat élik. Legnagyobb a Madarász tó.

A Madarász tó, miként neve is mutatja, madarakban rendkívül gazdag. A szárcsák rendkívül nagy száma szinte napjában vonzotta a városi vadászokat, akik vagy a gazdasági vasúton, vagy a MÁV vonatain vagy kerékpáron közelítették meg a Szegedtől mintegy 22 km-nyire Ny-ra fekvő, szélfújta horpadásban csillogó tavat. Amint a Nap «fahögyében áll», elindulnak a gémeek, hosszú karsú testük mindig ott úszik a levegőtengerben, melyben tömérdek fecske, vijjogó sirály cikázik, s melyet hangos suhogással szelnek át a tömegbe verődött seregélyek. A nád között baktatva tömérdek nádírigót és mozdulatlanul meghúzódó bőlömbikát látunk.

A tó halállománya számottevő. Legtöbb a potyka, 7—8 kg-os példányai sem voltak ritkák. Idősebbektől szerzett értesülés alapján tudom, hogy az 1897. év előtt, vagyis a tó hitelesen bizonyítható első és egyetlen teljes kiszáradása előtt, még a 10 kg-os potykák is gyakoriak voltak. Harsa is igen sok van, 4—5 kg-os példányok még az elmúlt években gyakorta kerültek hálóba. Nagyon sok a Madarászban a kárász, ezt különös szeretettel halászták a környék gazdái. Szinte helyi szokás, hogy az apró,

Árvíz (Tisza) Röske határában 1942 május havában.
(A képek a szerző felvételei.)

Alföldi táj a horgosi határban.

A főhalász a tó keleti partján lakik és még a városba is igen sok halat szállított. Ez a halász — volt olyan alkalom nem is egyszer — egy teljes szekér halat vitt be a szegedi piacra. Általában a madarászi hálnak jó híre volt. Nem szabad megfeledkeznünk teknősbékáiról sem, amelyet Budapesten is igen jól ismernek.

Ma már pusztulóban van ez a gazdag tó és a környék areculata hamar gyökeresen megváltozik. Már alig úszkálnak szárcsák a vizen, alig víjognak a sirályok, alig lát az ember kiadósabb halat, a víz apad, egyre apad, s maholnap teljesen eltűnik. A gazdag állatvilág elpusztul, de hogy helyében milyen áldásban lesz része a környező gazdáknak: az a jövő titka. Mindenesetre mindannyian fájó szívvel siratjuk a gyönyörű tavat!

Másik, de már teljesen kiszáradt tó ezen a környéken, a Nagyszéksós tó vagy mint általánosan emlegetik: Széksós tó. Leccapolását még a mult eszetendőben megkezdték és az idén tavasszal fejezték be. Életében igen haragos tó volt. Rendkívül lapos médre már kisebb esőzésre is megváltoztatta a part areculatát. Átlagos mélysége alig volt 60 cm, területe viszont megközelítette a 700 kat. holdat. Halállománya hasonló volt a Madarász tóéhoz, itt is fogtak nem egyszer 8 kg-os potykát. A tó jellegzetessége volt, hogy bogárfaunája alig 1—2 *Hydrophylus* és *Hydrous*, esetleg valamely *Dystiscidae*-félére szorítkozott. Vízét — tudtommal — nem vegyelemeztek, pedig térdig süppedő finom sikkamlós iszapja és a víz különleges gyógyhatása számtalan fürdőzőt vonzott a környékre. Kár, hogy nem hasznosították, és hogy a tudomány számára szinte ismeretlenül vészett el!

A visszatért Délvidék egyik legszebb, de, sajnos, rohamosan pusztuló természeti szépsége a Kamarás erdő a horgosi határban. A fájdalmas emlékezetű megszállás rajta is meghagyta szomorú bélyegét. Valamikor hatalmas erdő volt, közepén óriási tóval. A tónak ma már csak igen kis része van meg és az egy hatalmas 8-ashoz hasonlóan É-D irányban húzódik végig az erdőben. Valamikor erő-

A Madarász tó Szeged határában. Leccapolás alatt!

10—12 centiméteres kárászokat nagy tömegben kifogják, pikkelyeiktől és belső részeiktől megfosztják, így egy darabban paprikás lisztben jól megforgatva bádogsütőbe rakják. Miután kelően elkészültek, beteszik a forró kemencébe, melyben előzőleg kenyér sült. A húsos, zsíros kárászok «saját zsírjukban» sülnek meg. Az ilyen vacsora után csúszik a jó vörös homoki bor, mert hisz' abból is van itt bőven.

A tóparti gazdák egy része rendszeresen halászott.

sebb, ma egyszerű rozoga fahidacska köti össze a szűkületben a két partot. A mult világháború előtt forgalmas és kiépített nyaraló- és kedvelt kirándulólé hely volt. ÉK-i sarkán, egy kiemelkedő magaslaton várom áll. Valamikor az erdő közepét díszítette. Ma ott áll az erdő szélén, kopasz, halálranyúzott akácfa között. Még egy évvel ezelőtt 3—4 m mély is volt a tó vize, amelyben igen szép potykákat találtunk. Vadregényes partján kiváló norgászó lehetőségek nyíltak. A tó déli vége már a felszabadulásakor is a szántás közé ért, a hajdani erdő óriási tölgyeinek durván vagdalt csonkjai ma már útjában vannak az ekének. Az, aki nem látta Kamarást, el sem tudja képzelni, hogy mily nagy számban és mily kicsi helyen tud összezsugorodni egy hajdan óriási erdő haldokló vegetációja.

Horgászás a Kamarás erdei tóparton.

Maholnap a Kamarás erdő is a múlté lesz. A tó, melynek partján oly sokan találtak szórakozást, kiszárad. Néhány faja ott halálraitélten áll a száradó tó partján s várják a halális fejszecsapást, amely — a jelek szerint — nem soká várta magára.

Állóvizeink mellett folyóvizeink szabályozása is igen változtatja a környék arculatát. Az új medrek sok helyen még nem mutatnak oiv nagy változást, kisebb folyóink új átvágásai csaknem csupaszon fekszenek a síma terepen. Valamennyi folyónk közül a Tisza menten látni a legváltozatosabb tájegységeket. Ott, ahol az apadás rohamos, az állóvíz különleges hinárfiórája, a fűzfahajtásokon fennakadva, valóságos óserdei jelleget ad a tájnak.

Ha tudományos szemmel vizsgáljuk egy-egy morotva arculatát, értékes adatokra bukkanunk. A régi lakók egy része eltűnt, de pótlásul számtalan új fauna- és flóraelem jelenik meg. A folyóvizek jellegzetes állat- és növényvilágát az állóvizek vegetációja váltja fel, az utóbbi minden tekintetben sokkal gazdagabb. A kutatásnak itt tág tere nyílik, csak, sajnos, kutatóink nagyon ritkán jelennek meg ezeken a tájakon, és így számtalan különleges ritkaság tűnik el anélkül, hogy arról valamit is tudnánk. Csak egy példát hadd említsek az érdekesebbek közül:

A *Cicindela litoralis* (parti cicindéla) folyó- és állóvizeink partjának jellegzetes bogara. A szegedi határban lecsapolt, hajdani Széksós tó környékén három év alatt egyetlen példányát sem találtam. Ez év július 15-én, midőn Hantos Mihály kedves kartársammal a száraz medret tanulmányoztuk, néhány példányát láttam. Tovább haladva, egy esővízállás partján tömérdek példányára akadtam. A nagy meder közepén É—D irányban végighúzódo levezető fűcsatorna apró vízállásainak partja pedig valósággal feketélt az ezer és ezer Cicindelától. Olyan sűrűn voltak a nedves partrészen, hogy gyűjtőhálóm egyetlen csapására egy ízben 52 példány maradt a hálóban. Aki ismeri a Cicindelák hihetetlen fürgeségét, az valóban ritka zsákmánynak tartja fogásomat. Rövid félóra leforgása alatt 500 egynéhány példányt szedtem össze. Ez a faj ezen a vidéken eddig ismeretlen volt.

Az Alföld, mint zárt medence állatvilága, főleg rovarvilága, a sok buzdítás ellenére, csak nagy vonásaiban ismert. Most, amikor a táj arculata, az állatok valamint a növények életkörülménye ilyen változó, nem szabad tétlenül nézni a tömegpusztulást. Régi erdeink, vadvirágos rétjeink, fűzes folyópartjaink napról-napra változnak és új, talán szebb, de nem ősibb jellegű tájegységeink születnek az elhaltak hantjain.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Besszarába termelése 1942-ben.

Pontosan egy esztendeig, 1940 nyarától 1941 nyaráig volt Besszarába a szovjet kezén, hogy megnagyobbodva jusson ismét Románia birtokába. Az Antonescu-kormány menten a visszafoglalás után neki látott, hogy a jöltermő országrészt a hadsereg és nép élelmezésének szolgálatába állítsa. A mezőgazdasági gépek számát tekintélyesen megnövelték, új traktorokat, gőzekéket, csepülőgépeket szállítottak a munkáskezek pótlására. Még 1941 őszén 788,000 ha területet vetettek be, 1942 tavaszán pedig 2.925,825 ha-ra emelkedett a megművelt terület nagysága. Legnagyobb területet foglaltak el a kukorica-, árpa- és búzaföldek, de jelentékeny volt a rozs-, zab-, burgonya- és kölestermelés is. Besszarába 1942. évi termelésstatisztikája a következő:

	Bevetett terület ha	Termés vagonokban
Téli búza	344,383	15,979
Tavaszi búza ...	156,415	6,553
Téli rozs	?	4,837
Árpa.....	486,538	30,505
Zab.....	55,913	4,176
Köles	37,554	1,306
Tengeri	962,496	84,026
Burgonya	45,044	17,725
Napraforgómag ..	?	9,059
Hüvelyesek ..	?	3,594
Szójabab	?	748

P. J.

Közel-Kelet forgalmi hálózata

a háborus szükség következtében rohamos gyorsasággal épül ki. 1942 augusztusában délafrikai vasútépítők vezetésével elkészült a Haifa—Beyrouth-vasút még hiányzott szakasza s így Kairóból Beyrouthig egyfolytában lehet az utat megtenni azon a forgóhídon keresztül, amelyet El-Kantaránál a Szuézi csatorna áthidalására építettek. A kairo-haifa-jeruzsálemi szárazföldi út ma mindössze 24 órát vesz igénybe. Szuéz kikötőjének és vasútvonalának tehermentesítésére készül az a vasútvonal, amely a Vörös tenger partján épült El-Koszeir kikötőt Keneknél a nilusvölgyi vasúttal köti össze.

Irakban a keskenyágányú Baghdád-Baszra-vonalat most építik át normális nyomtávolságúvá, hogy teherbíróképességét fokozzák.

Iránban a tehrán-tebrizi vasút építését befejezték s most állítólag Bender-Sahpur kikötőjének tehermentesítésére Bender-

Dilemet, a Perzsa öböl egy másik kikötő városát is összekapcsolták a transzirán vasúttal.

A gépkocsiközlekedés előmozdítására Damas (Damaszkusz) városát Medinával és Baghdáddal kötötték össze korszerű műúttal.

P. J.

Canada népessége 1871 óta.

Év	Lélekszám	Szaporodás	Lélekszám km ² -ént
1871	3.689,000	—	0.4
1881	4.325,000	17.2 %	0.5
1891	4.833,000	11.8 «	0.5
1901	5.371,000	11.1 «	0.6
1911	7.207,000	34.2 «	0.8
1921	8.788,000	21.9 «	0.9
1931	10.377,000	18.1 «	1.1
1941	11.420,000	10.1 «	1.2

(m. t.)

Postahivatalok az Antarktiszon.

Új hegy Mexikóban.

Svejci folyóirat ad hírt róla, hogy Mexiko Michacán államában, a fővárostól nyugatra 1943 elején új hegy képződött. A fennsíkron helyi jellegű földrengés kíséretében repedés támadt, a résen feltörő izzó láva rövid idő alatt 1500 m átmérőjű területen 300 m magas hegyvé tornyosult. A felhalmozódás még egyre tart. Az ifjú vulkánnak a Paricutin nevet adták. P. J.

Az Argentínához tartozó Arcadas szigetecsoport a Déli Jeges-tengerben a legdélibb emberlakta vidék. A sziget lakossága a meteorológiai megfigyelő állomás személyzetéből áll s ennek a néhány embernek kedvéért rendezte be az argentin postai igazgatóság a világ legkisebb forgalmú hivatalát. A hivatal t. i. évente csak egyszer, a postahajó érkezése idején vesz fel és továbbít levélküldeményeket, de ilyenkor «Island Arcadas del Sud» köriratú bélyegzővel pecsételi le az argentin bélyegeket. A bélyeggyűjtők bizonyára értékes ritkaságnak számítják az «antarktisi» bélyegeket. Táviróforgalma már élénkebb a kis postának. A meteorológiai állomás szikratávírasza ugyanis akár naponta adhat és vehet táviratokat. Amint látjuk, az Antarktisz első postahivatala valójában nem áll többől, mint egy postabélyegzőből, hiszen a szikratávíró-készülék is a meteorológiai állomás tulajdona. Elvi jelentősége azonban van. Argentína kormánya hangsúlyozni kívánta vele, hogy igényei a Déli Sarkvidékre jogosak, hiszen az első állandó civilizált telepet Argentína alapította a sarkkörön belül.

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Öfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök: **Milleker Rezső dr.**, egyetemi tanár, tisz. tag (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tisz. tag (Kolozsvár).
Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Titkár: **Pósáné Ormos Jerne**, tanár.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, keresk. középisk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, főmeteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd.

Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK: *

Cholnoky Jenő dr., ny. egyet. tanár,
Budapest.

Farkasfalvy Kornél, ny. gimn. tanár, Budapest.

Fest Aladár, kir. tanácsos, ny. főigazg., Bpest.

Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen).

Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.

Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója.

vitéz Somogyi Endre altábornagy, a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.

Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.

Erődi Kálmán dr., ny. tanügyi főtan.

Farkas László dr., gimn. igazgató.

Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. főigazgató, lev. tag. Pécs.

Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.

Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.

Gunda Béla dr., egyet. m. tanár.

Halász Gyula, író, lev. tag.

Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.

Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.

Hézszer Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.

Horváth Károly dr., középisk. igazgató.

Irmédi-Molnár László dr., őrnagy.

Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.

Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag, Kolozsvár.

Kádár László dr., egyet. m. tanár. főisk. tanár, Újvidék.

Kerekes József dr., mezőgazd. kísérletügyi asszisztens.

Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.

Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.

Németh József, ny. gimn. igazgató.

Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.

Pécsi Albert dr., ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.

Rónai András dr., egyetemi tanár.

Schwalm Amadé dr., középisk. tanár.

Steiner Lajos dr., egy. m. tan., ny. igazgató, lev. tag.

Strömpl Gábor dr., egy. m. tan. alezredes, lev. tag.

Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.

Takács József dr., százados.

Walter Ernő dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár. Veszprém.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

A BÚVÁR KÖNYVEI

	Kötve
I. LAMBRECHT KÁLMÁN <i>Az ősvilági élet</i>	6.—
II. EDDINGTON <i>A természettudomány új útjai</i>	6-80
III. REICHENBACH <i>Atom és világegyetem</i>	6-80
IV. HUZELLA TIVADAR <i>Az élet tudománya</i>	7-80
V. COLERUS <i>Az egyszeregytől az integrálíg</i>	6-80
VI. TANGL HARALD <i>A hormon és az ember</i>	6.—
VII. MANNINGER VILMOS <i>A sebészet diadalútja</i>	7-40
VIII. COLERUS <i>A ponttól a négy dimenzióig</i>	7-80
IX. JEANS <i>Zene- és természettudomány</i>	5-40
X. PONGRÁCZ SÁNDOR <i>Az ősködtől az emberig</i>	8-20
XI. MARALDI <i>Az ágyútól a halálsugárig</i>	9-60
XII. TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS <i>Gyűjtés hegyen-völgyön</i>	8-40
XIII. ZIMMER <i>Forradalom a fizikában</i>	7-80
XIV. FRANCÉ <i>Az állatok csodálatos világa</i>	9-20
XV. FRANCÉ <i>Földünk kincsei</i>	8-20
XVI. EREDIA <i>A légkör titkai</i>	5-20
XVII. COLERUS <i>Pythagorastól Hilbertig</i>	10.—

A földgömb

**A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA**

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

**BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.**

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonként jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 12:80 pengő

Egy-egy szám ára 1:50 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkzámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1— $\frac{1}{2}$:3 óráig.

TARTALOM:

Halász Gyula: Stein Aurél (1862—1943.) — *Cholnoky Jenő dr.:* A Szahara. — *Hallenberger Mihály dr.:* Észti testvéreink. — *Irodalom:* *Prinz Gyula:* Hat világrész földrajza. *Keöpe Viktor dr.:* Japán két arca. — *Ismertetések és hírek mindenfelől:* Szemelvények az 1941. évi magyar népszámlálás adataiból. Szejei népszámlálás 1941-ben. Kanada népessége. Az amerikai higanytermelés.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

december 13-án, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV. Váci-utca 38. II. em.) tartandó

STEIN AURÉL EMLÉKESTJÉRE.

Előadó **Dr. CHOLNOKY JENŐ** elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1943 december 1-én.

Dr. v. TEMESY GYÖZŐ s. k.
főtítkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

8023. Franklin-Társulat nyomdája. Budapest · vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XIV. ÉVFOLYAM

1943

12. SZÁM

STEIN AURÉL
(1862—1943.)

Írta HALÁSZ GYULA.

Kábulból, Afgánisztán fővárosából érkezett Stein Aurél halála híre, abból a messze, rejtelmes országból, ahova már gyermekifjú kora óta vágyakozott. A 700 éves drezdai Szent Kereszt-gimnáziumban, kisdíák korában olvasott először Baktria régi történelmi emlékeiről. «Akkor villant meg bennem, — mondotta — hogy be kellene hatolni oda és felkutatni ennek az akkor is hozzáférhetetlen földnek ősi emlékeit... *És máig sem jutottam el oda!*» — sóhajtott fel Ázsia legnagyobb vándora, aki a Földközi tengertől a Csendesóceán vízválasztóján túl elterülő tájakig Ázsia csaknem valamennyi országát felkutatta már.

Az Afgánisztánból érkező lesújtó hír eszünkbe juttatja ma Stein Aurélnak ezt a tizennégy éve tett vallomását, visszaemlékezését iskolai éveire. És rátereli gondolatainkat másik nagy Ázsia-utazónknak, Kőrösi Csoma Sándornak végzetes sorsára, akit a Himálaján túla indulóban terített le a halál, amikor úttörő tudományos munkájának befejeztével ifjúkori álmát készült megvalósítani, hogy eljusson a magyar őshaza földjére...

Mindketten ott estek el küzdelmes harcuk mezején...

Most nyolc éve egy megkapó *ígérettel* fejezte be Stein Aurél a régészek angliai társaságában tartott előadását. Köszönetet mondott a neki adományozott aranyéremért, majd így szólt búcsúzóul: «Ennek a támogatásnak és kitüntetésnek tudata bátorít, hogy folytassam kutató munkámat... *amíg életem és testi erőm engedi*». — Hetvenhárom éves volt akkor...

Ígéretét beváltotta. Az azóta eltelt nyolc esztendőben sem pihent meg soha s még legutóbb is, nyolcvanéves korában, örömmel tudatta hazai rokonaival (a háború miatt néhány sorra szorítózkodó híradásában), hogy jó egészségben és munkakedvben most tért vissza újabb sikeres vándorútjáról.

Végül is nem kasmíri sátortáborában, a Mohand Marg 3300 méteres alpi magaslátán, nem is városi otthonában, Lahorban vagy Szrinagarban érte utol a halál a fáradhatatlan kutatót, hanem mélyen benn Ázsia szívében, azon a földön, amelyre sóvárögva gondolt mindig munkás, hosszú életében.

Akinek mozgalmas életéről oly sokat elmondanak nekünk (úgyszólván mindent) egy könyvtárt megtöltő tudományos és útleíró művei — halála körülményeiről semmit nem tudunk.

«Meghalt Kábulban».* — jelenti az Indián át érkezett szűkszávú távirat.

Ki tudja, talán éppen a mindezidáig előle is rejtve maradó ősi Baktria földjére volt úton, vagy onnan visszatérőben, amikor lépteit örökre megállította végzete...

Lehetetlen akárcsak meg is kísérteni, hogy róla emlékezvén mégoly vázlatosan is elbeszéljük tudós hazánkfiának mozgalmas életét, évtizedes vándorútjait a földkerekség

* A híradás szerint 1943 okt. 26-án.

leghatalmasabb hegyláncainak eljegesedett hágóin át «Ázsia holt szívének» — ahogyan ő nevezi — elriasztó sivatagaiba. Földrajzi fölfedezéseinek, régészeti, történeti, nyelvészeti eredményeinek, az Európa és India múzeumaiba hazahozott múkincesek és ősi kéziratleletek jelentőségének méltatása sem lehet e kegyeletes sorok feladata. Ez későbbre vár s talán egy életrajzi kötetben megközelítően összefoglalhatjuk még valamikor magyar nyelven. Ma be kell érünk néhány futó adat följegyzésével.

Stein Aurél a magyar főváros szülötte.* A budapesti evangélikus gimnáziumban járta a középiskola két felső osztályát s már ekkor foglalkozott a szanszkrit nyelvészettel Akadémiánk könyvtárában. Egyenesen tör tudományos céljai felé. A tübingeni egyetemen avatják a keleti összehasonlító nyelvtudomány doktorává 21 éves korában. Angliában folytatja irodalmi és régészeti bűváratait, majd hazajön, leszolgálja önkéntesi évét a Ludovika Akadémia tanfolyamán. Amikor öt évtizeddel később Budapesten járt a világhírű utazó, a Ludovika Akadémia parancsnoksága melegen ünnepelte egykori önkéntesét, aki *egy millió négyzetkilométernél nagyobb terület* térképezésével tett bizonyosságot róla, hogy mily kitűnően megtanulta katona korában — a háromszögelés művészetét.

«Szabadságot állományú m. kir. honvédhadnagyként» megy vissza Londonba. Kézirati kutatásokba mélyed a British Museumban. Ekkor érlelődik meg régi terve, hogy Indiában telesszik meg. Huszonöt éves korában száll partra Bombayben. Állami szolgálatba lép: a lahori Punjab University keleti kollegiumának principálisává nevezik ki.

Minden szabad idejét régészeti és történelmi kutatásoknak szenteli ettől fogva, fáradalmas utazásokat tesz évről-évre Kasmírban, fölkatatja a hindu műveltség ősi emlékeit Indiaszerte, az afghánisztáni határszélről Tibet határáig. Gyűjtéseinek gazdag eredményei vaskos kötetekben látnak napvilágot. A Magyar Tudományos Akadémia ekkoriban választja tagjai sorába. 1897-ben meg is tartja székfoglaló előadását az indiai szkita uralom emlékeiről.

A kilencvenes években történt, hogy Kínai Turkesztán homokba temetett romjából ősi indiai jegyű írástörödékek, buddhista szövegek és egyéb leletek — hellén művészeti befolyásra valló terrakotta szobrocskák, dombormű-törödékek, vésett pecsétek — kerültek Indiába és Európába. Stein Aurél rögtön fölismerte a leletek rendkívüli jelentőségét és elhatározta, hogy rendszeres ásatásokat végez a helyszínén, a Taklamakán sivatagban.

Útitervét 1898-ban terjesztette az indiai kormány elé.

1900 májusában kel útra Kasmírból észak felé, júniusban lép kínai területre és júliusban megérkezik Kaszárba. Ott szereli föl tevekaravánját s indul el a sivatag déli szegélyén egymást követő oázisvárosokon át Khotan felé. Sivatagi ásatásait Dandanulikkal kezdi meg, azzal a romhellyel, amelyet futólag Sven Hedin is meglátogatott.

Niján túl, messze benn a sivatagban, százával kerülnek napfényre ősi indiai kéziratok. Eredetük a Krisztus utáni harmadik századba nyúlik vissza. Megfejtésük világot vet a belsőázsiai civilizáció rég letűnt korszakaira.

Stein Aurél.

* Szül. 1862 november 26.

Stein Aurél kasmiri táborhelye a Mohand marg havasán. A sátrak a facsoport alatt állnak.

A művészi emlékek nagy sokasága tanúskodik a keleti és nyugati műveltség keveredéséről — ezeken a messze tájakon.

Úti élményeit a magyarul is megjelent *Hcmokba temetett városokban* írta meg Stein Aurél. Tudományos eredményeit *Az ősi Khotan* című angol nyelvű munkája foglalja magában (*Ancient Khotan*). Amikor ez a két hatalmas kötet megjelent (1907), szerzőjük már ismét messze benn járt Belső-Ázsiában, valahol a Lop sivatagban. Kinyomozza a kétezeréves kínai fal maradványait, őrtoronyról őrtoronyra.

A tunhuangi Ezer Buddha barlangjaiban a művészeti és kézirati leletek kincsebányájára bukkan. A befalazott emlékeket őrző taoista pappal folytatott diplomáciai tárgyalása a régészeti irodalom legregényesebb fejezete.

Tovább vándorol keletnek a Tízezer Buddha barlangtemplomaihoz. Szu-csuból fordul vissza. A második télen átvág a Takla-makán sivatagon. Hazatérő útjában Tibet gleccserhágóin kaptat keresztül. Jakháton ülve igyekeznek át az indiai oldalra. Ezen közben éri a súlyos baleset: elfagy alába. Leh missziós kórházában jobblába minden ujját leoperálják.

Gyalog, lóháton, tevekaravánnal több mint 16.000 kilométeres távolságot járt be ezen a második expedícióján és jó másfélezer kilométerrel hatolt keletebbre, mint előbbi útjában. A hazahozott leletek tömege nyolcszorosa az előző expedíció tudományos zsákmányának.

A kitüntetések egész sora fogadja a nagysikerű utazásából hazatérő kutatót. Az oxfordi és cambridge-i egyetem tiszteleti doktorává avatja. Az angol király az Indian Empire rend lovagjává nevezi ki. Ettől fogva nevét így írják az angolok: *Sir Aurel Stein*.

Ennek a harminc hónapra terjedő második nagy utazásának kalandos története is megjelent magyar fordításban (*Romvárosok Ázsia sivatagjaiban*). A tudományos eredmények öt kötete, *Serindia* már csak jóval azután láthatott napvilágot, amikor *harmadik* belsőázsiai kutatóútjáról is hazatért az utazó.

Erről a könyvről írták lelkes bírálói a világháború után:

«...Ime mégis visszatért a világba a béke... Ha ilyen könyvek teremhetnek ma Angliában... az igazi tudományosság útjából eltakarodtak már a romok törmelékei.»

Megtetézi ezt a nagyszerű munkát az Ezer Buddha barlangtemplomairól kiadott díszmű a csodálatos művészi emlékek színes képeivel.

1913 júliusában indul harmadik nagy útjára — Indiából Kínába. Ismeretlen útvonalon kel át a Hindukuson s a kínai határt a Tagdumbás Pámíron éri el. Novemberre megérkezik a khotani oázisba. Az ősi karavánúton halad tovább a Lop-nór sivatagba. Mindenütt új meg új — jobban mondva ősinél ősbibb — romhelyeket fedez föl. A Loulanban kiasott írás emlékekből kiderül, hogy ez az ősi kínai állomás a negyedik század elején néptelenedett el. Finom selyemhímzések az ősrégi kínai selyempipar fejlettségéről tanuskodnak. A Lop-tó kiszáradt medrén keresztül órállomások romjai, kilyukadt zsákból elhullatott ősi kínai pénzek és sok más nyom és lelet az útmutatója.

Márciusban ismét Tun-huangba ér. Onnan a kétezere éves kínai fal mentén halad keletnek. Khara-khoto-ban eléri az Etszin-gol deltáját. Ez a romváros azonos Marco Polo «Etzina» városával. A T'ien-san északi lába mentén eljut Dzungáriába, az indoszittyák, hunok és turk népek nagy vándorlásainak nevezetes történeti színhelyére. Ez a föld őt mint magyart különösképpen érdekelhette. A «Mennyei hegyek» láncán átkelve három téli hónapot tölt el sikeres ásatásokkal Turfán romhelyein. Az oázis régi fővárosa közelében másfélezer éves temetkezőhelyet fedez föl.

Három indiai térképezőjének visszatérte után megint három különböző útvonalon haladnak Kasgár felé. Onnan 80 tevéből álló karavánnal indítja útnak régészeti gyűjteményét Indiába. Ő maga a Pámír és az Oxus vidékén át vándorol Orosz-

Turkesztánba. Kasgártól Szamarkandig 2700 kilométeres utat jár meg gyalog és lóháton. A transkaspai vasúton utazik tovább a perzsa határra. A harmadik telet Irán romhelyeinek föltárására fordítja.

1916 márciusában megérkezik Kasmírba.

Ennek a harmadik nagy kutatóútnak tudományos eredményeit felölelő négy hatalmas kötet 1928-ban jelent meg angolul. Címe: Legbelsőbb Ázsia (*Innermost Asia*).

Csakhamar negyedszer is útnak indul Kínai-Turkesztánba. Erről a negyedik vállalkozásáról «felelőtlen elemek oktalan féltékenykedése és akadékoskodása miatt» kénytelen visszafordulni. Ez a félbeszakított kutatóútja (1930—31) sem marad eredménytelen: körüljárja ismét a Tárím medencéjét. Ekkor fordít végleg hátat «Legbelsőbb Ázsiá»-nak. Azóta a «Közel Kelet»-en folytatja régészeti ásatásait.

A Corpus Christi College Oxfordban, Stein Aurél szállása.

Stein Aurél emlékérem, 1929. Beck Ö. Fülöp műve.

Ez a «Közel Kelet» Afghánisztánig és Indiáig terjed keleten. A Földközi tenger-től a Perzsa öböl, a Kaspi tótól az Indiai óceánig minden földet bejár és felkutat egymást érő expedíciókon. Hol a British Museum, hol az indiai kormány, a régészeti intézet, hol meg az iraki «Brit iskola», majd pedig az amerikai Harvard-egyetem megbízásából kel útra újból meg újból, hajlott korában is fáradszomjasan. Utazásainak rövid angol nyelvű beszámolóit vaskos kötetet töltenek meg. Egy részük magyar fordításban is megjelent.

Magyarul is hozzáférhető annak a nevezetes vándorútjának a története, amelyen Nagy Sándor macedon fejedelem világhódító indiai hadjáratának útvonalát nyomozta ki 1926-ban. Erről az utazásáról könyvet is írt: *Nagy Sándor nyomában Indiába*. Emlékeztetek Stein Aurélnak a M. Tud. Akadémiában és a M. Földrajzi Társaságban tartott előadásai.

Minden irodalmi munkája «a tudományos elbeszélés legjobb típusának maradandó mintája» — mondotta Lord Curzon, India alkirálya Stein Aurél útirajzairól. Egy másik méltatója, Freshfield — a Kaukázus és a Himálaja híres kutatója — a R. Geographical Society elnöki székéből arról beszélt, mily köszönettel tartozik a világ az olyan utazóknak, mint Stein Aurél, akik «Föld nagyon csúnya helyeit keresik föl, mert legtöbbször csak a szép helyek csábítanak». Stein Aurél nem riadt vissza a végtelen homokbuckák sári világától és a hóba temetett hágókon való átkelés gyötrelmeitől. Nem hiába, hogy a híres angol Alpine Club is tiszteleti tagjává avatta hazánkfiát, hegyászó érdemeinek elismerésül.

Valóban nem tudjuk, mit csodáljunk jobban honfitársunk élete művében: a bejárt útvonalak óriási hálózatát — fölfedezéseinek hatalmas arányait-e, avagy a homok-sírból föltámasztott ősi emlékek legapróbb részletekbe mélyedő művészi, történeti és nyelvészeti elemzését, szinte mikroszkópi éleslátását.

A cambridgei egyetem latin szónoka méltán mondotta róla tiszteleti doktorrá avatásakor, hogy «a Magyarország legnagyobb városában született nagyérdemű és erényű tudós férfiú ereje Herkuleséhez, bölcsesége Minervához hasonlatos, azokhoz, akiknek ázsiai művészek kezéből kikerült szobrocskáit, pecsétjeit hazahozta Britannia legnagyobb múzeumába.»

A SZAHARA

írta CHOLNOKY JENŐ dr.

Afrika északi részében, akkora területen, mint fél Európa, olyan kevés eső esik, hogy nem teremhet rajta semmiféle növény, tehát nincs is rajta termőtalaj. Ezt a szörnyű vidéket nevezzük Szaharának. Vannak ugyan rajta olyan részletek, amelyekeken itt-ott egy-egy szárazsághoz edzett növényketengődik, de gyakorlati értelemben teljesen növénytelennek mondhatjuk az egész területet. Ennek a sivatagi szárazságnak az az oka, hogy nem esik az eső rajta, csak egészen kivételesen. Sokszor évek múlnak el anélkül, hogy egy csepp eső is esett volna, de aztán megcsik minden száz esztendőben egyszer-egyszer, hogy olyan felhőszakadás zúdul le egyes helyeken, hogy az oázisokban rettentő pusztítást visz végbe, a hegyek oldalába pedig olyan vízmosásokat vág, hogy egész szakadék lesz belőle.

Mivel felhő soha sincs az égen, tehát nappal a Nap perzselőn süt, éjjel meg a földfelszín úgy kisugározza a meleget, hogy hajnalra 0° alá száll a hőmérséklet. Valóban, a szikla felszíne délután két óraker 70°-ra is fölmelegszik, nem lehet hozzányúlni, mert megégeti a kezünket, éjjel pedig befagy a víz a kitett tálban. Elég gyakran mérnek hajnalban —5° hideget is!

Természetes, hogy az ilyen hőmérséklet-ingadozás következtében a sziklák összeropedeznek, mert hisz mindenki tudja, hogy melegben kitágulnak, hidegben összehúzódódnak a szilárd testek. De a sziklának csak külső kérge húzódik össze, meg terjed ki, azért ez elválik a szikla belsejétől és lassankint lehull. Mert minden éjjel ismétlődik ugyanez, immár sok százezer esztendeje, nem csoda, ha a Szaharán minden szikla körül van véve az összeropedezett és lehullott kövek óriási halmazaival.

A Szahara nem síkság, mint általában képzelik, hanem mintegy átlag 300 méter magas fennsík, de régi hegyek lepusztult maradványai szigetesen emelkednek ki belőle. És ezek a hegyek mind kemény kősziklából vannak, mert puhább, lazább kőzet itt meg nem maradhat, azt elhordja a sivatagok pusztító réme, a szél.

Humboldt Sándor annak idején még azt hitte, hogy a Szahara azért sivatag, mert nem régen kiszáradt tengernek a fekeke s ezen nem volt növényzet, amikor a tengerből kiemelkedett s a talaj olyan nagyon fölmelegszik a nap sugarak hatására, hogy emiatt nem esik rajta az eső. Teljes tévedés! A mi kedves Dunántúlunk sokkal későbbben, többmillió évvel későbbben emelkedett ki a tengerből, mint a Szahara s mégis milyen gyönyörű növényzet borítja! Szó sincs róla! A Szaharán azért nem esik az eső, mert fölötte állandóan leszáll az a levegő, ami az Egyenlítő vidékén fölemelkedett s aztán fenn a magasban mint antipasszát-szél szétáramlott. A leszállt levegő mint passzát-szél tér vissza az Egyenlítőhöz. A levegőnek ezt a nagyszerű körmozgását nevezzük nagy földi cirkulációnak, s ahol leszáll a levegő, ott mindenütt sivatag van. Dél-Afrikában van a Kalahári, Észak-Amerikában a California—Mexikói, Dél-Amerikában az Atacama sivatag. Ausztrália belseje is tiszta sivatag. Ázsiában Arábia a Szahara folytatása, de sivatag az Iráni medence is, meg India nyugati része. Ázsia többi részén más szélrendszer avatkozik bele a nagy földi cirkuláció szabályos mozgásába, de ez most nem érdekel bennünket.

A Szahara felszínéről legtöbbször azt hiszik, hogy azt futóhomok buckái lepik be, hogy a sivatag mindig homoksivatag.

Pedig a Szahara legnagyobb része nem homoksivatag, hanem körülbelül egynegyedrészé sziklasivatag, egynegyedrészé kő- és kavicsivatag, a harmadik negyed a homoksivatag, a negyedik pedig az agyagsivatag.

A sziklasivatagok rendszeren szagatott, sziklás hegyek, vannak köztük 1000—2000 méter magasak is. Igen nehéz köztük járni, mert rendszeren vad vízmosások, úgynevezett vádik szagatják meg a lejtőket. A legmagasabbak már képesek a szeleket olyan föl-emelkedésre kényszeríteni, hogy még felhők és eső is képződik rajtuk s növényzet is megjelenik. Az Atlasz-hegység tengerparti lejtősege már nem is sivatag, hanem szépen művelhető, növényzettel ellepett hegyvidék. De a déli lejtő annál szárazabb, szörnyű sivatag!

A Szahara legnagyobb része egyhangú fennsík, kemény kőből. A felszint rendszeren a legfelső kőréteg szét pattogzott kővei borítják. Az ilyen, szögletes kövekkel borított

területet nevezik az arabok hammada néven s borzadva gondolnak rá. Mert ezeken járni út nélkül a legnehezebb feladat. Érdekes, hogy a sűrűn heverő kövek nem billenek meg a tevé széles talpa alatt, mert szinte oda vannak tapadva a talajhoz. Sok százezer eszterendeje ott van a kő, különös mangános kéreg képződik rajta valószínűleg a harmatképződés következtében, mert azokon a fagyos éjszakákon még a Szaharán is kicsapódik valami igen kevés, alig észrevehető harmat, mert hisz a levegő nedvessége oly csekély, csak 10—12%-os, hogy igen erős lehűlés képes csak harmatot kicsapni.

De a hammada sötétszínű kövein majdnem lehetetlenség járni. Sokezer éve taposták ki rajta keresztül a karavánutakat, letérni róluk annyi, mint a halálba rohanni.

Tripolisztól délre a Hammada el Homra a legnagyobb akadálya minden közlekedésnek s még a háborúban is határt szabott a hadseregek mozgásának. A rajta keresztül-vívó karavánutakat elhullott állatok és emberek porladozó csontjai fehér sávnak tüntetik föl a szomorúan sötét kövek végtelennek látszó tengerében.

Ha a szerteszórt kövek nem szögletesek, hanem gömbölyded kavicsok, akkor az ilyen sivatagot az arabok serrirnek nevezik. Ezen könnyű járni, a kavicsok nem mozognak a lépés alatt, olyan, mintha betonjárdán járnánk.

A sivatag ura, a szél elhord minden megmozdítható közettörmelékét. Az apró kavicsot csak néha tudja továbbtovamozdítani, de a homokszemeket játszva viszi tovább és felhalmozza egyes helyeken. Rendkívül érdekes az, hogy a Szaharán három olyan nagy homoklerakódó-hely van, amelyet ma már hegymagasságú buckák fednek be, de a futóhomokkal borított terület éles határa mindenütt ott van ma is, ahol évezredekkel ezelőtt volt. Olyan helyek ezek, ahol a minden irányból fúvó szeleknek mintegy holt pontja van, minden irányból egyforma a hatás. Ez a három nagy homoklerakódó hely a Libiai sivatag, az El-Erg-homoksivatag az Atlasz déli lábánál és az Igidi-homoksivatag a Szahara nyugati részében.

Homokbuckák a Lybiai sivatagon.

Szahara. Homoksivatag oázis mellett.

A homoksivatagokon a szél a homokot majd erre, majd amarra tereli, de év végével megint csak ott lesz a határ, ahol volt. Ezen a tökéletesen növénytelen laza homokon utazni igen nehéz feladat. Utakat nem lehet készíteni, mert betemeti a homok. Vannak olyan helyek, mint például Kufra oázis, ahol a talajvíz közel van s növényzet telepedett meg s az ember aztán a kutakból kiemelt vízzel kerteket öntözhet. De a homoksivatag belsejében ez állandó küzdelmet jelent a betolakodó homokkal, mert ez az ő birodalma, itt mindent ő akar eltemetni: életet, műveltséget, boldogságot és boldogtalanságot egyaránt. Itt csak a homok zizeg, amint a szél játszik vele.

A sivatagon nem marad meg a legfinomabb törmelék, a por. Ezt a szél felkapja s messze elszállítja, ki a sivatagból s a por belepi a sivatagot környező füves pusztákat. De lehull a por esetleg egy időre a sivatagon is és ha véletlenül odahullott, ahol kis sóstó lappang az egyenetlenségek közt, ott a tó vizébe hullva, homokos agyag lesz belőle. Sok százezer esztendő alatt nagy területeket belephet az ilyen sós, homokos agyag s egy-egy zápor után itt néhány óráig tartó sekélyvizű tó jelenik meg, de aztán hamar eltűnik egészen, vagy összehúzódik jelentéktelen kis tóvá, amelynek vize sűrű sós víz, ihatatlan s növények sem nőnek mellette. A legsívárabb látvány az ilyen agyagsivatag. Nincs rajta semmi s vakító fehér a kivirágzott sótól.

Ilyen szikla, kő, homok és agyagsivatagok váltakoznak a Szaharán s csak kevés helyen jelenik meg az élet. Ennek itt egyedüli feltétele a víz. Ahol a hiányzó esőt más víz képes pótolni, ott mindjárt van növényzet és élet. Lehet, hogy a szél valahol olyan mélyen kikaparta a felszínt, hogy előbukkant a talajvíz. Itt könnyű kutakkal vizet szerezni, oázist létesíteni. Ilyenek például azok a szép oázisok, amelyek Egyiptomtól nyugatra, a Nílus és a Libiai homoksivatag közt vannak. A homoksivatag akadályozta meg, hogy a német hadsereg annak idején ezeket az oázisokat nem érthette el. Hogy csakugyan a szél kaparta ki ezeket a lefolyástalan mélyedéseket, az ma már szépen be van bizonyítva.

Vannak azután a Szaharán olyan oázisok, amelyek a hegyekből lefutó patakok mellett vannak, ott, ahol a patak a sivatag síkságára kiér. Az Atlasz-hegység déli lábánál vannak ilyenek nagy számmal, sokszor messze a hegységtől, mert az oázislakók a törmelékben elszívárgott patakvizet kutakkal emelik ki.

A legfontosabb oázisok azok mellett a folyók mellett vannak, amelyek idegen, esős területekről bőven szállítanak vizet. Ilyen a Szaharán különösen a Nílus, bár a Tuni-szon átfolyó Medzserda is hasonló szolgálatokat tesz.

Egyiptom valósággal nem egyéb, mint a Nílus mentén keletkezett oázisok hosszú sorozata. Az ilyen mesterségesen öntözött területek az emberi művelődés történetében

döntő szerepet játszottak, mert ezeken született minden emberi műveltség. Egyiptomban is Krisztus előtt négyezer évvel már igen magas műveltség volt.

Ez a műveltség elterjedt a szétszórt, sivatagi oázisokra is. Csodálatos szép egyiptomi emlékeket találunk például Sziue oázisban, a Kirenaikai fennsíktól délre. Eljutott ez a műveltség egészen Marokkóig s ott némileg önállóan magasra fejlődött.

A Szahara Tunisztól keletre Egyiptomig érintkezik a Földközi tengerrel. Keskeny partszegély érzi a tenger közvetlen hatását s itt az ókorban már magas műveltség volt, szépen berendezett oázisok. Olyan híres volt például Bizerta vidéke, hogy a hajósok csodákat meséltek róla s a költők mint Heszperidák-kertjét írták le, tele csodákkal. A rómaiak is szépen fenntartották ezeket s Tuniszban és Algeriában messze be a sivatagba terjeszkedtek s gyönyörű kultúrárt létesítettek. Nem az éghajlat változott meg, hanem a római hatalom omlott össze s a mohamedánus fanatizmus elpusztította az ókor nagyszerű alkotásait. Az arabok gyujtották föl az alexandriai görög-római könyvtárat s ezzel megszűnt Alexandriának ezeréves hivatása, mert ezer esztendőn keresztül volt Alexandria a tudományok és művészetek, az emberi művelődés fővárosa. Ezer esztendő! Milyen csodálatos szerepe is van ezeknek a sivatagi oázisoknak! Mert Alexandria is csak oázis. Környéke rémületes sivatag, keserűs sivatagi tavak, hegymagas homokbuckák, napégette, fagyrepegette, szélkorbácsolta sziklavadonok, amelyeken a sakál üvölt s holtfáradt tevékaravánok imbolygó léptei igyekeznek a város felé.

A hatalmas római birodalom szilárdan megvetette lábát az Atlasz hegységben és a Szahara földközitengeri partvidékén, de a Szaharán nem tudtak keresztül behatolni. Az emberi művelődés történetének nagy szerencséje az, hogy a Szahara ilyen erősen elhatárolta az ókori művelt népeket a Földközi tenger vidékén a belsejéig Szudántól. A Szaharától délre ugyanis fokozatosan erősebb övezet következik, eleinte füves puszták, aztán bozótos szavannák s végre az Egyenlítő vidékének rengeteg őserdei. Az átmenő területen, a füves pusztákon és szavannákon sűrű népesség lakik. Ezek a szudáni nége-

Pihenő karaván a Szaharában.

El Oued oázis a Szaharában.

rek. Igen harcias, vérengző természetű nép. Szörnyű államok keletkeznek ezen az egyhangú területen egy-egy zsarnok kényurasága alatt. Mindennaposak az emberáldozatok, a véres háborúk s az emberpusztító szörnyűségek. De a zsarnok halála után az állam eltűnik, mint a szappanbuborék, mert nincsenek természetes határok, ezek nélkül pedig megszilárdult államok nem keletkezhetnek.

Ez a sok harcias nép nagy veszedelme lett volna az európai műveltségnek, annál inkább, mert az ókorban az európai népek fegyverei nem sokban múlták felül a szudáni négek veszedelmes, gonosz fegyvereit. Szerencsére a Szahara jobban elválasztotta őket, mint a tenger. Ugyanígy választotta el a földközítengeri művelt népeket a keletázsiai óriási néptömegektől az a sok sivatag, amely belső Ázsiát annyira jellemzi.

A Szahara nyugaton elterjed egészen az Atlanti óceánig, ezért itt Afrika partjai teljesen lakatlan pusztaságok. A homokot a szél belekergeti a tengerbe is, a part is messze elhordja, úgy hogy az erre járó hajókat sokszor vastagon belepi a vörösszínű sivatagi por. A sivatag éghajlata a tengeren is folytatódik. Az Atlanti óceánnak ezen a részén nagyon kevés eső esik és azért az óceán vize a felszínen sokkal sósabb, mint másutt.

Keleten a Vörös tenger határolja a Szaharát. A Nílus és a Vörös tenger közt levő területet Arab sivatagnak szokták mondani, de ez megtévesztő. Szahara még ez is. Még pedig a Szaharának az a része, amelyre leginkább ráillik a sziklasivatag elnevezés. A sziklák igen változatos kőzetekből vannak. Itt bányászták azt a gyönyörű zöld porfirt, amelyet a római épületek szépen faragott díszítményeinek használtak. Közvetlenül a Vörös tenger partja is sivatag s a tengeren túl Arabia valósággal a sivatag folytatása.

Óriási terület a Szahara s nincs rá remény, hogy valaha is termékenyvé lehessen tenni még csak nagyobb részletét is. De mint a közlekedés akadályja sokat veszt jelentőségéből az autók és repülőgépek korszakában s még bizonyosan sok helyen lehet artézi kutakkal, vízvezetékekkel oázisokat elővarázsolni, de a Szahara legnagyobb része marad sivatag, a tűző napsugár és a pusztító szelek birodalma!

ÉSZT TESTVÉREINK

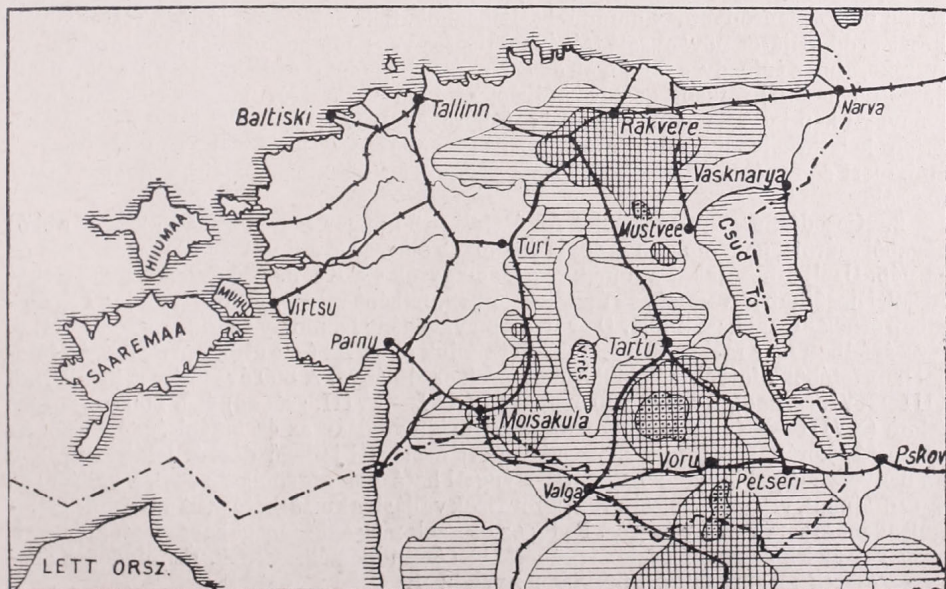
Írta HALTENBERGER MIHÁLY dr.

Az 1920 február 2-án kötött dorpatói békeben a Szovjet elismerte Finnország, Észtország, Lettország és Litvánia önálló, független állami életét, s ezzel Európa térképén egészen új államok jelentek meg, amelyeknek népe eddigelé sokévszázados elnyomatás alatt élt. Ezek közül a népek közül a finnek és észtek rokonaink, a lettek és litvánok azonban kisebb töredék indogermán nép. Észt testvéreink sorsa a mai világégésben ismét szomorúra fordult, amikor a háború első fázisában megvetette lábát az orosz szovjet az észtek földön, s rövidesen be is kebelezte őket. A háború későbbi folyamán a németek kiűzték az oroszokat észtek testvéreink hazájából.

Hol élnek észtek testvéreink, kicsodák ők, miből élnek és hogyan laknak észtek testvéreink — azok a kérdések, amelyek bennünket joggal érdekelhetnek, annál is inkább, mert az első világháború előtt még általában csak nagyon keveset tudtunk Jókai Dagói tornyának hazájáról, arról a földről, amelynek Dagó szigetén az állítólag magyar származású Ungern-Sternberg Feodorovics Román báró mint tengeri kalóz viharos éjszakákon sok hajót csalt törbe.

1. Hol élnek észtek testvéreink? A Keleti tenger keleti partján, a Finn-öböl innenső oldalán terül el ez a kis ország, amely körülbelül akkora, mint a Dunántúl, lakóinak száma pedig még Budapesténél is kisebb (47,500 km², 1 millió lakossal). Igen eleven azonban a helyzeti energiája; Oroszországnak ezen az észtek és lett ablakán tekintett ki már Nagy Péter cár is nyugatra, s ez az ablaktáj jellege pecsételi meg ma is a sorsát. Eleven helyzeti energiája révén Észtország Európának kis országai sorában a néki megillető helyet foglalja el, s így méltó társa déli szomszédján, Lettországon kívül a Keleti tenger bejárata őrének, Dániának, az Északi tenger ablaktájainak, Hollandiának és Belgiumnak, az alpesi hágóállam Svejcnak, az Otrantói szoros őrszemének, Albániának és a szárazföld határmezsgyéjén a Boszporusz és Dardanellák tulajdonosának, európai Törökországnak.

Észt testvéreink földje jellegzetes jégjárta, glaciális vidék, ahol a jégkorszak emlékeként az ország északi részében csak néhány törmelékfellet feddi a letarolt meztelen szikla-

felszint, amely helyenként közvetlenül elő is tűnik; az ország déli részében azonban már 100 m vastag a törmeléktaikaró. Bájosak ezek az erdőövezte morénahalmok a köztük számos helyen feleszállamló tavakkal. A romantikus tájakhoz sok rege is fűződik. Az észti tájkép jellemző vonása még az északi glintpart, amely meredek mészkőfal festői szurdokok, kal, kicsiny vízesésekkel és sellőkkel. A vízeséseknek köszöni az ember a vízi energiát, amelyre ennek a szénhiányban szenvedő országnak olyan nagy szüksége van. Jellemzők továbbá a sávozott felszínképet mutató jégkori dombhátak, a drumlintájak és az ősfolyam völgyek. Glaciális képződmények ezek a párhuzamosan futó elliptikus halmok, amelyek a mocsaras tájképből szigetszerűen emelkednek ki, s amelyeket az ember közlekedés-, település- és védelmi vonalnak használ. Az észti egyetemi várostól, Tartutól (Dorpat) északra jellegzetes drumlintáját látunk. Az ősfolyamvölgyek pedig, amelyeket a visszahúzódó jégtakaróból lefolyó olvadékvizek vájtak ki szélesre, tekintélyes folyóvölgyek, s ezekben a mai folyók szegyenkezve, szerényen húzódnak meg. Az ősfolyamvölgyek is kitűnő közlekedésvonalak s a települések is szívesen keresik fel őket. Így Tartu az Ema (Embach) folyó ősfolyamvölgyének előnyeit használta ki.

Észtország északeurópai természeti környezetének sajátos éghajlati tájképei is vannak. Ebben a hidegebb mérsékelt övben, a hosszú, világos nyári és napnélküli téli szürke nappalok világában, közel a 60° északi szélességhez, különösen az őszi havas táj és a téli havas táj figyelemreméltó. Az őszi havas táj furcsaságával hat, mert szokatlan nekünk az a látvány, hogy a fák lombkoronái vastag hótömegek alatt görnyednek s hogy a eséplést gyenge fagyban, havas környezetben végzik, ezzel szemben a téli havas táj azért érdemel figyelmet, mert ekkor a mocsaras, lápos területeken megélnék az élet, járomfás lovak húzta szánkók siklanak keresztül-kasul az egyébként csak helyenkint járható területeken. Ilyenkor űzheti a nép egyik fő téli foglalkozását, a fa szállítását. Ha némelyik esztendőben, mint pl. 1924/25 telén, nagyon elkésik a hó, komoly bajoknak néz elébe a városi lakos, mert fűtőanyag híján marad, a falusi nép pedig egyik fő kereseti forrásától esik el. Tehát Észtországban már izelítőt kapunk a magas északi tájak havas világából, mert itt már november közepétől április végéig állandó hótakaró alatt van a táj, s Tartuban csak a július és augusztus mondható hőmentesnek. Október második felében 20—30 cm vastag hórtege nem ritkaság.

Az előbbieket mellett jellegzetesek az észti föld növényzeti tájképei is. Az északeurópai erdőségek délre lenyúlt világában vagyunk, de itt már távolról sem uralkodik annyira az erdő, mint a szomszédos Finnországban. 25% erdőaránnyal szemben a Finn-öböl túlsó oldalán 65%-os európai maximummal találkozunk. Sok mocsárral, láppal, réttel kevert az észti erdő. Sajátos növényzeti tájképe a ligetes vagy lombos rét, a rét és lomboserdő keveréke, ahol a túlnedves talaj nem engedte meg, hogy igazi erdő keletkezhessek. Másik sajátos növényzeti tájképe az alvartájkép, az igen egyhangú, nagyon ritka, hiányos növényzeti kép jellegzetes növényével: a borókával. Éles kövekkel teleszórt mészkőtalajon keletkezett ez, s itt csak igen ellenállóképes növények tudnak megmaradni, mert a legelésző állatok mindent lerágnak, s a különben is ritka gyepet össze tapossák.

2. Kicsodák észti testvéreink? Az észtek a finn-ugor népek családfájának abból az ágából származnak, amelynek egyik finomabb elágazása a finn s a másik elágazása az észti nép. Urali őshazájukat a finnek régen elhagyták s a Kr. u. első évszázadokban már mai balti hazájukban vannak, az észtek azonban, miként mi magyarok is, csak a IX. században érnek el mai hazájukba. De van olyan vélemény is, amely szerint rögtön a Kr. u. I. évszázadban már mai balti hazájukban találjuk őket. Az észti etnikum az ország földrajzi helyzetéből kifolyólag különböző hatások eredménye. A 300 éves német lovagrendi (XIII—XVI. század), a közel 200 éves svéd (XVI—XVIII. század) és a 200 éves orosz uralom (XVIII—XX. század) nyomai mind megmaradtak az észti népiségen s csak az elnyomatás korának második szakaszában ért átmeneti jellegű dán és lengyel uralom nem hagyott mélyebb nyomokat rajta. Nyugati hatásnak köszönik az észtek vallásukat és kultúrájukat, viszont a keleti hatás, az oroszok vallási és kultúrhatása minden erőszakosságuk ellenére sem volt ilyen erős. Pedig az oroszok még azt is megakadályozták, hogy a gyermekek az iskolában az óráközi szünetekben észtil beszélhessenek. És mindezek ellenére az észtek megőrizték ősi finn-ugor nyelvüket.

Tengerparti táj Észak-Észtországban.

A finnek, észtek és magyarok nyelvrokonságáról megállapíthatjuk, hogy azonos mindhármunk nyelvének szerkezete, mindhárman az első szótagot hangsúlyozzuk, s vannak közös törzsből származó szavaink is, pl. : käsi = kéz, vesi = víz, veri = vér, voi = vaj, jää = jég, kivi = kő, vana = vén, moskma = mosni, minema = menni, és így tovább. Egymás nyelvét természetesen nem értjük meg, a finnek és észtek azonban sokkal közelebb állva egymáshoz, mint mi, könnyebben megtanulják egymás nyelvét ; megjegyzendő még, hogy a finn nyelv szavai sokkal hosszabbak, mint az észti nyelv. Mind a finnek, mind az észtek az észak európai magasfokú népműveltségi kultúrákör tagjai. Finnországban az analfabéták aránya 10%-on alul marad, Észtországban azonban már 10%, avagy ha csak az írni nem tudókat számítjuk, 5%. Kultúraszeretetük bizonyossága, hogy még a falusi nép is látogatja a múzeumokat, közöttük pl. a közegészségügyit, és hogy igen sok az egyetemi hallgatójuk, mert nagy a tudásvágyuk. Különösen fejlett az észteknél és a finneknél a folklórkutatás ; az igen gazdag népköltés termékeit összegyűjtik a nép ajkáról és nem hagyják elveszni a régi hagyományokat. A világirodalom valóságos kincsei az észtek Kalevipoegje és a finnek Kalevalája ; ez a két nemzeti eposzuk, amelyekből mind újabb és újabb erőt merítettek az elnyomatás szomorú idejében. Az észtek egyetemét még Gusztáv Adolf svéd király alapította 1632-ben a Nürnberg melletti tábortban, de ez 1890-ig németnyelvű volt. Ekkor oroszosították s csak a nemzeti függetlenség óta észti, de kezdetben nemesak észtil, hanem németül és oroszul is adtak elő, s tanárai az 1920-as években még nyolc különféle nemzet fiainak sorából kerültek ki. Érdekes véletlen, hogy Európa három finn-ugor népének egyeteme majdnem egyidőben keletkezett, mert az 1632-ben alapított dorpatit 1635-ben a mi nagyszombati egyetemünk és 1640-ben a finn turkui követte.

Annak ellenére, hogy az észti föld nemzetiségi és vallási képe erősen homogén (kerekén 90% észti és kerekén 80% evangélikus), az észtek mégis nagy megértést tanúsítanak a nemzetiségi kisebbségekkel szemben, s nekik kulturális autonómiát adtak, tehát semmiképpen sem igyekeztek a kb. 8% orosz és a kb. 2% német kisebbséget magukba olvasztani. Az észti etnikumnak egészen sajátos részét alkotják az ország délkeleti, orosz sar-

kában élő szetukézek, számuk kb. 20,000, akik ebben a néprajzi érintkező övezetben, elhagyva evangélikus vallásukat, görögkeletiek lettek s nyelvüket is erősen hatalmába kerítette az orosz, úgyhogy ma már sok orosz szavuk van, s az észti szavakat is oroszos hangsúllyal ejtik. Vegyes házasságok útján sok szetukéz el is veszett az észtek számára. A szetukézek ruházására jellemző a földigérő hosszú, fehér vászonkabát, amelyet a nők és férfiak egyaránt viselnek. Felette különös szokásuk az elhunytak sírján elköltött emléktételek.

Az észtek kis parasztnép, amelynek még csak az első generációja nőtt fel mint független nemzet fia. Demokratikus felfogás jellemzi egész életberendezését, sőt államformáját is. Megszokott dolog, hogy a parasztsorból kiemelkedett állami magas méltóságokat parasztsorban maradt rokonaikkal látni az utcán, vagy hogy az egyetemi hallgatók és hallgatónők nyáron szüleiknek segítenek a mezei munkában. A legutóbbi időkig nem is volt külön köztársasági elnökük, hanem a kormányelnök volt egyúttal az ország államfője is, akit mint «primus inter pares»-t államvének (riigivanem) neveztek. Az 1930-as évek közepén azonban módosították az alkotmányt, mert a pártok felett álló köztársasági elnök hiánya a gyakori kormányválságokkal erősen megrázkódtatta az államéletet.

3. Miből élnek észti testvéreink? Észtország szerény gazdasági szervezet. Az állandóan nyirkos éghajlat miatt ez a glaciális táj inkább állattenyésztésre alkalmas, s tejjgazdasága máris igen jelentékeny. Tejszövetkezetekbe tömörültek a termelők, és sajtból, vajból számottevő a kivitelük, sőt fokozottabb termelés mellett Észtország második Hollandiává válhatnék. Rozskenyéren élő népének jelentős a lentermelése, s ezen a téren a cári időkben vezetőserepet is játszott. Az erdőgazdasága pedig a faárak kivitele révén az ország kereskedelmi mérlegének egyensúlyát biztosítja. A fa itt nemcsak tüzelőszer és építőanyag, hanem iparcikk is, sajátos cikkeket készítenek belőle, ilyen pl. a vékony lemezekből sajtolt fadoboz. Lapított hengeralakúak ezek az igen tetszetős és tartós, sárga, különböző nagyságban készült dobozok. Ezekben viszik az iskolásgyermek

Tengerpart, halásztanyával.

uzsonnájukat, erősen nagyított' formájukat pedig a háziasszonyok bevásárló szatyornak használják. Készítenek azonkívül kalap- és egyéb dobozokat is fából.

Igen szegény az észtek föld ásványkincsekben. Egyedül az olajpala, az ú. n. kukkersit, játszik szerepet az észtek gazdasági életében, mert ezt a barnássárga, morzsolható kövületűs márgapalát, amelyet a külszínen fejtenek, 50—60 %-os nagy bitumentartalma miatt vasutak és gyárak fűtésére használják, azonkívül gázt fejlesztenek belőle, a desztillációs termékekből még kátrányt, olajokat, festékeket, gyógyszereket és szappant gyártanak. A nyers olajpala kalóriaértéke ugyan csupán 2400, a hamujától megtisztított azonban már eléri az 5000 kalóriát, sőt a tisztított kukkersitgázé 6000 kalórián felül is van. A kukkersitkészletet 6 milliárd tonnára becsülik, amely körülbelül háromszor akkora területen, mint Esztergom vármegye, vagyis kb. 3000 km² területen található Észtország északi részében, s a készletet mai kitermelése mellett többszáz esztendőre tartják elegendőnek.

Öreg észtek halász.

4. Hogyan laknak észtek testvéreink? Észtország kis parasztszág, következként lakosainak háromnegyedrészé falusi. Városai sem nagyok, legnépesebb a főváros, Tallinn, 150,000 lakossal. Városainak arculata visszatükrözi az ország történelmi multját, valamint a nyugati, illetőleg keleti fekvését. Tallinn, régi nevén Reval, ősi Hansaváros. Városfala és várostornyai még ma is jókarban vannak s emlékeztetnek a jól megerősített középkori virágzó kereskedővárosokra. A belváros házainak élénkvrös cseréptetőzete, a Hansa idejéből származó oromházak (Giebelhäuser), közöttük az igen híres céhházak, az ú. n. «Gildé»-k, valamint a mőrnak ábrázolt Szent Mór védelme alatt élő nőtlen kereskedők klubháza, a «Schwarzhäupterhaus» és a városháza, továbbá a lovagok háza mind a XIV - XVI. század középkori építészetének emlékei. Tallinn az ország első kikötője. A cári uralom korában Szentpétervár (Petrográd) előkikötője volt. Jó kikötője évenként csak 48 napig van befagyva, jégtörő segélyével azonban a legnagyobb hideg idején is megközellíthető. Jelentős fakikötő. Kulshelyzeténél fogva igen energikus a Finn-öböl bejáratánál Baltiski vagy Paldiski (német nevén Baltischport, 1000 lakossal), amely úgyszólván teljesen jégmentes kikötő. Már Nagy Péter cárnak nagy tervei voltak vele, a XIX. század végén azonban Libau, mai lett nevén Liepaja hadikikötő mellett háttérbe szorult, viszont most az észtek Tallinnak előkikötőjévé válhatnék. A mostani világháború első szakaszában kulshelyzete miatt rátette a kezét a Szovjet éppen úgy, mint a Finn-öböl bejáratának finn őrszemére, Hankora (régi svéd nevén Hangö). Az ország nyugati oldalán, a Rigai

öböl belső zugában van még mint erdőgazdasági központ Pärnu (Pernau) városa 20,000 lakossal. Az első világháború előtt itt volt Oroszország legnagyobb cellulozegyára, ezt azonban az oroszok a közeledő német torpedóhajóktól való félelmükben levegőbe röptették. Pärnu szintén fakikötő, valamint híres tengerifürdő, s gazdasági életét csak fokozná nagyterjedésű tőzeglápjainak elgázosítása és a Pärnu folyó vizének felduzzasztása, amelyeknek révén jelentős villamoserő-készlethez jutna. A Rigai öböl bejáratát elálló Hiiumaa (Dagö) és Saaremaa (Ösel) szigetek sztratégiai jelentőségét szintén felismerte a Szovjet, s ezért vette birtokába ezeket is a mai világegés első felében.

Az ország nyugati, külső oldalával ellentétben egészen mások a belső tájak városai, mert itt már érezhető az orosz hatás. Legjelentősebb belső város az embachparti Athén, vagy «Észak Heidelbergá»-ja, amint Tartut, régi patinás nevén Dorpatot emlegetni szokták (60,000 lakos). Egyetemi épületei klasszikus empire-stílusban készültek; ezt a stílust Sándor cár után alexandrin-stílusnak nevezik. Ezeket az eredetileg sajátos rózsaszínre és fehérre festett épületeket idővel tiszta fehérre festette át az észti uralom. A másik belső fekvésű város Viljandi, német nevén Fellin mezőgazdasági központ, de csak 10,000 lakost számlál.

Teljesen más azután északkeleten az orosz határ közelében, a Finn-öböl belső zugában, a finn Viipurival (Viborg) szemben fekvő Narva (30,000 lakossal), ahol már oroszos levegő csapja meg az arcunkat. Határőrvidék ez, ahol a Narva folyó két partján két hatalmas erőd nézett egymással farkasszemet. Hermannsburg az innenső parton a svédek végvára, Ivangorod a folyó túlsó partján pedig az oroszok sásfészke. 1721 óta, amióta orosz járom alá került az észti föld, megszűnt a jelentőségük. Ma mindketten megbékélve gondoskodnak a fiatal Észtország védelméről. Narva iparváros, az «észti Manchester», s ipari jelentőségét a glintlépesőfokon alábukó 5 $\frac{1}{2}$ méter magas vízésésének köszöni, mert ennek energiáját hasznosítja a Kreenholm (Kränholm) nevű textilgyára. Mint fakikötő is ismert.

Tallinn látképe.

A tartui egyetem.

Narva szomszédságában van a cári idők előkelő tengeri fürdője, «Hungerburg», ma Narva Joesuu. Egészen orosz környezetben van az ország délkeleti sarkában fekvő kis Petseri, német nevén Petschur városka (2000 lakossal). Itt már a hagymaalakú templomtoronykupolák sziluettje s a havas tájban tovasikló szánok csilingelése idézi fel a típusos orosz táj képét. Petseri kolostora a kievi után a leghíresebb volt egész Oroszországban. Négy templom várszerű kolostora már közel 470 éves. Moszkvai barokk stílusban épült, emeletes harangfalakkal, s a kékre és zöldre festett és aranycsillagokkal gazdagon díszített hagymaalakú tornyocskák egészen különös benyomást tesznek. Benn a templomban elkápráztat a szem a bizánci művészet kincseitől. A templom melletti Szenthegy alatt van a barátok testvéri sírja. Laza homokkőbe vájták itt a sírfülkéket, amelyek már hét folyosó két oldalát töltik be, és sajátossága e furcsa katakombá-temetőnek, hogy a homokkő konzerváló hatásánál fogva semmi szag sincs a temetőben.

Ész-testvéreink földje tenát minden kicsinysege ellenére is fog még hallatni magáról, mert a helyzeti energiája nagyon is eleven, s ebben a tekintetben déli szomszédjával, Lettországgal együtt csak úgy állhatja meg a helyét, ha megalkotják a Finnországot, a balti államokat és Lengyelországot magába foglaló varägiai államszövetséget.

IRODALOM

Prinz Gyula: *Hat világrész földrajza* Budapest, 1943. Renaissance-kiadás. Prinz világföldrajzát, csakúgy mint előző munkáit, a tömör, kifejező ábrázolás és genetikai szemlélet jellemzi. Ebben a közönség számára irt műben is sokkal többet nyújt tehát annál, amit a népszerűsítő és szórakoztatva-oktatni akaró könyvekben találunk. Komoly, világszemléletet adó írás ez, amit a szakavatott is szívesen és haszonnal olvas. Soha nem tér le az igazi geographicum irányvonaláról, minden sora valóban modern felfogású földrajz. Mindjárt a könyv beosztásában is a fejlődéstörténeti és terményviségi elv vezérli. Szakítva a felfedezések kora óta meghonosodott egyoldalú, szárazulatok szerinti világszemlélettel, a világ nagy tájrajzi egységeit a következőképpen csoportosítja: 1. Eurázsia; 2. Indo-Afrika; 3. Kíno-Ausztrália; 4. Észak-Amerika; 5. Dél-Amerika; 6. Antarktisz. Köztük választalat, a keretet az eurázsiai-amerikai hegylánc abroncsai alkotják, ehhez a keret-höz tapadtak azután hozzá a különböző földrésztagok, sokszor egészen idegenül, például Arábia és India már eddig is ismeretes esetében. Viszont az eurázsiai redőzet keletiszétágazásai és a pacifikus sziget-sorok és hegyivek közötti óriásháromszögnek új nevet kellett adni és ez: Kíno-Ausztrália. Az újvilág szárazföldjei között pedig a téhuantepeki szoros a határ.

A szerző a továbbiakban pompásan festi a világ államföldrajzi képét, a világ-gazdaság, az emberiség elhelyezkedésének térbeli arculatát stb., majd az egyes világrészek szintézisét adja szinte meglepő erővel és hatalmas ecsetvonásokkal.

A könyv fontos kiegészítője lesz a sajnálatosan visszaesett középiskolai földrajzoktatásunktól okozott hiányoknak — addig is, amíg tanrendszerünk elkerülhetetlen reformja be nem következik.

Incze Andor dr.

Keöpe Viktor dr.: *Japán két arca.* Budapest, Vörösvári-kiadás, 1943. 207 l., 8°. Ára 12.80 P.

A keletázsiai hadjárat közepette jelent meg a legújabb magyar könyv Japánról,

Keöpe Viktor tollából. Japán földje és népe, minden ottjáró európai lelkét megragadta. Hazai Japánjáróink is kivétel nélkül mind elragadtatással írnak a japáni tájról és emberről, «a Felkelő Nap Országának» világgazdasági és világpolitikai jelentőségéről, nem felejtkezvén meg a még csak a lelkek mélyén szunnyadó, de tudományosan bebizonyításra váró magyar-japáni rokonsági eszméjéről sem.

Keöpe Viktort is megkapja a japáni táj szépsége és a japáni ember finom udvariassága, hiszen többiben is bejárta a szigetországot. De nem hallgatja el a japániak modorának néhány különös vonását sem, amelyek az európai látogatóknak nem kellemesek; bárha Japánra is áll az, ami minden más keleti vagy nyugati országra, hogy a nép nyelvének alapos ismerete nélkül egészen más benyomásokat szerünk, mint a nyelvismerettel.

A szerző Japánt két arcáról mutatja be: az egyik az évezredes, ősi ázsiai arculata, a másik a nyugati civilizáció arculata, amelyet Japán a XIX. század hetvenes éveit óta vett fel. Mindkét arcot valóban ismernie kell annak, aki Japánról helyes képet akar nyújtani, mert mindkét arc együtt adja a mai Japánt. Mindenekelőtt a japáni nép öltözéke, hajléka, tápláléka és lelki tulajdonságai keltik fel a szerző érdeklődését, majd röviden Japán földjéről szól, megemlékezvén a tűzhányókról. Nagasaki, Kagosima, a Kirisima-jáma, Kobe és Oszaka leírása következik ezután, majd a japáni történelemnek, Kiotónak, a gésák világának, Narának és Nagojának, a japáni vallásnak, Jokohamának és Tokiónak, végül pedig a japáni nevelésnek és művészetnek, Nikkónak és az Aszama-jamának és Japán világhatalomká emelkedésének szentel egy-egy fejezetet.

A tények ügyes csoportosítása, könnyed stílus jellemzi Keöpe Viktor könyvét, amelyet figyelmébe ajánlunk a Japán iránt érdeklődőknek. Könyvét 8 szövegközötti térkép és 24 műmellékletoldalon elhelyezett 52 ábra, jórészt a szerző saját felvétele, díszítik. A könyv szép kiállítása a kiadó cég dicséretére válik.

Somogyi József dr.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Szemelvények az 1941. évi magyar népszámlálás adataiból.

Az 1941 január 31-én végrehajtott népszámlálás adatait eddig csak különálló, kisebb részletekben tették közzé. Az alábbiakban a Magyar Statisztikai Szemlében megjelent közleményekből nyújtunk néhány közérdeklődésre számot tartó szemelvényt.

Érdekes újítása volt ennek a legutóbbi népszámlálásnak, hogy a lakosság anyanyelvét nem vették azonosnak nemzetiségével, hanem külön kérdést tettek fel a számlálólapok az anyanyelv és nemzetiség

megállapítására. Kitűnt, hogy az eljárás helyes volt, mert sok idegen anyanyelvű vallja magát a magyar nemzethez tartozónak, viszont a román, ruszín és szerb anyanyelvűek csaknem kivétel nélkül román, ruszín illetve, szerb nemzetiségűek is. A német anyanyelvűek közül ezúttal először válnak ki a jiddist beszélő zsidók.

Az anyanyelvet és nemzetiséget feltüntető táblázatok országos viszonylatban a következők:

	Anyanyelv		Nemzetiség	
	szám	%	szám	%
Magyar	11.367,342	77.5	11.881,455	80.9
Német	719,762	4.9	533,045	3.6
Szlovák	268,913	1.8	175,550	1.2
Rómán	1.100,352	7.5	1.051,026	7.2
Ruszín	561,092	3.8	547,770	3.7
Horvát	127,441	0.9	12,346	0.1
Szerb	164,423	1.1	159,000	1.1
Sokác, bunyevác	77,484	0.5	54,585	0.4
Vend, szlovén	69,586	0.5	20,336	0.1
Cigány	57,372	0.4	76,209	0.5
Jiddis	126,312	0.9	} zsidó 130,041	1.0
Héber	5,659	0.0		
Egyéb	29,435	0.2		
Ismeretlen	1,400	0.0	1,992	0.0

A vallásfelekezetek szerint való megoszlás 1941-ben a következő volt:

Római katolikus	8.073,689	55 %
Görög katolikus	1.701,544	11.6 %
Református	2.785,701	19 %
Evangelikus	729,288	5 %
Görög keleti	559,944	3.8 %
Unitárius	57,909	0.4 %
Baptista	36,422	0.2 %
Izraelita	724,306	4.9 %
Egyéb	1,543	0.0 %
Felekezeten kívül	7,601	0.1 %

A régebbi népszámlálások adataihoz viszonyítva minden vallásfelekezet számaránya növekedett, csupán az izraeliták számaránya csökkent.

Magyarország lakosságának 49.2%-a

(7.225,260) férfi, 50.8%-a (7.454,313) nő. Családi állapotát tekintve a 15 éven felüli népesség 28.7%-a nőtlen és hajadon, 60.8%-a házas, 9.6%-a özvegy, 0.9%-a elvált.

A születések és halálozások különbségéből adódó népszaporodás adatait 1930—1941 között rendkívüli mértékben módosította a vándorlás. A csonkaországához visszacsatolt területek Trianon óta bevándorolt katonasága, hivatalnok és telepesserege ugyanis az uralomváltozáskor tömegesen költöztek vissza eredeti hazájukba. Ezért az egyes országrészek népszaporodása nagyon különböző képet mutat (valószínű adatok 1930—1941).

	Természetes szaporodása	Tényleges	Vándorlási különbözet
A trianoni Magyarország	562,697	630,874	+ 68,1077
Az első bécsi döntés alapján visszatért Felvidék	102,119	23,144	— 78,975
Kárpátalja	111,831	105,047	— 6,784
A II. bécsi döntés alapján visszatért Erdély	234,219	183,735	— 50,484
A visszatért Délvidék	55,608	8,171	— 47,437
Összesen	1.066,474	950,971	— 115,503

Az egész mai államterületre számított természetes szaporodás az 1930—1941. évek között 7.76%, a tényleges szaporodás

azonban a nagymérvű elvándorlás következtében csak 6.92% volt.

P. J.

Svejci népszámlálás 1941-ben.

A svejci szövetségi kormány most tette közzé az 1941 december 1-én megtartott népszámlálás főeredményeit. A kimutatás szerint Svejci lakossága 1941 december 1-én 4.265,703 volt, az 1930 december 1-i népszámláláskor kimutatott 4.066,400 lakossal szemben. A tizesztendei szaporodás tehát 199,303 fő, vagyis kerekszámában öt százalék. A két népszámlálás főeredményeinek összehasonlításában az egyes kantonok lakossága a következő:

	1941 dec. 1.	1930 dec. 1.
Zürich	674,505	617,706
Bern	728,916	688,774
Luzern	206,608	189,391
Uri	27,302	22,968
Schwyz	66,555	62,337
Obwalden	20,340	19,401
Nidwalden	17,348	15,055
Glarus	34,771	35,653
Zug	36,643	34,395
Freiburg	152,053	143,230
Solothurn	154,944	144,198
Basel város	169,961	155,030
Basel vidék	94,459	92,541
Schaffhausen	53,772	51,187
Appenzell A.Rh.	44,756	48,977
Appenzell I.Rh.	13,383	13,988
St. Gallen	286,201	286,362
Graubünden	128,247	126,340
Aargau	270,463	259,644
Thurgau	138,122	136,063
Tessin	162,882	159,223
Waadt	343,398	331,853
Wallis	148,319	136,394
Neuenburg	117,900	124,324
Genf	174,855	171,366

Igen jellemző módon hozzáfűzi ehhez a kimutatáshoz a hivatalos jelentés, hogy az adatok pontos összeállítását két zavaró körülmény igen erősen befolyásolta: a katonai bevonulások nagy száma és az idegenek megszorodása Svejceben. Mindkét körülmény a háborúval áll összefüggésben. Különösen a bevonult tartalékosok esetében kellett gondosan ügyelni arra, hogy ugyanaz a személy kétszer ne szerepeljen az adatfelvételben. Magától értetődően a most közzétett adatok csupán a pusztá lélekszámot tüntetik fel és a részletes adatok feldolgozása most van folyamatban.

T.

Kanada népessége.

Kanadában 1941-ben tartottak utoljára népszámlálást. Az ország lakóinak száma 11.420,000 volt, népsűrűsége 1·2 km². 1931—1941 között a népesség 1.043,110 lélekkel (10·1%) szaporodott;

ilyen kismérvű népességszaporodást még soha sem jegyeztek fel Kanadában. Az ország népességének szaporodása az utolsó hetven évben a következő volt:

	A lakosság száma	Népsűrűség km ² -enkint	Szaporodás %-ban
1871	3.689,000	0·4	—
1881	4.325,000	0·5	17·2%
1891	4.833,000	0·5	11·8%
1901	5.371,000	0·6	11·1%
1911	7.207,000	0·8	34·2%
1921	8.788,000	0·9	21·9%
1931	10.377,000	1·1	18·1%
1941	11.420,000	1·2	10·1%

P. J.

Az amerikai higanytermelés.

Csak az első világháború idején ért el jelentőséget. 1914-ben még csak 563 ezer kg volt az Egyesült Államok higanytermelése, 1917-ben pedig már 1230 ezer kg. A háború megszűntével újra lehanyaglott ez a termelési ág, s csak a most folyó háborúban az olasz és spanyol kénésószállítmányok kimaradása folytán lendült fel újra, most már hatalmasan.

Az utóbbi nyolc esztendő higanytermelésének adatai az Egyesült Államokban ezer kg-okban:

1935	604
1936	571
1937	569
1938	621
1939	643
1940	1303
1941	1518
1942	2760

Ebből az Egyesült Államok nemcsak saját belső szükségletüket elégíthetik ki, hanem a Brit Birodalom nagy részét is elláthatják a szükséges higanyal. Ennek következtében a kivitel is tetemesen megnövekedett, 1939-ben csak 42,000 kg volt, 1940-ben 322,000 kg. Az utóbbi mennyiségből 110,000 kg-ot Anglia, 27,000-et Kanada és 23,000 kg-ot Ausztrália vásárolt meg.

Kanada higanytermelése szintén jelentékeny, 1941-ben 500,000 kg volt. Erősen fejlődő iparának szükségletét azonban még nem fedezi.

Mexiko kénésótermelése is folyton fokozódik. Néhány számadat a termelés növekedéséről 1000 kg-okban:

1937	170
1939	254
1940	402
1941	794

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF** kir. herceg Őfensége.

TISZTIKAR :

Elnök:	Cholnoky Jenő dr. , nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök :	Milleker Rezső dr. , egyetemi tanár, tisztt. tag (Debrecen). Prinz Gyula dr. , egyetemi tanár, tisztt. tag (Kolozsvár). Mendöl Tibor dr. , egyet. ny. rk. tanár.
Főtítkár:	vitész Temesy Győző dr. , gimnáziumi igazgató, lev. tag.
Titkár:	Pósáné Ormos Jerne , tanár.
Könyvtáros:	Dubovitz István , gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros:	Koch Ferenc dr. , keresk. középisk. tanár.
Ellenőr:	Bacsó Nándor dr. , főmeteorológus.
Ügyész:	Erődi-Harrach Tihamér dr. , ügyvéd.

Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gimn. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK : *

Cholnoky Jenő dr. , ny. egyet. tanár, Budapest.	Prinz Gyula dr. , egyetemi tanár, Kolozsvár.
Farkasfalvy Kornél , ny. gimn. tanár, Budapest.	Réthly Antal dr. , egyet. c. rk. tanár, a Meteorol. lógiai Intézet ny. igazgatója.
Milleker Rezső dr. , egyet. tanár (Debrecen).	vitész Somogyi Endre altábornagy a Honv. Térképészeti Int. parancsnoka.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK :

Baktay Ervin dr. , író.	Kádár László dr. , egyet. m. tanár. főisk. tanár Újvidék.
Bandat Horst dr. , m. kir. főgeológus	Kerekes József dr. , mezőgazd. kísérletügyi asszisztens.
Bulla Béla dr. , egyet. ny. rk. tanár, lev. tag.	Kéz Andor dr. , egyet. c. ny. rk. tanár lev. tag.
Erődi Kálmán dr. , ny. tanügyi főtán.	Lóczy Lajos dr. , egyetemi tanár, lev. tag.
Farkas László dr. , gimn. igazgató.	Németh József , ny. gimn. igazgató.
Fodor Ferenc dr. , egyet. c. rk. tanár, tank. fő- igazgató, lev. tag. Pécs.	Papp Károlyné dr. , ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos , filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.	Pécsi Albert dr. , ny. keresk. középisk. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr. , levéltári tisztviselő.	Rónai András dr. , egyetemi tanár.
Gunda Béla dr. , egyet. m. tanár.	Schwalm Amadé dr. , középisk. tanár.
Halász Gyula , író, lev. tag.	Strömpl Gábor dr. , egy. m. tan. alezredek, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr. , egyet. c. rk. tanár, lev. tag.	Szakáll Zsigmond dr. , tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Hantos Gyula dr. , egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.	Takács József dr. , százados.
Hézszer Aurél dr. , egyet. c. rk. tanár, lev. tag.	Wallner Ernő dr. , tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár. Sopron.
Horváth Károly dr. , középisk. igazgató.	
Irmédi-Molnár László dr. , alezredek.	
Kanszky Márton dr. , kegyesr. gimn. tanár.	
Karl János dr. , kegyesr. gimnáziumi igazgató, lev. tag, Kolozsvár.	

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

Ú J K Ö N Y V E K

RAOUL FRANCÉ és ANNIE FRANCÉ HARRAR

A kék tenger csodái

JALMARI JAAKOLA

A finnek története

KERTÉSZ RÓBERT

Hajók és hősök

WALTER KWASNIK

A kémia világa

RAOUL ALLIER

Kultúra és varázslat

PONGRÁCZ SÁNDOR

A mindennapi élet biológiája

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

MEGHÍVÓ

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

november 11-én, d. u. 6 órakor a Társaság helyiségében (VIII., Eszterházy-u. 30.)
tartandó

RENDKÍVÜLI KÖZGYŰLÉSÉRE.

Tekintettel arra, hogy a nov. 11-i közgyűlés előreláthatólag nem lesz határozatképes, az alapszabályok értelmében

1943. évi november 18-án, esütörtökön délután 6 órakor

az Egyetemi Földrajzi Intézet (VIII., Múzeum-körút 8.) előadótermében — a megjelent tagok számára való tekintet nélkül — tartjuk meg a közgyűlést.

Tárgy:

A tagdíj új megállapítása.

Budapest, 1943. november hó 1-én.

vitéz Temesy Győző dr. s. k.
főtitkár.

Cholnoky Jenő dr. s. k.
elnök.

RAOUL FRANCÉ

és

ANNIE FRANCÉ HARRAR

A KÉK TENGER CSODÁI

A nagy természettudós és író gyönyörködtető leírása
a Földközi tenger tájairól

Kötve 960 pengő

FRANKLIN - TÁRSULAT KIADÁSA

Utazások és kalandok

Kertész Róbert *FELTÁMAD A FÉLHOLD*

Cholnoky Jenő *A SIVATAG*

Mihelics Vid *ÚJ PORTUGÁLIA*

Cser László *PEKINGI SÉTÁK*

Foller *A NAPSÜTÉSES JÁVA*

Kessler Hubert *BARLANGOK MÉLYÉN*

Norden *EZ ABESSZINIA!*

Nyisztor Z. *KALANDOZÁS A BALKÁNON*

Rittlinger *KAJAKOSOK ELŐRE!*

Schweitzer *ORVOS AZ ŐSERDŐBEN*

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA